ARMANDLANOUX

MAIORUL WATRIN
— Roman —
PARTEA ÎNTÂI
NOAPTEA DE LA VOLMERANGE
I
’

Franţois Souboyrac îşi şterse fruntea. Era încă foarte cald. Şi totuşi, spre apus, dincolo de munţi, acolo, către mare, la sute de kilometri, peste puţin soarele avea să asfinţească.

Francois se gândea la raza verde a copilăriei lui... Saint-Michel-Chef-Chef cel cu nume baroc, pesmeţii cafenii şi crocanţi, midiile mâncate crude pe stâncile golaşe, unde se ducea să le prindă cu mâna pe când înota – ah, să înoţi, apa, apa – fetiţa trandafirie ca o crăiţă, mica frumuseţe a coloniei protestante din Nantes... „Dacă scap, spuse Francois, mă întorc la Saint-Michel-Chef-Chef... Am eu o socoteală cu raza verde1.

Lângă el, cineva tuşi discret. Probabil că ofiţerul gândise cu glas tare. Dar va scăpa oare? Cu o lună în urmă, în plină primejdie, Soubeyrac fusese sigur de asta. Nici chiar cu prilejul atacului P.A.2ului, când nemţii se năpustiseră cu o companie împotriva secţiei lui, când îi omorâseră trei oameni, lăsând o duzină de cadavre dintr-ai lor, Francois nu întrezărise moartea. Acum nu mai era însă atât de

1 mi l îi: moartea putea să-l aştepte nu spre răsărit, ci, în mod absurd, acolo, înspre acel soare-apune şi raza verde.

Dintr-odată nu mai văzu soarele. Şi totuşi soarele nu avea să apună mai curând de o oră. Razele lui de aur străpungeau cerul cu săbii eroice, iar câmpia vastă, gheboasă, presărată cu vileele, devenea, prin contrast, albastru, de un albastru de vitraliu, de un albastru verzui, albastrul acela al vânătorului din ţările de legendă. Soarele era mascat de muntele pe care se căţăra, abia târându-şi

picioarele şi cu limba scoasă, bravul batalion. În depărtare si' auzi un muget ca de fiară: era artileria germană.

— Oricum, îi mai bine aci ca la P.A.2, spuse Verlomme, nu-i ase, dom' locotinent?

Ce spunea Verlomme nu era adevărat. Era acest Verlomme un actor prost, în stare să joace, poate, doar roluri de ţăran în cine ştie ce turnee amărâte. Era greoi şi sufla ca un porc flăcăul ăsta din Somnie; avea ochi mici, sclipind a şiretenie, ce contrastau cu mutra-i de prostănac. Gâfâia şi-şi trăgea piciorul.

— Of, dom' locotinent, s-o zis, nu mai poci. Aci rămân, dom' locotinent, aci rămân I

Infanteriştii din preajma lui făcură haz. Împleticiri- du-se, Verlomme se îndreptă spre şanţul năpădit de iarbă grasă.

— Hai, Verlomme, încă un mic efort, spuse locotenentul.

Dar Francois Soubeyrae nu se lăsa păcălit. Mereu aceeaşi comedie: Verlomme se făcea că „se prăbuşeşte11, locotenentul se făcea că-l ocărăşte, iar Verlomme, privindu-l şucar, îşi îndrepta spinarea şi spunea fudul:

— N-o venit încă ziua aia, dom'locotinent, să dea înapoi Verlomme. Nu-i mâne ajunu', aflaţi-o de la mine!

În seara aceea, scheciul nu mai avu succes. Mare pezevenghi era Verlomme; deloc viteaz, descurcăreţ pe spinarea celorlalţi şi din calc afară de plângăreţ, când nu se lăuda. În avamposturi nu contenea cu chiulul. Acum, când viteazul batalion era în afara primejdiei, încerca să joace din nou teatru. Cu oboseala a patruzeci de kilometri în picioare, după o înlocuire nocturnă de trupe, Verlomme se sclifosea, zeflemisea, făcea tot soiul de figuri, părea fericit într-un chip josnic. Era din nou roşu, aşa cum o cerea, de altfel, temperamentul său sanguin. În ajun se arătase încă verde plugarul Verlomme. Băieţii nu voiau să râdă. Atunci lăsă totul pe altădată:

— Mergem bine, aşa-i dom' locotinent? Asta-i totul. Mergem bine!

Locotenentul Francois Soubeyrae nu răspunse. Tipul acesta îl scârbea. *Pielea ta nu-i f rumoasă, Verlomme, dar*

ţi-o păstrezi. Aşa că eşti mulţumit. Şi Verlomme nechează, ca şi cum ar fi priceput gândul ofiţerului:

— O s-aibă poate osânza, da' pielea n-o s-o aibă, nu, dom'locotinent, nu-i aşa, dom'locotinent...?

Parcă se trăgeau unul pe altul soldaţii, cocoşaţi sub povara raniţelor, din pricina urcuşului, sleiţi de puteri şi ponosiţi, cu amândouă mâinile prinse de curelele ce le încingeau pieptul, cu capul aplecat, cu obrazul spălat de sudoare sub casca împinsă pe ceafă, cu picioarele în întârziere vădită faţă de trup, în această lumină a cărei strălucire s-ar fi potrivit mai curând intrării cruciaţilor în Constantinopol.

O, nu era deloc viguroasă frumoasa companie. Nu era în formă viteazul batalion, după cele trei perioade succesive de staţionare în avamposturi, dintre care, în a doua, se aflase în contact direct cu inamicul.

— Ajungem curând, domnule locotenent? întrebă Serbruyns care, deşcă hazlie, adăugă îndată: Tălpile-mi intră în gambe, gambele în genunchi, genunchii în coapse, coapsete în burdihan, burdihanul în mutră! Splina mi s-a umflat, ficatul mi-l simt ca de lemn... în fine, oricum, nu-i glumă. Merg ca pe droturi.

În ciuda numelui său flamand, Serbruyns era parizian. Regimentul era format mai ales din ţărani şi mineri din împrejurimile oraşelor Denain şi Valenciennes, dar şi din câţiva parizieni, vârâţi în acest aluat din fantezia centrelor de mobilizare, precum şi din câţiva alsacieni. Se afla printre ei chiar şi unul din departamentul Charente. Acesta era ocrotit. Carnet B. Un revoluţionar. Era cel mai blajin dintre oameni, cel mai serviabil, cel mai vesel şi cel mai disciplinat.

— De drept, răspunse Soubeyrae, n-ar mai fi decât doi kilometri.

Povârnişurile tratează pe infanterişti cu o răutate vicleana. (’ând te creezi sus, începe iar urcuşul. Acum, meri uriaşi cu frunze prăfuite se rânduiau de ambele părţi ale şoselei pe care soldaţii înaintau, unul în spatele celuilalt, „în

formaţie de marş de apropiere pe şosea”, glăsuieşte regulamentul. Nu se apropiau, se depărtau, dar asia n-avea nicio importanţă.

Merii anunţau un sat, ascuns de urcuşul pantei. Soubeyrac grăbi pasul, în ciuda oboselii care-i ardea tălpile, care facea să-i scârţâie genunchii şi-i contracta muşchii. Îi depăşea pe infanterişti, unul câte unul. Ajunse, în sfârşit, în vârful povârnişului, congestionat, cu cureaua căştii lipită de bărbie. De acolo, într-o lumină slabă, se vedea satul, foarte aproape de orizontul munţilor albaştri, un sat mic, cafeniu şi adunat, parcă dat cu lac, cu un castel acoperit de muşchi şi cu o biserică scundă, un sat să-l iei în podul palmei şi să-i spui în şoaptă: „Ţărână, ţărână, ţărână. Placa „Michelinu fusese dată cu var. Sublocotenentul stapropie de ea şi desluşi în relieful literelor:

! *VOLMERANGE*!

— I

Viteazul batalion părăsea regiunea eu localităţi ale căror nume se termină în *teeiler* sau în *naumen ’*, pentru a intra apoi în altele cu terminaţii în *villiers* şi *ange*[1]*.* Volmerange... Numele nu-i plăcea totuşi. Sub o aparenţă de blândeţe, avea în el parc a ceva ipocrit.

— Ei, Francois! strigă o voce ascuţită.

Din sens opus venea spre Francois Soubeyrae sublocotenentul de la a doua, Andre Vanhoenacker, un vlăjgan de un metru nouăzeci, deşirat, cu nişte enorme urechi clăpăuge, cu un nas mare. O mustăcioară arămie şi ochi de un albastru descumpănitor.

*Vezi, Van’, am ajuns! spuse Soubeyrae. Suntem în (iermania. Folmeranghe! 3 Vanhoenacker mişcă din urechi. Nu totdeauna gusta umorul lui Soubeyrae. Erau, desigur, cu spatele la Germania, şi încă în marş forţat! La ce bun să vorbeşti aşa! În viaţa civilă, Andre Vanhoenacker era fabricant de obiecte de artă bisericească. În permanentul său contact cu clientela deprinsese deplorabilul obicei da

---

1 ***Terminaţii ale unor* nume de *localităţi franceze.***

lua totul în serios. Cu toate că era născut la Valenciennes şi că nu părăsise niciodată „Antena Nordului”, decât până la dunele de la Berck, vorba îi rămăsese vioaie; schimba accentul cuvintelor fără să le deformeze.

— N-ai văzut trei băieţi de-ai mei? întrebă el. I-am pierdut.

— Nu, răspunse Soubeyrae.

Fantasmagorie! Cele două companii mergeau la o sută de paşi una de cealaltă. Cei trei oameni ai lui Van’ trebui să se fi strecurat în şanţ, asemenea unor potârnichi într-o grădină cu varză.

— Ah, porcii! spuse Van’.

S-au întors cu faţa spre coborâş, ca să vadă mai bine, în întregime, viteazul batalion, care, cu cele trei companii de voltijori scheletici, cu compania de mitraliere şi cu camionetele camuflate în maroniu şi ocru, se înşira într-un lanţ de cinci kilometri.

— Este tocmai ceea ce regulamentul numeşte „o formaţie diluată4-, spuse Soubeyrae.

De la observatorul lor de sub meri, ca în picturile bune înfăţişând bătălii, cei doi locotenenţi, unul foarte înalt, celălalt de talie mijlocie, vedeau toată valea. În partea aceea, norii se grupau în bancuri de peşti mari cu spinări ciudate. Cerul acela frământat, pe care soarele se ascundea când şi când, jos i’ămânând însă de o luminozitate difuză şi parcă învăluit în vată, domina un minunat peisaj clasic, imens, cu văi şi munţi albăstrii, în care contururile se decupau în nuanţe uşoare, temperate de pâela aerului fierbinte.

— Miroase a furtună, spuse Andre Vanhoenacker. Mi-i sete.

Avea spumă la colţurile gurii.

I *Pronunţia germani’, a franţuzescului Volmerange.*

Ţintirii ofiţeri se distrau uneori vorbind ca soldaţii.

— Maţ spart ce eşti! spuse Soubeyrae.

Van’ se arătă amuzat de această vorbă familiară, care lua în râs pofta de mâncare feroce a trupului aceluia

niciodată sătul, şi reluă:

— *Bătrânul* şi-a oprit maşina în piaţă.

— Dac-ai şti ce puţin îmi pasă! spuse Soubeyrae.

Dar ştia şi el că nu era adevărat, că se lăuda, că nimănui nu putea să nu-i pese de *butrân.*

— Cât e ceasul? întrebă Van'. Ceasul meu… s-a zis cu el.

— Şapte punct.

Halta nu le scosese oboseala din oase. Dimpotrivă. Un sânge gros, otrăvit, urca în ei din picioare, prin coapse, prin pântecele umezit pe sub tunică de o sudoare acră. Soldaţii se prăbuşiseră pe iarba povirnişurilor. Unii ronţăiau mere verzi, mestecându-le îndelung. La stânga, în curbe leneşe, Mosella, ţinta etapei, Mosella pe care aveau s-o treacă peste puţin, se izbea de movila înaltă acoperită de copaci, şerpuia printre livezile care încununau Volmerange-ul

Francois adora apa, fluviile, marea. Mosella i se păru largă ca Ronul în apropiere de Avignon. Se simţi deodată ciudat de senin acolo, sub mărul lui; era aproape fericit. Avu un zâmbet fratern pentru Van', cel cu faţa osoasă acoperită de un praf cenuşiu, uniform, care, sub ochi, devenea clisos, şănţuit.

— Mă duc totuşi să mi-i caut pe cei trei, oftă Van'. Dacă prinde de veste maiorul…

Lasă, spuse Francois. O să-ţi găseşti tu puişorii!

În prim plan se căsca, ameninţătoare, o groapă ruginie, iar dinspre câmpuri răzbătea zvon de păsări. Muştele ciupeau. Un greier povestea despre vacanţă…

Un fluierat răsună în piaţa din Volmerange, lângă Peugeot-ul maiorului, al maiorului pe care Soubeyrae îl poreclise, lipsit de respect, *bătrânul.* Soldaţii clintr-a două, compania lui Vanhoenacker, ieşiră din şanţuri. Francois fluieră şi el. Băieţii dintr-a treia îşi dezmorţiră membrele înţepenite. „Le-am spus de o sută de ori să nu se tolănească. Mama lor de mâriani! i (Unul dintre ei, într-un lan.

Îşi ridica pantalonii. Reflexul unei raze aurii, rătăcitoare prin văzduh, se aşează pe fesele băiatului, dindu-le o culoare

rară, de neuitat. Un vinţuleţ slab se făcu simţit şi, câteva clipe, fu foarte bine. Măcar de-ar veni furtuna! Un clopot scauzi sunând. Van' îşi făcu cruce şi se duse la oamenii lui. O intensă dorinţă de-a plânge puse stăpânire pe Francois.

Foarte încet, viteazul batalion îşi reluă marşul. I-au trebuit zece minute ca să ajungă în sat.

Bătrânul îi aştepta în faţa Peugeotului vopsit, pentru camuflaj, în ocru şi maroniu, lângă un monument al celor căzuţi în 1914-1918, care întrecea tot ceea ce văzuse Francois până atunci în această materie: un soldat rănit la picioare se desprindea de pământ, pentru a întinde spre cer o mână cu degetele răsfirate, în timp ce o femeie goală, gen 1900, cu fese rotunde, îi aşeza pe cap o cunună de lauri, iar un cocoş, mai mare decât unul natural, se înălţa pe pinteni. „Asta e nemaipomenit, se gândi Francois. Ah, dac-aş putea să-i fotografiez, pe *butrân* şi Mausoleul!

Bătrânul era impasibil; un bloc kaki, spătos, într-o uniformă de gata care-i venea prost. Reluând o vorbă celebră, colonelul dandv, care comanda regimentul, îi spusese într-o zi, arătând spre pantaloniiL de cizmă al comandantului de batalion: „Aşa ceva nu poate ieşi din mâna unui croitor, domnule maior Watrin, ci clintr-a unei mici croitorese!". Watrin, privind drept în faţă pe iritatul colonel cu înfăţişarea de dandy, i-a replicat atunci liniştit:

— Am doi copii, domnule colonel.

Colonelul şi-a muşcat graţios buza. În vârstă de patruzeci de ani, fercheşul celibatar avusese unele neplăceri de ordin personal în timp de pace. Ah, cât îşi iubea oamenii colonelul Rozet! Dar maiorul Watrin nu-i plăcea, şi sentimentul acesta era reciproc.

În faţa monumentului, *bătrânul* – masiv, siluetă aproape pătrată, cu picioarele desfăcute, cu mustaţa căruntă zbârlită, cu păr alb la tâmple sub chipiul de patru ori încercuit cu fireturi aurii – supraveghea trecerea batalionului.

Soldaţii înaintau unul câte unul, aducând cu ei materialul de luptă. Francois Soubeyrae se postase la cincizeci de

metri înaintea comandantului de batalion, înadins, ca să-şi’vadă soldaţii şi să-şi ia în mod ostentativ răspunderea pentru ei. Dar, nemişcat, se gândea la o altă scenă, asemănătoare cu aceasta. Ei da, războiul îşi ’schimbase faţa! Era acum cinci luni, când eu prima intrare 5n avamposturi. Soubeyrae nu era pe atunci decât sublocotenent şi şef de secţie. Regimentul venea din departamentul Nord, unde fusese format, după un circuit nebun: Montdidier, Compiegne, Soissons, Reim. S, Sainte-Mcnehould, Lerouville, Pont-â-Mousson, Pagny-sur-Moselle. Înainte de a străbate suburbiile oraşului Metz, la ieşirea de pe pod, Soubeyrae dăduse ordin secţiei să ia arma la umăr şi să defileze în pas cadenţat. Şi cu „capul drept!’\ *Bătrânul* n-a mai avut ce spune.

„Locotenent Soubeyrae, la mine!” strigase Watrin după câteva secunde. Soubeyrae se întorsese alergând şi luase o poziţie de drepţi desăvârşită. „Domnule maior?”, „Domnule locotenent Soubeyrae, faptul că eşti rezervist şi institutor nu-ţi dă dreptul să nu ştii că pe pod nu se pune niciodată trupa în pas cadenţat. Ai înţeles?” „Da, domnule maior”. „Eh…” mai făcuse Watrin, clătinând din cap, nehotărât, răsucindu-şi întruna mustaţa. Apoi lăsase să-i cadă mâna cu o încetineală extremă şi o licărire nedefinită trecuse prin ochiul său de porţelan albastru. În sfârşit, spusese încet: „întoarce-te la secţia dumitale, locotenent Soubeyrac. (’ere căpitanului Leonard un sfert de vin suplimentar pentru oamenii dumitale”.

Francois îşi amintea toate amănuntele acestei scene militare al cărei sens adânc nu l-a înţeles niciodată. Da, această scenă banală avea sens, un sens care ar fi putut, explica poate ciudăţenia personală a maiorului Watrin, un om foarte obişnuit. Dar în şase luni, în ciuda primejdiei, nu se clarificase nimic.

Astă seară, la Volmerange, nici vorbă de armă la umăr, de pas cadenţat şi de cap drept!

Soldaţii îşi târau, deci, picioarele prin faţa lui Soubeyrac înainte de a trece pe dinaintea *bătrânului.* Reflexele

condiţionate ale „activităţii” le reveneau. Le era ruşine. Aruncară locotenentului o privire grăitoare, în care se citeau scuza, insolenţa căutată, complicitatea, tristeţea. Soubeyrae simţea această umilire, o socotea de prisos şi turba. Atunci începu să zâmbcască înadins, pe când compania pe care o comanda provizoriu, căpitanul Leonard fiind în permisie, defila. Şi era parcă fără de sfârşit această defilare de nenorociţi în faţa unui tânăr ofiţer la fel de jegos ca şi ei.

Mai încolo, *bătrânul* îşi tot smucea mustaţa, iar *Spitanul-adjutant-maior Gondamini – poreclit de gradaţi Căpitanul Imaterial şi de soldaţi, Pielea – făcea o mutră deloc atrăgătoare.

Ei, da, era „în formă” viteazul batalion! Redus la jumătate de mobilizările pe loc şi de pierderi... Şi în ce hal era! Noroiul avamposturilor se uscase pe mantăi în cruste verzui, asemenea unor plăgi de lepră, nu a unor licheni amărâţi, se amestecase cu sudoarea celor patruzeci de kilometri de marş istovitor. Printre bocancii regulamentari se puteau vedea tot felul de pantofi civili, scâlciaţi şi nenorociţi, pantaloni de golf zdrenţuiţi şi ridicoli, concepuţi de croitori militari năzdrăvani, din cauza cărora nu unul îşi stâlcise mutra în sârma ghimpată din punctele de sprijin. Niciun obraz bărbierit; iar oboseala, prezentă ca o ciumă.

Ultimul din companie era Poivre, ordonanţa lui Fran**cois.** Acest Poivre, cu chipul său cumsecade de roşcovan şi cu prietenia pe care o arăta locotenentului, se aranja întotdeauna să fie ultimul **şi,** astfel, să meargă cât mai mult posibil alături de şef. Ei bine, Poivre atârnase bocancii de gât cu şireturile şi umbla în ciorapi, nişte ciorapi de un verde ţipător! De câtă vreme oare umbla Poivre aşa?

Francois Soubeyrae scrâşni. De furie. Aruncă o privire mânioasă spre maiorul nemişcat, spre monumentul eroilor, la adresa forţelor rele care se adăposteau în spatele acestor totemuri. Poivre era mâner. Mâner de subterană. Ca toţi minerii, avea picioarele sensibile la apă. Asta nu împiedicase totuşi centrele de mobilizare să încorporeze

majoritatea minerilor la infanterie. Aşa că, toată iarna, în avamposturi, în apă şi îngheţ, în noroi şi dezgheţ, picioarele minerilor se umflaseră în încălţările de carton putrezit sau de piele întărită primite de la intendenţă; fuseseră trimişi la spital, eu picioarele degerate, cincisprezece oameni. Doar din acest batalion.

*

Nu-i deloc frumos un picior degerat. E vânăt, cu striaţii violacee, cu nuanţe cenuşii ca de peşte stricat şi eu dungi albe care te fac să te gândeşti la nişte viermi.

Soubeyrae băgă de seamă că se clătinase şi că fusese (ît pe ce să cadă. Se repuse în marş cu un ţipăt pricinuit o durere ascuţită care-l fulgeră de la tendoanele de deasupra rotulei, de la feţele interioare ale coapsei până la baza claviculelor. Îl ajunse din urmă pe Poivre şi merse alături de el, apropiindu-se mecanic de maior şi de Căpitanul Imaterial, cu bărbia ţeapănă, cu ochii pironiţi pe uriaşa mustaţă veştejită a soldatului din războiul din Paisprezece, mustaţă obsedantă care pornea din nări, acoperea buza de jos şi se ridica apoi cu vârfuri subţiate şi alungite, conturându-se ca o pereche de coarne de lxu. Cu zece paşi înainte de a ajunge în dreptul şefului de batalion, locotenentul Soubeyrae, comandantul provizoriu al companiei a treia, îşi îndreptă bustul, îşi cambra încheietura genunchiului înfierbântat, intră în pas **cadenţat,** cu călcâieie aprinse, bătind pământul, ridică bărbia şi zvicni capul la stânga, spre *butrân*, într-o mişcare de sfidare şi disperare totodată.

Bătrânul salută grav. Nu se ştia dacă era trist sau furios.

Ceva mai departe, Poivre spuse încet de tot:

Arată, totuş', ca o afumătură, maioru' nostru.

Ceea ce voia să spună: ca o scrumbie afumată.

Iar Serbruvns, parizianul, eare-şi purta puşca-mitralioră pe umăr ca pe-o umbrelă, spuse întorcându-se:

— Unu la zero!

Satul – cu casele sale împodobite cu flori, cu curţile adinei, cu gropile de gunoi în faţa acareturilor scunde, cu

mireasma de fân cosit şi cu primele umbre catifelate ale serii peste grădinile şi grilajele ruginite – nu dezamăgea.

Deodată, soldaţii care-l precedau pe Soubeyrae văzură o femeie ce ieşea cu un urcior dintr-o locuinţă cu portal rotund, peste care se revărsau de o parte şi de alta trandafiri agăţători. Purta o bluză de un portocaliu foarte aprins, care vibra în înserare ca un fruct vrăjit. De sub fusta scurtă i se vedeau pulpele rotunde. Puse urciorul pe piatra udă a fântinii, îşi ridică părul cu dosul palmei, apoi prinse cu mâinile pompa care începu să scârţiie. Atunci…

Atunci, apa curse în gâlgâituri mari din ţeava de fontă.

Apa.

Apa ’

— Fir-ar să fie, zise Soubeyrae oprindu-se, ceea ce făcu ca Poivre, care era foarte aproape, să se împiedice de el şi să înceapă să înjure, în zăngănit de gamele şi de puşti; fir-ar să fie, băieţi, ia te uită, există păstoriţe pe aici!

Atunci se năpustiră cu toţii asupra fântânii, în timp ce femeia râdea în hohote mari, guturale şi le întindea urciorul.

Apa curgea în jgheaburi. Soldaţii se împingeau, se stropeau, şi peste chipurile lor voioase şiroia apa.

Franţois se trăsese deoparte. Socotea necesară această destindere şi o aproba. Dar fiindcă nu era reglementară, se îndepărtă. Ăsta era felul lui. Destul de departe pentru ca soldaţii să înţeleagă, destul de aproape ca să-i apere, dacă ar fi apărut „Căpitanul Imaterial*I sau maiorul.

Piaţa Mare din Volmerange forma un dublu trapez. Umbrită de tei, se învecina cu şoseaua naţională. Primul trapez avea, în centru, monumentul eroilor, al doilea, o fântână. O balustradă de piatră închidea, sub nişte castani seculari, una din laturile celui de al doilea trapez. Franţois se apropie de balustradă şi se rezemă cu roatele de ea. Jos, Mosella curgea, puternică, liniştită; avea culoarea plumbului topit. Intre Volmerange şi fluviu nu există şosea, nu erau decât cărări scurte prin livezi. Franşois se uită la ceas. Opt fără zece. Începea să se lase noaptea; ea

împrăştia încet norii grei de furtună. Da, noaptea începea să vină dinspre răsărit, sub cerul acela imens, manevrând ca o armată. Cu toate că soarele nu asfinţise încă, ea se ridica din adâncurile pământului în albăstrimi din ce în ce mai intense, care aveau să se transforme curând în negru.

Peste Volmerange se învârtejeau lăstunii.

Îi

A treia, compania lui Soubeyrae, era încartiruită în partea de apus a Volmerangeului, care domina Mosella de la cea mai mare înălţime, printr-o cascadă de terase înflorite, de grădini de legume şi livezi.

Era tare furios Soubeyrae: bucătăria companiei nu sosise. Aşa se întâmpla întotdeauna! Era trasă de doi cai recrutaţi în departamentul Nord, o dată cu minerii, şi anume din regiunea Boulonnais. Atâta vreme cât se mergea pe şes, bucătăria ajungea înaintea companiei. Se aprindeau focurile la halta care preceda etapa, şi fiertura era gata, sau aproape gata, când poposeau soldaţii. O masă rece mai lipsea acum, după patruzeci de kilometri! în sfârşit, era totuşi mai puţin grav decât în decembrie.

Soubeyrae trimisese în întâmpinarea bucătăriei doi bicielişti, iar el se întorsese spre piaţa cu Monumentul eroilor, pe caro *bătrânul* o părăsise. Se întreba în zadar din ce naiba era turnat acest apocalips delirant în care se cumulau rugina şi cocleala! Sub soldatul din Paisprezece se aşternea lista morţilor din 1870-1871—1914-1918. Mai era loc şi pentru războiul ce începuse.

Soubeyrae îşi petrecea în general vacanţa la Collioure, în departamentul Pirineilor Orientali. Era originar din Velay, însă o atracţie misterioasă îl aruncase, adolescent fiind, spre Mediterana, şi de atunci venea aici în toţi anii. La Banyuls îl întâlnise într-o zi pe sculptorul Aristide. Revăzu în minte barba albă, frumoasă a la Monet – a venerabilului bătrân. Vorbiseră îndelung, căci Soubeyrae, care preda filologia la un curs complementar la Lagny, în departamentul Seine-et-Marne, iubea arta. Şi Mailiol tocmai răspunsese, în faţa lui, unei persoane de vază. Care-l

întrebase ce anume va reprezenta monumentul eroilor comandat de un târg vecin cu Cote Vermeille: „Ei, o femeie goală!; i De parcă s-ar mai fi putut sculpta şi altceva decât o femeie goală pentru a cinsti pe eroi!

Soubeyrae găsise răspunsul admirabil, clasic. Aici, în Lorena, nu existase un Mailiol.

Spre apus, plopii de Italia, de pe celălalt **mai, împru**mutaseră rigiditatea chiparoşilor, iar maroniul de tutun şi albastrul de ardezie al caselor din sat se incrustau în tonurile de roşu, asemenea unor întunecate pietre preţioase. Estul lua, prin contrast, un aspect tragic, lunar. Cerul era cuprins într-o uriaşă rozeta nebună, (4.I braţele strâmbe, un soi de zvastică de nori. Un cuc cântă dinspre soare-apune.

Franşois îşi scoase casca şi se aşează pe treptele de granit. Părul îi era năclăit în şuviţe ude de sudoare, şi o linie roşie îi însemna fruntea, în locul unde îl strânsese pielea căştii. Ţăranii circulau, ca altădată, în vremuri de pace. Caii înhămaţi se întorceau la casele lor.

Ţăranii erau de o formidabilă placiditate. Dar cum să-i judeci rău pentru asta? Văzuseră atâţia soldaţi din octombrie şi până acum! Fuseseră sensibili, fără îndoială, la primii sosiţi, cinci unităţile pătrundeau semeţ, într-o ordine strânsă. Acum, bandele astea înnoroite care coborau din avamposturi, în grupe mici, zdrenţăroşii aceştia bărboşi care împingeau cărucioare de copii încărcate acum cu saci nu mai trezeau în ei niciun sentiment, nimic, nici măcar vechea ostilitate dintre ţăran şi soldat. Cele două lumi se întrepătrundeau fără să se cunoască, în indiferenţa milenară a satului.

Soubeyrae băgă de seamă că se ţine încovoiat. Dusese timp de o oră raniţa unui alsacian pe care-l detesta. O făcuse mai mult de poză, de fanfaronadă, din nevoia de a exercita îndatoririle ofiţerului, mai mult pentru prestigiu, decât din bunătate. Claviculele îi erau ca fulgerate de o durere electrică ce radia surd. Făcu un efort să se ridice, dar trebui să se sprijine de grilajul monumentului, ca să se

poată ţine pe picioare.

Atunci se produse şocul. În cinci minute se petrecuseră pe cer schimbări mari. Rozeta încârligată se dizolvase în neliniştitoare laviuri cafenii, pentru a face loc unui ochi mare de lumină verde-albăstrui, vărgat eu cenuşiu, un ochi mare, umflat şi bolnăvicios, care privea ironic spre batalionul cel viteaz ce se îngrămădea în Volmerange. Apoi, discul roşu al soarelui alunecă, uriaş, în spatele verdelui aproape negru al unei păduri îndepărtate. Atunci, o licărire miraculoasă de un verde ca cel din poveştile persane se prelinse peste valea Mosellei şi peste Volmerange-ul agăţat de colina lui, o licărire ireală, supranaturală, ieşită dintr-un vitraliu uriaş. Dumnezeule, era raza verde, chiar aceea pe care, de copil, Francois o pândise, fără ca s-o poată prinde vreodată, raza aurită a vrajei copilăriilor marine. „Asta-i culmea! Copil, n-am văzut niciodată raza verde pe «care o pândeam în fiecare seară, şi iată că acum vine ea să mă caute aici, în Lorena!”

Nişte femei se duceau sporovăind la fintână, înfrumuseţate de acest aur verde care le învăluia. Un ţăran trecu agale, trăgând după el o vacă. Francois privi vaca, smălţată parcă cu smaralde. Coarnele-i barbare scânteiau. O impresie, pe care chiar în clipa aceea o ştiu unică în viaţa lui, puse stăpânire pe el. Timpul nu mai exista: vaca avea trei mii de ani.

— ’seara, spuse ţăranul.

— Bună seara, răspunse încet Soubeyrae.

Ochiul de pori deveni verde-albăstrui şi crăpă. Feeria se stinse. Noaptea venea dinspre răsărit, victorioasă.

Prin uşa şurii celei mai apropiate, deschisă ca o gaură neagră, ieşi un flăcău solid, gol până la brâu, care se ştergea alergând, cu un prosop kaki. Era Demaille, din grupa lui Watroux.

— Dom’ locotinent, zise el, paiele-s de tot tocate şi-s unii peste alţii. I-o cucoană care zice că putem să ne culcăm alături, în casa cafenie. Se poate, dom’ locotinent, se poate? O să fie mai mult loc pentru ceilalţi…

Demaille era un puşti. Şi care se juca de-a puştiul. Îţi rişti pielea. Te omori, şi trebuie să ceri voie altui om, ca să te culci într-un pat. Dar cum eşti bărbat, bărbat adevărat, te prefaci, ca să salvezi aparenţele. Faci pe copilul: „Se poate, dom'locotinent?" Şi ofiţerul ştie toate astea. Pe faţa-i trasă stăruie un zâmbet. Se face complice, pentru ca omul să salveze aparenţele. De aceea este iubit.

— Se poate, zise locotenentul. Dar să nu vă prindă.

Îl părăsi pe Demaille. Zărise, în vârful dealului, bucătăria de campanie. Bucătarii nu făcuseră focul, din pricina nopţii care se lăsa.

— Murgul şi-a pierdut o potcoavă, explica caporalul, şi s-a rupt un ham.

Caporalul era furios şi înjura fără să-i pese de locotenent. Instală bucătăria într-o ogradă acoperită. Sosise, în sfârşit, carnea de la intendenţă.

— Facem friptură şi cartofi prăjiţi? întrebă caporalul. E mai bine decât conserve din raniţă!

— Da, spuse Soubeyrae.

De multă vreme renunţase să mai schimbe meniurile. Soldaţii acestui regiment din departamentul Nord erau hrăniţi exclusiv cu sardele, friptură şi cartofi! Toate celelalte încercări fuseseră infructuoase, iar cei din Nord chiar consideraseră o distribuire de ţâri drept o jignire personală.

Soubeyrae se duse la punctul de comandă al companiei. Biroul era instalat în odaia din fund a cârciumii. Mirosea a rachiu de anason şi a ţigări ieftine. Soldaţii beau pe nerăsuflate *Pernod*-ul, printre hârţoagele scoase în grabă din lăzile de fier.

— Domnule locotenent, iar l-am pierdut pe chilian, spuse secretarul Thibaut, un industriaş din Roubaix, întotdeauna într-o ţinută impecabilă, cel mai bine îmbrăcat dintre soldaţii batalionului.

Şi cu chilianul era o poveste – francez întors în septembrie 1939 din Chile, anume ca să se bată, când putea foarte bine să rămână unde era! De o bunăvoinţă

extraordinară, trimis de la Paris ca întărire, se dovedise fricos ca un iepure. Chilianul nu se întorsese. Nu înţelegea. Flăcăul acesta care voia să-şi facă datoria şi care r; u reuşea provoca, fireşte, mult mai multă bătaie de cap decât un şmecher versat.

— Asta-i tot? spuse Francois.

— Asta-i tot, domnule locotenent. Ultimii patru au venit; sunt cu picioarele însângerate.

— Să fie trimişi la infanterie.

— Am înţeles, domnule locotenent!

— Batalionul a cerut situaţia muniţiilor?

— Fireşte! Aceeaşi de ieri.

— Era falsă cea de ieri, domnule locotenent.

— Totul e fals, Thibaut. Puţin îmi pasă!

I îi chilian şi nişte situaţii aiurea! Război de curve, curvă de război!

În sfârşit, domnule locotenent, domnul maior vă aduce la cunoştinţă că astă-seară are loc o masa a ofiţerilor batalionului la ora nouă şi treizeci.

Era trecut de şapte şi jumătate. Radioul cârciumii transmitea un disc cu Rina Ketty care făcuse furori cu un an înainte, *în ţara fandangourilor şi a şalurilor da dantelă.* Lui Francois îi făcu rău. Aceste dulcege imagini sonore răscoleau în el prea multe amintiri. Nu există nimic care să-ţi răscolească mai tare inima, ca un cântec stupid. O, Annie, adu-ţi aminte de golfuleţul de la Colliure, Annie!

Ia te uită, pentru prima oară în cursul acestei zile epuizante se gândea la ea.

— Cineva o să vă conducă la camera dumneavoastră, domnule locotenent, zise secretarul. Poivre este deja acolo.

Un soldat ieşi înaintea locotenentului, iar acesta-l urmă. O cucuvea plângea ca un copil. Casele, cu geamurile camuflate din pricina apărării pasive, deveneau nişte mase ostile. Calea Lactee se aprindea deasupra satului, printre nori. Trist era că în sat nicio licărire omenească nu răspundea stelelor. Pentru scurt timp, porţiuni vaste de cer se aprindeau de o lumină violacee. Dar nu se auzea niciun

tunet. Furtuna călătorea…

După mine, îs fulgere de căldură, zise soldatul.

Francois nu răspunse. Comandant de companie interimar nu cunoştea încă pe toţi soldaţii celorlalte secţii, şi aceasta îl deranja.

Merseră vreo sută de paşi. Se deschise o uşă. O seară. Un bec albastru, anemic. La etaj se vedea întâi un coridor în care erau îngrămădite tablouri cu rame de ipsos aurit. Duşumeaua mirosea puternic a ceară de lustruit Soldatul deschise încă o uşă. Soubeyrae intră. Poivre făcea patul; era proaspăt ca un trandafir şi bărbierit. Afurisitul de Poivre!

Cu fereastra acoperită de o cuvertură, camera părea ciudat de intimă, desuetă – un dormitor de modă 1880, cu mobilă încărcată de sculpturi, perdele zmeurii cu gălbui, pereţi îmbrăcaţi în lemn, ciubuce în tavan, oglinzi şi iar oglinzi.

Pe pereţi, portrete în uiei reprezentând femei cu talie de viespe sau bărbaţi în frac, şi fotografii în care doamne elegante jucau diabolo. Arăta ca Salonul Artiştilor Francezi sub Sadi Carnot ’. Un Crist jansenist, cu braţele aproape strânse, distona cu asamblul. Locatari succesivi adăugaseră probabil ceva din preferinţele lor, fără să distrugă nimic din contribuţia predecesorilor.

Atunci apăru proprietăreasa, după ce bătuse sau mai curând zgrepţănase la uşă. La vreo patruzeci de ani, elegantă şi energică, era frumoasă, sculpturală, fără culoare însă, de o frumuseţe de ceară; panglici negre încadrau această figură romantică. Rochia pe talie, cu guler înalt, de un violet uniform, nu avea niciun fel de zorzoane, îl examină politicos pe ofiţer, care se înclină, conştient de contrastul burlesc pe care-l făceau bunele lin maniere e u jegul şi noroiul de pe el.

V-am încălzit apă pentru baie, spuse femeia.

Se răsuci pe călcâie şi-l conduse pe locotenent la baie, o încăpere, vastă, cu totul de neprevăzut în acest târg, cu aplice de bronz, o cadă de marmură neagră încastrată în

mozaicuri verzi cu personaje mitologice şi stânjenei stilizaţi, cu robinete în formă de gât de lebădă.

Bunica mea a amenajat locuinţa, spuse femeia cu vocea ei egală. Era actriţă.

Făcu un gest de încurajare şi dispăru. Ciudată casă! Stăpâna actuală era mai degrabă adeptă a lui Cristos cel cu braţele strânse.

Soubeyrae se dezbrăcă până la piele şi intră în apa plăcută. De trei luni nu mai făcuse o baie.

Când ieşi, întinerit cai zece ani, era din nou un brunet arătos, cu obrazul energic, cu privirea deschisă a ochilor săi albaştri, cu pometii proeminenţi şi părul ca peria. Oboseala se metamorfozase într-un exces de supleţe, într-o elasticitate îngrijorătoare şi i se părea că pluteşte

I *Carnot-, Mărie Francois Sadi, ales preşedinte al Republicii Franceze în 1887.*

Într-un chip anormal în aer. Tălpile tot îl mai dureau, ea şi partea de sus a coapselor, foarte aproape de şolduri; n-avea însă nici rană, nici distensie a muşchilor, ci doar câteva băşici şi *frayon-ul,* acea arsură între picioare, frecvenţă la infanterişti. Poivre îi curăţise tunica şi pantalonii de cizmă. Cu toate că era târziu, ofiţerul nu se grăbea. Îi era foame, dar n-avea chef să-l intâlnească la popotă pe austerul maior Watrin.

În biroul companiei doi soldaţi dormeau. Pe masă se afla o scrisoare. Francois recunoscu pe plic scrisul lui Annie; băgă scrisoarea în buzunar. Deodată tresări. Nu-l observase pe tăcutul secretar Thibaut, în fundul camerei. Şezând pe un scaun, Thibaut îşi instalase un altul în faţă, pe care îşi aşezase masa: un şervet curat, o cutie de sardele, un litru de vin roşu şi friptura cu cartofi prăjiţi. I nd u striaşu l-sold a t mânea în tăcere, aplecat, privind drept înainte, în beznă.

— Poftă bună, Thibaut!

— Mulţumesc, domnule locotenent. Au şi venit de la batalion să vă cheme la popotă.

— Mă duc acum, spuse Soubeyrae.

Dar intră mai întâi în şurile ocupate de cele patru secţii

ale lui. Întârziaţii sfârşeau *supeul*, cum spuneau ei. Erau mulţumiţi de friptura cu cartofi prăjiţi. Carnea nu era aşa de tare, însă bucăţile prea mici. Ca întotdeauna. Flecăreau în juru-i, cu voce scăzută, ca oamenii somnoroşi. Iar Soubeyrae avea chef să rămână acolo, *cu ai lui.*

Pentru el timpul se dilata. Toate mişcările îi erau încetinite, iar o toropeală lăuntrică lupta cu luciditatea creierului. De fapt pica de somn.

— Io mă duc la cinema în astă-seară, zise Mathias, un şmecher din Anzin, contrabandist în timp de pace.

Bună seara, spuse locotenentul, scuturându-se din amorţeală.

O voce întrebă, aproape timid:

— I-adevărat, dom' locotinent, că mergem la Reims şi că ne-mbarcăm mâine?

— Nu ştiu nimic, zise Soubeyrae.

Ieşi. *Reims.* Cuvântul explodă în el cu întârziere. Căci era vorba de viteazul batalion din avamposturi, cu greu adunat în acest Volmerange din afara timpului, în care lăstunii adormiseră, numai Dumnezeu şke unde, era de trecut Mosella şi munţii violeţi, şi mai era acolo, către apus şi nord, tot ceea ce se întâmpla dincolo de frazele seci ale comunicatelor, tot ceea ce ameninţa şi agita hexagonul trandafiriu al hărţilor din copilărie, ale lui Gallouedec şi Maurette, era misterul dens al istoriei pentru cei ce o trăiesc.

Ultimul *Paris-Soir* pe care-l citise Francois în avamposturi purta data de 21 mai 1940. Petain spusese: „Nu se trece1-, şi ziarul vorbea de lupta îndârjită a trupelor franceze pentru *a încetini înaintarea germană.* Formula era proaspătă. La fel de proaspătă ca şi aceea prin care Weygand era calificat drept „omul care redresează situaţiile critice11. Pe tânărul ofiţer îl izbi următoarea frază: *Trupele noastre luptă viguros în regiunea de la nord. De Saint-Quentin, pentru a stăvili presiunea inamicului.* Ziarul era din 21, faptele trebuie să fi avut loc cu două zile înainte, în 19. Şi azi era 27!

Când intră în casa notarială unde se instalase punctul de

comandă al batalionului, o tăcere grea îl întâmpină pe Soubeyrae. Maiorul Watrin, în mijlocul ofiţerilor aşezaţi în jurul mesei în ordinea descrescândă a gradelor, îşi împinse scaunul cu un gest teatral, se şterse la gură şi spuse grav:

— Masa este o îndatorire, domnule Soubeyrae.

Când li se adresa astfel ofiţerilor, însemna că era furios.

Soubeyrae salută, îşi scoase boneta şi răspunse:

— Vă rog să mă scuzaţi, domnule maior, câar socotesc în aşa măsură masa ca o îndatorire, încât am aşteptat ca oamenii mei să termine de mâneat înainte de a veni să mănânc eu.

Nu-şi pregătise această necuviinţă, li venise, fără ca măcar să-şi fi dat seama că ea conţinea, implicit, un reproş la adresa camarazilor săi. Ceilalţi ofiţeri se uitară unii la alţii. Maiorul Watrin nu se clinti. De aproape, în bătaia luminii electrice, i se vedea mai bine figura croită grosolan, o figură bărbătească de bătrân războinic, tăbăcită de Războiul cel Mare şi de ocupaţie. Gât parcă nici n-avea. Ve~ neau imediat umerii largi sub tunica de croială demodată. O, avea maiorul Watrin acel dar al tăcerilor care stânjenesc. Mişcându-se, făcu scaunul să scirţiie. Cu un gest scurt, îi indică lui Soubeyrae locul.

Afară se auzi un bubuit: tuna.

Căpitanul Bertuold, parizian, funcţionar superior de bancă, voluntar şi el din celălalt război, cu părul albit la tâmple şi negru pe la creştet, cu buzele dezvăluind o dantură bogată, strălucitoare, cu ochi de culoare deschisă, maliţioşi, într-un obraz argăsit de vânt, căpitanul Bertuold, care dezlega atât de des situaţiile dificile printr-un gest **totodată** elegant şi frăţesc', sclipitorul căpitan de mitraliori exclamă, jovial:

— Un rachiu mic, Soubeyrae? îl meriţi, amice.

Francois se aşează şi-i zâmbi, iar Bertuold îi umplu paharul cu rachiu de anason.

Căpitanul Imaterial, Capimul, ridică din umeri, ostentativ. Ceilalţi ofiţeri îl observau pe Watrin. Watrin detesta **alcoolul** şi nu se putea să nu-şi dea seama eâtă stimă

pentru Soubeyrae presupunea intervenţia deschisă a căpitanului Bertuold. Dar Watrin îşi mânca brânza încet, cu un aer concentrat. Neglijând cuţitul de pe masă, folosea propriul său briceag, un briceag mare, elveţian. Îşi zdrobea liniştit brânza, pe o felie groasă de pâine.

— Aşa-i, spuse adjutantul-medic Durroux, despre care se şoptea că ar fi făcut războiul în Spania, de partea roşilor, dar în calitate de ofiţer de infanterie, şi care, nici el, nu scăpa niciodată ocazia: Unu la zero!

Era o vorbă la modă.

Bertuold scoase din buzunar un ţigaret lung şi aprinse cu graţie o *Players.* Semăna astfel eu omul de stat Tardieu şi tare se amuza de asta. Făcu semn chelnerilor. O farfurie cu mezeluri fu pusă dinaintea celui întârziat. Un chelner răsuci butonul aparatului de radio. Era muzică de dans. Soubeyrae se aşternu pe mâncat, cu tot dinadinsul.

— Bravo, spuse Bertuold. Soubeyrae şi cu mine avem, în fond, acelaşi Weltanschauung

J Concepţie despre viaţă (germ.)

Toată lumea râse. Nu mai era un secret pentru nimeni e; i Bertuold avea idei de extremă dreaptă şi că institutorul Soubeyrae militase pentru cele de stânga.

— Chiar aşa, preciză Bertuold. Şi Soubeyrae, şi eu swcotim că, oricum, decât să fim nişte morţi oarecare, mai bine nişte morţi bine hrăniţi.

Radioul reluă cântecul cu fandagos şi şaluri de dantelă, cântecul acela stupid şi dulceag, cârcvorbea de pace, de valuri, de măslini, de Spania, de soare, de vacanţe pierdute şi de Annie. Scrisoarea lui Annie se afla în buzunarul locotenentului, tot închisă. Nu era posibilă o viaţă personală în universul războiului.

Maiorul Watrin o repetase cu obişnuita lui brutalitate: viteazul batalion îşi trăia ultimele zile de existenţă coerentă.

Toată această istorie, începută în septembrie, avea să se destrame. Bravul batalion i-ătăcise mai întâi, de-a lungul unor zile mohorâte, pe câmpiile din Nord, supus acelei

dezintegrări pe care o provoacă inactivitatea şi erodanta prezenţă a femeilor care-i urmăreşte în chip firesc pe soldaţii cantonaţi la douăzeci de kilometri de căminul lor şi vitregiţi în mod stupid de permisii de către un înalt comandament lipsit de simţ psihologic.

Viteazul batalion fusese apoi angajat deCrăciun, desfăşurându-şi oamenii în peisajele breugheliene, nişte oameni care n-aveau încă tunică, ci un simplu tricou şi cărora li se umflau picioarele, le îngheţau mâinile punând sârmă ghimpată într-un frig de 27 de grade sub zero; pământid îngheţat era atacat cu mijloace ridicole – cu cazmale şi unelte de grădinărit' Fusese deplasat dintr-un sector în altul, doar pentru o odihnă iluzorie, în care lucrările de campanie nu se împuţinaseră, chiar dacă primejdia se îndepărta, apoi fusese zvârlit din nou în alt sector, agitat de data aceasta, unde cifrele pierderilor de pe urma bombardamentelor sau a micilor atacuri confirmau cuvintele veteranilor din Paisprezece: făcea cât un sector de un calm mijlociu al *celuilalt.*

Acolo, viteazul batalion a avut de furcă, în Bois du Corbeau, cu un noroi mârşav, galben, îmbâcsit de excremente, un noroi care luase locul îngheţului, nenorocind şi mai mult pieioarelc, chiar dacă nu mai tumefia mâinile; şi a rezistat mârâind, într-o disciplină elementară, nesupus încercărilor de forţă decisive, care ar fi putut să-l sudeze, ci suportând războiul ca pe o catastrofă naturală.

Şi viteazul batalion se topise pe loc, ros de inactivitate, înrăit de noroaie, chinuit de duelurile fără de rost ale artileriştilor, atins şi mai mult de încorporările care răpiseră un bărbat din trei, în majoritate mineri calificaţi, nelăsând decât grupe scheletice de cinci sau şase băieţi în jurul unei puşti-mitralieră şi secţii de douăzeci şi cinci de oameni, mistuiţi de plictiseală şi gelozie.

Viteazul batalion se simţea sleit şi acrit, repetând cu un orgoliu sumbru că n-au vrut să fie înlocuit tocmai pentru că nu era nedemn de înaintaşi, precizând că ordinul de

înlocuire fusese într-adevăr dat sus, dar că nu fusese executat, marile unităţi înlocuitoare nefiind în stare să dea ascultare, ceea ce nu era o vorbă goală, ci chiar tristul adevăr. Îşi făurise astfel un suflet de luptă şi de ură viteazul batalion, acuzând pe generalul de divizie că a solicitat trimiterea lui în avamposturi, pentru a veni de hac indisciplinei cantonamentelor din departamentul Nord – eea ce era de asemenea adevărat – hotărâre smulsă Marelui stat major de către un şef dornic de o nouă stea – ceea ce, de data aceasta, nu era decât aproape adevărat.

Astfel, bravul batalion, victimă a unor greşeli de care nu era răspunzător şi, încă şi mai mult, victimă a unor virtuţi pe care le datora rasei, se ştia pedepsit fiindcă era un batalion viteaz şi nu-şi înghiţea nenorocul.

Nu, nu aveau să mai fie alte mese colective ale ofiţerilor. Se va reveni, ca în toată perioada avamposturilor, la popotele de campanie. Dacă ne putem exprima astfel! Căci dacă o companie cuprindea, în principiu, patru ofiţeri, cele mai favorizate nu aveau decât doi, iar a treia, de la plecarea în permisie a căpitanului Leonard, nu-l avea decât pe Soubeyrae.

Watrin şi Bertuold ştiau că vor fi despărţiţi. Ceilalţi o simţeau nelămurit. Cel mai conştient, după cei în vârstă, trebuie să fi fost tot Durroux, deoarece făcuse războiul din Spania; dar adjutantul-medic vorbea puţin

— Doar câteva afirmaţii usturătoare cărora maiorul nu I punea frâu decât rareori, deoarece, fără îndoială, calitatea lui de doctor impunea unui comandant de batalion, atât de târziu promovat, şi care cu patru ani înainte’ de declararea războiului nu era decât căpitan.

Soubeyrae se uită la medic. Observă pentru prima oară, cu un amuzament interior, cât demult semăna Durroux cu Thorez! E adevărat că erau de loc din aceeaşi regiune, la câţiva kilometri depărtare doar unul de altul. Un Thorez slab şi de fel bonom. Un Thorez ce scrâşnea întruna. Era-n partid Durroux? Soubeyrae presupunea doar acest lucru şi nimic mai mult. La urma urmei era logic ca acest flăcău

bănuit periculos să fie încorporat într-o unitate în permanent contact cu inamicul, deoarece viteazul batalion era tratat ca o unitate disciplinară! Bun doctor, de altfel, Durroux, priceput; totuşi oamenii nu-l iubeau din cauza umorului său brutal.

Watrin trase ultimele fumuri din pipă, o supse zgomotos şi o goli, bătând-o în palmă. Maiorul părea că se gândeşte întotdeauna atent la ceea ce face cu mâinile, ca oamenii de la ţară sau ca acei muncitori bătrâni cărora le trebuie cinci minute bune ca să răsucească o ţigară. Făcu un gest maşinal de fumător de pipă: îşi frecă pipa de nările lui grase, ca s-o facă să lucească. Puse pipa la loc în săculeţ, săculeţul, în buzunar şi îşi încrucişă braţele pe masă. Cele patru galoane străluceau puternic.

— Ce idee! Vă cam plictisiţi! spunea Bertuold. Eu nu mă plictisesc, eu mă bat! Singura plictiseală este că nu înaintăm, fiindcă esenţa războiului este jaful, mai ales pentru armatele Dreptăţii şi Civilizaţiei. O companie se ţine astfel: se intră într-un oraş inamic; încartiruire liberă; tot ce vreţi; dar mâine, la ora şapte, toată lumea la adunare. Şi-i zbor creierii aceluia care soseşte cu întârziere. Asta este războiul. Haide, că nu-i plictisitor!

Pe tinerii ofiţeri îi vrăjea zâmbetul larg al lui Bertuold şi dansul ţigaretului său. Glumea oare căpitanul de mitraliori? Soubeyrae protestă sec. Vocea lui joasă, vâbrând de nervozitate, căpătă accente muşcătoare.

Dintre toţi ofiţerii care se odihneau acolo, în jurul maiorului Watrin, Soubeyrae avea o părere personală iii, i’i* lumi*. În acest stat-major de batalion, unul din doi avea părerea lui despre lume Era o proporţie excepţional de bogată: mai întâi Watrin., soldatul eh1 meserie, soldatul ajuns prin merite proprii, a cărui poveste profesională se citea în decoraţii, şi care credea deschis în crucea crucifixului şi în crucea săbiei; Vanhoenacker, negustorul de lumânări, epitropul parohiei din Valencienne, bunul centurion de rezervă, resemnat să fie un războinic; teribilul Bertuold, militar elegant, hrănit cu Maurras. Şi, mai mult cu

Gobineau; Durroux şi meritele sale de partizan în contradicţie cu felul lui de a fi. Mai era şi Pauphilet, cultivator de grâu şi de sfeclă în regiunea dintre Aisne şi Cambresis, greoi, grosolan, deghizat în uniformă, ajuns ofiţer printr-o muncă îndârjită în şcolile de perfecţionare ale subofiţerilor de rezervă, Pauphilet care ar fi plăcut unui Peguy, pe care-l stima Watrin, şi al cărui univers se rezuma la trei cuvinte: Dumnezeu, Franţa, pământ. Fineţea personală a lui Pauphilet care-i plăcea şi lui Soubeyrae, mai ales pentru puritatea lui sufletească – în ciuda ideilor sale înguste se ascundea probabil în răsturnarea formulei deşi nemărturisite, mai exactă astfel: pământ, Franţa şi numai după aceea Dumnezeu.

Căpitanul Imaterial, Gondamini, îşi avea şi el părerea lui despre lume: în calitate de ofiţer de stat-major considera războiul drept o succesiune neîntreruptă de probleme de rezolvat în mod regulamentar, ceea ce făcea din această fiinţă abstractă figura cea mai tristă a grupei.

În sfârşit, Soubeyrae îşi trăia drama lui, nefericit ori de câte ori îşi punea întrebarea la care nu putea răspunde: „Cum de am putut deveni un bun ofiţer eu, care urăsc războiul, eu, care am semnat toate apelurile de felul. Să *nu se mai repete niciodată,* eu, care sunt un pa(ifist”. Pentru că, aşa cum s-a văzut, Soubeyrae era un remarcabil ofiţer de front.

3 – Maiorul Watrin

Domnule căpitan, vorbi răspicat Soubeyrae, nu înţeleg cum dumneavoastră, care asistaţi în fiecare duminică la slujba religioasă, puteţi apăra asemenea teorii de ucigaş.

— Dumnezeu e eu noi, spuse Bertuold, treeindu-şi ţigaretul dintr-un colţ al gurii în celălalt.

— Gott mit uns ’, persiflă Durroux.

Căpitanul Bertuold izbucni în râs. Ştia întotdeauna să ramână impasibil în joc. Watrin stătea nemişcat. Medita? Se odihnea? Sau nu se gândea la nimic?

— Păgân cum eşti, dumneata, Soubeyrae, reluă Bertuold, nu poţi înţelege cum se aranjează un catolic eu Dumnezeu.

Iată, era pe la începutul ocupaţiei, în decembrie 1918. Am intrat cel dintâi într-un târguşor german, lângă Treves, cu secţia mea. Oamenii erau terorizaţi. Am pătruns într-o casă. Acolo era adunată o familie, o femeie frumoasă şi nişte fete frumoase, pe legea mea. Eram singur.

În timp ce vorbea, Bertuold îşi scoase revolverul, un „Mab" bine îngrijit, strălucitor. Îşi stăpâni o strâmbătură provocată de durerile de picioare, şi mimă:

— Le-am spus: „Sunteţi învinşi. Noi suntem învingătorii.. Nu cer nimic". Şi am pus revolverul pe masă.

Se făcu linişte.

Zâmbetul lui Bertuold era totuşi blajin.

— Am petrecut bine în casa aceea, adăugă el după o clipă.

— O, domnule căpitan, spuse Vanhoenacker, totuşi n-aţi...

— Pe mama şi pe cele două fiice, spuse Bertuold. În sfârşit, cele care erau frumoase.

Râsul lui Pauphilet explodă rabelaisian.

— O, te înşeli, Pauphilet, n-am luat nimic. Mi s-a dat totul. E timpul să vă învăţ să fiţi învingători, domnilor.

— Mi s-a părut totdeauna inutil să-mi încarc spiritul cu cunoştinţe de prisos, spuse Durroux.

De data aceasta Watrin mârâi:

— E evident, domnule doctor, vom fi învingători.

— Pentru că suntem mai puternici, spuse Bertuold, cu amabilitate.

I *„Dumnezeii e eu noi" (germ.).*

Maiorul nu ştia niciodată când anume glumeşte căpitanul de mitraliori. Putea să cheme la ordine un doctor care lansa o părere defetistă, era însă dezarmat în faţa ironiei lui Bertuold.

Pauphilet izbucni din nou, cu o oarecare întârziere, într-un râs zdravăn. Era un copil cu chip şi maniere de factor rural.

Soubeyrae îi aruncă:

— O să-ţi ia pielea... slăbănogule!

Foloseau acest joc de cuvinte, mai mult decât nesărat, încă din primele zile. Întocmai ca. Şi Verlomme, grădinarul din secţia lui Soubeyrae, Pauphilet răspundea întotdeauna făcând cu ochiul:

— Osânza, poate, dar nu pielea.

Pentru moment nu pierduse niciuna, nici alta.

— Bine, bine, domnilor, le-o reteză Watrin, punând şervetul pe masă. Este... (îşi consultă ceasul)... este ora douăzeci şi două şi treizeci şi cinci de minute; ziua a fast grea. Nu ştim cât rămânem aici. Aşteptăm să plecăm, asta-i tot ce ştiu. Aveţi grijă ca oamenii să se odihnească. Şi dumneavoastră la fel.

— Îmi daţi voie, domnule maior, spuse Capimul cu glasul său eteric, iertaţi-mă pentru această problemă de serviciu, dar regimentul cere urgent situaţia ofiţerilor şi a subofiţerilor prezenţi în batalion. Iar eu cer situaţia detaliată a rezervelor de muniţii şi de alimente. Rapoartele, mâine dimineaţă la ora opt, la punctul de comandă

Watrin îl privi pieziş, se legănă c-îteva clipe de pe un picior pe altul, apoi bombăm:

— Da, căpitanul Gondamini are dreptate. Dar şi la zece e destul de devreme. Şi acum, domnilor, ordin: culcaţi-vă!

Se duse spre vestiar, un extraordinar talmeş-balmeş de coarne de cerb pe care atârnau, printre bonetele de poliţie, câteva chipie, asemenea unor fructe roşii şi aurite, mai mult sau mai puţin coapte.

Soubeyrae murmură, pentru Pauphilet:

— Somnul este o îndatorire de serviciu.

Pauphilet izbucni în râs. Maiorul îşi strângea centironul. Bustul îi era puternic, blindat probabil cu muşchi de luptător de la 1900, cu un început (le burtă, cu un tors de bătrân actor de bâlci. Era probabil păros ca un urs, maiorul Watrin!

— Noapte bună, domnilor, spuse el.

Şi cum toţi se ridicaseră, iar el trebuia să iasă urmat de Gondamini, umbra lui regulamentară, Watrin se opri în faţa uşii care în clipa aceea se deschise, lăsând să între un subofiţer gătit, încătărămat, cochet, cu moletiere de ofiţer

de culoare deschisă.

Subofiţerul acesta de paradă lovi călcâiele şi întinse un plic:

— Din partea domnului colonel, domnule maior.

Maiorul rupse plicul şi citi. Obrazul său deveni pământiu.

— Cu neputinţă, murmură el.

Apoi brutal:

— Colonelul este la punctul de comandă?

— Da, domnule maior.

— Mă duc acolo.

— Dar, domnule maior, domnul colonel se odihneşte şi…

— Mă duc acolo.

Gondamini ieşi ca să-l anunţe pe şoferul Peugeotului. Ceilalţi ofiţeri nu se mişcară. Maiorul reciti scrisoarea. Îşi scoase chipiul, îşi trecu degetele prin părul foarte scurt, apoi mai spuse o dată, ca pentru el:

— Cu neputinţă!

Maşina hurui în faţa uşii. Watrin ieşi. Stupoare generală. Nu era în obiceiul comandantului de batalion să îase să i se ghicească astfel simţămintele. Căpitanul Bertuold îl urmărise. Deasupra Volmerangeului, fulgerele continuau să dea contur unor peisaje fantastice care pe loc şi dispăreau. Se auzi cum şoferul schimbă vitezele. Bertuold respiră adânc, cu nările dilatate, apoi întoreându-se către tinerii ofiţeri:

— E furtună, domnilor. Femeilor le este frică. Frumoasă noapte pentru făcut dragoste.

Pe vremea „războiului ciudat’[2], expresie care pentru militari începea să pălească, masele ofiţerilor batalionului se sfârşcau mai totdeauna cu glume grosolane, cu cintece obscene sau cu discuţii interminabile duse pe dinaintea unor băuturi de tot soiul; dar numai după plecarea comandantului de batalion, care nu suferea nimic din toate acestea. În seara aceea cei mai tineri dintre ofiţeri o şterseră. N-aveau decât să afle mline beleaua.

---

2 ***Pegui/, Charles (1873—I!) 14) poet, polemist şi eseist francez, profnncl mistic.***

În încăperea mare, de o bogăţie burgheză şi provincială, bogăţie temperată însă de un prost gust, locuinţă de ţară a unui avocat din Metz, mai rămăseseră câţiva ofiţeri. Oboseala prea mare îi îndemna să nu se culce încă, temându-se de acea îngrozitoare insomnie a solda tului, care urmează după eforturi fizice deosebite. Se aflau acolo, aşadar, Blanc, căpitanul de la întâia, un bărbat cu ochi de catifea, foarte căprui, de cea mai nepăsătoare vitejie; Bertuold, a cărui plictiseală nu se trăda decât prin numărul nesfârşit de ţigări, aprinse una de la alta; doctorul-adjutant, supranumit El Medico, ce se lăfăia cu picioarele desfăcute într-un fotoliu Napoleon
III ; Vanhoenacker care, din cauza lungimii lui, avea un „corp" special, o „unitate" în perpetuă dificultate de aprovizionare şi de transmisiuni, cum spunea Soubeyrae, Thomas Cavatini, care semăna cu un călugăr italian cam gras, un tânăr institutor socialist din Pas-de-Cal «is, convertit la catolicism prin citirea lui Peguy I se spunea Toto, fiindcă era bâlbâit. Toto zise:

— O să-să ne m-meargă untu' când s-s-o înt-toarce *bătrânul!*

Căpitanul Bertuold se ridică, făcu câteva mişcări caraghioase de gimnastică suedeză, se schimonosi auzind cum îi trosnesc încheieturile, şi zise:

Război da, dar până la treizeci de ani. Domnilor, ' nit în stare să mor în 1980 de o sciatică. Recunoaşteţi r; i ar fi un sfârşit neplăcut.

Se duse apoi spre ciudatul arbore de coarne care slujea drept cuier şi scoase din geantă ceva lung şi strălucitor pe care-l puse la spate.

— Soubeyrae, spuse el, cu regret trebuie să te anunţ ' a „zebrele" dumitale sunt bătute.

Soldaţii secţiei lui Soubeyrae erau porecliţi *zebrele.* Soubeyrae îşi organizase secţia în funcţie de împrejurări şi semăna mai mult cu un grup de franctirori decât cu o unitate regulată. Prima dovadă de personalitate colectivă o dăduse grupa când se formase compania de franctirori, în

decembrie. Fiecare batalion trebuia să furnizeze cadrele şi soldaţii dintr-o secţie pentru acest corp de franctirori care, în războiul colonial al avamposturilor, avea să-şi asume el singur sarcinile ofensive: tăierea firelor de telefon ale inamicului, punerea de mine, distrugeri, capturare de prizonieri, lovituri. L-a întrebat pe Soubeyrae, ca şi pe ceilalţi ofiţeri, dacă este candidat. „Vă cer o oră, domnule maior”, a răspuns sublocotenentul Soubeyrae. A revenit peste un sfert de oră şi a spus: „Domnule maior, sunt voluntar, împreună eu toată secţia mea”. Maiorul Watrin l-a privit cu luare-aminte pe acest flăcău cu figură deschisă, cu o expresie directă, cu părul tuns perie, şi-a smucit mustaţa, a mârâit printre dinţi şi a sfârşit prin a se întoarce pe călcâie şi a plecat agitându-şi mâinile la spate. Soubeyrae n-a fost mutat la corpul de franctirori.

După acest incident şi după altele mai puţin strălucite, echipa a fost poreclită „zebrele lui Soubeyrae”. Şi cum maiorul trimitea o bună parte din cei nesupuşi, pe care regimentul îi încorpora, fireşte, în primul batalion, din cauza antipatiei pe care colonelul Rozet o avea pentru subordonatul său „zebrele lui Soube” sfârşiră prin a arăta ca o trupă de bandiţi.

Bertuold râdea cu gura şi cu ochii. Ridică triumfător în plină lumină o sticlă înaltă, albă.

— Treizeci de ani vechime „zise el. Da, Soubeyrae, „zebrele” dumitale sunt nişte îngeri.

— Am să le-o transmit, domnule căpitan.

— Alt, nu! (a să se cotonogească cu mitraliorii mei! Soubeyrae, spiritul de grup e bun, însă prea mult, strică.

Apropo de „zebrele” mele, spuse Soubeyrae, vă amintiţi de Kirschweiler?

Căpitanul râse:

— Da, dar ceilalţi nu-l ştiu. Hai, dă-i drumul, Soubeyrac.

Kirschweiler fusese primul sector periculos al viteazului batalion, un târg mare, mort, golit de locuitori, cu capela deschisă ca poarta mare, cu cimitirul ocupai de voltijori * Soubeyrae păzea târgul acesta în care era adăpostită

compania de franctirori, târgul care nu mai văzuse un soldat neamţ de la 2 septembrie şi care era totuşi jefuit până la ziduri – paturi cu coloane pe pajişti, fotolii de rips roşu pe caldarim, scăunele pentru rugăciune în baricade, locuinţa preotului răvăşită... Kirschweiler era primul dinte stricat în falca războiului.

— Ei bine, povesti Soubeyrae, vă aduceţi aminte că î-am înlocuit pe catalani?

— Tristă amintire, spuse Vanhoenacker, care nu-i prea iubea pe meridionali.

Trebuie să recunoaştem că această înlocuire a avut un surprinzător şi involuntar umor. După patru nopţi de marş, viteazul batalion, proaspăt sosit din cantonamentele familiale din Nord, a găsit pe poziţii un regiment de militari activi din Sud, un caravanserai negru, mişunând ca furnicile într-un miros de cai şi de şatră de ţigani! Fireşte, cei din Nord au pus pe seama îngălării mediteraneene dezordinea şi murdăria datorate exclusiv războiului, aşa cum aveau să vadă de altfel curând.

— Ei bine, continuă Francois sorbind zmeurata mitraliorilor, „zebrele11 mele înlocuiau trupele care ocupau Kirschweiler-ul. Unul dintre băieţii mei, Poivre. Binevoitor, întrebă cu blândeţe pe un catalan: „De unde eşti tu, mă?”

— Ce agrăieşti tăluţă? zise celălalt.

*** *Soldaţi din infanteria uşoară.***

M

— Io te-ntreb de unde eşti? Of, scâmăvie, ’nu-nţelegi ui micuţa!” I Şi se priveau chiorâş, ca voltijorii mei şi mitraliorii dumneavoastră, domnule căpitan. Atunci intervin: „Te întreabă de unde eşti?

— Eu, scârnăvie, sunt din Cerbere!

— Atunci trebuie să-l ştii pe Vandarem, Carlos Vandarem?

— Sigur că-l ştiu, esepediţionarul, domnule locotinent! Iar cei din Nord au rămas înmărmuriţi în faţa acestui miracol: locotenentul lor vorbind cu nişte ţigani măslinii, înţelegându-i şi făcându-se înţeles de ei!

— Nostim, murmură Bertuold.

— Cel mai nostim, domnule căpitan, este Poivre. Era uimit, stupefiat, descumpănit şi agresiv. Se apropie de mine şi-mi mărturiseşte: „Io n-am să pot niciodată să pricep nimicuţa darămite să le şi vorbesc! N-o să-nveţe nicicând să vorbească cumsecade oamenii aiştia!

Şi râdeau din toată inima.

— Eşti în formă, Soubeyrae! mai poveşteşte-ne una. Şi pe urmă, dacă nu se-ntoarce maiorul, ne ducem să ne culcăm.

— Bine, încuviinţă Soubeyrae, e vorba tocmai de maior.

O dată catalanii înlocuiţi, am apărat Kirschweiler-ul, teoretic, bineînţeles. Aveam o grupă într-un grajd şi punctul meu de comandă, în acelaşi loc. Într-o zi, Capimul îmi. Pică cu Watrin. Era un frig de crăpau pietrele, însă în grajd „zebrele" mele stăteau doar în vestă şi mirosea a pasăre bine rumenită! Watrin semăna cu un prepelicar care se opreşte pe neaşteptate într-un cârd de potârnichi. „Pe cuvântul meu, spune Gondamini, oamenii dumitale fae foc, domnule locotenet Soubeyrae – Aşa mi se pare, spune Watrin, pe jumătate mieros, pe jumătate amuzat.

— Domnule maior, reia Capimul, asta e nesăbuinţă! Se vor descoperi avioanelor.'1 Asta era rea-credinţă „Zebrele11 mele ştiu să camufleze un foc.

— Mă-ntreb ce nu ştiu să camufleze „zebrele14 dumitale, spuse Bertuold, în afară de zmeurată.

I *În Franţa, dialectele sunt atât de diferite între regiuni, incit, în afara limbii literare, locuitorii abia dacă se înţeleg între ei.*

Căpitanul de mitraliori umplu încă o dată paharele, pahare de vin. Mirosul fructului parfuma casa.

— Continuă-ţi grăitoarca poveste.

— Ei bine, Watrin stă cu nasul în pământ, ca să nu simtă prea tare mirosul de pui, iar Capimul se face alb ca varul, alb de furie. „Hoţărât, eşti nebun de legat, Soubeyrac1-, scuipă el.

Avea. Haz Soubeyrae, căci îi imita foarte bine pe ceilalţi.

— „Şi precauţiile în caz de incendiu? Ai? Unde ţi-e

pichetul de incendiu, prefer să nu te întreb!’Fireşte, nu mă gândiserăm la pichetul de incendiu. „Darf în sfârşit, amice, unde ţi-e capul? dacă ia foc, ce facem când va trebui să predăm localurile..

— S-să p-predăm localurile? spuse Toto, care nu pricepea.

— Exact, spuse Soubeyrae, să predăm localurile. Civililor. Iată ce era în capul Capimului, la 20 decembrie 1939. Era indignat! Şi oamenii la fel, dar mai curând din alte motive. Atunci, Gondamini a luat o găleată cu apă şi s-a dus spre sobă. Mărturisesc că nu prezenta mare garanţie soba, dat fiind că fusese montată de „zebrele” mele. Dar cel mai curios era maiorul. Dacă l-aş putea bănui pe maiorul Watrin că a avut în vreo zi poftă să râdă, apoi cred că în ziua aceea a avut.

Improbabil, spuse Durroux.

Pe scurt, Watrin opri cu un euvânt găleata cu apă a ofiţerului nostru de stat major. „în fine, spune Capimul întorcându-se spre el, dacă pică divizia peste noi va fi o dramă, domnule maior. Un incendiu e ceva grav! apoi rapoartele, anchetele!” Eu m-am dus la fereastră, unde anume pyseserăm un termometru ca să mai coboare. Am adus termometrul şi l-am pus pe masă. Gondamini l-a luat. Minus cincisprezece. Maiorul i l-a smuls din mână şi mi l-a dat mie. După un oarecare timp a spus: „Locotenent Soubeyrae, căpitanul Gondamini are dreptate, ar trebui să te bag la arest”.

Patru de-o parte, patru de alta, spuseVanhoenacker.

Era formula favorită a maiorului în timp de pace. Ea se traducea astfel: patru zile de închisoare de-o parte, şi trăgea de partea stângă a mustăţii, patru zile de închisoare de alta, şi se trăgea de partea dreaptă a mustăţii. Opt în total.

Lxact, reluă Soubeyrae. Şi Watrin continuă: „I) a, (iâpitanul Gondamini are dreptate. E război şi nu e război”. Zebrele mele îngălbeniră. Puii...

Acum vorbeşti la plural, zise Bertuold pe un ton suav.

— Puii nu erau încă gata!

— Şi a-atunci? întrebă Thomas Cavatinl.

— Atunci, după mica lui dojană, maiorul Watrin l-a apucat pe Capim de braţ şi l-a luat cu indignarea lui cu tot... „Am să pun să stingă focul, i-am spus maiorului pe când se îndepărta”. „Asta e, asta e, spuse Watrin, bineînţeles, evident, stingeţi focul... Sau...” Şi foarte încet: „Sau mai adaugă un consemn pazei... Da. Pazei dinspre vest”. Watrin făcu cu ochiul nu prea discret. Apoi reluă foarte tare: „Să nu se mai întâmple aşa ceva, domnule locotenent”.

— Asta voia să spună: „n-am văzut, nu ştiu” ’, completă Pauphilet, căruia nu-i plăceau situaţiile confuze, subînţelesurile, aluziile.

— Asta nu putea să însemne altceva, reluă Soubeyrae, totuşi credeam că am visat. E. Asta-i.

— Este un om minunat maiorul, spuse Van’.

Ceilalţi tăceau, şi era greu de interpretat această tăcere.

— Nu ştiu, spuse surd Soubeyrae, devenind deodată grav. Nu ştiu. Sunt... E ciudat... Sunt momente când cred că-l înţeleg şi altele când... când îl detest. Da, domnule căpitan, când îl detest. Maiorul Watrin, care întruchipează atât de desăvârşit, toate tiparele de care aveţi obiceiul să vă bateţi joc, uitând pur şi simplu că de cuprind un reziduu de adevăr ireductibil, tiparul de deşcă şi cap pătrat, brută militară şi soldat de profesie...

— Soldat, ce mai, spuse Bertuold, subtil.

— Ei bine, da, domnule căpitan, soldat de meserie! Ei bine. Mi se pare uneori că maiorul, care ia asupră-şi toate aceste lozinci, rămâne omul cel mai misterios pe care l-am intilnit vreodată I În sfârşit, în Paisprezece nu era decât un sergent reangajat! Frumos trebuie să fi arătat Watrin al nostru ca subofiţer a la Descaves, şi...

— Aş vrea să te întreb două lucruri, Soubeyrae, îl întrerupse Bertuold. Maiorul, să mă scuzaţi domnilor, maiorul ştiu, îl socoteşte pe Soubeyrae drept unul dintre cei mai buni şefi de secţie. Ştii ce spune despre dumneata maiorul Watrin, Soubeyrae?

— Nu, domnule căpitan.

— A spus-o în faţa mea: „E un ofiţer înnăscut1*.

— Ei, asta-i, izbucni Soubeyrae înmărmurit.

— Şi cred că are dreptate. Atunci, dragul meu Soubeyrac, cum pui dumneata de acord – mi-ai pus o problemă jenantă adineauri, problema militarului (execută un salut caraghios) care se duce la slujba religioasă – cum împaci antimilitarismul dumitale, pe care-l găsesc dintre cele mai demodate…

— Şi eu! spuse El Medico.

— Ţie, doftore, spuse Soubeyrae, am să-ţi dăruiesc de Crăciun un exemplar din Convenţia de la Geneva.

Era o aluzie la o anumită ieşire a corpului de franctirori pe care El Medico ţinuse s-o îndeplinească, camuflându-şi însemnele, înarmat cu o mitralieră spaniolă, de dotare recentă.

— Deci, continuă căpitanul, cum se împacă antimilitarismul dumitale, cu ceea ce trebuie să numesc… capacitatea dumitale profesională?

— Aţi vorbit şi de o a doua întrebare, domnule căpitan.

— A doua întrebare? Cum găseşti zmeurata mea?

— Divină, domnule căpitan.

Se făcu linişte. Căpitanul zâmbi larg. Francois zâmbi şi el.

Toropeala începuse totuşi să-i cuprindă. Toto îşi legăna capul.

— Eu cred, spuse El Medico, că Soubeyrae va începe să judece ca lumea, când va înceta să fie un anarhist fără bombă, ceea ce este lucrul cel mai stupid pe care-l cunosc, cum ar mai fi, de exemplu, un. Preot fără credinţă, în ce-l priveşte pe maior…

— Tăcere! spuse Bertuold.

Dintre ci, cele mai bune reflexe le avea cel mai în vârstă. Se auzi portiera unei maşini trântindu-se. Câţiva paşi grei, şi maiorul intră. Chipul *bătrânului* era pământiu.

— Dumneata asiguri paza ieşirilor, Bertuold?

Nu, domnule maior. Mitraliorii asigură apărarea antiaeriană. Dacă-mi este îngăduit să mă exprim astfel.

Întâia asigură paza, spuse Blanc, care până atunci moţăise.

— Bine. Blanc, vei reduce paza la jumătate. Nu ne temem de nimic. Nici de *boşi…*

Niciodată nu vorbise Watrin altfel despre germani decât cu această expresie, pe atunci cu desăvârşire demodată. Nu mai existau *boşi* în mai 40. Nu existau încă. Ura necesară în orice război, chiar în stare larvară, nu se mai mulţumea cu expresia derivată din „Alboches" şi care data din 1870. Ura inventase termeni mai slabi, nemţoii, Irizaţii, frizuţii, fridolinii… Va inventa mâine „fasolea verde", „lăcustele", coclelile", apoi va relua cuvântul „boş" dar pentru moment el era perimat, ridicol.

— Nici de *boşi* continuă Watrin, fiindcă sunt prea departe, nici…

— Nici de domnii ofiţeri de la divizie, spuse Bertuold, amintindu-şi de povestea cu focul de la avamposturi.

Chipul lui Watrin se înăspri. Soubeyrae, fascinat, citi pe~faţa lui mânia, dar şi o oboseală monstruoasă. Trăsăturile maiorului erau parcă săpate cu fierul într-o talpă purpurie. Watrin se lăsă pradă furiei:

— Domnule căpitan Bertuold, dacă nu te-am cunoaşter. Am crede că eşti un răzvrătit.

— Mi-a spus asta şi generalul Audran, care comanda divizia de infanterie, în ’917, când am fost citat pentru a treia oară, la Mort-Homme, spuse Bertuold.

Maiorul fixă căminul din sufrageria avocatului. Privea fără să vadă o femeie goală dintr-un bronz de culoarea ciocolatei, şezând pe un corn de lună. Cu mâna vârâtă în tunică, Soubeyrae îşi dădu seama că în tot timpul mesei mângâiase hârtia lucioasă a scrisorii de la Annie. Se uita şi el la femeia goală. Revăzu monumentul eroilor din Volmerange. De fapt, „artiştii" generaţiei lui Watrin şi a lui Bertuold se purtaseră cu dragostea la fel de nedemn ca şi cu eroismul. Soubeyrae era încă prea tânăr, ca să nu. Creadă în neînsemnatele dispute dintre generaţii.

Maiorul reluă cu voce joasă şi mânia potolită:

— Într-adevăr, domnule căpitan Bertuold, nu există nicio şansă ca cineva de la statele-majore să vină noaptea asta. Nici mâine. Nicio şansă.

Vocea îi era gravă. Maiorul se lăsă să cadă greoi pe un scaun.

— Douehement! chemă el.

— Da, domnule maior, se auzi o voce somnoroasă din camera alăturată.

— ’ Cafea.

E pe foc, domnule maior.

Watrin îşi privi cu atenţie ofiţerii.

— Bine, domnule maior.

— Şi ai să-ţi aduci aminte toată viaţa de această noapte, locotenente Soubeyrae.

Douehement aduse cafeaua.

— O picătură de zmeurată în cafea, domnule maior? propuse Bertuold.

— Da, încuviinţă maiorul, spre mirarea tuturor.

Apoi, ca pentru a se scuza, aproape visător:

— Pe la noi, asta se cheamă „bistouille”.

Bău amestecul fierbinte, îşi şterse mustăţile şi se decise:

— Domnilor, colonelul Rozet mi-a trimis un om să-l împuşc.

Groaza trecu prin toţi.

— Un soldat din trupele de întărire, sosit azi-dimineaţă de la Paris, a fost condamnat la moarte de Curtea Marţială. A fost repartizat la compania întâi a batalionului unu.

Mulţumesc în numele ei, spuse căpitanul Blanc.

Era cel dintâi cuvânt de indignare pe care Soubeyrae îl auzea ieşind din gura lui Blanc, de nouă Juni de când îl cunoştea.

— ŢNoul sosit este la punctul de comandă al companiei dumitale, Blanc. Vei avea grijă să fie păzit.

Abia în clipa aceea se gândi Soubeyrae că el comanda a treia şi că deci avusese mare noroc. Watrin scoase un oftat lung, un şuierat printre dinţii-i strânşi. Apoi reluă:

— Nu mai există niciun locotenent activ în batalionul

meu. Cel mai tânăr ofiţer de rezervă este...

Tăcere. Socoteau.

Pauphilet.

Ah, cât de zdrobit trebuia sa fie ţăranul Pauphilet!

Kxecuţia va avea loc la ora cinci. ICste ora douăzeci şi trei şi douăzeci şi şapte de minute. Polriviii-va ceasu-ilr Blanc, ai grijă să fie trezit la patru şi treizeci. Dacă doarme. Durroux, vom avea nevoie de dumneata.

Durroux înclină capul şi-şi turnă un pahar eu zmeii ratâ. M'âna-i tremura uşor.

De rest, am grijă eu şi Soubeyrae, spuse maiorul.

Cu mişcări mai lente ca oricând, Bertuold îşi fixă o *l'layers* în ţigaret:

Domnule maior, vă rog să mă iertaţi, dar nu se ştie nimic altceva despre... despre această chestiune regretabilă?

— Un moment, domnule căpitan Bprtuold. Domnule căpitan Blanc, compania dumitale este de serviciu. Holărât, n-ai noroc. Îmi vei trimite o echipă de şase soldaţi în faţa monumentului eroilor.

— Fireşte, spuse cu jumătate de glas Durroux.

Dar unde să găseşti în altă parte un loc comod de întâlnire pentru o echipă, în plină noapte, în acest bârlog pe care nu-l cunoşteau decât de trei ceasuri!

— Şase soldaţi şi un caporal, înarmaţi cu unelte de săpat. Bertuold, aş putea să-ţi răspund că nu ştiu nimic. Ar trebui. Dar înţeleg. Te înţeleg. Nu ştiu aproapenimic. Decât că azi, 27 mai, un soldat venit cu un convoi de întărire din regiunea pariziană a fost deferit Curţii Marţiale, la punctul de comandă al diviziei, într-o suburbie a oraşului Metz. A fost găsit vinovat de rebeliune împotriva persoanei colonelului...

Durroux se ridică. Se duse spre aparatul de radio. Se auziră întâi câteva fluierături, serâşnituri şi ţiuituri, apoi izbucni un *paso-doble.*

— În ţara coridelor, apreeie Durroux. N-aţi asistat niciodată la o coridă, domnule maior?

Închide aparatul, spuse Watrin. Bună seara, domnilor.

Maiorul şi ofiţerii se îndreptară în grabă sprecuierul din coarne de cerb, îşi culeseră chipiele şi bonetele, îşi puseră centurile. Inima lui Soubeyrae nu reuşea să se domolească. Îşi simţea obrajii goliţi de sânge, albi ca ai unui copil bolnav. Bertuold puse mâna discret, dar precis, pe umărul lui, câteva secunde, apoi şi-o retrase.

— Cu mine, Soubeyrae.

— La ordinele dumneavoastră, domnule maior.

(’ând trecu pragul, pe Francois îl izbiră în obraz adieri calde ale unui Vânt de furtună care biciuia copacii şi ridica vârtejuri de praf. Îl auzi pe maior spunând, departe, foarte departe:

— Colonelul Rozet a avut întotdeauna grijă de batalionul unu şi de şeful lui, Bertuold. Noapte bună.

IV

Maiorul, un secretar al batalionului şi locotenentul Soubeyrae mergeau tăcuţi. Luna părea să călătorească foarte repede în noaptea de cerneală. Intre schimbările bruşte de direcţie ale vântului şi perioadele de obscuritate intensă, ea scălda satul într-o lumină maternă, decupa umbre dintr-un postav de culoarea prunei şi ungea câmpia cu un sirop gros.

Soubeyrae citise cândva, la Şcoala Normală din Mei un, când se interesa, în afara programelor, de psihanaliză, că mult înaintea timpurilor istorice oamenii asooâaseră, în respectul lor, luna cu mama şi că cea mai formidabilă revoluţie a tuturor timpurilor a fost revoluţia adamică, atunci când masculii au descoperit că nu spiritele strămoşilor însămânţau femeile, ci puterea şalelor lor, că luna capricioasă nu era suverana universului, ci că soarele, metodic şi major, era adevăratul stăpân al oamenilor şi că lumea aparţinea lui Adam. Această istorie prodigioasă, ale cărei urme sunt căutate zadarnic în manuale, îi fusese revelată pe când îşi făcea el însuşi revoluţia adamică, la şaptesprezece ani, părăsind influenţa femeilor, a mamei şi a bunicii care-l crescuseră după moartea prematură a tatălui. Trecuse astfel dintr-o lume catifelată, călduţă şi

blajină, într-o lume coerentă, geometrică, arzătoare. În seara aceea, dată fiind şi oboseala, o oboseală somnambulică în care el se instala ca un alergător în cel de al **doilea** suflu, se producea în el un **regres,** fără exces de..mşI iinţă sau joc calculat al inteligenţei, un regres naliult! către copilărie, preistoria lui ca individ, precum şi un regres către copilăria speciei, către spaimele, magiile, minunile ei, preistoria oamenilor.

Paşii lor răsunau bizar în sat; şi ei tăceau.

Trecură prin faţa monumentului eroilor. Iluminatul nocturn făcea şi mai delirantă această piesă lugubră. Salul dormea, civili şi'soldaţi laolaltă. Bubuiturile îndepărtate ale tunurilor făceau şi mai compactă liniştea acestor» i1 inc, pe care oamenii, în neştiinţa lor de locuitori ai
i impiei, le numeau munţi. Fântâna, unde prima femeie, de un portocaliu minunat întinsese urciorul într-un gest **semi**biblic, semierotic, sursa cu doruri de vacanţă, dorul finimilor mari, vorbăreţe, ale Sudului, fântâni din Provence, fântâni din Languedoc, fântâni din Cerdagne. Soubeyrae observă cu uimire că acest cântec al apei îl tulbura carnal, până la durere. Îşi închipui, cu prea multă precizie femeia cu urciorul gemând în braţele unuia dintre soldaţii săi, gemând întruna, împletind durerea cu plăcerea, plângând şi bucurându-se ca Annie atunci când s-au certat.

Annie. Înmărmuri. Era tot acolo, în buzunar, prezentă prin acea scrisoare, parcă din piele de fată, acea scrisoare pentru care i se refuza răgazul de a o deschide de când intrase în Volmerange.

Îi fu ruşine de bărbăţia lui trezită. Era totuşi normală. Din septembrie, Soubeyrae rămăsese cast, în afară de acea scurtă întâlnire eu Annie şi cu prilejul permisiei din ianuarie care se sfârşise atât de prost, precum şi în afară de povestea cu băcăneasa dintr-un sat de semiodihnă de lângă Luxemburg, o fată frumoasă, necioplită, care i-a arătat pivniţa, când căuta adăposturi pentru eventuale bombardamente. Se aruncase în braţele lui strigând „un şoarece" şi apoi, ca să-i arate că inima îi bate cu adevărat,

a pus mâna drăguţului locotenent pe sinul ci stâng... Asta a fost tot. Apoi, războiul îl despărţise de lume.

O, Annie, Annie, ce faci tu acum? Unde eşti? Dormi în întunericul camuflajului, în micul tău apartament de două camere, la etajul şase, pe strada Chevalier de la Barre, unde am fost atât de fericiţi, pentru că eram atât de nenorociţi. Somn uşor, Annie, tu nu vei şti niciodată ce s-a întâmplat în noaptea asta, niciodată.

Din distanţă în distanţă, proiectoare ale D.C.A. Răscoleau norii verzui ca de bronz, de unde venea un zumzet uşor. Căci lumea aceasta, dăruită pentru o clipă Evei şi Lunii, rămânea lumea motoarelor în acţiune.

— Richard, spuse maiorul secretarului de batalion, ce zici, mai găseşti casa primarului?

— Pe aici, domnule maior. La capătul aleii de. Brazi.

Aleea urca din nou spre o a doua colină, străjuită de copaci cu siluete de călugări capucini. Secretarul Richard vorbea, vorbea, vorbeaântr-una:

— Primarul e unul mic şi gras care râde încontinuu. Am văzut un alambic în şura lui. Îşi face rachiu. Şi eu fac rachiu, domnule maior. Dar eu nu fac din corcoduşe. Eu, în Nord, fac rachiu de prune. Din prune mari, grase. Poate c-o să ne cinstească primarul, nu-i aşa, domnule locotenent?

Guralivul, un funcţionar de primărie din Bouchain, simţind indiferenţa maiorului, se întoarse spre locotenent. Francois înţelese: îi era frică şi lui. Secretarului Richard. Pe nedrept, pentru a-şi înfrânge propria groază în persoana altuia, Francois avea să-l respingă cu putere, când se împiedică şi căzu. Înjură. Apoi simţi sub palme mângâicrea unui nisip cald, încă presărat cu ace. Închise pumnul, în timp ce Richard îl ajuta să se ridice. Mai avea nisip în mână. Făcu câţiva paşi. Nisipul greu curgea, încet. Nu poţi reţine un pumn de nisip. Şi viaţa omului pe care aveau să-l omoare se scurgea ca acest nisip.

— Aici, domnule maior.

Se opriră în faţa porţii celei mai mari a unei ferme pătrate, ca o fortăreaţă. Alături se înălţa o vilă zveltă, în

dosul grilajului ruginit. O pisică albă stătea nemişcată în bătaia lunii. Richard trasede un lanţ: un clopot spart răsună. Doi dini, lupi mari, cafenii, lătrară sălbatic şi se năpustiră asupra grilajului pe care-l zguduiră cu toată greutatea lor. Unul dintre ei sări pe deasupra pisicii albe, care nu se clintise.

t) fereastră se deschise şi se văzu o luminiţă gălbuie.

I În glas strigă:

Dar ce mai e, la ora asta? Ei, asta-i bună! Gura, Jnvrelor!

Şi vocea răspindea frică.

Ce este? Ce s-a întâmplat, ?

Câinii lătrau cu furie la cele trei fiinţe neobişnuite, iu uniforme parcă lustruite de lună.

Maiorul se prezentă cu glas puternic. Omul nu auzea. Se apleca într-un chip comic peste fereastră. Holba pesemne ochii, ca acei călători adormiţi pe care oprirea bruscă a trenului îi trezeşte dintr-odată într-o gară necunoscută în care un clopoţel tremură dezolant.

— Acuş', acuş', spuse în sfârşrfcetăţeanul.

Fereastra se închise la loc. Se auziră zgomote de zăvoaie. Apăru grăsanul, coborând treptele casei, o adevărată arătare ieşită dintr-o poveste de Dickens, cu boneta strâmbă pe cap, cu cămaşa de noapte prost vârâtă în pantalonul tras pe fugă. În mâna dreaptă ţinea un retevei gros de hăitaş. Iuţi pasul de îndată ce recunoscu uniformele, iar când desluşi galoanele maiorului, salută respectuos, încercând, cu mişcări caraghioase, să-şi pună ţinuta în ordine.

— Poftiţi, domnule maior, spuse el.

După ce desfăcu nişte lanţuri înnodate şi înjură ca un birjar, primarul din Volmerange deschise poarta de fier, iar zgomotul intră în urechile lui Soubeyrae, pentru a se identifica, fără putinţă de confuzie, cu strigătul încă nu destul de bine cunoscut al morţii: o poartă de fier care scrâşneşte şi plânge la nesfârşit din ţâţâni. Primarul nu mai contenea cu formulele de politeţe. Maiorul ridică mâna, pentru a-l determina să tacă. Merseră pe un prundiş care

seârţâia. Pisica albă era din porţelan. Intrară în sufragerie. Picturi naive, reprezentând flori şi luminişuri de pădure, împodobeau pereţii.

— Fiul meu le face, spuse primarul. Este caporal-şef. Regimentul lui e pe linia Maginot şi mă-ntreb…

— Domnule primar, zise maiorul, eşti ofiţer de stare ivilă. În calitate de comandant de unitate în campanie, şi eu…

Maiorul explica, liniştit, aşa cum explica uneori soldaţilor, cu o răbdare care contrasta atât de curios cu subitele sale accese de furie. Pe măsură ce vorbea, în lumina lămpii cu abajur de mărgele, *se vedea că omul înţelege.* Începu prin a da din cap, apoi ridică fruntea, căscă ochii, se clătină, abia trezit de acest coşmar, şi răspunse atât:

— Bine… Da, bine… Aşa! Bine, domnule maior. Dacă armata îşi ia răspunderea. Atunci, bine! Bine, domnule maior.

Totuşi, când înţelese că Watrin îi cerea nu numai să înregistreze faptele, ci să-l şi însoţească pe dată la cimitir, civilul şovăi.

— S-ar putea., poate, spuse el… poate că… s-ar putea. *

— Nu, zise Watrin. Nu se poate nimic, domnule primar! Omul trebuie înmormântat numaidecât. Prin grija noastră. Nu vă cer nimic altceva decât să ne desemnaţi un loc…

— A, da’, un loc, spuse omuleţul, tulburat, scărpinându-se în cap. Locul. Unde vreţi să vi-l pun? Bineînţeles, nu locul lipseşte în cimitir, cu toate că cimitirul e vechi, dar, în sfârşit, totuşi, tocmai asta este… Un păhărel de rachiu de corcoduşe, domnule maior?

— Mulţumesc, domnule primar.

Simţeai în Watrin tot dispreţul răbdător pe care-l nutrea faţă de acest civil timorat şi încă buimac de somn. Secretarul Richard făcu o mutră decepţionată.

— Dumnezeii mamii ei de treabă, unde să-l bag pe individul ăla? Dacă aş putea măcar să convoc consiliul municipal, însă… Bine, bine, domnule maior, lăsaţi-mi cel puţin timp de gândire.

Îşi aprinse pipa, ca să gândească mai în voie, se uită la

maior şi, sfios, sfios tare, în faţa propriei sale necunoaşteri a obiceiurilor de război, fâstâcit de galoanele de aur, întrebă:

— Mai întâi, spuneţi-mi trebuie să-l pun cu ceilalţi?

Ce, întrebă Watrin, care nu înţelegea, pe când Soubeyrac îşi simţea capul parcă înfundându-i-se în umeri.

Păi da! Trebuie îngropat separat, într-un colţ... sau trebuie să-l punem cu ceilalţi morţi?

W'atrin răspunse dar:

— E un mort ca toţi ceilalţi, domnule primar.

Francois îşi înghiţi saliva. Un mort încă viu, pentru moment.

— Bine, atunci, bine, domnule maior, zise primarul. În cazul ăsta...

Îşi puse o scurtă de vânătoare, şi cei patru bărbaţi ieşiră.

— Richard, du-te şi adu-mi echipa de corvoadă care trebuie să ne aştepte în faţa monumentului! comandă Watrin.

Mersei'ă iarăşi, pe nisip, apoi pe asfaltul şoselei naţionale, sub pocniturile îndepărtate ale artileriei, sub fasciculele de lumină încrucişate ale D.C.A., sub tunetele care se îndepărtau, iar mai jos, fântâna continua să se

— Tânguie, ca o fată îndrăgostită.

După cinci minute, se aflau în cimitir. Primarul descuie poarta cu o uriaşă cheie ruginită. Soubeyrae auzi din nou, pe un ton mai grav, vaietul morţii.

În lumina lunii contururile se desluşeau din ce în ce mai bine. Era un cimitir frumos, cimitirul din Volmerange, un cimitir frumos în care se putea dormi în pace după o viaţă bine trăită, un cimitir cu morminte seculare, cu mesteceni albi şi brazi negri, un cimitir alb-negru, începând eu mormintele asimetrice şi terminând cu biserica satului. Cântă un cocoş. „Cocoş ticălos", gândi Soubeyrae. Soldaţii de corvoadă sosiră, grup şoptitor de umbre kaki.

— Domnule primar, reluă maiorul Watrin, care începea să-şi piardă răbdarea, arătaţi-ne unde a fost îngropat ultimul mort din sat.

— Ultimul mort din sat? Bine, bine. Acolo, domnule maior. Bătrâna Thetard, o croitoreasă care şi-a trăit viaţa cât a fost tânără şi care trăgea la măsea.

— Atunci, locul de alături.

— Bine! Adică… nu se poate, domnule maior. Acolo ar fi vorba să… bătrânul Dumortier care are un cancer, bătrânul Dumortier de pe strada Emile Zola… Şi… ştiţi o iubea pe vecina lui, pe doamna Thetard, încă de pe vremuri; da, a fost ceva între ei. Aşa că nu i-ar face plăcere să ştie că un… un… un străin e alături de mătuşa Thetard, pe când el, strămoşii lui care erau agricultori la Malgre l'Eau, un cătun din apropiere…

— N-am timp să-l aştept pe concetăţeanul dumneavoastră să moară de la sine, spuse maiorul.

— Bine, bine, bine, domnule maior. De vreme ce dumneavoastră vă luaţi răspunderea, eu…

Soldaţii începură să sape. Îşi lepădaseră bluzele.

O să-l… o să-l anunţaţi dumneavoastră pe preot, domnule maior? Asta la Volmerange pune probleme! Pentru că eu… eu vreau să fac lucrurile bine, dar am alte păreri decât părintele. Am fost aleşi, în 1936, pe lista Frontului popular şi…

Există doi preoţi militari în batalion.

O, atunci o bine, e bine, domnule maior, dacă vă luaţi răspunderea.

Oamenii săpau.

Domnule maior…

Domnule primar, mârâi Watrin, sâcâit.

— Mai e ceva… Pentru, pentru cheltuieli, cheltuielile… e adevărat. Locul… Înscripţia… O să trebuiască, oricum, o înscripţie… Comuna nu e bogată. Vă închipuiţi că, în buget, nu s-a prevăzut…

Dai socoteala prefectului. Raportul meu va ajunge mâine seară la divizie. Poţi să te duci să te culci, domnule primar.

Mulţumesc, domnule maior, ilar…

Civilul se legăna, cu pipa în mână. Reluă sfios:

— Dar mâine, mâine dimineaţă, va trebui poate ca

primarul comunei… Eu nu ştiu… Mă întreb…

Prezenţa dumitale nu este indispensabilă, domnule primar.

— A, bine, bine atunci, domnule maior, dacă vă luaţi răspunderea… Noapte bună, domnule maior. Şi… pe curând domnule maior.

Soubeyrae se simţea cuprins de un râs nervos, cât pe ce să se înece. Watrin nu se clintise. Mărunţelul cel grăsun se depărta. Watrin îşi privea soldaţii cum sapă. Mergea repede, pământul nu era uscat şi tare, decât la Suprafaţă. Pe Soubeyrae îl durea stomacul; simţi nevoia de mai mult aer şi făci eâţiva paşi prin cimitir. Erau acolo morminte vechi, frumoase, ale căror înscripţii se şterseseră. Desluşise de trei ori numele Lardigny pe monumentul eroilor, unul în ’870, doiîn’914. Aici se aflau douăsprezece morminte cu acest nume, sub bisericuţa constmită grosolan, cu contraforturi uriaşe. Gerard de Lardigny 17H7 17!);, Joseph de Lardigny 1820-1905… Agathe de Lardigny 1878-1938… Foştii stăpâni ai Volmerangului, fără îndoială.

Ce putea să gândească prizonierul de la punctul de comandă de la întâia?

Iileea aceasta prinse contur limpede, ca şi când un camarad, chiar lângă el, i-ar fi pus întrebarea. Atunci înţelese că de la începutul plimbării fugise de această întrebare. Acum era prea târziu.

Se întoarse la cei ce lucrau.

Ce facem noi aici, domnule locotenent? întrebă unul dintre oamenii de corvoadă.

Nu era din Nord. Avea accentul acela tărăgănat, specific suburbiei pariziene. Soubeyrae nu-şi îngădui să mintă. Nu răspunse. Celălalt continuă:

— E totuşi o idee năstruşnică să sapi un adăpost aici, nu găsiţi domnule locotenent?

— Ehei, parizianule, prea multe încerci tu să pricepi, interveni un altul, sprijinindu-se în lopată.

Caporalul despăturise o hârtie pe care notase nişte măsurători. O puse pe o. Ridicătură de bulgări, care

miroseau tare a reavăn. Maiorul privea, nemişcat, spre răsărit. Caporalul făcu o mişcare din şolduri ca să salte spre el bidonul plin, şi spuse:

— Cănile, băieţi! Domnul căpitan dă de băut.

Era unul din gesturile caracteristice căpitanului Blanc. Se gândise la acest amănunt. „Eu aş fi uitat, îşi zise Soubeyrae. Nu sunt nici la degetul cel mic al lui Blanc".

Unul dintre soldaţi continua să sape, gâfiind din greu, înfierbântat de propria-i muncă, poticnindu-se în ceva care rezista.

Tu nu bei? îl întrebă Soubeyrae.

— Ba da, dom" locotinent. Acuşica. Să sfârşesc cu rădăcina asta. Uitaţi-vă, dom" locotinent. Se ţine tare. Ai zice că-i un duh care trage cât poate de cealaltă parte a pământului de rădăcina asta. Da' ai s-o laşi tu, rădăcina asta, duh împuţit! Nu mă las io!

Şi râse voios.

Când Soubeyrae ajunse în camera-budoar, îl căută mai întâi pe Poivre. Nici urmă de ordonanţă. Cu toate că picioarele îi mai sângerau încă, Poivre o ştersese. Crai ca un cotoi! Soubeyrae zâmbi indulgent. Era o lume întreagă de drăcovenii şi de secrete în acest mâner sentimental, bun cântăreţ de romanţe, roşcovan şi dezgheţat! Descoperise pesemne vreo ţărancă plină de dor!

Era prea cald în această încăpere ca un interior de scoică. Francois puse mai întâi o hârtie pe salteaua pe care Poivre i-o pregătise. Pe hârtie scrisese *„Să nu fiu trezit".* Când îl trimisese acasă pe Soubeyrae, maiorul Watrin hotărâse ca *exemplul* să fie redus la minimum. Va asista o companie: întâia, a lui Blanc. Nu era, desigur, intenţia teatralului colonel Rozet, dar, înainte de orice, oamenii aveau nevoie de odihnă.

Francois se dezbrăcă complet. De săptămâni de zile nu mai dormise gol. Oglinzile odăii în roz şi albastru răsfringeau silueta acestui oacheş puternic, cu talie îngustă, cu tors egiptean şi coapse puţin prea greoaie pentru musculatura umerilor. Era mai mult decât indecent

Francois. Părăsise Cote Vermeille în prima zi de mobilizare, iar soarele din Collioure îl bronzase tot, în afară de locul marcat de slipul îngust, unde pielea rămăsese albă, sexul apărând astfel mai animalic. Iarna pălise tenta de bronz, fără să i-o şteargă însă. Oglinzile multiplicau cu nostalgie acest amant inutil care le împrospăta, desigur, amintiri recente.

Gol, parcă simţea mai puţin oboseala. Ea se localiza într-o durere ascuţită în călcâi şi în înţepenirea crispată a pulpelor, ceva asemănător cu cârcelul. Pantalonii îi încinseseră feţele interioare ale coapselor. Se pudră bine cu talc. Jntinzându-se pe pat, deschise în sfârşit scrisoarea primită de la Annie.

Miercuri, 22 mai 1040

Micuţul meu, această scrisoare este cu siguranţă ultima pe care ţi-o scriu din Paris (momentan, nădăjduiesc), însă tristele evenimente şi loviturile grele care se succed nu mi se par făcute să pot spera într-un sfârşit rapid...

Atmosfera din spatele frontului ajungea până la el, prin scrisul acesta alungit şi suplu, fără ştersături. Annie scria curgător, aşa cum gândea. Iar ceea ce gândea nu era liniştitor. *Miercuri 22 mai.* Scrisoarea făcuse cinci zile. Francois căută cu toată spinarea răcoarea cearşafului. Dar de ce era ultima scrisoare pe care i-o scria din Paris? Annie era secretară de direcţie la o casă de produse chimice. Ce însemna oare asta?

Şi te asigur că în acest moment inima mi-e grea. Armata din Nord este supusă unui adevărat măcel.

Era adevărat. Armata din Nord era, probabil, supusă *unui adevărat măcel!* Citise acest lucru chiar în ziua aceea, într-un *Paris-Soir* vechi de aproape o săptămână. Dar el nu tradusese informaţia cu francheţea asta simplă a femeii. Erau întotdeauna apăsaţi de un tabu; militarii deformau lealitatea în spatele unor termeni ridicoli: manevre de degajare, retrageri strategice... Ei bine, da, fata vedea mai bine situaţia decât soldatul: *un adevărat măcel...* Din fericire cenzura nu deschisese scrisoarea. E adevărat că

cenzura, şi ea, trebuia să facă o retragere strategică.

Deodată îi reapăru o imagine: o carte poştală adresată tatălui său de mama, prin 1915, carte poştală care reprezenta o femeie tânără cu coc şi un băieţel. În partea de sus a cartonului un soldat în albastru şi roşu, cu chipiu, ducea cu baioneta la spate nişte hoţi de pendule, iar doamna, o doamnă despre care ne putem lesne închipui că şi în realitate poza pentru cărţi poştale ilustrate, privea cerul. În textul imprimat al cărţii poştale mama spunea copilului:

Regimentul lui, micuţule, e pe undeva pe-aici.
Florile de liliac, anul acesta, vor strujui drumurile
Marii Victorii...

În vremea aceea, Marea Victorie era în bordel, la Mourmelon! Şi asta continua!

Scrisoarea ta din 20, pe care am primit-o azi dimineaţă, e un record, m-a umplut de tristeţe. Lorena îndurerată ini se pare un loc predestinat. În sfârşit, poate mi vor face întotdeauna ce vor şi poate vom izbuti să-i ţinem în loc.

Citi de trei ori ultima frază. Nicio îndoială, *să-i ţinem în loc* însemna pentru Annie doar o vagă posibilitate. Deci, la Paris, oamenii socoteau posibilă înfrângerea. La început, Francois se împotrivi gândului; nu admisese niciodată înfrângerea. Ei bine nu, se înşela pe sine. Se gândise. Nici măcar nu înceta să se gândească la asta, dar ideea rămânea în planul al doilea, ea şi interzisă. Aşa cum, chiar în această clipă „nu înceta să se gândească, împotriva voinţei sale, la omul care aştepta la punctul de comandă de la întâia. Scrisoarea lui Annie îl constrângea să ia cunoştinţă de dimensiunile dramei. Dar, în acelaşi timp, îi era ciudă pe ea, înglobând-o în acea lume din spatele frontului pe care combatanţii au urât-o întotdeauna. „Defetism14, ar fi spus Watrin, fără menajamente. Uşor de spus! Cu toate acestea, nu simţise oare Francois temeinicia acestui defetism până la seârbă, cu prilejul unicei lui permisii din ianuarie? Ah, cât de trădătoare sunt cuvintele! Nu era nici măcar defetism, era pur şi simplu non-existenţa

unui spirit de război, un permanent „Nimic de semnalat pe tot asamblul frontului”.

Aşternutul se încinsese, dar patul era foarte mare şi Francois se mută în marginea cealaltă. Ah, răcoare, răcoare... Războiul, Annie, furtuna, oboseala, arsurile, victima care aştepta, amintirile... totul contribuia la disocierea personalităţii acestui tânăr. Făcu un efort să nu se destrame cu totul.

Pentru tine nutresc o nouă speranţă, anume că organizarea va fi poate ceva mai bună şi, dacă vă duceţi (din păcate), să sperăm că va fi mimai pentru a vă apăra

— Şi nu pentru a fi asasinaţi.

Poate... poate... pentru a vă apăra... toate cuvintele erau încărcate de sens. Trebuia ţinut cont şi de autocenzura pe care şi-o aplica Annie. La cinci sute de kilometri, din zăpăceala dragostei da, aceasta scrisoare dovedea că Annie îl iubea din pricina zăpăcelii acestei femei făcută pentru a da viaţă şi pentru a juca rolul mamei eroine, datorită zăpăcelii provocate de plecarea precipitată a tinerei femei, Francois pătrundea mai adânc decât oricând în sufletul lui Annie, pe care şi el o iubea în felul lui, şi pe care încă n-o înţelesese.

Auzi lămurit vocea lui Durroux, ca şi când El Medico ar fi fost în odaie: „Corespondenţă tonică, nu-i aşa, Soube?” „Gura, Durroux. Dacă nu eşti mulţumit, întoarce-te la Guernica!” Era tâmpită această replica imaginară, cu atât mai tâmpită, cu cât Francois dorise să se afle la Guernica, cu sacrificaţii. El, pacifistul, antimilitaristul, începea deja, încă de pe vremea războiului civil din Spania, fără să-şi dea seama, acea mişcare lăuntrică, misterioasă care avea să prindă contur o dată cu dezlănţuirea războiului. Poate că fusese necesară această slăbire a voinţei datorită unei oboseli care se acumula de luni de zile, precum şi şocul provocat de omul ce trebuie împuşcat, pentru a se privi faţă în faţă cu abisurile sale de contradicţii, atât de bine scoase în evidenţă decăpitanul Bertuold?

Nelinişstea se instala. Între diafragmă şi gât, între* sini, pe

piept, în locul unde se contura o cruce de păr castaniu şi creţ. Răsuflă îndelung pe gură, ca un sportiv care-si goleşte plămânii. „Nu mai dorm eu noaptea asta! Şi de nu dorm noaptea asta, ce mă fac mâine, dacă pornim! *Şi nu pentru a fi asasinat,* desigur! Scumpă Annie44.

Pentru prima oară îi trecu prin minte că s-ar putea să n-o mai vadă. „Zarurile sunt aruncate, pentru Annie, pentru maior, pentru Van', pentru mama, pentru omul care aşteaptă moartea şi al cărui nume nu-l cunosc14. Mâna care ţinea scrisoarea tremura. Se întoarse, se propti în cotul drept şi puse hârtia pe cearşaful cu miros de râu. Literele încetară să-i mai joace pe dinaintea ochilor.

Şi soldaţii tăi trebuie să fie nefericiţi. Îl apucă un sughiţ sec. Femeia se gândise la ei! „Eşti drăguţă Annie, dar nu eşti logică. Tu părăseşti Parisul, singură? De ce vrei să fie trimişi oameni într-un Paris pe care industriaşii il părăsesc? N-ai fost niciodată logică, Annie! —

Ştii bine, Francois, că femeile nu sunt logice, să nu începem iar-. *Ştiu că locuitorii din Lille, Cambrai, SaintQuentin şi din împrejurimi... din Sorfime ctc.* (ah, acest „et eaetera!") *au fost îndreptaţi către diferite regiuni ale Franţei...*

Şi asta era ceva nou!

Fireşte, drumul a fost lung, dar vom avea poate veşti (toţi aceşti „poate"). Da*că găsesc în vreun ziar adrese ale centrelor de evacuare, am să ţi le trimit. B*iata fată! Zarurile sunt aruncate! Tu părăseşti Parisul, iar eu părăsesc Lorena. Rămâne între noi, ştiu unde ne ducem. Printr-un amic de la divizie. Champagne, Reims". Pentru „colmatarea pungilor"! Ai*ci se şi văd pe străzi asemenea nefericiţi. E trist, şi istorisirile lor sunt din cele mai demoralizante. Eu mă menţin, aşa cum ceri tu. „*Nu, Annie, nu ţi-am cerut să te menţii, ţi-am cerut să menţii. Asta o mai mult". De *aseară sunt înştiinţată că voi pleca la Bordeaux. (*Pedagogul. Un zâmbet firav împotriva lui însuşi). Nu *ştiu dacă voi găsi locuinţă, cum însă voi pleca singură şi prima, mă voi descurca. Şi apoi, toate astea n-au nicio importanţă. Pe*

Ungă ce aflăm în fiecare zi.

Aşadar, la 22 mai, la Paris, Annie ştia că se dădeau lupte la Lille, la Cambrai, la Saint-Quentin, iar el nu ştia asta nici în 27. Se dădeau lupte chiar în casele soldaţilor care coborau din avamposturile lorene! Şi englezii care o şterg! Se încrucişaseră cu o divizie scoţiană în marş, chiar în ziua aceea: nu, în ajun. Da, în ajun. Ieri, ieri care se încalecă cu mâine...

Îşi trecu mâna peste frunte şi o retrase udă. Dar dacă... dar dacă nu căldura acestei odăi prea umede era cauza stării lui proaste? Dacă avea temperatură? I se păru că nu-i mai este somn. Puse scrisoarea pe pernă şi se lungi pe burtă. Dar tot patul era jilav.

În acest moment aş vrea să fiu mecanic. Simt nevoia să lucrez cu mâinile. Mi se pare că altminteri sunt inutilă, şi totuşi fac tot ce pot, dar numai hârtii, hârtii, hârtii. Dacă plec mâine, îţi trimit imediat adresa, dar nu o fac azi, căci nimic nu e sigur. Ţi-o voi spune în momentul în care voi lua trenul. Asta o să mai decaleze corespondenţa noastră şi totuşi, în acest moment, am nevoie sii fiu încurajată.

Te sărut mult de tot, dragul meu.

ANNIK

Aşa sfârşea ea întotdeauna scrisorile, foarte scurt, niciodată înfocată, niciodată pasionată, niciodată sensuală, dar tandră. „Tandreţea era dulceaţa dragostei noastre, Annie”. Băgă de seamă că vorbeşte la trecut.

Există un post-scriptum:

Fireşte, dacă plec mâine, e cu neputinţă să mă duc la Lagny, şi-mi pare rău. În ce stare trebuie să fie mama şi bunica ta! Atât de neliniştite. Cred că n-ar fi trebuit să le laşi acolo.

După cuvântul *acolo* era un punct. Ea îl transformase în - virgulă şi. Cuprinsă de remuşcare, adăugase cu un alt scris din pricina spaţiului îngust care mai rămăsese: *dar, fireşte, e poate o prostie de a mea.*

Era mult mai dar, de data aceasta. Annie îi vedea pe nemţi la Paris în scurt timp. Şi mai desluşi câteva rânduri,

oblice, pe prima pagină:

Duminică am fost la Billancourt. Eram cu bicicleta. M-am repezit până la Chatou. Era acolo, pe malul apei, o cârciumioară deschisă şi câţiva dansau. Iar ceilalţi găseau asta normal. Atunci m-am întors acasă şi am plâns.

Bineînţeles, oamenii dansau. „Ce-ţi închipui, Francois!" Se răsuci ca un peşte; era din nou pe spate. „Mama şi bunica... Doamne, ce să fac! Nu sunt în stare să întreprindă singure o mutare, bunica a îmbătrânit de tot, iar mama e aproape oarbă".

Se sucea întruna. I se părea, cum spun cei din Nord, că nu va mai *şti* niciodată să doarmă. Se sculă, se duse în baie şi făcu un duş rece. În cap avea parcă o centrală electrică, albă de tot, dureros de luminoasă. Inftefcându-se spre pat, ceva trosni în genunchiul stâng. Îşi înăbuşi un ţipăt, căzu, se ridică cu greu. O distensie de ligament. Poate că c-ra devină duşul rece. Stinse lumina, trase perdelele, deschise obloanele şi simţi cum noaptea îi scaldă pieptul gol.

Annie. Nu mai mişca, gol în faţa ferestrei, în faţa acestei frumoase* lumi indiferente. Se iubeau de doi ani. Când s-a declarat războiul, la Callioure, Francois i-a promis s-o ia de nevastă. „Nu, a spus ea. Te iubesc mult, Fracois, dar nu pot. N-ar fi corect din partea mea să accept o căsătorie dictată de război1-. De la permisia din ianuarie începuse să se întrebe, prea des chiar, dacă la mijloc era cumva generozitatea fetei care răspundea elanului lui Firesc de băiat leal, ori un refuz, mai mult sau mai puţin conştient, de a-şi angaja viaţa ei de femeie. Şi iată că, deatunci, între ci, lucrurile nu se aranjaseră. Poşta, cu tăcerile ei între pachetele de scrisori, se arătase insuficientă pentru a le hrăni dragostea, care poate de altfel era dragostea adevărată, cealaltă, dragostea-pasiune, nefiind de'cât un miraj colectiv întreţinut în mod absurd de femei şi de bărbaţi, dar la fol de falsă sau la fel de rară e a şi raza verde.

Înainte de război, el şi Annie nutreau aceeaşi patimă de libertate, de libertate pentru toţi, aceeaşi indignată

împotrivire faţă de exploatarea omului de către om. De atunci, Annie rămăsese duşmana celor puternici, a parlamentarilor, a exploatatorilor, a militarilor. La ea era ceva visceral: femeie, ea nu admitea nicio clipă că, făcută fiind pentru a da viaţă, viaţa ar putea fi distrusă. În timp ce el, Francois, trebuia să recunoască, în sfârşit, că se schimbase. Căpitanul Bertuold îl dibuise bine: în pacifistul acesta se dezvoltase un bun ofiţer de trupă, contradicţia accentuându-se în el până la o nelinişte permanentă.

Era stupid, dar era aşa; motivele războiului i se păreau absurde, iar discuţiile pline de ură ale lui Watrin sau ale lui El Medico despre „boşi11, atât de asemănătoare, în ciuda opoziţiei radicale a lor, îi repugnau, dar nu se lăsase dus de curent, nu se prăbuşise.

Scînfioră când se gândi că poate îi pliu va această *meserie* şi că cec-a ce îl impresionase cel mai mult în scrisoarea Annie-ei era tocmai fraternitatea de care dăduse dovadă gândindu-se la soldaţi. Reflectă profund, aseinc nea copiilor când fac un efort mare: de vreme ce «război, ori dezertezi,” ori îl faci. Eu n-am dezertat. Atunci trebuie să-l fac. Contopit cu viteazul batalion, cu aceşti oameni simpli, găsise un întăritor împotriva acelui „după război” pe care-l detesta. În mai ’40, se mai spunea încă aşa. Da, urâse epoca al cărei spirit îl rezuma într-un erimpei de cântec: *Distraţi-vă*, *nu vă sinchisiţi de nimic, luaţi de la viaţă tot ce-i bun.* Cântecul stigmatiza o perioadă pe veci apusă. Dar nu apusese încă decât pentru ei şi pentru miile de oameni care trăiau aceeaşi situaţie cie război. Ea continua în spatele lor, în ciuda lor. Scrisoarea Annie-ei o dovedea cu inocenţă.

Îşi aduse aminte de ziua în care întâlnise efectiv războiţii. Era la P.A. 3, în sectorul Kirschweiler. Francois comanda acest punct de sprijin, cel mai înaintat din sector, în faţa unui *burg* în ruină. De la *burg*-ul în ruină plecau acele *minen,* cărora cei din Paisprezece le ziceau „marmite1-, arme înspăimântătoare prin încetineala lor, pentru că vedeai, când erai în bătaia lor de tragere-, cum vine moartea peste tine-, li înlocuiseră pe catalani. Un

sublocotenent din Arles-sur-Teeh îşi trecuse timpul modelând în lut figuri de sfinţi pentru decorat ieslea de Crăciun. Avi mâncat împreună cu soldaţii, în timp ce schimbau consemnele. 'Băiatul din Vallespir îşi arăta statuetele ce aveau un aer arhaic: „Asta e Sfântul Ferre-ol, asta e Sfânta Margareta. Asta e Maica Domnului... Vi le las moştenire11. Când să plece, catalanul cel mic spuse se încet de tot:.. A, mai e ceva. Vedeţi ascunzătoarea din tranşeea surpată? Ei bine, alaltăieri am avut acolo trei oameni ucişi laolaltă, de *minen.* Ar fi fost poate mai bine să nu spun, dar oamenilor le c-ra groază de colţul ăsta şi le-au povestit probabil alor voştri11. Şi au strâns mâna. Multă vreme Francois a stat pe gân(luri în faţa acestui peisaj frumos şi rece, cu vârtoapele lui înspăimântătoare, cu cetatea, cu brazii ascuţiţi, punctaţi cu zăpadă îngheţată strălucind în soare, peisaj care

(il semăna cu cel creat de Breughel în *Masacrul Inocenţilor,* şi se hotărâse să abandoneze punctul de comandă al catalanului şi să se instaleze în ascunzătoarea din tranşeea prăbuşită.

Intrase acolo primul. Pământul înghiţise aproape tot, dar mai erau urme foarte slabe. Poivre coborâse după aceea. Minerii săpaseră şi căptuşiseră adăpostul cu o îndârjire pe care nu o mai arătaseră nicicând. Aici începură ei să ţină la,. Parizianul" lor de locotenet. Aici şi-au petrecut Crăciunul, în timp ce auzeau, foarte departe, pe nemţi cântând:

Stille Nacht Heilige Nacht.

Câteva zile mai târziu respinseră un atac german, cu grenada. Fireşte, asemenea episoade îi coloraseră scrisorile, înăsprindu-le, însemnându-le cu furia lui împotriva laşităţii, a nepăsării, a uşurinţei şi a acestui „după război" pe care-l simţise, obsedant, în spatele său. Or, Annie n-a înţeles. Ea i-a cerut să lase baltă ceea ce numea ea „montherlâneriile"[3]. Luase drept verbalism gratuit

3 ***Joc (le cuvinte: Motherlant, scriitor francez format sub 'influenţa lui Nietszche, manifestind cultid bărbăţiei; ăneric — prostie.***

pasage întregi din scrisorile iubitului ei, în care Francois spunea cu toată onestitatea: *Nu eşti sigur că ai curaj pentru tine, decât atunci când poţi să dai şi altora.*

Era, cu toate acestea, recunoaşterea leală a propriei sale lupte împotriva laşităţii, lenta şi dureroasa descoperire a singurului înţeles al cuvântului curaj: acea stăpînire de sine care îţi permite exact atât cât să acţionezi ca şi când nu ţi-ar fi frică. Aceste simţăminte normale în Alsacia, când ajungeau în Parisul molatec şi visceral şi camuflajului, căpătau accente de lăudăroşenie, de semeţie ridicolă, depăşită, contrazise de altfel de comunicatul liniştitor.

Era oare nevoie de curaj la Paris în decembrie, când Annie, căreia îi ceruse o fotografie, îi trimisese una făcută de un amator, în care apărea brună, frumoasă şi surâzătoare, pe terasa unei cafenele, printretrei colegi de birou eleganţi, în costume civile, zâmbind şi fumând, toţi trei mai tineri decât el? El a protestat. Ea a pus această reacţie pe seama unei gelozii jignitoare. De atunci nu s-au mai înţeles de fel.

Şi acea voinţă tenace de femeie, pe care ea o exprima

— Şi care pe el âl exaspera – de a regăsi liniştea, chiar cu preţul unei întoarceri la vremurile dinainte de septembrie ’39, bucuria de a trăi, uşurinţa, plăcerile, c-xac-b ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat, ca şi când iarna aspră a avamposturilor n-ar fi avut loc, ca şi când cei trei catalani n-ar fi murit, făcuţi terci, într-o zi când pe Frontul de Est nu era nimic de semnalat, ca şi când n-ar îi petrecut prima noapte în adăpostul afurisit al tranşec-lor, palpitând de frică şi ocărându-se, dârdâind şi reuşind să-şi salveze obrazul, ca şi când cei doisprezece oameni din camionul de întărire, atras de nemţi într-o ambuscadă în faţa Kirschweiler-ul ui, n-ar fi fost doborâţi cu lovituri de grenadă, la cinci sute de metri delinia de front, ca şi când corpul de franctirori n-ar fi fost o treime măcelărit în cursul unei lovituri dorite de comandament împotriva chiar a avizului căpitanului comandant al expediţiei, oamenii sfârtecaţi de mine şi tocaţi de artilerie. Ca şi când…

Pentru ea, viaţa nu se schimbase; ea se schimbase pentru el, asta era tot. N-au putut nici măcar să se explice în timpul permisiei, conflictul fiind prea încâlcit...

Nu vru să se gândească la permisie şi asta era cel mai rău. Se întoarse în cameră. Murmură: „Sunt frânt şi nu pot dormi, într-adevăr. Dar de ce, de ce, de ce?”.

Umbla în odaia în care paşii se stingeau, în care covorul prea moale îi irita călcâiele, făcând ca genunchiul rupt să joace cu îndărătnicie. Umbla gol, în penumbră,. Şi trupul i se răsfrângea în oglinzile şucare.

Ora unu şi treizeci. Peste trei ore şi treizeci de minute, omul închis în băcănia care servea drept punct de comandă pentru întâia va fi încetat să trăiască.

Strada ducea drept în centrul satului. Nu se mai auzea alt zgomot decât şoaptele nopţii. Artileriştii trebuiau să doarmă! Doar farurile D.C.A.ului îşi plimbau pe cer evantaiele electrice. Norii de furtună se îndepărtaseră. Luna era aproape la zenit şi lumina ei se răsfrângea în Mosella, ca o prăpastie de aur sub sat. Totul contribuia să-i dea lui Soubeyrae, care ieşise fără zgomot, sentimentul unei întreruperi a legilor gravitaţiei. Se simţea uşor, uşor, cu toate că şchiopăta.

De cealaltă parte a satului, către intrarea de la răsărit ’prin care veniseră, se strecură o umbră, o umbră rapidă, dar o umbră de om. Un civil ori un militar, Francois nu-şi putea da seama. Francois mergea. Asta i se părea stupid, dar mergea.

Pentru a-şi da un alibi, pentru a se pune de acord cu el însuşi, pentru a răspunde maiorului Watrin, dacă s-ar trezi nas în nas cu el, intră în şurele ocupate de a treia.

Îşi acoperise lanterna cu mâna şi-şi lumina astfel drumul cu sângele lui transformat în rubin limpede. Soldaţii erau culcaţi în diferite poziţii, pe paiele tocate, ce se prefirau prin despărţiturile de scânduri.

Păturile cafenii te făceau să te gândeşti la un spital nenorocit. Deformate de somn, cu ochii umflaţi, cu gurile deschise, chipurile lor erau de nerecunoscut. Unii tresăreau

în somn, alţii dormeau ca nişte gisanţi *. Ca nişte morţi. Morţi. Se înfioră gândindu-se că năprasnica corvoadă ar fi putut să cadă pe compania lui. Nu se putea împiedica să nu-şi imagineze împuşcarea.

0 vedea dar, ca în tabloul lui Manet: *Execuţia împăratului Maximilian.* Înveţi istorie, te uiţi la imaginile din manuale când sunt încă noi, la începutul anului şcolar, dai peste două foi lipite care se desprind trosnind nespus de plăcut, şi îi arăţi noului coleg moartea lui Maximilian în Mexic. Creşti. Ceva mai târziu, eşti pe catedră şi ex-

*

1 Piatră funerară orizontală, reprezentând culcat (în relief) pe cel inmormintat.

CA

plici moartea lui Maximilian în Mexic. Şi creezi că totul e împlinit. Apoi, mai creşti şi devii unul dintre cei careîmpuşcă pe împăratul cel blond, sau vreun martor, sau ofiţerul care comandă, sărmanul meu Pauphilet, sau chiar împuşcatul. Imaginea scoasă din carte te-a ajuns din urmă. Se schimbă textul, atâta tot: împuşcarea unui răz vrătit pe frontul de Est în ’940. Un răzvrătit…

Într-o altă şură se odihnea secţia lui, „zebrele”. (w poralul Louchet îşi scosese ochelarii şi dormea ea un copil, cu amânclouă mâinile sub obraz. Verlomme sforăia tare, culcat pe spate. Chiar când dormea semăna cu un porc!

Lanterna îşi plimba cercul luminos de culoarea vinului rubiniu peste chipuri şi trupuri. O clipă făcu să ţâşnească o scăpărare de un albastru închis, unsuros, peste puşca-mitralieră a unei grupe. Învelitoarea de pinză se afla alături, desfăcută, puşca-mitralieră pusă pe o masă. Soubeyrae nn voia să creadă, fu însă nevoit să se convingă: trăgătorul îşi gresase arma înainte de a se culca.

Deodată Soubeyrae înlemni. O umbră uriaşă apăru în dreptunghiul uşii unde se conturau, în tonuri de albastru şi galben-pai, detaliile mărunte ale satului.

— Cine-i acolo? întrebă umbra.

— Eu, locotenentul Soubeyrae.

— A, dumneavoastră sunteţi, domnule locotenent.

Sergentul major Boueheux, subofiţer de carieră, era locţiitorul său. Dintre toţi oamenii, pe el Soubeyrae îl cunoştea cel mai puţin. Nu-i plăcea. Nu-i plăcea mai ales de la bombardamentele din Bois du Corbcau, când Boucheux nu ieşea din adăposturi decât după cel puţin zece minute de la terminare, livid. Şi nu-i plăcea nici vocea aceea prea blajină, care, neîncetat, umbla servil după aprobare:

— Nu dormiţi, domnule locotenent?

— Dar dumneata, Boueheux?

— Nu pot, domnule locotenent. Mă sucesc, mă răsucesc. V-am văzut. Mi-era teamă că e domnul maior. Nici () nu doarme.

— A, aşa!

— M-am dus să fumez o ţigară lângă fântână. L-am văzut trecând prin piaţă.

fif

5 – Maiorul Watrin

— Singur?

— Singur. Domnule locotenent, o să trebuiască să mă duc la consultaţie. Nu-i normal să nu dormi,

— O să treacă Durroux pe aici.

— A, Durroux.

Tonul exprima dezamăgire. Boueheux îl prefera probabil pe locotenentul medic, mult mai darnic. Subofiţerul reluă, mai încet:

— Domnule locotenent...

— Da.

— E adevărat că o să fie omorât un om, în curând?

— Mi-e teamă că da, Boueheux.

— Ce-a putut să facă atât de grav?

— Rebeliune. Noapte bună.

— Parcă pot să dorm, mi-e inima grea... Bună seara, domnule locotenent.

Soubeyrae ieşi. La întrebarea lui Boueheux răspunsese mecanic r rebeliune! Aşa cum maiorul spusese căpitanului Bertuold „rebeliune1*. Dar, în sfârşit, asta nu ajungea,

rebeliune! E prea pripit spus. Şi conştiinţa ţi-e împăcată. Şi dormi. Sau nu dormi, ca Boueheux, fiindcă-i e frică. Ca Soubeyrae, fiindcă are conştiinţa încărcată, ca maiorul, fiindcă… De ce nu doarme oare maiorul? O deşcă! Un erou din războiul celălalt. Crucea şi grijania! Nu era pesemne *bătrânul* la prima execuţie capitală!

Soubeyrae simţea că devine nedrept. Dacă totuşi cuvântul fusese prost cântărit? *Rebeliune.* Dacă nu corespundea realităţii? Şi, mai întâi, ce înseamnă asta mai precis?

Fusese înainte la batalionul trei o brută de locotenent de rezervă, pe care trebuiseră să-l mute la un birou, deoarece la cea mai mică poznă a soldaţilor făcea raport şi nu contenea să-şi ameninţe subalternii cu Consiliul de Război. „O să te trimit să faci noaptea de patrulă, amice! Asta o să te înveţe minte să mai şterpeleşti bicicleta companiei, ca să te duci la cinema la Valeciennes11. Asta era omul. Una, două „patrulă de noapte". Rebeliune, asta putea să însemne că poate ai fluierat *Internaţionala,* de exemplu, nu mai mult. Şi «astă feluri şi feluri de a fluiera *Internaţionala!* Sfidător, în faţa superiorului. Cu premeditare. Cu hotărâre. Cu gingăşie. Cu dor… Fără să-ţi dai seama că fluieri. Atunci observă că fluieră. Iată! Soubeyrae! El el „A fluierat *Internaţionala*". Cine? Locotenentul Soubeyrae. „Rebeliune. Treci şi fă noaptea de patrulă, amice!" Rebeliune, asta poate să însemne că ai spus unui superior „mă e… pe tine", ceea ce este, la urma urmei, o reacţie fără nicio importanţă, o simplă figură de stil. Dar asta poate să însemne şi a trage baioneta, şi a încerca să ucizi. Asta poate să spună orice, de la i-eflexul involuntar la crima scârnavă. Patrulă de noapte. Consiliu de Război. Execuţia lui Maximilian. Atunci înţelese Soubeyrae de ce se afla el afară, în ciuda oboselii şi a durerii ce i se concentrase în genunchi şi îşi mărturisi în sfârşit ce voia.

Să-l *vadă* pe omul care va fi omorât.

Punctul de comandă de la întâia era instalat într-o băcănie, la douăzeci de metri. Îl păzea un soldat, cu

baioneta la armă, dar şedea pe treptele scării, cu puşca între picioare. Când îl zări pe ofiţer, luă poziţia de drepţi:

— Ofiţer de serviciu, spuse Soubeyrae.

Minţea.

Santinela se dădu deoparte. Locotenentul intră.

Prima încăpere era în semiîntuneric, cu numeroase rafturi şi grămezi de saci care miroseau ca băcănia din copilărie – mirosuri plăcute de scorţişoară şi ciocolată, fructe emanând mirosuri grele, mirodenii mai rare, piper şi vin acrişor proaspăt destupat. A doua încăpere se anunţa piintr-o lumină de un galben-roşietic, o lumină vie, şi zgomote de voci. Înainta. Acum mirosul se preciză: era de petrol.

Intră; o uriaşă lampă cu petrol, din porţelan alb, pântecoasă, înfloratâ, lucioasă, fixată într-o montură de aramă lumina această odaie din spatele băcăniei.

La fruetele provensale, glăsuia firma. Ce căuta acolo numele regiunii Provence? Localul te ducea mai degrabă cu gândul la atenansele fermelor lorene. Da, asta trebuia să fie: a fost deschis zidul gros al unei ferme spre şoseaua naţională şi s-a făcut o băcănie din corpul de casă.

Trei militari stăteau la masă în faţa unei sticle de un litru, pe jumătate plină. Alţi doi sforăiau pe nişte saltele.

Fereastra din fund era deschisă înspre noapte, camuflată doar cu o pătură care l’âlfâia când şi când. Cei trei jucau belotă. Cărţile alunecau dintre degete cu un mic şuierat vesel.

• — Cupă?

— Ce-i, atu?

Cupă, cap sec!

……4Cuartă de caro…

Cărţile căzură din mâini: îl zăriră pe ofiţer în pervazul uşii.

— Unul dintre cei trei jucători, un sergent, se ridică în pripă. Îşi frecă ochii, pe sub ochelariide intelectual, ochi mici albaştri, afundaţi în grăsime. Bărbia şi părul aveau reflexe albăstrii. Soubeyrae făcu un gest, şi ceilalţi rămaseră pe scaune. Unul dintre ei îl privea cu insistenţă. Cu gura deschisă; era un flăcău voinic, cu faţa pătrată, iar

celălalt, unul mic şi gros, să tot fi avut treizeci şi cinci de ani, mustăcios, cu fruntea îngustă şi ochi -întunecaţi, îndesat într-o uniformă nbuă care-l strângea, îşi împinsese scaunul înapoi. Luă apoi cărţile şi le amestecă cu răbdare.

Sergentul se prezentă:

— Sergentul Lamoureux, compania întâi, secţia a treia.

— Dumneata te ocupai de cămin, în Nord?

— Da, domnule locotenent. Cât priveşte cărţile, domnule locotenent... vremea trece greu... M-am gândit...

— Eşti seminarist în civilie, dacă îndrăznesc sa mă exprim astfel?

.

— La Cambrai, domnule locotenent.

— Şi te numeşti Lamoureux

Sergentul schiţă un zâmbet jenat. Se obişnuise cu glumele proaste făcute pe seama numelui său. Cu toate acestea, pentru Soubeyrae nu fusese o glumă, ci pur şi simplu, am putea spune, o floare barocă a oboselii şi a nopţii...

— Sergent Lamoureux, poţi să-mi aminteşti cine a spus: „Doamne, ai prevăzut totul1'. Îmi scapă pentru moment.

— Hm... E... Da, domnule locotenent, e stupid, dar nu mai ştiu. „Doamne, ai prevăzut totul... Da... hm..."

— Eşti pus să faci o meserie ciudată, părinte, spuse Francois. Puteţi să vă continuaţi partida.

Omul în uniformă nou-nouţă amesteca într una cărţile.

— Unde e arestatul? întrebă Soubeyrae, după dădu cu privirea ocol odăii.

Seminaristul părea picat din nori. Se dădu înapoi şi, cu o mişc; -e a mâinii deschise, arătă spre omul în bluză kaki, pe cel caro amesteca întruna cărţile.

— Ai să le prefaci în maioneză, spuse al treilea, un chefliu vesel care începea să sufere că nu vorbeşte şi. Care înşiră îndată: sunteţi al patrulea, domnule locotenent?

Arestatul îl privea pe locotenent drept în faţă. Obrazul îi era aspru, pometii ieşiţi în afară, dar buzele erau groase şi o gropiţă adâncă îi însemna bărbia. „Gropiţa bunătăţii11,

obişnuia să spună bunica lui Soubeyrae, a cărei figură surâzătoare şi fanată trecu o clipă prin înspăimântătoarea băcănie. Gropiţă, gropiţă... Peste două ore şi treizeci de minute, groapa deschisă de echipă va fi reaeoperită.

Soubeyrae făcu un efort, pentru a relua apoi pe un ton normal:

— Mulţumesc. Aş face-o cu dragă inimă.” Dar într-adevăr nu pot. Continuaţi.

— Tu le faci, spuse al treilea către arestat.

Un seminarist deghizat în sei’gent, un mâner, un condamnat la moarte jucau belotă.

Omul dădu cărţile. Era deprins cu de; îi alunecau printre degete. Ofiţerul scoase din buzunar două monezi de argint şi le puse în faţa seminaristului.

— Sticla e goală, spuse el. Luaţi alta, o să i-o plătiţi băcanului.

Seminaristul se sculă, căută un pahar, nu găsi, îl privi o clipă rugător pe locotenent, îşi şterse propria cană, luă. O alta, i-o întinse ofiţerului şi goli sticla în căni. Ciocniră, fără să scoată o vorbă. Când cănile se atinseră, omul în bluză îl fixă pe ofiţer. Era gânditor, mirat. Soubeyrac bău dintr-odată, se întoarse, se duse la fereastră, ridică cu grijă pătura.

Luna decupa contururile peisajului într-un negativ de neuitat. Pe fereastră, două ghivece eu muşcate. Dedesubt, o gaură de patru metri, cel mult. Pe prundiş. Intre verticala ferestrei şi primele mase de porni fructiferi, o livadă de pruni, fără îndoială, douăzeci de paşi. Apoi, numaidecât, panta abruptă spre Mosella, duzi, un şir de plopi, iar jos, fluviul, strălucind ca o seceră între trunchiuri, fluviul vârstat de-a curmezişul de un baraj luminos, Mosella, cea îmbelşugată şi blândă. Soubeyrae aprecia unghiurile, distanţele, riscurile. Patru sute de metri până la baraj. Probabil că se putea trece prin vad. În» minte i se derulă un film. El ar fi fost omul în cauză; s-ar fi ridicat jucându-se cu cărţile, glumind. Ar fi ocolit masa. Între fereastră şi el, niciun obstacol. Ar fi sărit ca o pisică, în picioare pe

fereastră, şi de aici pe pietriş. Trei secunde ca să se ridice. Patru secunde ca să ajungă în desişul copacilor. O alergare în zigzag pe sub pruni, ajutat de pantă, înghiţit apoi de întuneric. Dacă omul nu s-ar răni în cădere, dacă n-ar cădea înainte de a fi în desiş, ar avea noroc. Acum, Soubeyrae se transforma în paznic. Omul a sărit. Soubeyrae „realiza" momentul în care evadatul, suit pe fereastră, ridica pătura. Striga. Îşi căuta puşca. Patru, cinci secunde. Cel puţin.

Ar fi fost stânjenit de camarazii lui, şi ei cuprinşi de aceeaşi panică. La fereastră, îmbulzeală. În secunda a opta, cel mai devreme, ar fi tras. Prost, fără să ţintească. Existau nouăzeci de şanse dintr-o sută ca evadarea să reuşească, cel puţin la plecare. Erau necesare cinci sau şase minute, pentru a improviza hăituirea. Omul s-ar fi aflat atunci la barajul de pe Mosella. Cu vad de trecere sau nu? O şansă din două, dacă nu ştia să înoate. Iar dacă ştia să înoate, era salvat.

Greutatea care strivea pieptul tânărului ofiţer deveni de nesuportat. În vale, jos, cucuriguri răguşite vesteau zorile. Nu, nu era posibil. Se uita la ceas. Nu era decât unu şi cincisprezece.

Sodaţii începuseră din nou să joace belotă, aproape administrativ. Omul privi cu coada ochiului spre fereastră, unde stătea locotenentul. Soubeyrae se gândea. „Dacă unul dintre sergenţii mei şi-ar fi organizat paza în acest fel, l-aş fi pălmuit1*. Era inconştient Lamoureux. Sau…

Nu. Nu, cu neputinţă. Nu-şi dădea probabil seama, asta era tot. Evident, din seminarişti nu se fac buni paznici de închisoare!

— Iau la caro. Am patru valeţi, spuse omul lui Dumnezeu.

Era altceva. Soubeyrae gândea ca şi când de asta depindea propria lui viaţă, nu a altuia. Deci, un individ ştie că va muri. Dacă a comis o crimă, trebuie s-o ştie! Joacă belotă. Asta nu e cu totul de necrezut. E frumos, atâta tot. Dar sunt deja două ceasuri de când ar fi trebuit să fi înţeles că situaţia îi era favorabilă! în sfârşit, că era, în orice caz, până la intrarea mea!

Soubeyrae făcu cu privirea înconjurul camerei. Era aşa cum îşi închipuise: armele nu erau la îndemână. Îşi concentra din nou atenţia asupra omului. Puţin adus de spate, cu umerii rotunzi şi musculoşi, tip net de muncitor, băiatul nu părea nici neîndemânatic, nici bleg. Solid, spătos, cu ochi mici şi vii. Expresia de vânătoare pe care Soubeyrae o întâlnise atât de des la cei din corpurile de franctirori. Era nemaipomenit cât demult semăna omul cu tipul mijlociu de băieţi, care aleseseră corpul de franctirori!

locotenentul stătea în faţa ferestrei. Din când în când, omul îi arunca câte o privire pe deasupra cărţilor. Înţelegea? Ceva irezistibil îl făcea pe Soubeyrae să vrea ca omul să înţeleagă. Ofiţerul cântărea din nou elementele acelui calcul înfiorător. Paznicii, deprinşi cu focul, desigur, nu dăduseră mai de loc lupte apropiate. Şi apoi, noaptea se trage întotdeauna prea jos. Evident, flăcăul putea, alergând, să se poticnească. Un glonte în trup? Ei şi? Asta merita de zece mii de ori mai mult decât cele douăsprezece care-l aşteptau. Nu. Cele unsprezece. Cel de al doisprezecelea se trage în aer, pentru împăcarea conştiinţei plutonului de execuţie. Şi dacă omul hotârâse să fugă, aşteptând ca paznicii să fie şi mai adormiţi, şi dacă, tocmai în momentul acela, intrase Soubeyrac? Atunci totul avea o explicaţie: calmul, cărţile amestecate penti'u a da de lucru mâinilor, vocea rece, prea firească şi privirile îndreptate spre fereastră. Toată voinţa încordată a omului pentru ca ofiţerul să plece fără să fi bănuit nimic? A, nu, ar fi cumplit ca, împotriva alegerii

lui secrete, Soubeyrae să devină însuşi instrumentul morţii acestui om.

Se duse spre masă, puse pe ea o cutie rotundă de *Players* care-i umfla buzunarul şi le-o arătă jucătorilor cu degetul.

— Lertaţi-mă, domnule locotenent, spuse Lamoureux, prefer tutunul belgian. Am *Semois.* Doriţi să încercaţi, domnule locotenent?

Soubeyrae îşi umplu pipa, inu mai ştia ce să facă. Cu

toate acestea nu putea pleca. Luă un taburet şi se aşeză. Băgă de seamă că, în mod inconştient, alesese un loc la dreapta omului şi în apropierea sergentului, un loc care să nu devină un obstacol în traiectoria posibilă a fugii pe care o imaginase.

— Cine câştigă? întrebă el.

— Parizianul, răspunse al treilea. Are-o baftă, fratemiu ăsta!

Seminaristul îşi muşcă buza şi Francois văzu. Lamoureux prinse privirea ofiţerului şi întoarse capul. Şi în capul acela se petrecea ceva. Dar în capul arestatului? „Dumnezeule, visez, trebuie că visez, cred că dorm, că visez, trebuie să visez!”

Băură.

Francois întrebă:

— De unde vii?

— De la Billancourt, domnule locotenent, răspunse omui.

Ridicase capul şi răspunsese calm. Nu se simţea niciun arţag în glasul lui, nimic suspect în privire. Spusese „domnule locotenent11 fără prefăcătorie, ca şi când era cât se poate de evident că avea în faţă un locotenent. Dar el, locotenentul, primise lovitura în plin piept, „Annie. Omul ăsta vine de la Billancourt! Annie, poale că v-aţi încrucişat pe drum duminică11.

— Renault? întrebă Francois, cu glas stins.

— Renault, răspunse omul, mirat.

— Ce bandă?

— Nu la bandă, la sudura cu nisip „

— A, da. Cu masca de protecţie.

— Văd că cunoaşteţi, domnule locotenent!

Mirarea omului îl smulse din rezervă. O mirare plăcută. Cărţile au căzut din mâini.

— Îi rându’ meu să dorm acu’, spuse al treilea.

Zgâlţâi fără multă vorbă pe unul dintre cei ce dormeau şi se culcă în locul lui. Înlocuitorul, în picioare, părea picat de pe altă planetă, căsca şi-şi freca ochii.

— Da, cunosc, spuse Soubeyrae. Unul dintre cei mai buni

amici ai mei lucrează la Seguin. Mai fac algerienii scamatorii cu cărţi într-un fund de umbrelă, la ieşire, în faţa tutungeriei? „Unde e asul de cupă?”

— E în buzunar, domnule locotenent, spuse omul, cu un zâmbet trist. Am fost acolo chiar duminică. Nu asta, cealaltă. Am fost să dansez, duminica trecută. La Puteaux, în faţa Senei. M-am scăldat.

— Adevărat, se mai dansează. Era bună apa?

— Da, domnule locotenent. Am jucat polo pe apă.

Deci *omul ştia să înoate.*

Pipa locotenentului se stinsese.

O aprinse din nou.

— Cine te-a apărat la… la regiment?

— Un locotenent. Un preot. Ca acesta, însă cu galoane.

O vâlvătaie de ură, prima. Apoi:

— Nu vorbesc de dumneavoastră, domnule locotenent.

Omul avea, într-adevăr, accentul specific băieţilor din suburbiile de vest ale Parisului, Grenelle, Puteaux, Boulogne – dar nu prea pronunţat.

— N-a înţeles nimic, domnule locotenent. N-am făcut nimic. Nimic, doar o mişcare de mânie, pentru că crăpăm de sete şi de foame, nu eram singur şi am vrut să vorbesc pentru toţi. Şi m-au potcovit cu o învinuire păcătoasă: rebeliune.

Soubeyrae îşi muşcă buza. Nu. N-avea dreptul să vorbească, să precizeze ce anume însemna această învinuire păcătoasă, omului care poate nu înţelegea şi ale cărui şanse erau din ce în ce mai mici. Nu trebuia să trădeze. N-are să fie un ticălos. Şi totuşi, dacă, date fiind împrejurările, *nu mai putea să nu fie de aici înainte altceva decât un ticălos,* ticălos dacă tăcea şi lăsa ca acest om să fie împuşcat fără să-i pună în vedere ce-l aşteaptă, ticălos dacă vorbea, dacă-l prevenea şi-şi trăda astfel uniforma şi şefii! îşi supse pipa. Omul aprinse o *Players.* Nu-i tremura mâna. Sufla încet fumul parcă prea parfumat. Soldatul mahmur mânuia cărţile, seminaristul se uita la om şi la locotenent.

Frământarea lua la Soubeyrae o formă clara, elementară. I s-a spus sau nu omului că e condamnat la moarte şi că va fi executat? Aici era totul.

Frangois nu cunoştea nimic din jurisdicţia militară. Dar lucrul de care era sigur, ceea ce-l umplea de amărăciune, de dezgust şi de furie, era faptul că acest om era recuperabil. Dacă i-ar fi fost încredinţat, s-ar fi ocupat de el.

Deodată, o voce puternică tună la intrare; se auzi tropăit de cizme pe dalele primei încăperi.

— Atenţiune, maiorul! şopti seminaristul; apoi, cu voce tare: alinierea, drepţi!

Maiorul Watrin făcu cu privirea înconjurul camerei şi-şi opri ochii asupra locotenentului Soubeyrae.

Maiorul era istovit; trăsăturile feţei devenite stacojii se brăzdaseră adânc, dându-i acea expresie de mânie tristă pe care oamenii lui i-o cunoşteau prea bine şi care nu vestea nimic bun. Întocmai cum făcuse şi Soubeyrae, mergând cu aceiaşi paşi, se duse la fereastră, observă locurile, se întoarse spre arestat, spre arme şi spre soldaţi şi, în sfârşit, îl interpelă pe subofiţerul pe al cărui piept sta prinsă oblic o nenorocită de jumătate de galon:

— Sergent Lamoureux!

— Domnule maior?

Poziţia de drepţi a sergentului Lamoureux, chiar dacă dovedea respect şi bunăvoinţă, n-avea nimic milităresc în ca. Ţinea mai mult de un anume legănat pe loc.

— Ai pus o santinelă sub pruni. E de prisos să mă duc acolo, nu-i aşa?

— He, domnule maior, adică... Nu. Nu, domnule maior, nu este santinelă sub pruni.

— Eşti seminarist, sergent Lamoureux?

— Da, domnule maior.

— De ce nu eşti ofiţer, ca mulţi dintre colegii dumitale? Poţi să încerci să nu te mai legeni?

— Da, domnule maior. Nu sunt ofiţer, însă asta depinde de seminalii, domnule maior. Sunt seminarii unde pregătirea militară nu este bine văzută şi altele, dimpotrivă,

unde ea este apreciată. Asta depinde de episcop.

— Credeam că la seminarul din Cambrai nu au nimic împotriva militarilor.

— Este exact, domnule maior.

— Atunci, dumneata personal ai ceva împotriva lor?

— Da, domnule maior. Eu.

— Nu-ţi plac militarii?

— Nu-mi place războiul, domnule maior.

Maiorul se aşează, scaunul scârţâi. Îşi trecu o mână peste frunte, apăsând-o puternic cu palma; cealaltă mână şi-o sprijini pe coapsă.

— E o deosebire pe care cred că n-o voi înţelege niciodată, spuse el. Daţi-mi un pahar cu apă.

— Nu doriţi puţin vin, domnute maior? E un Beaujolais…

— Apă.

— Bine, domnule maior.

Un soldat se repezi cu un ulcior spre seara care ducea în curte. Deschise fără greutate uşa: nu era încuiată!

Soubeyrae se simţea din ce în ce mai sfânjenit. Revenea în el teama agravată de faptul că se simţea vinovat, ca şi seminaristul. Vinovat, dar de ce? Aici trebuiau să difere părerile, însă în universul maiorului vinovaţi erau desigur amândoi.

Soldatul se întoarse, turnă apă într-un pahar. Watrin bău încet, apoi reluă, cu fruntea încruntată, dar cu glas neted:

— Căpitanul Blanc te-a desemnat pentru această pază, sergent Lamoureux?

— Nu, domnule maior. Am venit voluntar.

— Voluntar!

— Da, domnule maior, dat fiind caracterul…

Aruncă o privire nefericită spre arestat, care ridică din umeri.

— … caracterul destul de deosebit al… al acestei misiuni, m-am gândit că âî fi mai bine ca…

— Am înţeles, Lamoureux.

— În ce priveşte fereastra, reluă sergentul într-un maro elan, clătinându-se şi mai tare, m-am gândit şi eu, domnule

maior. Dar suntem aici, totuşi…

— Ei şi?

— Şi, domnule maior, în grupa mea nu mai sunt decât şase oameni. Unul la uşă, trei aici, doi care dorm. N-au dormit, demult.

— Să dormi, spuse maiorul, pe un ton inexpresiv.

Apucă iarăşi ulciorul, îşi turnă un pahar cu apă, îşi clăti gura cu zgomot şi se duse să scuipe apa pe fereastră.

— Vă era prea cald ca să închideţi fereastra?

— Da, domnule maior.

Privirea ofiţerului superior făcu încă o dată înconjurul încăperii, trecu peste Soubeyrae ca şi când acesta n-ar fi existat, şi se fixă asupra arestatului ce sta nemişcat. O uniformă nouă. Un manechin. Maiorul respiră adânc şi se duse drept la Soubeyrae. Îl apucă de unul dintre nasturii tunicii, un nasture împodobit cu o grenadă aurită, un nasture care sclipea puternic în lumina caldă a lămpii.

— Dumneata, Soubeyrae, vorbeai cu arestatul?

— Da, domnule maior.

— Nu eşti de serviciu?

— Nu, domnule maior.

— Poate ţi-a cerut Blanc să faci un rond în locul lui, căci e mai în vârstă decât dumneata şi treaba asta îi oboseşte ficatul?

Cu toate că mustăţile îi dădeau un aer ursuz, în expresia comandantului de batalion se citea ca o rugăminte. Dar această idee era atât de incompatibilă cu tot ceea ce ştia locotenentul despre şeful său, încât nu se putea opri la ca. Mai curând o socotea o cursă. O cursă grosolană. O cursă de majur! De genul: „Care eşti ăla care ştii să citeşti? Treci la corvoadă!”

— Nu, domnule maior. Am venit aici din propria mea dorinţă.

— A! Ştii că această vizită nu e deloc… deloc regulamentară?

— Ştiu, domnule maior.

— Vom vedea mai t-îrziu. Nu vreau să ştiu decât un lucru,

domnule locotenent Soubeyrae. Un altul în locul meu ar socoti atitudinea dumitale... suspectă. Eu îţi acord încredere. Da, da, îţi acord încredere.

Dădu drumul nasturelui, făcu câţiva paşi spre fereastră. Apoi se întoarse şi stătu locului:

— Despre ce vorbeai cu cel pedepsit?

— Despre Billancourt, domnule maior.

Maiorul îşi plecă fruntea, ca şi când acest simplu răspuns ar fi fost pentru el o lovitură.

Se dădu înapoi, îşi strecură sub bandulieră mâna pătrată şi plină de cicatrice, cu unghii roase.

— Domnule locotenent Soubeyrae, prezenţa dumitale aici e de prisos. Întoarce-te în camera dumitale şi consideră-te la arest până la noi ordine.

Soubeyrae nu răspunse. Apucă bonetul cu două galoane subţiri de aur pe care-l strecurase sub centură; aşa cum făcea odinioară pe când era ofiţer de rezervă şi urma cursurile şcolii de la Saint-Cyr. Îl potrivi şi, încet, lovind călcâiele cu o rigiditate aproape germanică, îl salută pe maiorul Watrin, nu cum se salută la trupă, ci ca la Saint-Cyr, la „specială”, la Şcoala Specială Militară, cu pieptul bombat, cu braţul degajat şi cotul tras uşor spre spate. Strângea din dinţi. Sub lumina lămpii, maxilarele tânărului marcau două umflături. Făcu o jumătate de întoarcere regulamentară, exagerată până la aroganţă, şi se îndreptă mecanic spre ieşire.

Maiorul îl privea cum pleacă, fără să scoată un cuvânt, îşi mai turnă apă, bău cu înghiţituri mici. Apoi, către om, cu blândeţe:

— Tu, tu poţi să te culci.

Omul se supuse.

— Şi dumneata, sergent Lamoureux. Întinde-te.

— Dar, domnule maior…

— O să stau aici până dimineaţă, spuse Watrin.

Îşi desfăcu centura, îşi scoase revolverul, unul vechi, din războiul celălalt, îi desfăcu piedica cu un zăngănit sec, puse arma în faţa lui, împinse cărţile cu antebraţul şi îşi ascunse

capul în mâini, cu amândouă coatele sprijinite pe masă.

Vii

Soubeyrae se deşteptă ziua-nămiaza mare. Sări drept în picioare şi se clătină, buimăcit. Băgă de seamă că mai era îmbrăcat şi încălţat. Nu-şi amintea ce se petrecuse. Oglinzile îi arătau, multiplicat, chipul unui străin în uniforma lui, cu părul zbârlit, cu faţa umflată, cu buzele arse. Se duse la fereastră şi trase complet perdelele la o parte. Soarele se revărsă din belşug în budoarul cocotei gen 1880, dându-i deodată parcă un aer şi mai mizerabil.

Se lăsase deja căldura, iar satul era animat de soldaţii care se strigau în – piaţă, la capătul uliţei. O bătrână trecu pe sub fereastră, cu căruţa. Vacile mugeau. Trebuie să fi fost cam ora două din noapte când Soubeyrae se întorsese acasă, îndată după scena stranie de la localul *La Fructele provensale*.

Zece şi treizeci! Se revăzu urcând greu seara, cu picioru-i rablagit. Altceva nimic. Groapa. Căzuse probabil grămadă pe pat, aşternutul era nedesfăcut. În sfârşit totul îi reveni în memorie, întoarcerea furibundă a maiorului la popotă, recunoaşterea din cimitir, spiritul care trăgea de rădăcină de cealaltă parte a pământului şi omul de la Billancourt care fusese să danseze la Puteaux şi care ştia să înoate.

— Poivre, strigă el. Poivre! Poivre! Poivre! Poivre!

Inima ofiţerului bătea şi neliniştea îi golise obrazul de sânge. Se auziră paşi alergând şi Poivre intră ca o vijelie în cameră, proaspăt, cu pantalonii bine periaţi. Avea mai mult ca’oricând o înfăţişare de copil.

— Poivre? întrebă Francois.

Ordonanţa întoarse capul.

Gălăgia din cantonament se înteţi. În odaie bâzâia o viespe nebunatică. Buza de jos a locotenentului tremura.

— N-aş fi crezut niciodată e-or să poată face aşa ceva, spuse Poivre.

Soubeyrae stătea nemişcat.

Cu acea tandreţe bărbătească, specifică soldaţilor faţă de ofiţerii pe care-i iubesc, cu acea ocrotire pe care muncitorul

îi place s-o reverse asupra intelectualului, profesorului, funcţionarului, atunci când l-a luat la inimă, ca şi cu toată acea atitudine de frate mai mare pe care i-o dădea condiţia aspră de mâner asupra acestui şei care nu avea totuşi decât vârsta lui, Poivre hotărî:

— Am încălzit cafeaua, dom' locotinent, şi am dibuit pentru dumneavoastră câteva chifle şi puţin unt.

Franyois se aşează pe pat. Şi cu toate că soarele îşi revărsa explozia-i de lumină asupra Volmerangeului, lui i se părea pentru totdeauna voalat.

— Dom' locotinent, mâncaţi ceva, oricum.

— Ce? A, da. Bineînţeles, o să mănânc, Poivre, o să mănânc.

Glasul lui era parcă glasul altuia.

— Ai trecut pe la companie?

— Da, dom' locotinent. Totu-i în ordine. A' vrut să vă deştepte, acolo, la biro', da' n-avea rost. Lucrări de curăţenie.

— Lucrări de curăţenie! Nu plecăm?

— Până acu' o juma' de ceas nu era ordin, dom' locotinent.

Se scurseră câteva clipe fără de sfârşit.

— Poivre, ai… ai fost acolo, azi-dimineaţă?

— Nu, dom' locotinent. Da' am auzit,

— Mda…

— Am auzit. Mai rău decât dac-aş fi văzut. A' fost paşii cadinţaţi ai companiei. Ordinile. Pe urmă, alte ordini. A durat foarte mult. Şi iar ordini. Şi focurile de armă… Şi… şi… un singur foc. De revolver.

Mab-ul lui Pauphilet.

Francois suflă adânc, şă-şi golească plămânii. Care va să zică el dormise. N-a auzit focurile de puşcă, probabil nu tocmai perfect sincronizate, nici pocnetul scurt al revolverului. Dar le auzea acum.

— Mulţumesc, Poivre.

Poivre repetă, şi fruntea îi era încreţită, contrastând cu obrazul său neted de roşcovan:

— Io n-aş fi crezut niciodată, vă spun pe crucea mea, dom' locotinent, n-aş fi crezut niciodată!

Toată ziua aceea de mai, viteazul batalion se spălă* mâncă, fumă, bău, îşi curăţă hainele, îşi cârpi pantalonii, îşi gresă armele, îşi numără muniţiile. Niciun semn de viaţa nu se simţea de la punctul de comandă al batalionului, doar că funcţiona popota. Dar maiorul nu apăru acolo. Era invizibil Watrin. Luase maşina şi se dusese la regiment. S-a aflat după aceea că fusese văzut în cursul după-amiezii la punctul de comandă al diviziei, roşu de mânie, printre ofiţerii eleganţi şi palizi de la statulmajor.

Companiile se închiseseră în de însele. Soldaţii vorbeau între ei şi tăceau când trecea un ofiţer. Ofiţerii înşişi fugeau unul de altul. Bertuold îl chemă pe Soubeyrae la un bridge. Soubeyrae se scuză.

Această zi de odihnă, atât de dorită de săptămâni întregi, păru fără sfârşit. În general, soldaţii viteazului batalion beau peste măsură ori de câte ori aveau prilejul, iar cafenelele erau interzise după-amiază. Şi de data aceasta, dar în mod inutil. Nimeni n-a fost beat în ziua aceea.

Timpul lâncezea, pe măsură ce soarele se depărta spre apus. Să fi fost două până la trei sute de locuitori în sat. Abia dacă fură văzuţi. Fugeau de soldaţi.

Seara se ştiu că batalionul va porni a doua zi, la ora cinci, spre Pagny-sur-Moselle. Plecare clasică. În aceeaşi noapte, gara Pagny-sur-Moselle fu bombardată de aviaţia germană.

A doua zi viteazul batalion se afla în marş. Watrin îl trecu tăcut în revistă. Nu-i adresă niciun cuvânt lui Soubeyrae.

Şi dădu semnalul de plecare, în zorii acelei frumoase zile, exact după douăzeci şi patru de ore de la moartea condamnatului.

Una câte una secţiile se strecurau pe sub meri şi se culcau în şanţuri. Curând, se aflau înşirate de-a lungul a câţiva kilometri, nu în dezordinea care caracterizase sosirea viteazului batalion, ci într-o ordine militară acceptabilă.

Sub ei se desfăşura, glorioasă, câmpia, întreaga vale a Mosellei, până la Pagny, care, curând, avea să fie văzut

fumegând. Niciun civil nu-i văzuse pleeând.

Primul care vorbi fu una dintre „zebrele” din secţia lui Soubeyrae, avocatul Panquereau.

— Domnule locotenent, plecăm ca nişte ucigaşi.

Soubeyrae nu răspunse. Îşi trăgea piciorul. Îl durea; accepta însă durerea ca pe o pedeapsă.

Unul dintre „zebrele-* lui, cel mai plin de pitoresc, contrabandistul Mathias, un flăcău voinic care, ca civil, ducea o viaţă plină de primejdii, în afara legilor, aruncă o vorbă ceva mai târziu:

— Pe mine nu m-ar fi prins aşa, dom’ locotinent. Pe mine, jandarmii…

Francois zâmbi trist, se opri, se lăsă depăşit de companie. Se sufoca. Urma întâia, cu căpitanul Blanc, pe care-l însoţea El Medico.

— Cum a fost ieri dimineaţă, domnule căpitan? il întrebă Francois pe Blanc.

— Prost, răspunse acesta.

— Bine, zise El Medico. Depinde de punctul de vedere pe care îl adopţi în raport cu chestiunea considerată.

Sarcasmul său era de nesuportat.

— Durroux, zise Francois, niciodată n-am avut aşa o poftă să pălmuiesc pe cineva!

— Ţi-ai pierde vremea, spuse doctorul. Îmi inspiri milă. Şi Pauphilet îmi inspiră milă. Parcă-i un lepros!

— Te rog, Durroux, zise Blanc.

— Dumneavoastră nu mă înţelegeţi, domnule căpitan. Sau ţineţi cu ei! Cu ei, care sunt ca acei ţărani care vând porcii dar ar voi să păstreze slănina! Aţi acceptat războiul? Ei bine, atunci făceţi-l, domnilor! Şi nu vă mai spargeţi capul cu sentimentalisme de fetişcane, cu complexe de burghezi drăgăstoşi şi cu scrupulele voastre de complici!

— Cred, Durroux, spuse Francois, că omul care a fost împuşcat avea aceleaşi păreri ca tine.

— Bineînţeles, răspunse Durroux cu glas tăios. Or să mai fie şi alţii. Bâleiul abia începe. Şi nu mi-e ruşine. De individul acela eu sunt mândru!

— Durroux!

— Domnule căpitan, ne mai rămân câteva zile în care să putem spune ce gândim. În sfârşit, ca între amici, dacă nu ne e teamă să mucegăim pentru defetism în vreun lagăr de concentrare! Eu, iată, eu spun ce gândesc. Apoi, o să-mi închid gura asta mare. Da, sunt mândru de individul acela. Ştiţi măcar cum îl chema?

— Nu! În tot timpul dramei, Soubeyrae nu-l desemnase altfel decât: *omul.*

Durroux reluă cu o furie rece:

— Se numea Marchand. Ca celebrul comandant cu acelaşi nume. Augustin Marchand. Născut în 1903, la Billancourt. Nu era căsătorit, dar avea un copil. A refuzat şnapsul şi ţigara, şi l-a rugat politicos pe preot să-l lase în pace. N-a vrut să fie legat la ochi.

Fiecare cuvânt al lui Durroux îl şfichiuia pe Soubeyrae, care nu-l putea face pe doctor să tacă; de altfel nici nu dorea. Adjutantul-medic Durroux, ex-căpitan de infanterie în Brigăzile Internaţionale de pe frontul de la Madrid, avea un cuvânt de spus în această problemă, iar punctul său de vedere, de om sigur pe cele ce spune, căpăta importanţă printre toţi oamenii aceia care căutau adevărul în noapte.

O secţie de voltijori înainta în şir indian de cealaltă parte a şoselei. Soldaţii cântau refrenul acela de atâtea ori repetat, în gura mare, pe câmpiile din Nord;

Le-an pus englezii coarne Băieţilor din Nord Băieţilor din Nord Le-au pus englezii coarne Băieţilor din Nord şi din Pas-de-Calais.

Cei trei ofiţeri nu le dădură atenţie şi se lăsară depăşiţi.

— Marchand a spus câteva cuvinte, reluă Durroux: „Tatăl meu a fost împuşcat de nemţi în războiul celălalt”. Asta-i tot. Eu găsesc că-i de-ajuns. Ah, scuzaţi. A mai spus: „Sunt nevinovat11. De asta nu se îndoia de fapt nimeni. Plutonul a tras. Pauphilet şi-a făcut bine trebuşoara. Flăcăul a fost îngropat imediat. Au înfipt crucea pe mormânt, au pus casca lui Marchand în vârful crucii, iar pe cruce următoarea înscripţie: „Augustin Marchand, mort pentru Franţa11.

— Nu se poate! şuieră Soubeyrae.

— Mi-eşti tare drag, Soube, spuse El Medico, dar ai rămas un copil!

— Era regulamentar, zise Blanc, blândul căpitan cu păr alb.

— Ceea ce nu va fi niciodată regulamentar, domnule căpitan Blanc, este nu numai faptul de a ucide un om, dar şi acela de a-i fura moartea în numele unei cruci pe care a refuzat-o şi al unei ţări pe care a depăşit-o! Marchand a murit împotriva crucii şi pentru Internaţională.

El Medico se opri, apoi reluă:

— IJn singur lucru-i nostim în toată chestia asta.

El Medico nu se putea stăpâni să nu vorbească. În ciuda asprimii omului care a ales, demult, avea şi el nevoie, cu orice preţ, să se descarce:

— Da, primarul! A ţinut să fie prezent. S-ar fi zis că el era cel denunţat, şi i-a tot tras de vreo zece ori: „De vreme ce dumneavoastră vă luaţi răspunderea!” Caraghios, nu-i aşa? Caraghios! între noi fie vorba, trag bine oamenii dumneavoastră, domnule căpitan! E punctul de vedere al unui medic legist, nu-i aşa? Toate în piept.

Durroux scuipă de scârbă şi de furie.

— Domnule căpitan, spuse Soubeyrae, eu l-ain văzut pe omul ăsta – nu va putea niciodată să-i spună Marchand – l-am văzut pe omul ăsta cu câteva ore înainte.

— Ştiu, zise Blanc. Am făcut un rond pe la ora trei. L-am întâlnit pe maior. Spuneţi.

— Ei, bine, era calm. Juca cărţi. Puteţi să-mi spuneţi dacă, în acel moment, ştia că va fi împuşcat? Ei da, să fiu mai explicit. Dacă i se comunicase verdictul Consiliului de Război-?

Pe colnice, se cocea griul, împânzit de maci.

— Presupun, spuse căpitanul. În mod regulamentar, trebuia să ştie. Presupun, dar nu ştiu…

Avioanele străluceau pe cer, asemenea unor cuţite. Nici măcar nu le mai priveau. Ştiau că nu sunt aparate franceze.

— Maiorul Watrin n-a spus nimic înainte de execuţie? mai

întrebă Soubeyrae.

— Ba da. A citit sentinţa. Şi a spus câteva cuvinte...

— Ceva în sensul: „Disciplina constituie tăria principală a armatei”, adăugă Durroux.

— Durroux, n-ai putea să laşi pentru câteva minute de o parte acest umor odios cu care te aperi în dauna altora?

— Bravo. Bine atins, domnule căpitan! Iertaţi-mă, nu, nu cred că voi putea.

— Maiorul a fost şi mai simplu, Soubeyrae. A spus: „Războiul e război”.

— În sfârşit, o vorbă ca lumea! Aici e toată chestia, aruncă Durroux. Simplitatea maiorului a fost de data asta eficace. Într-adevăr, ceea ce caracteriza acest război, înainte, era faptul că era un război care nu reuşea să nască! Teri dimineaţă s-a făcut un pas serios înainte. Dar ce ai la picior, Soubeyrae?

— O distensie de ligament.

— Să-mi arăţi la haltă.

— N-ajută la nimic, spuse Francois.

— Ba da, zise Durroux.

Se auzi un zgomot de motor. Se întoarseră. Camioneta batalionului înainta, depăşind coloana cu viteză mică.

— Şi chiar ar fi mai bine să te sui în ea, spuse doctorul.

— Nu, se împotrivi Soubeyrae.

— Cap sec!

Camioneta îi depăşi, bălţată în ocru şi maroniu.

Evident, zise Durroux, nu e prea nostim să te urci în camioneta care l-a dus pe Marchand la cimitir.

Soubeyrae tresări: \

— Nu la asta m-am gândit! \

Pe spatele camionetei, care se îndepărta într-un neţ de praf, se mai putea desluşi, sub camuflajul grosolan, ’ următoarea origine civilă:

Institutul de frumuseţe, piaţa Vendome.

El Medico îl bătu frăţeşte pe umăr pe Soubeyrae şi spuse, de data aceasta cu o umbră de gingăşie, de umor aproape tandru:

— Pacea nu ţine decât de un fir de păr, Soube!

PARTEA A DOUA

NOAPTEA DIN PĂDUREA JOYEUX

Soubeyrae frecă cu degetul cel mare rotiţa zimţată a brichetei şi fitilul de iască se aprinse, scânteind în beznă şi răspindind un miros înecăcios. Mirosea ca grădina din copilărie de la Velay, când bunica tânărului ofiţer de rezervă ardea frunzele uscate. N-avea veşti de. La mama şi de la bunica lui. I se păruse atât de schimbată bătrâna Vellave, când fusese în permisie, în ianuarie. „Doamne, dacă n-am s-o mai văd!” Fu deodată, în mod miraculos, prezentă, cu năframa-i roşie, cu obrajii ei frumoşi de măr copt strecurându-i în mână trei hârtii noi-nouţe, de o mie de franci, la mobilizarea din septembrie. Iar gestul acesta l-a făcut să înţeleagă starea reală a bătrânei doamne. Ar fi trebuit să ştie că el n-avea nevoie de bani, că va trimite delegaţie pentru soldă, că nu va păstra decât necesarul, dar o ceaţă începea să învăluie memoria bunicii sale, şi nu suporta ideea că ea avea să între în anticamera morţii.

Franţois Soubeyrae îşi consultă ceasul la flăcăruia fitilului de iască: era ora unu şi cincizeci şi cinci.

Locotenentul porni din nou pe drumul prost pietruit care ducea de la cărămidărie la şoseaua naţională RethelReims. Noaptea era fără lună, dar foarte înstelată. Trecuseră douăsprezece zile de la drama din Volmerange.

Soubeyrae nu se trezise încă de-a binelea. Maiorul Watrin îl smulsese din somnul acela greu, specific tinerilor, bombănind:

— Hai, dezmeticeşte-te! Nu faci altceva decât să dormi!

Avea haz, maiorul I Toată lumea se întreba cum da mai rezistă. Abia terminase turul companiilor, nouă kilometri, şi mai lucra asupra hărţilor, când Francois a părăsit cuptorul cărămidăriei care slujea batalionului drept punct de comandă. Frumos adăpost I Şi eficient, căci începea să se îngroaşe gluma.

Primul val al invaziei, valul din mai, se oprise pe creste, la nord de Rethel. Francois se întreba de ce se oprise, deoarece nimic n-ar fi putut atunci să se împotrivească năvalei lui! De atunci, breşele au fost închise, dar viteazul batalion se întindea în mod ridicoi pe un front de cinci kilometri.

Soubeyrae înţelegea bine situaţia; acum trecea pe hartă dispozitivul de luptă şi planul de foc. Încă o lovitură a colonelului Rozet care, cu opt zile în urmă, nu găsise nimic mai bun de făcut decât să dea peste cap repartizarea ofiţerilor, trimiţând, de exemplu, un şef de secţie să comande o companie într-un batalion pe care nu-l cunoştea, încorporând doi ofiţeri de la depozit care nu ştiau să facă nimic altceva decât să joace bridge şi, în sfârşit, numindu-l pe Soubeyrae ofiţer-adjunct al batalionul unu, pe lângă maiorul Watrin. Culmea! Soubeyrae comanda totuşi în cele mai bune condiţii compania a treia în. Lipsa lui Leonard, menţinut în mod absurd la Depozitul general. De acum încolo, Soubeyrae trebuia să se ocupe de punctul de comandă, de paza lui imediată, de legături şi transmisiuni. Or, el nu ştia nici măcar să lege două cabluri telefonice iar postul de radio, de emisierecepţie cu indicativul E.R. 17, care funcţiona defectuos, se arăta rebel la tentativele lui de a-l regla. „Alo, aici Janine. Trec pe recepţie, trec pe recepţie! Când trecea pe recepţie, auzea în direct lătrăturile nemţilor! Furios, maiorul revenise la ştafetele din războiul de la 1870. Şi de ce nu la porumbeii călători? Pur şi simplu pentru că porumbeii călători repartizaţi regulamentar nu ajunseseră niciodată la batalion; aceste păsări existau în dotare din 1939, cu instrucţiuni speciale privind folosirea lor!

O rază de lumină jucă pe ceasul de la mâna şi-i dădu strălucire. Era un cronograf de regiment, cu totalizator şi contor de viteze. Francois detesta acest instrument, care pentru el simboliza noile sale servituţi.

Întunericul devenise şi mai dens. Şovăi în căutarea locului unde trebuia tăiată şoseaua pentru a o lua peste

câmp, spre canalul Ardenilor. Se presupunea că există o comunicaţie pe acolo pe unde treceau hrana, muniţiile şi cei ce făceau corvezile; însă, dacă se întindea efectiv pe tot parcursul, nu depăşea în schimb treizeci de centimetri în locurile cele mai adânci. Era un obicei păcătos căpătat toamna cealaltă. Înaltul Comandament voia să întărească apărările de pe Escaut, unde sălăşluiau atunci, printr-o reţea continuă de comunicaţii. Statul-major trăsese o reţea de toată frumuseţea, pe kilometri întregi şi dăduse ordin să fie curăţate şanţurile pe toată lungimea lor şi apoi să fie adâncite. Totul arăta foarte frumos pe fotografiile luate din avion, dar era cu desăvârşire teoretic ca protecţie, dat fiind că şanţurile acestea nu erau mai adânci decât fierul unei cazmale. Şi se continua! Hotărî! războiul acesta fusese caraghios încă de la: început.

Soubeyrae auzi zgomot; văzu apoi nişte luminiţe asemănătoare unor licurici şi nimeri peste o echipă de băieţi din Nord care săpau.

— Din a cui secţie sunteţi?

— Din a lui Pauphilet.

Doarme?

— Să vedem.

■ Nu. Nu-l deranjaţi.

— Dom’ locotinent, vreţi căpşuni?

— De ce să refuz, spuse Soubeyrae. N-am mâncat niciodată căpşuni la două noaptea!

Căpşunile parfumau noaptea aceea din Rethel, şi parfumul lor se amesteca cu cel de brazdă întoarsă. Nu se desluşea nimic din cele ce puteau să se petreacă pe colina ocupată de nemţi. Nu’se vedea nimic. Nu se auzea nimic. Nu se simţea decât mirosul căpşunilor. Erau mari cât merele, căpşunile din Rethel.

Soubeyrae privi către nord, gânditor. Ghicea în spate un câmp uriaş de grâu mălurit, de formă hexagonală. Franţa, sfârtecată deja de invazie. O simţea şi pe Annie trăind, instalată, probabil, la Bordeaux cu administraţia ci, pe Annie de la care nu mai avea veşti de la scrisoarea primită

de la Volmerange. Şi bunica, bunicuţa care uita tot şi o întreba mereu pe mama lui de ce anul acesta dura atât demult milităria lui Francois…

Umbre se agitară în întuneric. Recunoscu glasul lui Pauphilet. Manile lor se căutară.

— O să-ţi laşi pielea pe aici, Phílet, zise Soubeyrae, căci trebuia totuşi să glumească mai departe.

— Osânza, răspunse Pauphilet, ritual, nu pielea.

Dar spiritul zeflemitor care-l însufleţise până acum pe sublocotenentul ţăran se stinsese. După Volmerange, Pauphilet nu mai era acelaşi, se schimbase. În ciuda prieteniei pe care i-o arătau toţi, parcă şi mai mult, în ciuda faptului că-şi ascundea sentimentele, ca orice ţăran, Pauphilet devenise grav, şi era cu neputinţă să nu faci o legătură cu moartea „Omului”.

— Bravo, Soubeyrae, zise Pauphilet, felicitările mele! Nu te-am mai văzut de când eşti ofiţer de stat-major!

— Gura, replică Soubeyrae eu afecţiune.

— În orice caz, eşti călare pe situaţie, ce mai! Asta se udă!

— Ei, călare… Spanac! A trecut multă apă pe gârlă de când nu mai există bidivii!

— Cum merge, cu Watrin?

— Prost. Nu mă-nghite.

— Creezi?

— În sfârşit, au trebuit să-i ceară totuşi avizul, nu-i aşa, înainte de a mă unge ofiţer-adjunct la batalion! S-ar zice…

— Ce?

— Nimic.

— Ba da.

Era greu de spus şi Francois regretă că mersese prea departe, căci explicaţia comporta o aluzie la ceea ce se petrecuse la Volmerange.

— Ei bine, s-ar zice că… că Watrin a vrut să mă aibă lângă el pentru… pentru a mă supraveghea.

— De ce?

Soubeyrae se gândea la întâlnirea lui cu maiorul Watrin

la localul *La fructele provensale.* Mormăi:

— Nu ştiu. N-a pierdut niciodată ocazia să mă beştelească. Îţi aminteşti ziua falsei permisii la Valenciennes?

M-am ales cu cincisprezece zile de arest, şi tu, oh, nu-ţi reproşez, ai scăpat ca printre degete!

— Nu eram în aceeaşi situaţie, se apără Pauphilet!

— Nu! Cum adică?

— Eu sunt însurat. Tu, nu.

Soubeyrae fluieră a mirare. Bun psiholog, acest ţăran.

— Ai dreptate. Pe tine, zbirul ăla te-a acoperit fiindcă eşti însurat, iar pe mine m-a muştruluit fiindcă eram cu concubina!

A fost singura dată când a revăzut-o pe Annie, între mobilizare şi permisia din ianuarie.

— Dă-mi o ţigară, zise Pauphilet, nu mai am decât mahoarcă.

Fumul se amestecă cu mirosuL pământului reavăn. Zâmbetul lui Soubeyrae se stinse dintr-odată. Mirosul acesta îi reamintea pe cel din cimitirul din Mosella.

— Watrin nu mă poate suferi, reluă el. M-a ocărit şi fiindcă dormeam!

— Da, dar te-a citat de două ori, spuse Pauphilet. Iar eu… Să-ţi explic eu ce-i cu Watrin! Watrin e ţăran. Ca şi mine. Asta este.

— Asta este, ce?

— Asta este. Este ţăran.

Glasul lui Pauphilet exprima o profundă mulţumire de sine. Pentru el, a spune că Watrin era ţăran, explica totul.

— Ce faci pe aici? întrebă Pauphilet trăgând lacom, cu un zgomot de ventuză, din ţigară.

— Mă duc să văd fosta mea secţie. Mereu tâmpeniile lor. Mi-au descompletat-o cu misiuni speciale. Pe urmă mi-au luat-o. Şi l-au păstrat pe subofiţerul meu adjunct ca s-o comande.

— Îl cunosc, zise Pauphilet. E din Saint-Andre. Un muieratec palavragiu.

— Un subofiţer activ la care toate sunt în dezordine, aiurea, de la moletiere până la chipiu... Bun de gură, da. Măgarul ăsta tremura de cum începeau bombardamentele asupra avamposturilor! Când, deodată, maiorul îi dă ordin să treacă canalul cu secţia lui. Secţia *mea.* Bun. Pezevenchiul ăsta dă raportul căpitanului celui nou, trimis să-l înlocuiască pe Leonard. Un negustor de unt din deparlamentul Oise. Cel nou hotărăşte: nu se poate, *din t miza nemţilor!* închipuieşte-ţi că nemţii trag când ai noştri vor să treacă canalul. Dar vai! Morala: voi trece eu cu „zebrele-l mele! Aşa că eşti prevenit dacă auzi pac-pac!

— Am înţeles, zise Pauphilet. Am un grup de mitraliere flancat pe canal. Ai ceva ştiri? Radâo-ul...

— Nimic precis. Spania va menţine nebeligeranţa, dacă Italia intră în război. Cea mai mare parte a armatei din Flandra e salvată. Au izbit tare la Dunkerque, unde trupele noastre s-au îmbarcat spre Anglia.

— Spre Anglia!

— Da.

— Spre Anglia, repetă Pauphilet, gânditor. Totuşi...

— Şi apoi, ultimele comunicate, de alaltăieri şi de aseară... Inamicul atacă între mare şi şoseaua LaonSoissons. Nemţii au angajat două mii de tancuri, însă trupele noastre le opun o tactică nouă...

Vocea lui Soubeyrae era umbrită de amărăciune. Se aşternu o tăcere lungă, apoi ofiţerul ţăran spuse brusc:

— Mă-ntreb pe unde o fi nevastă-mea!

Adevărat. Bârlogul lui, Abancourt, aproape de Cambrai, era probabil ocupat! Soubeyrae se simţea emoţionat. Mai puţin din cauza nevestei şi a celor doi copii ai lui Pauphilet, despre care nu ştia nimic, cât din cauza accentului de care sublocotenentul Pauphilet se ferea cu dârzenie, când se controla şi care răzbise acum, când vorbise de căminu-i ocupat.

În fond, poate că maiorul Watrin nu greşise făcând diferenţa aceea între Pauphilet şi el, în ziua acordării permisiei, la Valenciennes.

— Salut, zise Soubeyrae. O să-ţi laşi pielea, Philet.-

— Osânza, rectifică Pauphilet.

Dar nu râdca.

Terenul cobora spre canalul Ardenilor. Mărăcinii galbeni, şanţul abia schiţat, gropile neaşteptate, de unde se scosese cândva pământ pentru cărămizi, acest peisaj sumbru, alcătuit din două soiuri de noapte, una albastră

— Cerul, cealaltă brună ca postavul – pământul, toate acestea impuneau ofiţerului un mers bizar.

Simţuri care nu mai vieţuiseră în tribul velayez ai Soubeyrac-ilor, decât în vremea celor patru ani de război ai tatălui său, sergent de infanterie, se lepădau acum, de rugină şi se afirmau – simţul de orientare, simţul primejdiei în întuneric, ai primejdiei umane şi al primejdiei elementare de şoc pe care o reprezintă în noapte orice umbră, fireşte una mai densă decât alta; de copac, desiş sau tufiş. Această deşteptare a unor facultăţi milenare comunica ofiţerului citadin o mulţumire intensă, perfect acordată cu murmurul uşor al satului şi al oamenilor săi invizibili. Era în aceasta o înflorire a fiinţei, care avea să i se pară oribilă mai târziu, când avea să se gândească la ea, dar pe care nu avea s-o mai poată uita, nici regăsi vreodată, aproximaţia cea mai exactă a cuvântului fericire.

I!

Soubeyrae desluşi nişte furci gigantice care se profilau pe fundalul punctat de stele: erau plopii canalului. Secţia sa trebuia să fie pe aproape, la dreapta. Lovi cu piciorul în solul pietros – era drumul edecului. Auzi un zgomot slab. Fluieră încet: „Sunt daţi dracului băieţii din Nord!”. Soubeyrae avea mult mai multă încredere în obiceiurile piratereşti ale „zebrelor44 lui decât în instrucţiunile regulamentare! Ceea ce nu-l împiedică să răspundă cu parola „Pic. Ardie” la tradiţionalul „Cine eşti?”, devenit în gura santinelei din Nord un „cin’ ieşti44 răguşit, un soi de chelălăit.

— Atenţie, domnule locotenent, au întins sârmă ghimpată.

Răsună un zgomot de talangă. Soubeyrae l-ar fi recunoscut dintr-o mie: erau cutiile de conserve goale. Ar fi vrut să-şi sărute „zebrele44. Deci nu uitaseră nimic din viaţa de la avamposturi. De îndată ce au sosit, au întins un fir şi au atârnat crătiţi, cutii goale de conserve de carne sau de sardele, ca să zăngăne în sârma ghimpată dacă cineva ar fi atins-o.

— Cine-i? se auzi o voce ascuţită, la câţiva paşi de el.

— Mai încet! E locotenentul, spuse sei-gentul Bau—douin.

Băieţii n-aveau nevoie să li se precizeze care locotenent anume. Baudouin îl răsuci de câteva ori pe Soubeyrac, ca la baba-oarba, din cauza unor şicane pe care le-o făcea sârma ghimpată, apei săriră în şanţul paralel cu drumul edecului. Puşca-mitralieră se afla acolo, la nivelul drumului, bine camuflată de frunzişul care mirosea puternic. O clipă, Soubeyrae căută. Mirosul acesta pătrunzător, a stricat, mirosul acesta venit parcă de departe, tot din vremea copilăriei, era… era socul.

— Aţi venit înapoi, dom’ locotinent, vă lasă la noi!

— Unde-i Boueheux? întrebă el.

— Moţăie, spuse, dispreţuitor, soldatul cu accent parizian.

— Tu eşti, Serbruyns?

— Chiar el, răspunse băiatul din Greneâle, bucuros foarte.

— Şi Poivre?

— Poivre e la grupa lui Cheval, preciză Baudouin. Boueheux l-a pus la V.B. E furios!

V.B.-ul era o piesă tubulară care se fixa la ţeava unei puşti de model depăşit şi care permitea, după o rapidă apreciere, aruncarea grenadei pe o traiectorie curbă, la mai mult de o sută de metri; exploziile acestor grenade’ corespundeau cu cele ale unui obuz de 75, dar piesa tubulară şi grenadele erau grele, peste echipamentul normal. Boueheux alesese pesemne special această corvoadă, pentru a-l face pe Poivre să plătească favorurile

anterioare ale locotenentului! Soubeyrae strânse pumnii. *

— Cum s-a petrecut încercarea de trecere a canalului? il întrebă el pe sergent.

O mână îi întindea o cană fierbinte.

— Beţi, dom' locotinent. E o cafea cu un rachiu afurisit de tare 'năuntru.

Baudouin nu se grăbea să răspundă. Soubeyrae trecea cana ovală, caraghioasă, dintr-o mâna într-alta, pentru că-l frigea. Încă o găselniţă a intendenţei! Nu se putea bea niciodată lichidul cald. Sau îţi frigeai buzele de metalul cănii sau de îndată ce nu ţi le mai ardeai, lichidul era rece! Baudouin vorbi încet:

— Atenţie la lumină, băieţi! E o spirtieră cu alcool solid, dom' locotinent. E bine ascunsă.

— N-am văzut nimic, zise Soubeyrae. Deci, Baudouin?

— Deci, n-a fost la drept vorbind o trecere, domnule locotenent. Grupa lui Cheval trebuia să treacă.

Francois revăzu parcă în faţa ochilor schiţa poziţiilor de luptă. Punctul de sprijin al fostei secţii a lui Soubeyrae comporta trei grupe în jurul'a trei arme automate, una la stânga, pe drumul edecului, cel pe care tocmai venise Soubeyrae, comandată de Baudouin, o grupă la dreapta, la trei sute de metri, cea a lui Cheval, şi a treia, în spate. Fireşte, Boueheux a trebuit să-şi instaleze punctul de comandă cu grupa a treia, comandată de caporalul Louchet, în spate.

— Grupa a încercat să treacă, acum două ore, continuă Boudouin. Au fost adunate câteva bărci. Atunci ne-au venit din faţă o duzină de grenade care au explodat în apă. Prea scurt. Şi apoi, la dreapta, s-a tras.

— Nemţii?

— Nu. Nu. Rafale de puşcă-mitralieră în direcţia noastră. Era flancul secţiei lui Watroux. A răspuns o mitralieră germană. S-au auzit şuierând gloanţele. Asta-i tot.

— Cum, asta-i tot?

— Da, Boueheux a spus că e prea periculos şi că va raporta.

— Au fost totuşi grenadele, spuse Soubeyrae, obiectiv.

— A, domnule locotenent, grenade sunt în fiecare noapte. Nemţii trec râul Aisne, cercetează locurile dintre râu şi canal, şi pleacă. Ziua, nimeni. Mathias a ţinut neapărat să se ducă acolo înainte de trecere, ca să se lămurească. Ei nu ocupă.

— Mathias, zici? Bun. Am să ţin minte, spuse Soubeyrac. Du-mă la punctul de comandă al sergentuluimajor Boueheux.

Făcură câteva sute de metri, în linişte, străbătând locuri virane, cariere şi livezi, şi ajunseră în faţa unei barăci. Ofiţerul deschise uşa, aprinse lanterna. Era bănica unei grădini de zarzavat, golită de unelte. Trântit pe pat, fără tunică, descălţat, sergentul-major Boueheux dormea pe spate, cu un zimbet angelic. Grijuliu în materie de confort, grămădise două saltele provenite din vilele vecine şi o plapumă de puf de un galben ţipăt or. Înota în puf, sergentul-major Boueheux!

Soubeyrae aţinti lanterna pe obrazul imberb al fostului său adjunct. Acesta se răsuci, ferindu-se de lumină. Soubeyrae plimbă raza în jurul său; desluşi în întuneric o ladă care servea drept masă, o sticlă de „bourguignon” fin, prăfuită, şi o cutie mare de sardele, deschisă, al cărei idei strălucea ca aurul lichid. Lumina reveni pe chipul lui Boueheux. De data aceasta ofiţerul ţinea lanterna în mâna stângă, iar cea dreaptă era ridicată. Boueheux se întoarse mârâind; i se desluşea astfel mai bine profilul. Subofiţerul avea un profil şi mai feminin decât faţa, care nu corespundea structurii chipului. S-ar fi zis că faţa şi profilul aparţineau la două fiinţe diferite. Şi acest profil (acest lucru Soubeyrae îi remarcase, dar nu fusese niciodată atât de surprins), era aproape profilul lui Annie! Mâna ofiţerului se lăsă încet jos. Îl apuca pe sergentul major de umăr şi-l zgâlţâi.

Subofiţerul alunecă dintre plapumă şi saltele; era caraghios, cu cămaşa înfoindu-i-se afară diw pantaloni, ciufulit, buimac, clipind des din ochi şi luând poziţie de

drepţi.

— Da, domnule maior…

Ai tu noroc că nu e chiar maiorul, spuse Soubeyrae.

— Îmbrăcarea, şi încă în viteză!

— Domnule locotenent, nu prea eram în apele mele după încăierare. Am simţit nevoia să mă refac, în secţie totul e în ordine, şi…

— Care încăierare?

— Ei, ciocnirea de adineaori, domnule locotenent! S-a făcut ce s-a putut pentru a se trece, ştiţi, dar era cel puţin o companie între canai şi Aisne.

Baudouin fuma liniştit, în timp ce celălalt îşi potrivise pantalonii, abandonând din când în când operaţia, pentru a-şi ridica părul rebel cu dosul palmei.

— Unde e grupa a treia?

7 Maiorul Watrli

— La capătul grădinii, domnule locotenent. Dacă mergeţi de-a lungul zidului… Vă duc eu, domnule locotenent…

— Nu, înştiinţează-l pe caporalul Louchet, care comandă grupa a treia, să mi-l caute pe sergentul Cheval. Să vină cu el. Vom trece canalul, Boueheux.

— Am înţeles, domnule locotenent, spuse el, ruşinat.

Se trezise de-a binelea! Arătă spre cutia tle sardele, spre pâine şi vin:

— Vă e foame, domnule locotenent?

— Nu.

■ Mie mi-e foame, spuse Baudouin. Inii daţi voie, domnule locotenent?

Baudouin îşi făcu un sanviş, zdrobind sardele pe pâine, şi ieşi. Soubeyrae, căruia i se făcuse greaţă de mirosul dulceag pe care-l răspindea subofiţerul prea cochet, ţinu uşa deschisă. Stelele păleau şi tonuri cenuşii de culoarea arde/iei începeau să păteze noaptea. Ceasul lui nesuferit, de ofiţer de informaţii al batalionului, arăta două şi cincizeci. Peste o oră aveau să se ivească zoii le.

O jumătate de oră mai târziu, Francois dăduse toate dispoziţiile. Grupele lui Baudouin şi Cheval urmau să treacă

canalul cu mijloace improvizate şi să se instaleze în faţă, pe fâşia de teren brăzdată de grădini de zarzavat, fişie care se întindea între curba canalului şi sinuozităţile râului Aisne. Era o stupiditate tactică, deoarece dacă soldaţii puteau găsi tot soiul de adăposturi în acest teren cu ridicători, inegal şi foarte umbrit, nu aveau să găsească, în schimb, niciun câmp de tragere. Maiorul ştia acest lucru. Dar era ordin. Divizia precizase: „Să se meargă cât mai aproape de malul râului Aisne, linia de apărare.' cea mai înaintată să fie la înălţimea apei". Grupa a treia, cea a caporalului Louchet, se va îndrepta ca sprijin pe canal, la actualul amplasament al grupei lui Baudouin, pentru a primi eventual pe camarazi şi a apăra mijloaeele de trecere. Operaţia urma să se facă cu cele patru sau cinci bărci pe care friţii nu reuşiseră să le scufunde i: i cursul nopţilor precedente. ' v

Când ieşiră din cabană, cenuşiul, un cenuşiu de cârtiţă încinsă la culoare, începuse să înghită albastrul nopţii. Li potriviră ceasurile. Peste un sfert de oră trebuia să înceapă acţiunea. Cei trei şefi de grupă îşi reocupaseră locurile, iar de la grupa cea mai apropiată venea rumoarea posacă a oamenilor abia treziţi din somn.

— Şi eu, întrebă Bouchfjux, ce fac?

— Tu, zise Soubeyrae, tu! Mă urmezi. Mă duc de partea cealaltă, cu grupa lui Baudouin. Te instalez acolo. Punctul de comandă va fi acolo, nu pe ţărmul ăsta. Înţeles?

— Înţeles, domnule locotenent, spuse sergentul-major.

— Apropo, domnule, întrebă Soubeyrae, sunteţi activ?

— Da, domnule locotenent. Vin de la Cincisprezece Unu.

— Nu v-aţi gândit niciodată că meseria dumneavoastră e să faceţi războiul? îl faceţi prost, domnule, pentru un profesionist! Şi mai sunteţi şi mincinos. Grenadele, era adevărat. Dar ştiţi bine că nemţii nu pot lua canalul în anfiladă atâta vreme cât ecluzele sunt în mâna noastră. Rezistăm încă la Sault-les-Rethel şi la Biermes. De ce aţi minţit?...

— Nu... nu ştiu... domnule locotenent. Fâşia asta de pământ... cu sălciile ei, în apă, s-ar zice... s-ar zice că e o

capcană. O să fim prinşi ca nişte şobolani, domnule locotenent.

— Nu te încinge, Boueheux. Câţi ani ai?

— Douăzeci şi şapte, domnule locotenent.

— Şi avem aceeaşi vârstă! în sfârşit! Hai, vino prietene, şi puţină veselie, puţină demnitate. Ştii unde mergem, în realitate? Nu? Ei bine, o să-ţi spun eu. Mergem să descoperim comoara din insulă. E în faţă…

Subofiţerul Boueheux nu răspunse şi-l urmă pe locotenent. Ajunseră la grupa din stânga, a lui Baudouin. În faţă nu fusese reperată nicio activitate. — Dom' locotinent, răzgândiţi-vă, spuse Mathias contrabandistul, care cercetase deja, singur şi fără ordin, terenul ce urmau să-l ocupe.

Departe la orizont, în faţă, pe colnice, câteva rachete roşii se înălţaseră pe cer. Păreau animate de o ciudată curtoazie şi nu voiau să mai coboare. Nu se auzea alt zgomot decât cel al gamelelor şi al cutiilor de conserve, iar când şi când clipocitul unei pietre căzând în apă. „Dacă dobitocul ăsta de Boueheux ar fi lăsat patrula germană să-şi facă treaba şi să plece, secţia ar fi deja instalată, de cealaltă parte, iar eu aş fi dormit". Soubeyrae oftă. Îl mai vedea încă pe Boueheux dormind şi profilul lui Annie. Boueheux căsca cu mâna la gură. A fost bine crescut de mama lui acest ucigaş plătit!

Franţois se aşează pe marginea taiuzului. Mathias, lângă nişte tufe mari de stânjenei, învelea lopeţile cu cârpe, retrăind pesemne un episod din existenţa lui civilă de contrabandist din Nord. Baudouin, care isprăvise de inspectat locurile, pentru a verifica dacă grupa n-a uitat nimic, se aşează lângă locotenent, neputându-şi desprinde privirile de la umbra îndesată şi care inspira teamă a soldatului Mathias. Blajinul Baudouin era vameş şi hazardul războiului reunise în aceeaşi grupă de luptă pe aceşti doi oameni care poate se căutaseră, fără să se găsească, ani de-a rândul, căci aveau aceeaşi vârstă şi „lucrau" amândoi în regiunea de frontieră Sebourg şi Annelle.

— Pe aceea, spuse tare Baudouin, cu mâna făcută pâlnie, adresându-se luntraşului, n-o ştiu. O să-mi amintesc când vom fi demobilizaţi!

— Ei, gura, răspunse Mathias, din cauza ta o să ne repereze vameşu'.

Replica dobândea în împrejurările acelea o rară forţă comic. Asta-i plăcea lui Francois atât demult la ei, umorul acesta gras, bărbătesc, deschis.

Ceilalţi se prăpădeau de râs. Prin râs se eliberau de tensiunea care-i stăpânea. Grupa era stăpânită de ideea trecerii acelui afurisit canal. Nu protestau în faţa stupidităţii ordinului. Perspectiva acţiunii le transmitea o stare de încordare, iar frica lor se condensa toată în fiinţa subofiţerului Boueheux. Pentru o clipă, Boueheux se îndepărtă. Se ţinea de burtă. La urma urmei, poate că misiunea secretă a subofiţerului Boueheux era să ia asupra lui frica celorlalţi!

Prima barcă, o ambarcaţiune lată, lunecă pe apă fără zgomot, încărcată cu patru oameni cu puşti-mitraliere; Baudouin! 'sări în ea în ultimul moment. Subvâsle apa clipocea încet. Cum fiecare îşi ţinea răsuflarea, se putu auzi desluşit gâlgiitul uşor şi continuu al barajului de la Sault-les-Rethel, aflat la o depărtare de o jumătate de kilometru.

Malul sudic al canalului Ardenilor devenise un drum di edec regulat, pietruit, geometric. Malul nordic era accidentat, sinuos şi năpădit de rămuriş.

Apăru deodată un băiat din grupa lui Cheval. Era Poivre. Când îl recunoscu pe locotenent, râse cu toată gura.

— Nimic de semnalat, dom' locotinent, în afară de faptul că porcul ăla gras de Verlomme a căzut în ciorba asta!

Soubeyrae râse tăcut. Nu era nimic de făcut pentru Verlomme. Avea să se zvânte la soare! Soubeyrae îl bătu * pe Poivre pe umăr, pe Poivre cu puşca lui mare şi cu V.B.-ul la brâu, iar Poivre era radios.

— Totul e-n regulă, Poivre?

— Totul, dom' locotinent, numai că dumneavoastră nu sunteţi cu noi! Şi căpitanu' aista nou îi cumsecade, da' nu

se pricepe la nimica! Dom’ locotinent, trebuie să rămâneţi cu noi. Io aşa am o idee, că cât o să rămâneţi dumneavoastră cu noi, n-o să se-ntâmple nimica. Da’ de când aţi plecat, nu mai e la fel, nu mai e la fel… îi ca şi când… ca şi când cu adevărat ar fi război!

— Dar bombardarea avamposturilor, Poivre, a fost lucru serios. Şi Kirschemveiler?

— Era altceva, dom’ locotinent. V

Văzându-l pe sergentul major Boueheux că se întoarce,

Poivre scuipă ostentativ.

De cealaltă parte a ţărmului se auziră apeluri înăbuşite, răspunsuri, un şuierat. Soldaţii instalau un odgon de legătură, de la un copac la altul. Soubeyrae se sui în barcă. Poivre şi Boueheux îl însoţeau. Un miros greu de mlaştină stăruia pe celălalt ţărm, al cărui mai jos îşi dezvăluia mai precis gropile, trestiile, ramurile groase ale sălciilor moarte. Francois fu cuprins din nou de îngrijorare. Va trebui să se ducă iarăşi la postul de comandă al batalionului, la cărămidărie, şi să-şi lase aici „zebrele44; iar fraza lui Poivre, credinţa lui naivă că secţiei nu i se va întâmpla nimic, atâta vreme cât va fi el ni ei, îl mişca.

Terenul forma o peninsulă, începând cu podul de la sa uit. O şosea îi alcătuia coloana vertebrală, mai înaltă cu eâţiva metri, între Aisne şi canal. Restul forma o chiuvetă peste măsură de alungită, cu vizibilitate probabilă până la douăzeci de metri în trestii, când avea să se lumineze. „Linia de apărare cea mai înaintată să fie la înălţimea apei’1. Într-adevăr, avea haz! în faţa lor, pe ţărmul nordic al Aisnei, se înălţau clădirile de ciment ale unui ştrand comunal. Era un fel de Dauville al Rethelului în timp de pace! Sergentul Baudouin era amărât, iar oamenii tăcuţi. Între „zebre” şi cel ce fusese şeful lor exista o trainică solidaritate împotriva acelora care hotărau pe hârtie; era acea veche obidă a oamenilor care se bat pe teren, fără să înţeleagă, împotriva celor ce cred că văd asamblul, fără să vrea să cunoască amănuntele. Solul ţărmului sud al Aisnei era spongios. Uneori, ca şi în pădurea Corbeau, Soubeyrae

se afunda până mai sus de glezne.

În sfârşit, tot scotocind izbuti să găsească o conductă părăsită care, amenajată, ar fi putut deveni un post de tragere acceptabil. Însemnă amplasamentul. Se întoarse, însoţit numai de Poivre, ia grupa lui Cheval. O clipă, Poivre exprimă sentimentele lor comune:

Mereu aceeaşi poveste, dom' locotinent!

Era fraza care exprima lehamitea, dar şi revolta băieţilor din Nord faţă de o lume a nedreptăţii, era echivalentul admirabilului: „Mereu aceiaşi sunt trimişi la moarte4' din celălalt război, a ajuns vorbă răsuflată.

Cheval instalase o pândă într-o salcie. Era tot ceea ce avea mai bun de făcut.

Zorile începeau să se ivească, şi „zebrele41 începură să mişune. Nemţii dormeau probabil, şi ziua avea să fie calmă. Cum el urmează să plece spre grupa lui Baudouin, Poivre întrebă:

— Io rămân cu grupa mea, dom' locotinent?

Francois avu o clipă de slăbiciune:

— Însoţeşte-mă până la punctul de comandă, spuse el. Ai să aduci de acolo alimente şi alcool solid.

Boueheux era lângă frânghia de legătură. Avea o mutră!

— Iată, zise Soubeyrae. Vedeţi că n-a fost nicio gro-i zăvie. Boueheux, te las aici.,

Se crăpa de ziuă. Trei şi jumătate. Francois începea, ce-i drept deschizând larg ochii, să poată citi ora pe cadranul ceasului de mână.

Francois era pe punctul de a trece canalul cu ajutorul frânghiei, în tovărăşia lui Poivre şi a lui Mathias, când i se păru că aude zumzet de albine. Se culcă pe povârniş. Un tir de mitraliere lua canalul în tragere de anliladă şi interzicea provizoriu trecerea. Dar de unde pornea? Ecluzele erau doar în posesia lor! Rachete luminoase urcară pe cer şi planară încet deasupra lor, agăţate probabil de paraşute. Cu faţa la pământ, prins în cursă, Soubeyrae se întreba ce avea de făcut. Şi era tare amărât. Căci Boueheux, cu toată laşitatea lui, văzuse bine. Nemţii îi lăsaseră să treacă,

împiedicându-le întoarcerea! îşi reveni. Imposibil! Ecluzele! Tot ceea ce se putuse întâmpla era ca, în timp ce Soubeyrae şi fosta lui secţie treceau canalul, infiltraţii adverse să fi avut loc între Sault şi Biermes. Dar, până una alta nu mai conteneau bâzâiturile.

— Poivre, spuse Soubeyrae, dezbracă-te!

— În pielea goală, dom' locotinent?

Gloanţele veneau în perdea, cel mult la un metru deasupra apei. Pânza de apă era reperată după frunzişul smuls şi crengile rupte. După curbura canalului din acel loc, era evident căarma automată trăgea de pe povârnişul francez şi de la o distanţă destul de mică, fără îndoială între secţia lui Watroux şi fostul amplasament al secţiei lui Soubeyrae. Puşti-mitralieră răspundeau. Era probabil sergentul major Watroux care se lua de nemţi. Totuşi, Soubeyrae trebuia să treacă şi să raporteze de urgenţă maiorului. La adăpostul unei sălcii mari, se dezbrăcă repede şi rămase în slip. Îl cuprinse un tremur, zorile erau încă reci. Legă hainele cu centura, şi Poivre făcu la fel. Soubeyrae îşi aşeză lucrurile pe barca metalică şi se strecură în apă. Apa era verde-albastră, mâloasă, vegetală. I se păru îngheţată, iar mirosul de nămol deveni greţos.

— Lo nu ştiu să-not! spuse Poivre.

— Prinde-te de barcă şi nu te mişca.

Poivre se strecură în apă, se scutură şi se cramponă cei amândouă mâinile de bordaj. Sub greutatea celor doi oameni, barca se aplecă înspre ei, ridicându-se în partea cealaltă. Trasă cu frânghia de Mathias, ea alunecă spre malul de unde plecaseră cu trei sferturi de oră în urmă, cu Poivre şi ofiţerul adăpostiţi în spatele ei. Se putură auzi câteva pocnituri de metal lovit. Cei doi oameni goi escaladară povârnişul şi se aruncară în şanţ.

— Fir-ar al dracului, sunt urzici pe-aci, spuse Poivre.

Izbucniră în râs, în timp ce tirul german îşi continua mieunatul. Se auzi clănţănitul mai regulat al mitralierelor deasupra lor şi în spate. Pauphilet răspundea. Celelalte puşti-mitraliere ale secţiei lui Watroux îşi înteţiră tirul şi

curând mitralierele germane tăcură, în vreme ce Francois şi Poivre. Alergau spre cabana lui Boueheux.

Se uscară în păturі. Poivre tot mai râdea. XAh, ce baie aei făcut! apoi ieşiră şi ascultară. Satul redevenise calm, se desluşeau limpede zgomote de animale, pasul lor catifelat în zori, trilurile păsărilor care se deşteptau, toate, acestea pe fondul guraliv al barajului din depărtare. Curând avea să se lumineze de-a binelea.

Se făcea simţită reacţia după baia rece. Soubeyrae frigea. Totodată îi era şi foame, o foame de lup. La batalion, maiorul era, cu siguranţă, foarte nervos, după apropiatul schimb de focuri. Cu toate acestea, n-avea niciun chef locotenentul Soubeyrae să se întoarcă la punctul de comandă, dimpotrivă, ar fi vrut să rămână aici, cu Poivre şi cu ceilalţi, cu Mathias contrabandistul şi cu duşmanul lui particular, cu sergentul Baudouin, controlor de vamă. „Dar fir-ar ea afurisită de treabă, sfârşi el prin a se întreba, oare până la urmă o să-mi placă toate astea?”

— Ei, Poivre, zise Soubeyrae, ţi-am cerut mutarea la secţia de comandament. Maiorul s-a înfuriat, dar n-a spus nu. Cred că o s-o facă. Trebuie să apară în hotărâre.

— Asta-i fain, dom’ locotinent.

Poivre mai adăugă, tot în felul lui hazliu, arătând spre canal, şi în mintea lui, spre tet sectorul:

— Avem loc bun aci, dom’ locotinent, trebuie să-l păstrăm l

— Ai dreptate, cap de viţel, spuse ofiţerul. Şi-apoi, azi o să staţi mai la răcoare. Bun. Vino cu mine. Mathias, tu poţi să treci înapoi. Noi o s-o ştergem la postul de comandă al căpitanului. Trebuie totuşi să-l punem la curent!

La stânga începea să se desluşească conturul Rethel-ului. Domnea o linişte monstruoasă.

Soubeyrae urcă pe drumul edecului şi începu să alerge. Dar nu făcu douăzeci de paşi, că se lipi de pământ, sări în sus şi se rostogoli în şanţ. Orizontul fu sfâşiat. Obuze explodau în toate direcţiile. Nimic nu lăsase să se prevadă izbucnirea acestui taifun de schije. Din cer se prăbuşeau

zgomote delirante, uragane de ameninţări gigantice, nesfârşite urlete de sirene dublate de zgomotul motoarelor, îi trebui câtva timp ofiţerului, pentru a-şi da seama că avioane nemţeşti urmăreau canalul la mică înălţime, mitraliind şi lăsând să cadă şiraguri de bombe. Întreg terenul se umplu de o ceaţă dş un albastru incert, care se îngroşa din clipă în clipă, o ceaţă care te înfăşură, şi Francois Soubeyrae simţea că asurzeşte. Se întreba dacă nu cumva o să şi orbească. Deschise înfrigurat botniţa măştii de gaze. Erau sau gaze sau emanaţii ale obuzelor. Sau poate altceva? Cretă de Champagne? Se uită maşinal la ceas. Trei şi patruzeci şi cinci. Încercă să vadă în jur, la nivelul solului: universul se restrânsese la un spaţiu îngust, ierbos, plin de ovăz sălbatic, de trifoi şi bănuţei. Se întoarse pe spate, ocupând cât mai puţin loc cu putinţă. Ceaţa verdealbăstruie, lăptoasă, pornea să asalteze cerul. Nu mai rămăsese din el decât o cupolă transparentă, de un albastru de Cnaftres, mică de tot, chiar deasupra capului său.

III

Francois se lipea de pământ cu toată puterea. „Sunt un dobitoc, gândi el, Mi-am uitat cazmaua”. Recuperase cu puţin înainte o cazma portativă, care nu corespundea echipamentului obişnuit al unui ofiţer. Ţinea la asta îi sfătuise un vechi prieten al tatălui său, unul care făcuse războiul din Paisprezece. Dar uitase cazmaua. Nu prevăzuse întâlnirea aceasta cu războiul, la 9 iunie, ora trei şi patruzeci!

Germanii zdrobeau linia avamposturilor, pe tot sectorul diviziei. Le răspundeau şuierăturile tunurilor franceze de 75 şi 105. Pământul se zguduia la fiecare lovitură apropiată, se zguduia, mai să se despice, iar cerul se zguduia invers, prin unde potrivnice. Trei şi patruzeci şi opt. Cele opt minute de iad păreau că durează de ore întregi. Între două explozii, Soubeyrae începu să adulmece ca un câine. Fumul ăsta nu era normal. Gaze? Nu. Se înşelase. Şi unde mai pui că tocmai el, ofiţerul Z al batalionului, „specialistul” însărcinat

cu lupta împotriva gazelor, nu putea nici măcar să le recunoască! Nu. Nu sim ţea nimic altceva, decât zvâcnirea puternică a sângelui în urechi.

Avioanele coborau în valuri şi mitraliau; aerul vibra de sirenele sfâşietoare ale Stu/cas-urilor, şi asta era cel mai mare rău, că nu se ştia încă nimic despre mijlocul accsut moral şi că totul se lăsa parcă până la pământ, sîî ţi ia pielea de pe spate.

Francois observă totuşi că-şi descleştase pumnii. Îşi recăpătase controlul de sine. Mai întâi trebuia să vadă în juru-i, cu orice preţ şi chiar în ciuda impresiei acesteia păcătoase că la cea mai mică mişcare se izbeşte cu craniul de un tavan de fier înroşit. Se caţără pe taluz. Canalul? ghici mai mult decât văzu frunze grase de curcubeţică întreţesute cu stânjenei galbeni în formă de sabie, câţiva nuferi şi, ciudat, foarte ciudat, botul ascuţit al unui şobolan care mişca din cap.

Deodată, o explozie violentă răscoli pământul şi o gigantică jerbă de apă se revărsă în rafale de ploaie peste Francois care se şi aruncă înapoi. Urmă o grindină de pământ uscat. Rambleul îl apăra de exploziile frontale, dar nu şi de schijele care veneau din spate. Nu avea altceva de făcut decât să se lipească de pământ şi să aştepte.

După ce inamicul va termina de zdrobit liniile, îi va încercui secţia, sprijinindu-se pe canal. O puzderie de obuze grele explodă, sfâşiind ceaţa lăptoasă din spatele lui. Acum Pauphilet le primea! în sfârşit, mitraliorul se afla pe contrapantă, avea o mică şansă, din simple raţiuni balistice. Francois îşi simţea picioarele înţepenându-i-se. Văzduhul se umplea de un miros scârbos de praf de puşcă, de fel îmbătător. Încă un loc care nu-i spunea nimic! Se plictisea. Bombardamentul dura de ore întregi. Era patru şi cincizeci şi două fix. Fu înmărmurit de această încetinire a timpului, încercată încă de pe timpul bombardamentelor din Lorena. Atunci se târî spre grupa caporalului Louchet. Metodic, cu supleţe; fiziceşte, asta îi făcea bine. Se făcuse ziuă, dar era o zi complet cenuşie. Doamne albe dansau încet şi se

mistuiau în fum. Ceaţa dimineţii reţinea pesemne fumigenele germane. Fumigene’ Da, erau obuze fumigene şi nimic altceva.

Deodată văzu la câţiva paşi o umbră parcă lichidă. Urlă: „Sunt eu, Soubeyrae, locotenentul Soubeyrae14. Era Poivre. Se apropie, şi ce-i văzură ochii? Poivre fuma liniştit privind în sus, spre ceea ce ţinea loc de cer.

— Io… am aşteptat să treacă povestea asta, dom’ locotinent, spuse ordonanţa, liniştit, într-o atitudine de neclintire.

Se culcară amândoi pe pământul argilos al şanţului: tocmai pocniseră vreo zece percutante.

— Se îngroaşă gluma, zise Soubeyrae. Dar…

În faţa lui, la trei metri poate, un soi de câine mare râcâiu pământul. Poivre dădu din cap. Văzuse, era la curent. Soubeyrae se apropie de el târindu-se pe coate. Era Mathias. Mathias contrabandistul râcâia pământul. Săpase deja o groapă de vreo douăzeci de centimetri. Soubeyrae il atinse pe umăr. Avea chipul rătăcit ochii îi ieşiseră din orbite.

— Frica, zise Poivre.

— Vino, spuse ofiţerul. Trebuie să ajungem la postul lui Louchet.

Îşi reluară mersul de năpârcă. Câţiva metri mai încolo Francois se mai întoarse o dată. Nu mai vedea în spate decât o siluetă vagă, extraordinar de activă. Mathias, Mathias care singur, liber, fără niciun ordin, răscolea întruna pământul.

— Bărbaţii vor deveni lei, iar femeile pantere, zise Poivre. Asta era-n cartea mea de citire de la şcoală, când am dat izamen de patru clase…

La grupa lui Louchet, pe povârniş, în dosul sârmei ghimpate şi a cutiilor de conserve ale lui Baudouin, puşcamitralieră se afla în poziţie de tragere, flancând spre dreapta, către Boermes, protejând spateie celor două grupe pitite în insulă. Trăgătorul şedea pe vine, în şanţ. Soldaţii ţineau strâns puştile în mână, dar se chirceau în scobiturile

cele mai adăpostite. Cu câteva clipe înainte se înţeleseseră pe şoptite, acum trebuia să urli ca să te faci auzit. Deodată Francois reperă nişte pantaloni gălbui.

— Boueheux! strigă el.

Era într-adevăr subofiţerul! mai adineauri Mathias contrabandistul era roşu, cu ochii învăpăiaţi. Boueheux era verde şi dârdâia. Atunci Francois înţelese un lucru: că frica estd contagioasă. Venea de lă Mathias şi de la Boueheux, şi acum pătrundea în el. Buzele i se uscau, genunchii îi tremurau. Îi era frig, îşi simţea spatele ud leoarcă. Începu să invidieze „zebrele" pe care le trecuse în insulă şi pe care bombardamentul le cruţa. Clănţăni din dinţi. Ar fi vrut să nu-l fi văzut pe subofiţerul Boucheux şi să-şi vâre obrazul în iarbă, indiferent la toate. Reacţionă. Se ridică atunci dinadins, în picioare. Respiră liniştit. Numără până la zece. Tot mai tremura. Din două salturi fu lângă sergent, îl apucă de guler, sugrumându-l pe jumătate:

— De unde-ai răsărit? De ce ţi-ai părăsit secţia? Cum ai trecut canalul, ai? O să răspunzi!

Celălalt se lăsa greu în jos, îndesindu-se, ’ pentru a oferi mai puţine şanse schijelor de obuz.

— Am trecut cu bacul... în timpul bombardamentului, răspunse dârdâind adjunctul.

Asta le întrecea pe toate! Laşul ăsta avusese curajul să treacă canalul cu barca, singur, sub dezlănţuirea aceea...

— Da’ de ce, nărodule?

Celălalt se smiorcăia:

— Ca să raportez, domnule locotenent, se descărcă el, în sfârşit.

Cu gura amară," Frangois Soubeyrae desfăcu amândouă mâinile în acelaşi timp şi sergentul-major se întinse la pământ. Un molâu, subofiţerul ăsta Boueheux! Francois simţi atunci că nu mai dârdâia. Se uită la ceas. Gestul devenea mecanic. Şapte şi douăzeci. Îl dureau urechile, ilar se obişnuise. Se auzi o trosnitură. S-ar fi zis că un uriaş spărgea lemne. Reveneau *Stukas-urile.*

Valul o dată trecut i se păru că raidurile se împuţinau.

Asta aducea un fel de uşurare şi ca o senzaţie de legănare. Un trup se prăbuşi chiar lângă el. Mathias reuşise să se smulgă din propria-i nebunie. Caporalul Louchet ridică nasul şi zise: „Se ridică”, cu tonul unui ţăran care observă furtuna. Da, se domolise totul. Dar Soubeyrae ştia prea bine că peste puţin situaţia avea să se înrăutăţească într-aât fel.

— Puşca-mitralieră funcţionează? întrebă el. Încearcă foc după foc.

Magnier, trăgătorul, un muncitor agricol din Jenlain, apăsă pe trăgaci. Împuşcătura porni, o petardă de copii în vuietul acelor tunete.

— Atenţie, băieţi…

Soubeyrae nu putu spune mai mult. Desigur, perdeaua de obuze se ridicase şi trecuse în spate, însă vacarmul începuse iar, sub altă formă, mai înverşunată, mai omenească. Mitralierele germane, grele şi uşoare scuipau fără întrerupere, iar o duzină de puşti-mitraliere le răspundeau.

— Trag în faţa noastră! strigă Louchet.

Cele două grupe răspundeau trăgând încărcătoare întregi.

Tot nu se vedea la mai mult de câţiva metri.

— S-ar zice că-s ucinici care se bat în zăpadă, îşi dădu Poivre cu părerea.

Deodată Poivre scoase un ţipăt, o siluetă neobişnuită se înălţa, colţuroasă şi verde, ţinând ceva în mâini, în dosul slabei reţele de sârmă ghimpată. Francois auzi: „Ach so!” *, apoi ceea ce ţinea omul în mâini începu a scuipa limbi de foc, de la stânga la dreapta, cu o mişcare de cosaş. Magnier, trăgătorul, rănit la mâna stângă şi la umăr, scoase un ţipăt. Poivre, furios, îşi smulse casca şi o aruncă în obrazul neamţului, urlând:

— Stai o leacă, nemţoi afurisit!

I Aja…

Încremenit, neamţul văzu pe ceilalţi infanterişti cum se ridică urlând. Se întoarse şi o luă la goană, de-a lungul canalului. Poivre, apucând puşca, se aruncă în urmărirea

lui, încălecând dintr-o săritură sârma ghimpată şi con – tinuând să-l insulte.

— Secătură! Cap de bou! Bot gros! Otreapă î Aşteaptă-mă, spurcăciune! Te fac io să te răzgândeşti! Afurisitule! Afurisitule! Afurisitule!

Cei doi războinici a la Homer se mistuiră în ceaţă. Zadarnic uriaşe Francois lui Poivre să se întoarcă, nu-l auzise. Ofiţerul îl pansa tocmai pe Magnier, când o serie de detunături apropiate se repercutară de taluzul insulei. Locotenentul împiedicase' pe ceilalţi oameni din grupă să-şi părăsească locaşurile de luptă, ca să se ducă să-i dea ajutor lui Poivre. Îşi înălţă capul, încercând să străpungă cu privirea albul crud care-i înconjura. Trecură minute lungi, apoi urletul lui. Poivre. În sfârşit, îl văzură. Ca un sălbatic, învârtea în mână puşca-mitralieră a neamţului.

Trecu înapoi peste sârma ghimpată şi se trânti îu iarbă. Alergase după neamţ. Acesta, la aproximativ două sute de metri, la înălţimea fostului amplasament al grupei lui Cheval, dăduse brusc peste un francez care stătea ghemuit pe taluz, cu spatele spre el. Flăcăul se întoarse. Neamţul a tras şi l-a omorât, apoi auzind galopada lui Poivre, a îndreptat puşca-mitralieră asupra urmăritorului. Mitraliera amuţise pe loc.

— Io am tras, aşa, sub braţ, spuse Poivre mimând, şi Friţul a căzut la pământ. Îi mort de-a binelea. Trebuie să veniţi să vedeţi, dom' locotinent.

Poivre îşi pusese centura neamţului de-a curmezişul.

— Mai târziu, spuse Francois, gânditor, mai târziu, când totul se va linişti. Cine era francezul?

— Nu-l cunosc, zise Poivre. Nu l-am văzut niciodată în batalion.

— Un om din regiment?

— Da, un om din regiment. În sfârşit, aşa cred…

Dar ofiţerul n-avu vreme să se gândească la asta mai mult. Nemţii luau din nou canalul într-o tragere de anfiladă. Trecuseră râul Aisne şi canalul, pesemne în acelaşi timp cu descreieratul pe care-l doborâse Poivre, şi atacau.

Încordarea din timpul luptei înlocui complet toropeala de care fuseseră cuprinşi înainte. Soubeyrae, care-l înlooaise pe Magnier, acum rănit, întoarse arma. Dar nu putu să tragă în poziţia aceasta. Trânti în faţă două raniţe şi-şi întinse bustul pe drumul edecului, iar fesele şi picioarele în josul povâmişului, oblic. Prin rafale scurte mătura la rându-i malul. Deasupra capetelor şuierară gloanţele mitraliorilor lui Pauphilet.

— V.B.-ul tău, Poivre, zise locotenentul. Ei, Poivre!

Curând, se desluşiră în ceaţă două ochiuri de lumină aţintite asupra băieţilor. Mitraliere germane trăgeau la poate o sută de metri, mult mai aproape de locul unde Poivre ucisese Friţul cu câteva minute în urmă. Poivre îşi ajustă V.B.-ul la puşcă. Strecură prima grenadă, apăsă pe trăgaci, cu patul puştii sprijinit de sol şi arma dispusă oblic. Grenada zvâeni huruind. Nu se zări explozia ei, însă o lună de aur izbucniîn argintul ceţii. Pe amplasamentul de luptă erau vreo douăzeci de grenade. Fură trimise spre inamic una după alta. O mitralieră amuţi, dar cealaltă continuă să ţăcăne, ţopăind pe loc, nebună de furie pe trepiedul ei. Puşca-mitralieră se poticnea. Ţeava era fierbinte. Serbruyns se aruncă iarăşi în şanţ, se descheie la pantaloni şi urină pe armă urlând:

— Aşteaptă numai puţin! Asta a mai răcorit şi altele!

Răsună un ţipăt. Se auzi apoi un vaiet continuu, tânguitor…

— Domnule locotenent, domnule locotenent, domnule locotenent, repeta o voce în spatele ofiţerului.

Era Boueheux.

Francois se întoarse, dar când îşi văzu fostul adjunct, pe care-l credea rănit, întreg, Soubeyrae îl plesni cu toată puterea; ţipă însă de durere: mâna dreaptă se lovise de casca sergentului.

Magnier tot se mai văita. Francois îşi privi oamenii, unul câte unul, Serbruyns, Magnier, Boueheux, Mathias, Louchet, Poivre şi pe ceilalţi patru. Cine era celălalt rănit? Dar nu putu zăbovi… În faţă avu loc o mişcare şi se auzi o voce

aspră care dădea ordine.

— Repede V.B.-urile, Poivre!

Mitraliorii nemţi făcuseră un salt înainte. Trăgeau din nou, în şanţ, la aproximativ optzeci de metri.

— Nu mai sunt, dom' locotinent.

Puştile scuipau, puerile. Un nou tur al S'tufca. S-urilor urlând *a* moarte îi culcă pe toţi, cu nasul lipit de oţelul armelor. Ridicându-şe într-un cot, Soubeyrae îl văzu pe Mathias. Contrabandistul îşi golise traista pe rambleu şi o umplea cu grenade defensive, cadrilate, ouă mari aducătoare de moarte. Mathias redevenise nepăsător. Făcu un semn locotenentului, arătă grenadele, apoi partea dreaptă a terenului. Sări peste sârma ghimpată între două rafale, se strecură în câmp, în spatele canalului. Nu se mai zări. Puşca-mitralieră adversă se afla la doar şaizeci de metri: trăgea jos şi gloanţele ricoşau deasupra lor. Soubeyrae ordonă încetinirea focului. Şi iar se auziră gemete. Dar cine era noul rănit? Apăru o a doua lumină intermitentă, alături de prima. Cu siguranţă, a doua puşcămitralieră germană, luată în primire de alţii. Deodată, pe când erau mai disperaţi, patru explozii zguduiră pământul. Cele două mitraliere germane tăcură. Mai fură tras câteva focuri de puşcă, de enervare, apoi o rafală ridicolă a puştii-mitraliere pe care Serbruyns n-o mai putea opri. Se consumase tot încărcătorul.

Mathias se întoarse ţipând. Îl auzise înainte de a-l fi văzut transpirat şi gâfâind fericit.

— Bună treabă, Mathias! spuse Soubeyrae.

Contrabandistul se legăna ca un urs. Spuse ceva foarte încet şi locotenentului i se păru că a auzit: „Mă temeam că nu mai sunt bărbat, dom' locotenent11.

Apoi se lăsă o linişte adâncă, plină de tristeţe.

Bombardamentul se mutase cu mult înapoi, dar câştigase în amploare ceea ce pierduse în intensitate. Se auzeau pocnituri de arme uşoare de infanterie în Rethel, la stânga, şi pe toată partea dreaptă a sectorului, spre Biermes.

Toate legăturile telefonice erau probabil tăiate. Gemetele

începură iarăşi... Un scâncet trist de căţel. Francois se apropie de Magnier. Înţelese. Bietul băiat mai primise un glonte. Pantalonul kaki era îmbibat de sânge. Îl tăie cu cuţitul. Se văzu pielea; avea culoarea lumânării. Sângele se închega. Rana era peste măsură de mare. Lui Francois îi veni să vomite. Luă pachetul cu pansamente. Serbruyns îi întinse un bidonaş cu vin. Muie pansamentul îi) vin şi şterse plaga. Era într-adevăr foarte întinsă, şi Fracois nu se siipţi în stare s-o sondeze. Semăna cu un jeleu cu coacăzc. Luă un şiret, legă sumar coapsa, văzu la o mişcare spasmodică a lui Magnier că osul sărise şi îl pansă pe flăcău cu cămaşa lui ruptă.

— Nu-i nimic, îi spuse lui Magnier. Nimic. Asia n-o să te împiedice să-ţi încaleci nevasta. Îţi trimit brancardierii.

Nu putea fi vorba să fie evacuat de camarazii lui, şapte oameni valizi care mai rămăseseră acolo, căci Francois nu-l socotea, fireşte, pe Boueheux, care repeta:

— Ştiam eu că nu se poate trece, domnule locotinent. Vedeţi bine! Vedeţi bine!

În nebunia fricii sale, imbecilul acesta îşi închipuia că doar trecerea canalului de către cele două grupe declanşase un astfel de cataclism despre care Soubeyrae începea să creadă că se întinde pe zeci de kilometri.

— O să meargă, zise Soubeyrae caporalului Louchet, desconsiderându-l pe jalnicul şef de secţie. Vei restabili legătura cu celelalte două grupe, în insulă. Am impresia că n-au fost bălăcărite. Mai trăgeau după noi. Ah, menţine-mi cu oi’ice preţ bacul.

Barca metalică ce slujise la trecerea „zebrelor11 era scufundată. Primise probabil o lovitură directă. Mai rămâneau două bărci.

Ceaţa, tot deasă, devenea aurie pe alocuri. Era ca o rază de soare străbătând un acvarium. Ce-i drept, soarele trebuia să fi i’ăsărit demult. Locotenentul se mai uită o dată la rănit. Cântărea pe puţin optzeci de kilograme voinicul Magnier. Buzele îi tremurau. Pata roşie de pe coapsă se întindea tot mai mult.

— Nu pot să te mai iau, spuse Soubeyrae lui Poivre. E nevoie să fiţi cu toţii aici.

— Bineînţeles, dom' locotinent.

— Poţi să încerci să vii cu mine? îl întrebă Soubeyrac pe Magnier.

Magnier dădu din cap afirmativ. Ceilalţi îl ajutară să se ţină pe picioare. Magnier îşi trecu un braţ în jurul gâtului locotenentului, iar locotenentul îl prinse de mijloc. Au trebuit să fie călăuziţi în păienjenişul reţelei de sârmă ghimpată. Era cu o jumătate de cap mai înaât decât el,

Magnier. Încet-încet, progresară în direcţia cărămidăriei. Glasul lui Poivre, hâtru, îi ajunse din urmă.

— Pareă-s doi amurezi! striga în mâinile făcute pâl~ nie fosta ordonanţă a locotenentului Soubeyrae.

Institutor, predând de foarte tânăr literatura îa un curs complementar, foarte francez prin capul său rotund şi statura-i mijlocie de celt, aparţinând întru totul epocii lui, fără a se tulbura sau a avea complexe, Francois Soubeyrae nu era de fel adept al fantasticului. De aceea avea să-şi amintească întotdeauna de cele ce au urmat, ca şi de străbaterea blestemată a unui univers în care timpul şi spaţiul nu se mai potriveau cu obiceiurile lui, a unui univers de coşmar, acela pe care-l explica şcolarilor lui când îl cita pe Rimbaud, la sfârşitul programului. *Un anotimp în infern* începuse pentru el exact în momentul în care *Stukas*-urile, pe care pe atunci n u le ştia nici măcar după nume, îşi jucaseră rolul lor wagnerian şi în care ceaţa, înlocuind întunericul nopţii, arunca peste câmpia cuprinsă de flăcări acea exasperantă noapte albă ce mai dăinuia încă.

Nu-l purta în spate pe Magnier, dar aproape. Rănitul, din ce în ce mai greu, se tânguia fără întrerupere, iar geamătul lui era cu atât mai enervant, cu cât omul căuta să se reţină. Atunci, geamătul se strecura printre dinţi. Mirosea a vin, a nămol, răspândea un miros acru de vită. Sărea pe piciorul sănătos, şi fiecare pas era precedat de o apăsare pe umărul drept al locotenentului şi urmat de un strigăt înăbuşit.

Soubeyrae hotărâse să se întoarcă direct la postul de

comandă al batalionului, unde, pe marginea canalului se afla punctul sanitar, apărat de rambleu împotriva eventualelor explozii, apoi să treacă pe şosea, de la casă la casă. A trece pe poteca întortocheată ce urma să devină şanţ de comunicaţie şi care era plină de capcane, însemna să-şi epuizeze rănitul fură niciun folos. Greutatea soldatului pe care-l susţinea, reacţia băii reci şi a fricii îl ardeau pe Soubeyrae, îi transmiteau o fierbinţeală de nesuportat. Pe alocuri, vedea la patru sau cinci metri înainte, în acel univers lichefiat, alteori însă se afunda într-un lapte atât de gros încât nu-şi mai distingea piciorul şi îl sugruma o spaimă, de parcă fiecare pas avea să-l azvârle într-o prăpastie. Atunci trebuiau să se oprească şi să aştepte, nesfârşit demult, pândind jocurile negurei.

Profită de un moment de destrămare a ceţii, pentru a se uita la rana lui Magnier. Pantalonul ferfeniţit lăsa să se vadă o crustă ca de marmeladă uscată, de unde răzbea, între rotulă şi tibia, un firicel de sânge care cobora în ciorapul năclăit. După câte o lungă perioadă de apatie, Magnier se văita din nou:

— Dom’ locotinent, lăsaţi-mă, nu mai pot, vreau să dorm, vreau să dorm…

Soubeyrae scotoci prin buzunarele lui Magnier, găsi nişte ţigări de trupă îndoite, băgă una în gura tovarăşului său, o aprinse cu scăpărătoarea de iască, şi porni iarăşi la drum. Înaintau în trei picioare. O clipă, Francois desluşi o pâlnie adâncă de peste trei metri. O ocoli, când deodată zări în fundul ei ceva ce nu putu defini pe dată. Când înţelese, îngălbeni. Vedea, în perspectiva de sus în jos, doi bocanci, doi bocanci de soldat, cu moletiere, cu pantaloni şi un fragment de tricou kaki; restul era îngropat într-un noroi galben, gros, ca o pastă acoperită cu băşici. Un jet, de fiere îi umplu gura. Umerii începeau să cedeze, iar Magnier repeta în stil litanie:

— O să-mi taie picioru’, dom’ locotinent? O să-mi taie picioru’ dom’ locotinent?

Mai făcură încă vreo sută de paşi, fără să găsească

şoseaua. Ce dracu’ s-a întâmplat cu şoseaua? De ceasuri întregi începuse această plimbare sinistră. Fumul se împrăştia pe un cerc de cristal albastru. Doi corbi trecură prin acest cerc, foarte sus. Răsuflarea lui Magnier devenea rău mirositoare şi capul îi cădea greu pe umărul locotenentului. Nicidecum nu putea rezista Francois până la punctul sanitar! Deodată, un fior cutremură trupul soldatului. Frangois se opri. Simţea cum se îngălbeneşte. Magnier murise, murise sprijinit pe el. Era cât pe ce să ţipe şi să-l azvârle departe, urlând ca un câine. Dar nu. Era cu neputinţă. Rana nu-l golise doar până într-atât. Nu se moare aşa de repede. Soldatul n-avusese la urma urmei decât o hemoragie… hemoragie… hemoragie… hemoragie… Ofiţerul nu putea să mai gândească dincolo de această hemoragie, hemoragie, hemoragie.

Erau într-un câmp de lucemă. Şi şoseaua? Soubeyrae vedea lucerna. Lucerna? Dar ştia! Ea mărginea şoseaua! Cărămidăria nu era decât la două sute de metri. Inima îi săltă de bucurie, simţi că şi judecata i se limpezeşte.

Francois îngenunche în luoernă, şi-l culcă pe Magnier. Canonada reîncepea, mai aproape acum. Obuze şuierau din nou pe deasupra capului. Să vedem deci pornirea, şuierătura, sosirea. Sosirea! Nu. Erau deci porniri. „Artileria noastră. O să-i dea nemţii de gust. E rândul lor acum!” Privi chipul lui Magnier şi izbucni în râs: Magnier dormea. Sau era leşinat, dar puteai să juri că doarme. În orice caz, inima îi bătea normal. Soubeyrae jubila, când un zgomot înspăimântător îl îngheţă. Ceva asemănător cu zgomotul unui tren trecând prin tunel. Se întoarse, cu ochii dilataţi, părăsind soldatul, al cărui cap căzu moale într-o parte.

Din ceaţă, se arunca asupra lor o formă monstruoasă, nedesluşită, arhaică, cu mişcări frânte. „Pentru numele lui Dumnezeu, un tanc!” gândi el. Tancul se deplasa lateral. Ca un crab. Să înnebuneşti, nu altă. Apoi, un răget sfâşietor, şi Soubeyrae văzu, fără să înţeleagă numaidecât, o vacă, ivindu-se din aburi, o vacă neagră pătată cu alb, care mugea tânguitor. Pe Francois îl apucă un râs nestăpânit.

Văzu vaca mai bine. Ugerul ei umflat, dilatat, respingător, se târa pe pământ. Desigur, vacile părăsite de ţărani, nu mai fuseseră mulse şi acum îşi mugeau neînţelegerea de vite chinuite. Numai că Francois nu ştia să mulgă o vacă. Nu poţi să ştii să faci de toate, să mulgi vacile şi să explici *un anotimp în infern.*

Da, dar culcându-l pe Magnier şi uitându-se după vacă, pierduse direcţia. Un soi de ceaţă lăptoasă, cu irigări de lumină, urca în văzduh. Era soarele, soarele unei alte lumi. Soubeyrae făcu câţiva paşi la întâmplare, singur, simţindu-se uşor, şi începu să caute şoseaua cu răbdare, făcând ocoluri din ce în ce mai largi. Credea că n-o va regăsi niciodată, când deodată o simţi sub picioare.

Frumos mai arăta şoseaua! Bombe de avioane săpaseră acele pâlnii proaspete ce miroseau a pământ, ca mormântul din Volmerange.

Mai trebuia să nu se lase doborât de una din grupele care încă ţineau piept pe undeva prin acele locuri. Şi apoi… şi apoi, pentru Dumnezeu, unde era oare câmpul de mine? Francois avea o groază nebună de mine, – fiindcă de te atacă în mod laş la picioare, la burtă, la fese. Încercă să stabilească nişte repere. Vedea mai bine, până la patruzeci de paşi. Dar nu recunoştea teiul ăsta fără ramuri, zidul dărâmat şi căsuţa aceea care, aşa cum era, cu acoperişul desfundat, semăna în mod inexplicabil, cu o umbrelă deschisă. Mai făcu câţiva paşi; abia îndrăznea să pună un picior înaintea celuilalt.

Pe şosea se aflau o căruţă, plăpumi de puf, un tractor cu cauciucurile lui uriaşe şi, deasupra, o maşină de cusut *Sânger*, insolită în forma ei arhaică, şi un manechin de croitoreasă, căţărat peste toate, aşa, în derâdere. Nu se mai putea înşela. Răpăieli de arme automate se făcură auzite în spatele lui. Era o variaţiune în registru acut, pe fondul grav al bombardamentului, devenit un suflu continuu, ca de forjă. Împuşcăturile veneau dinspre canal. Pentru „zebre” începea iar greul. Se uită la ceas, obsedat. Opt. Să se fi scurs oare doar douăzeci de minute de când

părăsise canalul cu Magnier? Imposibil. Pesemne că i se stricase maşinăria din pricina prea multelor şocuri. Trecu baricada.

În sfârşit, reperă un afiş: *Dubo*, *Dubon, Dubonnet,* celebrul afiş de la Cassandra şi se regăsi pe deplin. Minele erau la douăzeci de paşi în faţă! Scăpase ca prin minune!

Cât priveşte cartierul de la Sault-les-Rethel, dispăruse de La plecarea lui de la punctul de comandă.

Soarele începea să încălzească, şi ofiţerul fu. Fericit să se strecoare la umbra cărămidăriei. Şi fabrica îşi schimbase forma. O bună parte a acoperişului se prăbuşise, dar cuptoarele erau intacte. În acest timp Magnier dormea în lueernă. Patru sau cinei indivizi, împinşi de la spate de alţii, trecură prin faţa ofiţerului. „Ia te uită, ceva nou, primim negri ca întărire!”

— Unde e maiorul? întrebă el.

— La punctul sanitar, domnule locotenent.

Punctul sanitar era un cuptor vast, prost luminat. Locotenentul intră. Maiorul era acolo, încins în tunică, cu mustaţa în furculiţă, cu casca pe cap, cu însemnul de armă oxidat. Maiorul deschise ochii zărindu-şi adjunctul şi bombăni. El Medico, cu mânecile suflecate, arăta ca un măcelar. În atmosfera aceea de gemete şi mirosuri, îndeosebi al mirosului de eter, cinci inşi stăteau în faţa lui El Medico şi a maiorului, cinci manechine de mărime naturală, drepte, în picioare. Recunoscu în ei pe negrii de adineauri. Ochii începură a i se obişnui cu lumina aceea sărăcăcioasă; Francois văzu că oamenii aveau faţa pigmentată de cărbune; erau ca tatuaţi. Ochii le străluceau albi, imobili. Cei cinci oameni stăteau nemişcaţi într-o fantastică poziţie de drepţi. Nu erau negri, ci băieţi de la regiment.

— Hai, nu mai faee mutra asta! spuse El Medico. Erau într-o pivniţă. S-a prăvălit casa peste ei şi asta i-a năucit.

Apoi, profesional:

— N-au nimic, domnule maior, nimic. Au suferit o c-omoţie. Sunt neatinşi, dar nu aud nimic şi nu văd nimic. Trebuie evacuaţi.

Pentru moment e imposibil, spuse Watrin. Înspre Perihes şi Juniville totul e în flăcări. Vom încerca la noapte.

— Perthes şi Juniville? Dar asta însemna chiar în spatele batalionului!

Cei cinci soldaţi trebuiră culcaţi, unul lângă altul, ca nişte gisanţi într-o catedrală. Asta n-avea să uite niciodată Soubeyrae, niciodată. Morţi vii, nu altceva, ţi se făcea părul măciucă.

— Am un rănit, doctore, spuse el. L-am lăsat în câmpul de lucerna, la o sută de metri. Nu l-am putut duce mai departe.

— Ce are?

— Două răni uşoare, la umăr şi la mână, dar o schijă de obuz în coapsă, largă cât mâna mea. Se vede osul. Şi sângele şiroia. Am făcut un garou.

— Îmi închipui cum trebuie să arate garoul tău, zâmbi El Medico.

— Trimiţi să-l aducă?

— Nu. Poate să aştepte.

— Ticălosule!

— Dobitocule! Nu vezi că sunt singur cu patru infirmieri şi că am şaptezeci de băieţi de îngrijit cu pilule Pink? Du-te de-l adă, dacă vrei neapărat!

Soubeyrae dădu să plece.

— A, nu! spuse maiorul. O să se ducă cei de la popotă, Durroux. De dumneata am nevoie, Soubeyrae!

Ieşiră cu băgare de seamă; îi întâmpină în plină faţă vara triumfătoare, numai soare, cu acel freamăt de holdă drăgăstoasă de dinaintea secerişului: era dimineaţa unei zile de aur.

IV

Ideea pe care ţi-o puteai face despre bătălia din Franţa, la 9 iunie, pe la unsprezece dimineaţa, într-un batalion desfăşurat pe canalul Ardenilor, era foarte confuză. Dacă totul redevenise calm la Sault-les-Retnel şi pe canal, partea dreaptă a sectorului se găsea, la Biermes, în plină luptă de infanterie. Un punct de sprijin total încercuit, un altul pe

jumătate ocupat. De fapt viteazul batalion reacţiona în felul lui Poivre, ocărându-i homeric pe ’fremţi şi azvârlindu-l©. Casca în obraz, fără să mai gândească. Erau reacţii şi reflexe de vită uriaşă, lovită în sistemul ei neurovegetativ

La urma urmei maiorul Watrin era acela care, fără îndoiala, avea noţiunea cea mai exactă a situaţiei; el era celula intelectuală cea mai specializată a organismului. Dar maiorul abia vorbea, preocupat de ceea ce se petrecea la Biermes şi aşteptând cu mare îngrijorare contraatacul cerut la regiment.

Gondamini, „Căpitanul Imaterial[4], plecase la regiment pe o tanchetă. L-au văzut afundându-se în grâul scund, printre liniile molatice şi alungite ale colnicelor din Champagne, spre satul Perthes, ca o vedetă pornind pe mare, o mare blondă pe care lăsa o dâră roşcată. Plecase mult mai preocupat de rapoarte, de cifre, de probleme de dotare şi de schiţe decât de primejdiile pe care le putea întâmpină, căci avea „Capimul” un curaj aproape supraomenesc. Nici hrană, nici muniţii, nici tunuri antitanc, nici tancuri, nici aviaţie. Toate punctele de sprijin cereau muniţii, arme de schimb, alimente. Nu s-a văzut nici măcar un singur avion aliat în timp ce acţionau *Stukas*-urile, iar „lăcusta11, „cucul”, avionul de recunoaştere german, circula liniştit pe cerul albastru, spionând punctele de rezistenţă şi poziţiile bateriilor de 75.

Maiorul şi Soubeyrae se întoarseră la punctul de comandă. Intrarea cuptorului era astupată de dărimături şi de olanele căzute de pe acoperiş. Maiorul luă harta şi puse deasupra schiţa pe calc a planului de atac. Le studie cu adjunctul lui. Vorbi:

— Pentru moment n-am nicio veste de la batalionul doi. Maiorul Eyquem pare să reziste la primăria din Acy, la vest de Rethel. S-a tras cu o furie înnebunitoare, mai ales asupra ecluzei de la Acy. Nu se mai aude nimic. Am înştiinţat compania întâi a lui Cavatini că trebuie să restabilească

4***beneficiat de o reclamă uriaşă care-l recomanda ca panaceu universal.***

legătura. Se pare că *boşii* au reuşit să treacă râul Aisne mai la stânga, la limita diviziei. La dreapta, au trecut Aisna şi canalul, deoarece punctele de sprijin de la Biermes sunt încercuite. Am cerut la regiment dezlănţuirea unui contraatac în direcţia Biermes.,

Maiorul plescăi din limbă, nemulţumit.

— Nu-mi place, spuse el. Linia de apărare continuă, folosită în celălalt război, oferea o altă securitate decât, acest sistem de…

Se opri, îl privi, pe Soubeyrae.

— Ciţi ani ai, Soubeyrae?

— Douăzeci şi şapte, domnule maior.

— A, douăzeci şi şapte de ani…

Maiorul nu-l slăbea din ochi, şi ochii lui erau prea deschişi la culoare, supărători.

— Cum erau oamenii după ce au trecut canalul?

— Foarte bine, domnule maior. Dacă sunt aprovizionaţi.

— Da, dacă sunt aprovizionaţi…

— Totuşi, domnule maior, ei ştiau că traversarea canalului e o prostie!

Watrin nu răspunse. Luă o hartă ce înfăţişa asamblul - frontului, decupată din *Paris-Soir.* Din când în când,. Pământul se cutremura; un tremur aci surd, aci scurt, dar care întotdeauna îţi producea crampe…

— Pune-ţi casca, spuse Watrin pe un ton inexpresiv.

Harta din ziar îi sugeră lui Soubeyrae un castel de nisip năpădit de valurile mării. Spre est, spre dreapta, totul era în ordine; veneau imediat primele contraforturi ale liniei Maginot, ca un munte, însă tot ce se găsea la nord şi la vest devenise un noroi lichid, devenise noroi şi sânge, ca sângele lui Magnier. Cambrai, Amiens, SaintQucntin fuseseră înghiţite o dată cu căderea Belgiei.

Maiorul îşi apăsă mâna sa grea pe partea rănită a hărţii, ca din pudoare. Dar Francois vedea în faţa ochilor numai Beauvais-ul, Rouen-ul, Le Havre. „Aisna au trecut-o, fireşte, pe stânga”. Soubeyrae îşi aprinse o ţigară englezească. Se înăbuşeau în adăpost.

Ceva mai târziu, un ofiţer din batalionul doi, cel din stânga, se prezentă la punctul de comandă. Bătălia fusese dură şi maiorul Eyquem n-avea nici el ştiri de la regiment

— Partea proastă, explica ofiţerul de legătură, partea proastă este că maiorul Eyquem n-are veşti nici de la divizia din stânga. Nimic. Zgomotul a încetat în întregime în stânga noastră.

Soubeyrae simţea batalionul solid instalat la dreapta, bătându-se cu puşca-mitralieră şi cu grenada, apărând ecluzele „până la ultima picătură de sânge", printre ei aflându-se şi prietenul său Vanhoenacker dintr-odată însă descoperit la stânga sa; era copleşitor.

Totul trebuia reorganizat în acelaşi timp, trebuia răspuns cererilor companiilor şi restabilite legăturile prin telefon, radio, motociclişti. În sfârşit, la ora unu se dezlănţui un contraatac la Biermes, protejat de un tir de baraj. De la punctul de comandă nu se puteau vedea din toată această bătălie decât avioanele inamice, vreo douăzeci, care se învârtejeau ca nişte corbi, şi exploziile obuzelor. Un avion se prăbuşi în flăcări. O jumătate de orii mai târziu, un curier de la compania a doua anunţa că la ecluze situaţia era restabilită. Inamicul lăsase patruzeci şi trei de prizonieri, cei mai mulţi trimişi la Perthes, la regiment, cincisprezece morţi şi doisprezece răniţi. Îi cuprinse pe toţi un soi de euforie. Dacă regimentul tăcea, cel puţin acţiona.

Către ora cincisprezece treizeci, bătălia reîncepu, la stânga de data aceasta. Arme automate, materiale de război, artilerie de sprijin, totul se învălmăşea.

Către ora cinci, Gondamini se întoarse de la regiment, transpirat tot. „Capimul" şi maiorul schimbară între ei priviri elocvente.

— Soubeyrae, ordonă Watrin, du-te de vezi dacă e ceva nou la E. R. 17.

Soubeyrae ieşi de la punctul de comandă furios, în-. Credinţat că Gondamini nu voise să comunice în prezenţa lui ştirile pe care le aducea. Se duse la grupa de transmisiuni. Sergentul radiotelegrafist se lupta cu aparatul

lui, care trosnea cât putea, conectat pe recepţie. Din când în când, se auzeau apeluri răguşite.

— Aştia-s Verzii, zise sergentul. Vorbesc în dar.

Răsuci butonul; se auzi o voce foarte puternică:

— … încetaţi acest război stupid pe care-l duceţi pentru Anglia. Predaţi-vă pentru a clădi împreună eu Germania pacea universală… Bravi soldaţi…

Vocea joasă rostea aspru cuvintele, într-o franceză scâlciată. Apoi se auzi un disc, lucru insolit în această ambianţă de sânge, de foc şi aşteptare: *Mon coeur n'est* pas *las de l 'entendre.* Un soldat fluieră melodia. Soubeyrac ordonă:

— Închide!

Sergentul închise. Cu un aer de îndoială, mai mult voit decât din convingere, subofiţerul murmură:

— Au anunţat adineauri că au luat Compiegne.

Compiegne! Dar asta era mult la sud de Rethel!

Vârtejul acela din stânga! Ca o rană. Ca o frică de cădere fără sfârşit, de la dreapta la stânga hăi'ţii, ca… îşi aminti. Era la Kirschweiler. Soubeyrae dormea într-o casă părăsită. Un obuz căzuse pe acoperiş. În somn auzise o pocnitură sinistră, apoi se trezise azvârlit pe podea. În cercase să se ridice. Cu neputinţă. Era oribil. În somnu-i întrerupt, în întuneric, se simţea înşfăcat, tras, supt spre stânga. Când şi-a găsit lanterna şi a făcut lumină, a putut în sfârşit să priceapă ce i se întâmplase. Şocul crăpase bârnele care susţineau planşeul, iar acesta, rămânând agăţat în partea dreaptă, se prăbuşise cu partea stângă în pivniţă. Acum îl stăpânea exact aceeaşi impresie.

— Să mă ţii la curent ori de câte ori prinzi ceva important. Încearcă din jumătate în jumătate de oră să iei legătura cu regimentul!

Soubeyrae se îndreptă spre punctul sanitar. Prin găurile pereţilor se zăreau vaste crâmpeie de sat, colorate minuţios sub soarele puternic al după-amiezii, cu copaci ciopirţiţi şi ruine, cu căsuţe vesele, cu grădini, cu livezi…

Durroux tocmai tăiase un braţ şi-l aruncase pe un ziar.

Lui Francois i se întoarse stomacul. Durroux se răsuci spre el:

— Caută o ţigară în buzunarul meu! spuse adjutantul.

Francois se supuse; îl scotoci pe Durroux pe la spate, în timp ce doctorul pansa flăcăul care gemea, într-un cumplit miros de eter. Luă ţigara.

— Aprinde-o, zise Durroux, şi pune-mi-o în gură.

Francois se supuse, hipnotizat de mişcările precise ale medicului. Punând la loc pachetul în buzunarul lui Durroux, simţi ţeava unui revolver. Hotărât, Durroux nu-şi pierduse bunele obiceiuri! El întrebă:

— Magnier?

— L-am adus.

— De fapt, care e?

— Cel cu coapsa.

— O şansă din zece.

— Să moară?

.

— Să scape.

Se auzi un horcăit.

— Măgarule, spuse Soubeyrae, te-a auzit.

— Imbecilule! ripostă Durroux, tot cu spatele. Finisa ciotul.

— El, ept şanse din zece. Apropo, nu era rău garou tău, dar era timpul să fie dezlegat. Să ţii minte, ceva mai sus ligatura, şi să slăbeşti câteva minute la fiecare oră, chiar dacă începe iar să curgă sângele…

Durroux se întoarse, în sfârşit. Niciodată nu fusese atât de roşcovan. El Medico. „S-a uitat la soare printr-o sită”, ar fi spus bunica lui Soubeyrae.

— Mi-e lehamite, mărturisi doctorul. Un lighean!

Un infirmier îi aduse un lighean cu smalţul sărit, şi medicul se spălă pe mâini. Se săpunea conştiincios. Apa deveni roşiatică.

— Îmbuci ceva cu mine? îl invită roşcovanul. Am un pateu de iepure formidabil. Am dat peste el în vila unui confrate. Situaţia generală?

— Proastă. În sfârşit, o să ne redresăm pe Sena şi pe Mama.

Doctorul îl privea pe Soubeyrae ca pe un fenomen.

— Te credeam naiv, dar nu chiar până într-atât. Eşti la fel de naiv ca şi băiatul care a scris asta în *Paris-Soir.*

Adjutantul scoase din portofel o tăietură mototolită şi citi cu o jubilare amară:

— E vorba de un rănit care discuta cu un mare reporter: „A, nu-i nimic, spuse el cu o mişcare a mâinii spre rufa însângerată. (Mima în acelaşi timp). Asta nu-i nimic! Bună rană! Da' ce de nemţi am doborât în faţa poziţiilor noastre! Au rămas mii şi mii de cadavre. Mii şi mii. O strâmbătură îi încreţea obrazul epuizat: – O adevărată marmeladă, murmură el". Este *Paris-Soir* din 29 mai. Marmelada din *Paris-Soir* face cât feliile de pâine cu dulceaţă din războiul din Paisprezece.

Apoi cu voce scăzută:.

— S-a zis cu noi, căpşorule! A trecut multă apă pe gârlă de când partida a fost jucată. Totul era prevăzut. A mers doar ceva mai puţin repede decât au crezut guvernanţii noştri, pentru că... pentru că există fraieri ca tine, ca tipii noştri, ca maiorul şi ca mine care se pun de-a curmezişul... Cu nimic în buzunar. Câte avioane ai văzut tu de când suntem pe Aisne?

— Vorbeşti ca *Radio-Stuttgart,* zise Soubeyrae.

El Medico îşi vârî pumnul sub nasul tânărului locotenent.

— Da' ăsta ştii cum vorbeşte? Vorbeşte ca băieţii din Teruel care aruncau în aer tancurile *boşilor* cu sticle de benzină, cocktail-urile lui Molotov.

Era roşu de furie Durroux. Lăsă pumnul în jos.

— Suntem trădaţi, mai spuse el. Îţi dau opt zile ca să te dumireşti. Deci, nu vrei pateu de iepure de la confratele meu?

— Nu, zise Soubeyrae.

— Îa totuşi o cutie, hai. Eu ţin la tine, dobitocule!

Soubeyrae luă cutia. Îl cuprinse deodată o mâhnire de copil; îl admira pe acest om atât de sigur de el, atât de

puternic, atât de detestabil. Simţea limpede că Durroux, în acelaşi timp, avea şi n-avea dreptate, că totul era mult mai complicat. Şi apoi, El Medico, doctorul, avea asupra lui un revolver iar el, Soubeyrae, nu. Nu luptase niciodată cu un revolver în mână. Nu se înarmase nici măcar pentru a-şi determina „zebrele” să treacă canalul. Asta era toată diferenţa dintre ei.

Se duse să-l vadă pe Magnier care avea o şansă din zece şi care gemea inconştient, apoi se întoarse la punctul de comandă.

Sub pretextul că era linişte, maiorul plecase să facă înconjurul companiilor, vreo zece **kilometri,** cu infiltrări inamice între punctele de sprijin, aşa, în plină zi, şi un singur om de însoţire!

Soubeyrae mânca pateul pe care i-l oferise doctorul, mestecând încet, şezând pe geanta lui şi privind în gol. Când sfârşi, începu a urmări îndelung zborul a doi fluturi albi în curtea fabricii de cărămidă. Se auzea glasul unui învăţător bătrân explicând: „Sunt fluturi albi, *Pi-e-ris bra-si-cae”.* Când se dezmetici, razele soarelui cădeau pieziş peste sat, era şapte seara, pe fondul îndepărtat al canonadei se ’auzea cotcodăcitul găinilor care ouau, şi maiorul îl privea, în picioare, de sus.

Încă adormit, Soubeyrae se frecă la ochi, se ridică şi spuse maşinal:

— Vă rog să mă iertaţi, domnule maior.

Maiorul îşi ciupi mustaţa:

— La vârstă dumitale, trebuie să fie greu. Stafidiţii ca mine nu mai dorm. Ştii nemţeşte, Soubeyrae?

— Nu cine ştie ce, domnule maior. Dar cu puţină străduanie…

— Atunci, ai să te ocupi de prizonieri. Câţiva dintre cei care au asaltat Biermes-ul au fost capturaţi de compania a doua. Vanhoenacker ne trimite şapte. Merge treaba, merge. Totul e să rezişti. La noapte, evacuez prizonierii la regiment. O să aducem de acolo muniţii şi alimente cu camioneta.

Mârâi între dinţi, însă Francois înţelese totuşi:

— Dacă o să contez pe colonel!

Soubeyrae ieşi. Făcu înconjurul secţiei sale dispersate. Telefoniştii erau frânţi de oboseală. E.R.17 nu mai capta decât mesaje germane. Se duse să viziteze postul său de observaţie cel mai apropiat şi cercetă liniile din faţă cu binoclul.

La nord, pe la cimitirul din Rethel, nemţii circulau nestingheriţi. Uneori se vedeau unii venind, apoi nemţii dispăreau şi apăreau din nou. Sergentul observator era un institutor din Landrecies. Slab, cu ochelari. Îl chema |. Ebourg. Se simpatizau, prin profesie şi temperament. J «ebourg preciză:

— Au lucrat toată ziua. Grupuri întregi plecau goi până la brâu. S-ar fi zis că merg la scăldat.

Soubeyrae se duse să vadă pe cei şapte prizonieri instalaţi într-un cuptor. Watrin îl precedase şi umbla încolo şi încoace prin faţa lor. Erau foarte tineri. Unii mai molâi, alţii mai obraznici. Soubeyrae îi interogă. Mai întâi nu înţeleseră nimic, apoi începură să răspundă. Era printre ei unul care zâmbea şi care spuse liniştit:

— ’ Nu noi suntem prizonieri. Ci voi! Camarazii noştri or să vină să ne ia-.

Soubeyrae trariitse.

Maiorul se făcu stacojiu.

Tânărul răspunse într-un sabir l elocvent:

1Limba mixtă folosită în porturile Mediteranei şi alcătuita dintr-un amestec de franceză şi provensală, spaniolă şi catalană, greacă, italiană şi arabă; prin extensie – orice limbă mixtă.

— Franţa *kaput.* S-a zis cu Franţa. O divizie blindată mâine atacă. *Morgen.* Paris peste două zile. *Heil llitler!*

Mai era unul, un ţăran, care se legăna întruna. Semăna cu Verlomme. Watrin îşi încleştase degetele pe mânerul revolverului. Deodată se întoarse spre celălalt, spre obraznic:

— Mâinile sus! întoarce-te! întoarceţi-vă toţi! Faţa la

perete!

Ceilalţi se supuseră, când văzură pe Watrin răsucind pe unul dintre ei, de loc cu blândeţe. Nu li se mai vedeau decât cefele râse. Soubeyrae spuse cu voce stinsă:

— Instrucţiunile generale privind tratamentul prizonierilor…

— … au fost scrise de nişte javre al căror sat n-a fost niciodată ocupat în Paisprezece! răcni maiorul. Taci din gură!

Soubeyrae se îmbăţoşă:

— … vor fi, de altfel, respectate.

Watrin schimbă brusc tonul:

— Nu mai avem nimic de mâncare. Ocupă-te de asta, Soubeyrae. Trebuie să mai fi rămas ceva prin casele astea părăsite. Ia doi oameni cu dumneata.

Soubeyrae era trist. Se sfârşise cu acel soi de acord pe care în ziua aceea îl înnodaseră între ei. Redeveniseră unul pentru altul ceea ce unul credea că este celălalt.

În cărămidărie se auzea vaietul continuu al răniţilor. Pentru moment, focurile de armă încetaseră. Soarele cobora pe un cer care spre răsărit se colora într-un albastru-liliachiu.

Nici muniţii, nici alimente, nici f-ront; Soubeyrae simţea batalionul rănit în amorul său propriu, furios, gemând, ocărind şi. Lingându-şi rănile. Şi-l închipui cu claritate, atârnat parcă în partea de sus a hărţii, atârnat, pur şi simplu, de linia râului Aisne prin cârligele secţiei cramponată de podul de la Sault-les-Rethel, îşi închipui grupele lui înfipte în insule, iar pe cele ale lui Vanhoenacker la ecluza de la Biermes, începind însă să se bălăbănească greoi în gol; mai era şi acel gol înspăimântător din stânga, dincolo de batalionul lui Eyquem. Soubeyrae îşi spuse: „Durroux are dreptate. Ne-am dus pe copcă”. Dar îşi reveni îndată. „N-am dreptul să gândese. Nu ştiu ce se petrece”. Apoi, ca o nouă răbufnire, venind din trecut: „Ce-mi pasă mie, la urma urmei, de vreme ce eu sunt împotriva războiului!” Sentimentul acesta îl birui şi lacrimi de băieţel

îi năvăliră în ochi, lacrimi fierbinţi de indignare, de ruşine, de mâhnire.

Apusul de soare dădea acestui peisaj devastat aspectul unui decor de teatru. Nori trandafirii care nu fuseseră văzuţi ziua, nori minusculi în formă de corali uşori, se transformau din trandafiriu pal în purpuriu, trecând prin culoarea jeleului de coacăze. Aceşti nori nu călătoreau, dormeau. Ai fi zis că sunt bijuteriile Venerei într-o languroasă compoziţie a I ui Tintoretto.

¥

Francois Soubeyrae simţi ceva greu strivindu-i vintrele. Era revolverul pe care, în sfârşit, se hotărâse să-l ia de la un rănit evacuat. Doi soldaţi îl urmau la câţiva paşi. Îşi ţineau carabina sub braţ, ca nişte vânători, gata sa tragă. O anume voie bună, de neînfrânt, lupta în sufletul ofiţerului împotriva indispoziţiei, a îndoielilor şi remuşcărilor sale. Încerca, desigur, bucuria copilărească de a fi aruncat într-o acţiune palpitantă. Nu se întâmpla prea des ca nevoile vieţii să te îndreptăţească să iei doi oameni c-u tine ca să te duci să cotrobăi în case necunoscute, să vezi dacă nu există ceva de mâncare!

În Rethel-ul pustiu nu se mai auzeau acum decât paşii celor trei oameni.

Soubeyrae trecu prin faţa unui negustor de vinuri. Obloanele fuseseră smulse, vitrinile sparte. Intră. Ceva sări în sus. Duse mâna la revolver. Era o pisică neagră, şi cei doi soldaţi râseră. Mozaicul din prăvălie era aco perii de clărâmături. S-ar fi zis că cineva trăsese *în* sticle, ca la bâlci. Chepengul care ducea în pivniţă era deschis, ca şi uşa care dădea în apartamentul cârciumarilor. Acolo totul fusese prădat. Ramele portretelor (le familie stăteau hâite. Se trăsese în tablouri. Iar încăperea, despicată de un obuz, se deschidea sub soarele în asfinţit.

În pivniţă balercile erau desfundate; îi întâmpină un miros puternic de drojdie. Fuseseră sfârtecate butoaie de trei sute de litri, pentru umplerea câtorva bidoane! Se aflau acolo şi reviste ilustrate, îngălbenite, aşezate în stive.

Soubeyrae frunzări câteva, exclamă deodată, mirat, luă una, o împături cu grijă şi o băgă în buzunar. Într-o a doua pivniţă descoperiră un butoi de treizeci de litri şi o damigeană. Ofiţerul ordonă să fie luată damigeana şi hotărî că o echipă va veni în aceeaşi noapte, sub comanda unui sergent, să ia butoiul. Îşi cunoştea prea bine oamenii!

Unul dintre ei descoperise un litru de *Pernod.* Se strecură după tejghea şi o făcu pe cârciumarul. Poate ăsta era visul lui din vreme de pace. Turnă trei *Pernod*-uri, dar nu aveau apă. Cei doi flăcăi şi-l goliră pe al lor. Francois îşi muie doar buzele şi băgă de seamă că,i era într-adevăr sete. Răsuciră în zadar robinetele. Mai rămăsese puţină apă pe ţevile din bucătărie. Soubeyrae o strânse şi îşi diluă *Pernod*-ul; îl bău. Era cald. Cei doi flăcăi se şterseră la gură.

ţ – Maiorul Watrin

128

Soldaţii nu mai primiseră nimic de la intendenţă de două zile, hrănindu-se la întâmplare şi consumând alimentele de rezervă. După declanşarea atacului general, era de presupus că, prea curând, nu va mai sosi nimic! maiorul se gândea la asta, desigur, însă se gândea în ideea de a cere la intendenţă, la regiment, dreptul lui, raţiile lui. Soubeyrae înţelese că trebuia totuşi să acţioneze altfel. Trebuia să facă o recunoaştere atentă, apoi să încerce să-l convingă pe maior să efectueze o razie în regulă în regiunea Sault, ba chiar o raita prin pustiul Rethel şi să stocheze alimentele la batalion, pentrn a le repartiza apoi companiilor. Zâmbi uşor. Ce mutră ar face Capimul, dacă l-ar auzi dezvoltându-şi astfel planul. Bravul Gondamini! Cel puţin el era curajos!

Francois merse de-a lungul zidurilor câtorva case sărăcăcioase. Acestea erau fie desfundate de obuze, fie cu toate uşile deschise.

Fereastra uneia dintre căsuţe dădea într-o sufragerie modestă. Aceasta, în mod excepţional, era intactă, cu bufetul ei desuet, cu farfurii decorate în tehnica decalcomaniei agăţate pe pereţi cu portrete de mustăcioşi,

zuavi sau răcani şi de bătrâne doamne cu coc, şi un peisaj pictat pe lemn: *Amintire din Dieppe.* Masa era pusă: un castron de supă, farfurii adânci de faianţă şi pahare ţărăneşti, grosolane. Castronul era încă plin. Unul dintre soldaţi vrea să între pe fereastră, dar Soubeyrae îl opri cu mâna, cuprins parcă de un soi de respect pentru această pace a săracilor.

Uşa era închisă. Casa nu fusese prădată. Doar o fe-
i castra fusese deschisă, ori poate se deschisese singură, închise obloanele, care se izbiră. Oamenii înţeleseră ce voia. Înţepeniră bine obloanele cu pietre subţiri, înfipte între lemn şi zidărie, vârâte cu ajutorul altora mai mari ce serveau de ciocan.

Francois porni din nou. Târgul era tăcut, şi asta începea să devină obsedant.

Zări, pe şoseaua Givet-Reims, un gard somptuos, o grădină şi o statuie reprezentând pe Venus pudică, ascunzându-şi sinii şi burta cu un gest frumos, contrariat parcă, al braţelor. Grămezi de gunoaie necinsteau peluza şi o pernă roşie scânteia sub lumina asfinţitului pe verdele englezesc al gazonului. Mai încolo se înălţa un balcon de marmură. Desluşi o placă pe jumătate ascunsă de iederă. Aha, era casa doctorului, confrate lui Durroux, o vilă cochetă, foarte mare, construită în stil 1925, cu ferestre orizontale şi acoperiş jos. Intră primul. Era de-ajuns să împingi puţin poarta de fier; scârţâia ca cea a cimitirului din Volmerange.

Pe peluză se aflau împrăştiate sutiene şi chiloţi de femeie. Unul dintre soldaţi luă un chilot, se uită la el cu mirare, îl întinse. Garnitura era neagră şi bogat dantelată, între degetele butucănoase ale soldatului înmărmurit.

Soldatul murmură:

— Io, io n-aş fi crezut niciodată…

Era pesemne vreun mâner. Celălalt îl privea, cu un eer superior. Primul râse, imaginându-şi probabil lucruri cu totul noi pentru el şi vârî chilotul în buzunar. Soubeyrac fu cât pe ce să-i ordone să-l arunce, dai* totul V ra atât de ridicol,

încât tăcu.

Încă de la intrare, se reedita povestea de la cârciumă: cioburi de sticlă, de toate culorile! N-ai crede că o casă poate să conţină atâta sticlă, dacă n-ai vizitat niciodată iii, a proaspăt jefuită! Sticlă şi hârtie…

Era răcoare în vilă. Francois era convins că nu va descoperi cine ştie ce de mâncare, deoarece pe acolo trecuseră infirmierii lui Durroux, dar, oricum trebuia să între în casa doctorului. Era un ordin tainic.

Toate mobilele erau sfărâmate, ca şi în salon. Geamul unei acuarele mari de Dignimont, acum strâmbă, plesnise în formă de stea pe sânii trandafirii ai unei pariziene, care desigur că n-ar fi dispreţuit chilotul de mătase adormit în buzunarul soldatului.

— Ce treabă! mai spuse mânerul.

Cum te cheamă pe tine? întrebă Soubeyrae.

— Soldat Philippon, domnule locotenent.

— Soldat Dufour, se prezentă cel de al doilea, factor poştal în viaţa civilă.

— Dar nu sunteţi din regiment, spuse Soubeyrae uitându-se la petliţele lor de la guler.

Nu, don’ locotinent, spuse Philippon. Noi suntem din triştii. (Voia să spună „treizeci şi trei”). Ne-ntoarcem din permisii. Trebuia să fim la Rethel; atunci ne-am întors la Rethel. Maiorul ăla cu mustaţă albă ne-o spus „sa rămânem cu dumneavoastră şi s-aşteptăm.

Soldatul privi în juru-i.

— Sunt ceva bani în toate astea, spuse el.

— Da, zise Soubeyrae.

Ar fi vrut să plece; îl reţinea ceva, ca fascinat. Nu se mai gândea la aprovizionarea cu alimente. Urcă seara. Lucrurile din dulapuri se revărsau până în josul scărilor: rufărie multicoloră, obiecte de preţ, prosoape pluşate, plăcute la pipăit…

— Ce netrebnici şi Friţii ăştia! mai spuse soldatul Dufour.

Soubeyrae îşi muşcă buza. Aci, ca şi la Kirschweiler, nemţii nu puseseră încă piciorul.

O uşă vopsită cu *Rapolin* dădea în baie, o baie mare cât sufrageria mamei sale. Jefuitorii se îndârjiseră împotriva faianţei, a oglinzilor, a sticlelor de parfum. Lumini de asfinţit jucau pe pardoseală şi un miros feminin de parfumuri amestecate se mai ridica încă, slab, în aer. Cada, îngropată, era şi ea ciobită.

Soldaţii îl urmau. Pe măsură ce înainta, pe Francois îl cuprindea furia. Dar îl aşteptau lucruri şi mai rele: cărţi smulse, aruncate pe podea, călcate în picioare! într-un teanc de cincizeci de centimetri: cărţi, broşuri, gravuri, stampe vechi, colecţii ale unor reviste rare. Se aplecă. Ediţii din secolul optsprezece, cărţi cu legătură romantică, ediţii originale moderne. De mai multe ori
i se păru că zăreşte în jocul întâmplător al hârtiilor învălmăşite, vrăjitoare pe cozi de mătură, chipuri de iezme şi de năplăiri, diavoli şi ţapi.

Începu să simtă oboseala. De la înlocuirea de la avamposturi, în afară de cele trei zile în Champagne, petrecute pe malul râuleţului Suippe, înainte de a pleca la Rethel, nu mai dormise ca lumea. Media de ore de somn scăzuse probabil la patru sau cinci pe zi. Îngenunche. Citi câteva titluri: *Demoni şi vrăjitorie, Demonologie, de Parker.* Doctorul colecţiona lucrări despre demoni. Apoi zări câteva dreptunghiuri de hârtie strălucitoare, le luă şi le băgă în buzunar.

Se lăsa seara şi era stupid să-şi piardă astfel vremea, când trebuia să găsească de mâncare. O clipă se gândi că se va ciocni nas în nas cu o patrulă germană, că v fi omorât şi că va fi foarte bine aşa. Abia atunci vă7. U *Oi* înscripţie pe partea exterioară a uşii. Doctorul scrisese în nemţeşte:

Rog respectaţi-mi biblioteca.

Nu conţine niciun document de interes militar.

Mulţumesc.

În franţuzeşte ar fi trebuit să scrii asta, doctore!

Coborâse din nou la parter. Fireşte, dulapurile din bucătărie fuseseră golite şi frigiderul rămăsese deschis. Pe când scotocea prin încăpere, Soubeyrae auzi un zgomot, ca

de animal încolţit. Scoase revolverul. O fereastră pocni. Se duse spre canatul care se mai mişca şi văzu un soldat alergând cu un sac pe umeri. Maşinal, Soubeyrac încărcă arma şi urmări pe fugar. Omul străbătu în galop peluza presărată cu chiloţi de mătase, dispăru o clipă în spatele statuii lui Venus, ajunse lă poarta de fier, o trecu şi ieşi din câmpul vizual al ofiţerului.

Soubeyrae îşi vârî revolverul în toc. Nu putuse să tragă. Jefuitorul purta uniformă kaki.

— Domnule locotenent, spuse cu voce scăzută poştaşul, parcă ar fi pe acolo cineva.

Locotenentul trecu pe dinaintea lor şi intră în ceea ce trebuia să fi fost biroul doctorului. Văzu imediat casa de bani. Doi soldaţi din compania întâi se aflau în faţa mobilei. Ofiţerul abia că-i recunoscu, într-atât arătau ca nişte fiare.

Asta era războiul: aceşti trei oameni, ca şi sutele care se perindaseră pentru a distruge această casă a păcii şi pentru a călca în picioare cărţile. Oamenii nu mai erau oameni, ci nişte agitaţi primejdioşi sau nişte morţi vii. Îi trecură prin minte cuvinte militare: părăsire de post, jaf, împuşcat pe loc, Consiliul de Război. Se înăbuşi cu furie, îndesându-şi revolverul în teacă.

— Ticăloşilor, n-a fost de ajuns o execuţie! Ştergeţi-o!

Unul dintre ei plecă. Celălalt avu nenorocul să spună, ascunzându-şi privirile:

— Domnule locotenent, Daladier…

Dându-i un pumn în falcă, Soubeyrae îl culcă printre instrumentele împrăştiate şi mostrele de medicamente.

— Să ieşim, ordonă apoi locotenentul.

Zidul casei doctorului era găurit, o rană căscată, lângă un umbrar năpădit de trandafirii ofiliţi. Pe acolo intrară într-o altă vilă, mai modestă. „Atenţie, îşi spuse Soubeyrae, nu mai suntem departe de’ podul de peste Aisne”. Nimeriră peste un coteţ de păsări. O duzină de găini se zburătăciră ţipând, dar cei doi flăcăi suciră degrabă gâtul la o pereche. Cum scotociseră fără rezultat zece pivniţi şi bucătării şi cum pierduseră nădejdea, intrai’ă fără să bănuiască, prin

curte, într-un *Familistere* intact, care răspândea un puternic ’miros de provizii de băcănie. Se aflau acolo de-ale gurii să hrăneşti batalionul timp de două zile.

Soubeyrae stabili itinerarul cel mai puţin primejdios pentru a pătrunde în acest depozit providenţial. Soldaţii umplură doi saci cu merinde, Soubeyrae îşi îndesă buzunarele cu cutii de conserve şi făcură cale întoarsă la postul de comandă.

Maiorul Watrin aprobă fără dificultate „rechiziţionarea” propusă şi hotărî ca secţia comandamentului să păzească *Familisterul* şi să procedeze la aprovizionarea unităţilor vecine. Soubeyrae nu semnală prezenţa jefuitorilor.

Se lăsa noaptea. Tânărului locotenent îi era sete. Bău aproape un litru de apă. Maiorul moţăia pe un scaun de grădină. Capimul ronţăia ceva. Cu ochii deschişi, Soubeyrae scoase din buzunar ceea ce adunase în biblioteca doctorului, de pe podea: patru fotografii din Collioure, chiar de acolo unde declaraţia de. Război îi surprinsese pe amândoi, pe el şi pe Annie.

Lungit pe o saltea, cu mâinile sub cap. Francois privea crăpăturile din tencuiala tavanului. Maiorul dormea adânc, respira greu în somn, ca un bătrân. Adăpostul, luminat de o lampă de feroviar, tresălta din când în când şi umbre dansau pe tavan. Soubeyrae visa cu ochii deschişi.

Vedea însufleţindu-se cele patru fotografii, în care recunoştea toate detaliile. Era Collioure-ul, micul port atalan. Una dintre imagini reprezenta clopotniţa trandafirie a bisericii Saint-Vincent. Portul sarasin era reprodus fidel, fără ca ceva să trădeze preţioasa sa nobleţe. Alte două înfăţişau, desfăşurându-se în arene de lemn, fazele unei coride – o veronică izbutită şi o estocadă. Cea de a patra prezenta în prim plan o barcă catalană în care se aflau în partea din faţă trei sfinte negre, desenate după moda bizantină, minunate, ca un Cimabue spontan, devenit contemporan. Iar el cunoştea de undeva barca aceasta!

Ou un an în urmă, în august, el şi Annie se aşezară în faţa frumoasei luntre pentru a o admira, iar Francois vorbise

femeii despre permanenţa formelor în timp şi spaţiu, despre permanenţa profană a acestei desăvârşite linii a bărcii catalane, contemporană cu tovarăşii de drum ai lui Ulise, despre permanenţa creştină a iconografici sfintelor negre, patroane ale ţiganilor, reprezentate în acelaşi chip încă din vremea Bizanţului, Veneţiei, Genovei, Majorcăi.

...Revăd acea zi aurită ca boaba de. Muscat, de parcă nu s-ar fi scurs de atunci zece luni... „E cinci dupăamiază”... Ca în poemul lui Lorca: „A la cinco de la Tardeu... Marea scânteiază şi garbiul, vântul Spaniei, începe să se istovească... Marea... Flăcăiaşii din Algeria... Armie, ce bine-i! Mergem să ne scăldăm, Annie...

O febră de amintiri îl cuprindea datorită acestor imagini. O ştampilă de fotograf făcea dovada că fotografiile fuseseră făcute în august 1939. În august 1939, medicul cu vila devastată, cu găteli de mătase şi lucrări asupra demonologiei, trăia la Collioure în acelaşi timp cu tânărul institutor care se înfiora, un an mai târziu, de profanarea definitivă a locuinţei lui!... Flăcăiaşii din Algeria... Da, erau flăcăiaşii din Oran, care tocmai debarcaseră la Port-Vendres şi pe care-i văzuseră, şi Annie, şi el, şi care cântau în gura mare că-i vor tăia testiculele lui Franco... A, nu! acest episod avusese loc cu un an în urmă. Alt timp scurs... *Hemoragie... Magnier sângerhid şi având o şansă din zece. Dar noi, câte şanse avem.? Nu mult mai multe.* În celălalt an, în 1938, Francois căutase la Port-Vendres cocioaba despre care vorbeşte scriitorul-pictor Eugene Dabit în *Jurnalul* său şi pe care crezuse că a găsit-o în acel bistro *Tamarins,* unde cântau recruţii din Oran. Şi apoi, într-o zi din 1939, într-o luntre cu extremităţile ridicate, au trecut cu greu capul Bear, la Port-Vendres, Portus Veneris, Portul Ve~nerei, iar curentele ce se înfruntau făceau să clipocească valuri ascuţite, atât de sălbatic, încât ai fi crezut că fierbe marea! Lui Annie îi era frică... *Ah, plimbarea de dinaintea plecării tale, Annie, şi monumentul lui Mailiol de la Banyuls... şi caracatiţele aruncate de puşti pe cheiuri, şi mirosul scrumbiilor din Collioure, mirosul acelui Collioure pe*

care l-ai găsit atât de murdar în prima zi şi cu care spuneai că n-ai să te obişnuieşti niciodată, dar pe care ai început să-l adori peste o săiptămână... Şi plecarea lui El Mansour, vasul de cursă din Oran, aproape tot atât de mare cât bazinul lui din Port-Vendres, încât, ca să plece, trebuie să se desfăşoare în chip magnific ordinea omenească de pe pământ şi de pe apă, sub pavilion... da, spun bine. Sub pavilion... Asta am aflat abia azi, Annie, Annie... Sub pavilion, căci visul lui Dabit şi al prietenilor mei s-a destrămat, iar tu, tu nu ştii încă; visul meu s-a prăbuşit, fiindcă n-am ţinut seama de ce înseamnă pavilioanele în mod real, într-adevăr, da, din pricina naivităţii, a sincerităţii noastre, a ifoselor noastre... Via, via unde te duceai să ciuguleşti primii ciorchini copţi, şi-mi era întotdeauna frică să nu te prindă, căci, socialist fiind, eu respectam proprietatea, şi asta te făcea să râzi în hohote, şi-ţi jur că astăzi încep să mă înţeleg, deoarece, chiar acum, am văzut respectată proprietatea săracului, care mai avea încă supa pe masă, şi proprietatea prădată a doctorului care a luat aceste fotografii. Ştii, s-ar putea să-l fi văzut pe doctor. Îţi zâmbea, poate. Pe semne că locuia la Balette sau la Hanul Templierilor. Ah, cruzimea acestor imagini! Este ca şi când mi-ar arăta un paradis pe care nu-l voi mai regăsi niciodată. Ştiu, Annie, că nu-l voi mai regăsi niciodată. Înţelege-mă. Sau voi fi mort, sau voi fi un altul.

Mi-e greu, Annie, în seara asta. Aud sardanele în Piaţă. Cineva mă citează pe mine pentru judecata de apoi. Nu ştiu ce o să facă cu mine la judecata de apoi. Nu ştiu nici eu însumi ce-am făcut!...

Îţi aminteşti, în piaţa din Banyuls este un monument al libertăţii, deasupra unei cişmele. Cişmeaua libertăţii fusese spartă în acel an 1939 şi legată cu sârmă! mai ţinea niţel, nu? Ah, noaptea aceea când ne-am scăldat la Paulilles, când vâslele luntrei cu vârfurile întoarse picurau şi sclipeau, când ai stat goală şi când pe umerii tăi şiroiau diamante, Venera mea nocturnă... Aricii de mare, camioanele contrabandiştilor războiului civil din anul precedent... te

temeai de luntrea fantastică, ştii, luntrea cose se retrăgea când tu înaintai spre ea ca să te odihneşti, când nu mai aveai chef să înoţi... Revăd totul, totul! Îl revăd pe patronul hotelului, cu capul lui de Adolphe Menjou[5] *veştejit, cu boala lui de ficat şi, cu ideea fixă care-i suna în cap, ca un clopoţel, dorul lui de a face înconjurul lumii. Adu-ţi aminte, nu vorbea decât folosind nume geografice şi gesticula cu o mână care spunea multe; voia să spună cam aşa: „*Ah, Djerba, Djerba... Ah, Macao, Macao, Macao... Ah, domnule, Marchizele, Marchizele! Şi Vera Cruz! Ah, Hong-Kong, Hong-Kong. Hong-Kong!*”* Ce elocvent era!

Maiorul sforăia. Gondamini dicta un raport, cu glas imperativ. De afară răzbătea doar muzica suavă a nopţii, glasul câte unei cucuvele sau al câte unei păsări de pradă; se auzeau şi zgomotele slabe ale detunăturilor îndepărtate. Nu, nimic’din toate acestea nu era posibil; noaptea şi ziua erau un vis. Un coşmar era şi faptul că Magnier neevacuat nu mai avea decât o şansă din zece în adăpostul lui El Medico, şi că Compiegne nu era luat.

Îşi interzise să viseze mai mult. Era prea uşor. Vru să se gândească.

Annie, ascultă-mă. Înţelege-mă. Eram pe deplin conştient de drama care se pregătea. Înţeleseserăm fatalitatea unui război pe cât de stupid pe atât de inevitabil. Pregătiserăm totul în funcţie de această ultimă vacanţă în portul soarelui. Nu mi-am comandat costum de iarnă şi mi-am făcut un pantalon de călărie. Călătoria, la Collioure a fost un rămas bun luat de la pace, Annie, şi de la tinereţea mea. Da, Annie! Nu poţi să ştii în ce măsură am cântărit şansele acestei călătorii. M-am gândit că declanşarea inevitabilă a maşinii de război, că trecerea de la diplomaţie la strategie trebuia să n lase un joc între pace şi război. Încă mai puteam fi fericiţi câteva zile. Făcuserăm, în iulie, o concentrare în care am repetat chiar mobilizarea regimentului. Îmi lăsaserăm acasă lada de campanie

5 ***Actor de cinema, pomădat şi cu mustăcioară, celebru între cele două războaie, care juca roluri de „june prim“.***

pregătită, Annie. Nu ţi-am spus-o niciodată.

Atenţia slăbi în el ca o lampă care se micşorează şi talazurile visurilor reveniră în lame lungi, liniştite.

Carcassonne, care se vede atât de bine din tren, splendoarea centurii sale trandafirii... va trebui să mă duc totuşi să văd de aproape într-o zi meterezele de la Carcassonne... castelul din Salses, ivit gata înarmat dintre stâncile roşii ale Corbierilor, eleşteele, satele înconjurate de apă la adăpost de privirile turiştilor, bărcile ce dorm în laguna plină de sare... culcate pe răsfrângerea lor.

Tot sudul revine în inima ofiţerului nemişcat, devine prezent! Niciodată prezentul n-a fost aşa de savuros, în-.! tr-atât parfumul lui este intensificat de ameninţarea unui destin care-i stabileşte limita. O schimbare de o jumătate de oră, la Port-Vendres, înlesneşte tânărului călător o prelungire a plăcerii. Vede, de pe cheiul pustiu, cu asfaltul deja topit de soarele de dimineaţă, desfăşurându-se peisajul apreciat pentru uscăciunea lui, roca impasibilei Madeloch, care domină marea, marea, întinsă şi netedă ca într-un tablou al lui Matisse, arcuindu-se între case, într-un albastru. Soarele este intens pe chei, umbra în gară este deasă. Intră. O ţigăncuşă cu ochi de cărbune fredonează

În tara dansurilor fandago
Şi a vălurilor de dantelă...

E fericii. Cântecul nu-i face rău. Un aloi» îşi înalţă vertiginos între pietre cânteculfloriisale. Soubeyrae aşteptă automotorul care i-o va aduce pe Annie. Ea e la Collioure.

Annie e aici, pe peronul gării-miniatură din Collioure. Simplă, deja bronzată, într-o rochie de plajă albă, deseoperindu-i umerii aurii, cu acea mână odihnită pe care atât de bine ştia să o câştige în numai câteva zile de vacanţă.

Coboară amândoi spre malul mării. Îi e greu să-şi potrivească pasul cu cel domol al tinerei femei. Recunoaşte fiecare[6] vitrină, fiecare terasă, fiecare chip, fiecare

6 ***Mîncare provensală făcută din peşte fiert in apă sau vin alb, cu usturoi, tomate etc,***

dreptunghi de umbră în care fâşiie o perdea de mărgele. Ghiceşte la capătul coridoarelor seninătatea curţilor de tip spaniol. Îi este poftă de scoici, de *bouillabaisse* / de *paella* îi este foame de mare, de luntre, de soare mângâind pielea şi de Annie.

Annie îl privi, atât de placidă, nespus de placidă, pe omul acesta înfierbântat şi nervos pe care oraşul i-l restituia şi pe care războiul avea să i-l ia şi spuse, cu o uşoară inflexiune de ironie în glas:

— Eşti îndrăgostit?

Francois pierduse totul. Comportarea Anniei, tihna ei într-o viaţă mai mult fizică, vechea ei încetineală îl convinseră curând că această reflexie dezinvoltă nu era de loc un accident. Annie nu se ridica la înălţimea dramei. O simţea departe de el. Şi proiectul său romantic de scurtă fericire în ciuda destinului... — „încă o clipă de fericire...41 fusese sfărâmată de prezenţa unei partenere care n-avea chef să participe la joc.

Cu toate acestea, profitară la maximum de această vacanţă a destinului şi ea nu fu într-adevăr stricată decât pentru el, din cauza aripilor ce-i fuseseră tăiate. Drama dragostei lor era că Annie îl iubea, dar nu cum trebuia, iar el la fel. Adesea ea îi reproşase o lipsă de tandreţe, lucru frecvent la un tânăr, iar el, o lipsă de simplitate, de camaraderie în dragoste. Aşa că jucaseră, fără să ştie, un vodevil prost. Căci, în mod excepţional, ia Collioure, el mersese şi o copleşise cu o tandreţe pe (are ea o găsise, atât de excesivă, înoât o judecase, dacă tiu teatrală, cel puţin suspectă, pe când ea îşi făcea, pentru a se apropia de el, mişcarea inversă, a unei simple camaraderii de vacanţă, alcătuită din bucurii trupeşti şi apă sărată. Trist joc de-a v-aţi ascunselea!

Rulotele unui circ în trecere Străluceau în toată splendoarea lor colorată, pe fundalul mării. Francois făcea puţină pictură, pictură de amator. Annie tricota. O familie de ţigani se tânguia zgomotos. Văzură un pescar tânăr şi un nomad pierind împreună, cu traistele pline şi smulgâridu-se

în mod teatral de colibă şi de rulotă. Francois încetă să picteze şi Annie să tricoteze. Se lipi de el. Era gravă şi o întrebare mută i se citea în ochi. El minţi

— Cheamă nişte înmatriculaţi. Ca'n septembrie.

Statură unul lângă altul, umăr lângă umăr.

Atunci se apropie de ei un bătrân cu pielea cărămizie şi părul alb. Îi privi îndelung. Francois continuă să picteze şi ea să tricoteze. În sfârşit, bătrânul rosti, cu un puternic accent catalan, această frază profetică:

— Voi! Da, voi! Dacă voi sâmţeţi războiul, atunci jos pacea!

Soubeyrae luă mâna Anniei în mâna sa. Nicio cută nu încreţea apa mării şi un pescăruş uriaş, suspendat parcă în aerul cald, plana deasupra umbrei lui.

Maiorul Watrin se trezise. Privirea i se oprime pe hârtiile căzute din buzunarul lui Soubeyrae. Francois văzu ce anume reţinuse atenţia maiorului: erau paginile vechii reviste ilustrate, *Miroir du Monde,* pe care le adunase din băcănie, cu intenţia de a i le arăta lui El Medico. De recompuneau în fotografii îngălbenite, victoria din 1918 şi defilarea vitejilor pe sub Arcul de Triumf. Se apropie de maiorul ce sta nemişcat. Se uitară amândoi la poze: armată istovită, mustăţi mari, mantale lungi, generali hieratici, căpitani săltând în şa, fa nioane, drapele, gulere scrobite, haine ajustate, pălării tari în rândurile mulţimii.

Watrin se răsuci cu totul şi se ridică.

Urmă o foarte lungă tăcere.

Apoi spuse, stând cu spatele: *,

— În ce priveşte mutarea lui Poivre, Soubeyrae…

— Domniile maior?

— E de prisos.

— Dar, domnule maior, aţi… aţi hotărât chiar dumneavoastră.

Maiorul îşi drese glasul, apoi continuă:

— Nu ţi-am făgăduit că Poivre nu va fi ucis.

Dinspre Biermes se auzi din nou cântecul scurt al armelor automate.

— N-am nevoie de dumneata mai devreme de o oră, mai spuse Watrin.

Watrin se întoarse. Pe chipul său nu se putea citi nicio urmă de emoţie. Îl văzu pe Soubeyrae echipânclu-se, strângându-şi centura şi punând tocul revolverului în aşa fel, încât să nu-l mai rănească la şold. Tânărul ofiţer deschise tocul, scoase arma, se uită la ea, îi întoarse butoiaşul, o vârî la loc, fără să scoată o vorbă, salută şi ieşi.

Francois relua drumul de dimineaţă, pe o noapte aproape la fel de neagră. Trecu din nou în insulă cu bacul. Secţia lui nu se mişcase. Poivre nu murise decât cu două ore înainte de sosirea lui. Sergentul Baudouin, vameşul, îi povesti întâmplarea, în faţa trupei. Nişte *mineri* pisaseră dâmbul pe care rezistau. Poivre fusese doborât încă de la primele explozii, lovit la cap. Făcuse dovada unei mari nepăsări, nevrând să se aplece, să se culce la pământ, să se târască, impulsiv ca un băieţel, dezarmând pe şefi cu privirea-i candidă. Ceilalţi de departe, l-au văzut prăbuşind u-se. Bombardamentul continua. Nici vorbă nu putea fi să se ducă în ajutorul lui. Trebuia să fi fost zece dimineaţa, iar Poivre era cu sergentul-şef. Boueheux fusese acela care strigase că Poivre a murit. N-au putut face îndată apel la brancardierf. Cu cea mai mare greutate au evacuat trei răniţi, în Cursul serii. Abia la căderea nopţii auzi Baudouin un horcăit venind dinspre locul în care căzuse Poivre. Poivre mai trăia! Dar, din păcate, nu mai era nimic de făcut. Poivre a mai horcăit încă două ore.

Acum Poivre nu mai suferea.

Soubeyrae luă mâna lui Poivre. Era ţeapănă şi îngheţată. Lângă verighetă văzu un inel de aluminiu. Poivre însuşi îl fasonase. La lumina slabă a lanternei camuflate, Soubeyrae văzu acelaşi inel pe propriul lui deget. Cele două inele fuseseră decupate de Poivre din rămăşiţele unui avion căzut în martie, avionul asului englez Cobber. Le fasonase cu pila briceagului său elveţian. Şi îi spusese atunci locotenentului:

— O să fac unu’ şi pentru nevastă-mea.

Francois scoase încet verigheta şi inelul de aluminiu din degetul mortului, le legă cu o sfoară şi le puse în portofelul lui, eu intenţia de a le destina soţiei lui Poivre.

Poivre! Ordonanţa fusese cel mai bun prieten al său, în ciuda gradelor şi a castelor. Degeaba zăcea trupul lângă el, Francois nu-l vedea mort, ci viu, aşa cum era la cantonamentele de odihnă şi apoi la Volmerange, drăguţ şi îndatoritor cu lorenii care regăseau în el pe blondul cu ochi albaştri al visurilor lor.

În a treia lună de război fuseseră cantonaţi lângă Valenciennes. Soldaţii erau nervoşi, pentru că se aflau aproape de casă, iar permisiile fuseseră suprimate. În duminica aceea, Poivre se stăpâni cu mare greutate şi hoinări toată ziua, de la „castelul de sus” la „castelul de jos-, prin câmpurile de sfeclă şi lucernă, prin livezi. Iar seara era o seară frumoasă de toamnă, el veni la Soubeyrae în grădina unde ofiţerul vorbea despre artă cu căpitanul. Poivre ţinea în mână un măr uriaş.

În gestul acesta de dăruire, mărul vorbea în rotunjimea lui roşie, în plinătatea lui flamandă.

— Mi-era dor de nevastă-mea şi de băieţel; atunci m-am dus să culeg cel mai mare măr pentru ’mneavoastră, ca să-mi mai mut gânclurile de la ei.

Poivre stătea în picioare în livada bogată, în faţa căpitanului şi a lui Soubeyrae. Soarele desena suliţe de umbră pe uniforma lui săracă şi s-ar li zis că emul avea să înceapă să vorbească păsărilor.

Soubeyrae privi mortul şi strânse din dinţi, ca să nu izbucnească în hohote de plâns.

VI

Când intră în cărămidărie, în nădejdea că va putea uita în. Somn de morţi şi de vii, tânărul ofiţer găsi pe jmaior şi, pe Căpitanul Imaterial în tovărăşia adjutanîtuhi’i; jele batalion şi a unui secretar. Lumina crudă a lămpii îi contura ca pe nişte sfinţi de lemn, strânşi în uniformele ale căror aurării şterse luceau slab. Chipurile lor erau grave.

— A, zise Watrin, vino încoace, Soubeyrae! Au venit

ordine de la regiment. Poţi să pleci, Gondamini, te va înlocui Soubeyrae. Ia schiţa.

Soubeyrae dădu ascultare. Detesta schiţele astea. Şi creioanele colorate. Birocraţie a morţii. Duşmanul era însemnat cu roşu, prin săgeţi care indicau direcţia presiunii.

— Bun, la stânga, atacul *boşilor* se manifestă în direcţia Château-Porcien, Avancon, Tagnon, da, cu incursiuni prin pădurea Cervelles şi prin pădurea Boucher. Compania lui Cavatini se află în contact cu inamicul pe partea stângă.

— Cu inamicul. Dar... batalionul lui Eyquem!

— Batalionul lui Eyquem s-a repliat din ordin spre Tagnon şi Le Châtelet.

— Dar mai la stânga, divizia de stânga!

— Nu... nu ştiu. Nu ştiu nimic mai mult.

’ Maiorul lăsă ochii în jos; pe hartă, arătătorul lui desenă linia care jalona pătrunderea germană. ChâteauPorcien, Avancon, Le Châtelet...

— Retorne, murmură el.

Era un râu mic care curgea parale i cu riul Aisne, la zece kilometri în spatele lor.

Impresia de goliciune oferită de partea stângă, aidoma unui şold ameninţat de o lance, impresie pe care o resimţise deja atât de dureros, acea ameţeală irezistibilă şi fizică în acelaşi timp, acea chemare a hăului îl cuprinse din nou pe Soubeyrae. „Asta-i din Pascal14, gândi el. Această întoarcere la profesie îi făcu să zâmbească amar.

Orienta săgeata presiunii germane spre punctele de sprijin ale batalionului, când Watrin interveni:

— Nu, Nu în direcţia aceasta, săgeata. Spre sud, Direct spre sud. *Exact ca şi cum noi n-am exista.*

— Deci, zise locotenentul, ne depăşesc pe stânga?

— Da, încuviinţă maiorul.

Bătrânul repetă, cu un aer concentrat:

— „Fiecare sat trebuie să constituie un punct de sprijin închis. Fiecare element depăşit de blindatele inamice trebuie neapărat să continue să reziste şi să-şi asigure îndeplinirea misiunii... Dacă, deci, barajul infanteriei

noastre rămâne solid şi valabil după trecerea carelor adverse, acestea vor fi pierdut cu siguranţă partida11. E limpede! Iată de ce primesc ordin de la regiment să fac *faţă la vest.*

— La vest!

Acest ordin uluitor preciza îndeajuns de bine situaţia! În felul acesta, câteva batalioane, un regiment, o divizie se puteau topi ca O bucăţică de zahăr într-un pahar cu apă. Puteau dispărea, înghiţite într-o singură zi de luptă!

— A face faţă la vest, spuse Watrin, asta mai înseamnă şi a părăsi cărămidăria. E imposibil ca punctul de comandă să rămână pe noul aliniament. Ne vom instala în pădurea Joyeux, la Corne Nord, ca să putem face în bune condiţii observarea. Vei pleca îndată ce vei fi gata.

— Am înţeles, domnule maior.

Oamenii se obişnuiseră acolo, la fabrica de cărămidă, şi schimbarea unei poziţii fortificate natural, instalarea în chiar sinul naturii, nu prea îi se părea grozavă. Să părăsească adăpostul cuptoarelor era chiar mai demoralizant pentru ei decât să afle că batalionul făcea de ′ aci înainte faţă la vest, apărat doar la nord de o companie dispersată pe tren. Francois se simţi ca acel crustaceu pe

(are copiii din Collioure îl înfig în vârful unditei în chip de momeală: înarmaţi, dar cu pântecele descoperit.

Două ore mai târziu, secţia de comandament ocupa Corne Nord. Străjile instalate de locotenent nu vedeau nici până la zece metri. Totul se mişca: tufişurile, copacii, cutele terenului. Soubeyrae străpungea noaptea, cu ochii dilataţi, noaptea începuturilor lumii.

În cursul deplasării, pe porţiunile înalte ale terenului, văzură în depărtare arzând satele din valea Aisnei, satele Rethel, Sault, Acy. O şură îndepărtată devenise, în bătaia vântului, jăratec. Din când în când, ca să nu-l prindă somnul, ofiţerul vorbea, vorbea încet. Glasuri înăbuşite îi răspundeau. Se auzeau zumzet de avioane în depărtare şi ţârâit de greier în lanurile de grâu. Unii dormeau. Alţii săpau un adăpost şi blestemau rădăcinile. De jur împrejurul

lor era un foc de artificii estompat de rachetele multicolore care dansau, îşi făceau semn, dădeau în vileag pe cei hăituiţi. Se simţeau inamici trecând pe aproape, şoapte în limbă străină, ţipete de cucuvea, de răpitoare, ţipete trucate fireşte.

Către ora unu şi treizeci, Soubeyrae auzi un zgomot. Apoi, departe, vocea gravă şi liniştită a maiorului. Şeful nu-i apăru decât când fu foarte aproape. O umbră în întuneric.

Watrin ordonă încetarea lucrărilor de săpare a adăpostului. Se întinse pe pământ, la rădăcina unui copac şi adormi aproape imediat. Soubeyrae se duse la străjile lui, îl trezi pe Lebourg, sergentul-observator, care-l înlocui, iar el se înfăşură în pătură. Se făcu una cu pământul. Deodată se ridică, cu ochii dilataţi. Noaptea era tot atât de densă. O voce şoptea:

— Uitaţi-i acolo, domnule locotenent, în faţa pădurii.

E un boschet. Înaintează.

Auzea glasul lui Lebourg ca prin vis. Sergentul îl ajută pe locotenent să se ridice, arătându-i partea de est. Se dezlănţuise acolo un joc sângeros de-a baba-oarba.

Soubeyrae scoase revolverul. Îşi holba ochii, ca să străpungă bezna. Ajunseră până la marginea pădurii Joyeux. În faţa lor totul dansa, uşor. Boschetele înaintau şi se retrăgeau pe fondul nedesluşit al câmpiei. Se auzeau voci guturale. Două ţipete de cucuvea, apoi o tăcere ameninţătoare. De la dreapta la stânga trecu o umbră, la zece paşi poate. Soubeyrae trase, şi revolverul era să-i sară din mână. O voce strigă:

— Eu sunt, domnule locotenent, cu sunt. Nu trageţi.

Omul se prăbuşi lângă el, gâfâind. Recunoscu pe Philippon, unul dintre cei doi flăcăi salvaţi de la „alişveriş”. Asupra lui trăsese Soubeyrae.

— Eşti atins? îl întrebă înspăimântat.

— Nu, răspunse soldatul.

— De ce-ai dat buzna peste noi? Te-am luat drept un mamut! Ce dracu’ făceai în afara pădurii?…

— Domnule locotenent, m-am dus să mă uşurez… Eram

pe terminate, când am văzut doi... Erau foarte aproape, la câţiva metri. Am strigat...

Război de o sută de ori nebun! Fără a mai pune la socoteală caraghioslâcul omului care ziua caută pădurea pentru nevoile sale firești, iar noaptea fuge de ea! Soubeyrac pufni nervos. Îşi închipui soldatul trăgându-şi pantalonii, întrerupt, luând repede centironul şi strigând... Ce caraghioşii el

La postul de comandă mai erau câteva grenade defensive. Un telefonist avea una, dar nu ştia s-o folosească. Soubeyrae o amorsă, o aruncă spre tufişul indicat de Philippon şi strigă: „Culcaţi-vă'\ Explozia fu enormă, mult prea mare pentru o simplă grenadă. Se auzi ţipătul unei păsări de noapte care slăbi în intensitate şi un zgomot desluşit de frunze mişcate. Era oare un om? Se zice că lupii, ca şi noaptea, înaintează întotdeauna de la est la vest...

Sosi Watrin:

— Ce este?

— La drept vorbind, nu prea şi iu, domnule maior. Mişca ceva, cam la treizeci de paşi. Am tras. Acel ceva s-a jelit. Ascultaţi.

Ţipătul acela de pasăre se auzi din nou, mai departe, coborând de la foarte ascuţit la grav.

— Nu ştiu dacă era câine sau om, domnule maior, mă duc acolo.

— Nu. Rămii aici! Fiţi vigilenţi, copii!

Batalionul, smuls de la adăpostul ruinelor, viteazul batalion opunea rezistenţa unui taur pe jumătate doborât, care se clatină pe picioare, se învârteşte în toate părţile, încă mai ameninţă cu coamele, dar care se întreabă de unde-i vine moartea.

La ziuă Francois se deşteptă. Îşi simţea gura coclită, avea poftă de o cană cu cafea. Totul era liniştit. Se duse spre tufişul în care se materializase primejdia nopţii. Găsi acolo schije ale grenadei lui şi o grenadă de mână germană, abandonată. Nu, nu cu un animal avuseseră de-a face în

urmă cu câteva ceasuri.

Mai avea puţină pâine. Tăie o felie subţire, deschise o cutie de sardele şi mâncă. Oamenii se dezmorţeau. Înghiţea greu sardelele, iar limba parcă i se umfla în gură.

Soubeyrae începu să caute în mărăcini ceea ce urmărea. Curând găsi un pârâiaş şi, cu bustul gol, se spălă meticulos. Îi mai rămăsese un săpun aproape întreg. Peste cât timp va putea să-şi găsească oare rezervele, în lada de campanie, la Juniville? Apa era rece. Obrazul îl înţepa; de trei zile nu se bărbierise. Printre golurile crengilor şi ale plantelor se vedea galbenul griului mărimi, întinzându-se cât vedeai cu ochii, contrastând cu verdele frunzişului, iar ciocârliile se înălţau spre cer. Soarele era deja puternic, nici urmă de ceaţă. Francois se bărbieri, folosind o oglindă de buzunar înfiptă în scoarţa unui stejar. O ghionoaie rânjea şi bătea cu ciocul. Francois se întoarse. Maiorul îi răspunse la salut cu un zâmbet scurt, ce se pierdu în neschimbatele lui mustăţi.

— Unde ai găsit, apă să te bărbiereşti, şmechere afurisit? întrebă el.

Asta-i plăcea.

Către ora şase şi treizeci desluşiră zgomote specifice luptei de infanterie. Era aproape de necrezut. *Vene.au din sud, sud-vest,* din direcţia Châtelet-sur-Retourne, la zece kilometri. Bătălia avea să fie înverşunată acolo, toată ziua, contrastând cu liniştea din noul sector, curând tulburată de un bâzâit înăbuşit ce plutea în aer ca un nor de insecte îndepărtate.

io*

Toropeala moleşea bravul batalion. Ofiţerul adjunct se aştepta ca maiorul să-şi înmulţească ordinele, fie de utile ori inutile: să se sape gropi individuale, amplasamente de tragere, să se numere muniţiile, să se verifice armele. Dar nu. Watrin se spălă, se bărbieri, studie terenul cu binoclul, reperând atent toate punctele vizibile, partea de sus a unei mori de vânt, un horn, o pădure tărcată, de mesteceni şi brazi. De la Corne Nord din pădurea Joyeux se mai zăreau înălţimile Rethelului şi ale cimitirului, dar spre dreapta.

Binoclul îi îngădui să-i vadă pe nemţii care se agitau în junii unor camioane. Încărcau, descăreau, apoi o luau de la început cu alt camion.

Soubeyrae se duse să vadă E.R.17, care nu mai funcţiona deloc.

În sfârşit, se adânci în observarea a ceea ce se petrecea la sud, la extrema stânga, de când batalionul virase cu un sfert de întoarcere. Nu, ziua aceasta nu semăna cu cea din ajun! Era un 10 iunie bogat, care-ţi vorbea de vacanţă. Companiile trimiseseră rapoarte asupra instalării, cereri de alimente şi muniţii, situaţii de efective. Comandantul batalionului citise şi studiase el însuşi totul. Către ora zece dimineaţa, în afară de bătălia care continua la vest şi la sud şi care se apropiase sensibil, căldura devenise copleşitoare. Nu mai aveau decât să aştepte instrucţiunile regimentului, care nu mai dăduse semn de viaţă de la ordinul de plecare.

Totuşi maiorul trimisese deja doi agenţi de legătură la regiment, la Perthes, sat aflat la patru kilometri depărtare. Făceau aproximativ două ore, dus şi întors, încă nimic. Watrin vorbea din ce în ce mai puţin.

Mai trecu o oră. Oamenii mâncară ceea ce aduseseră din Sault şi băură apă îndulcită cu zahăr. Soubeyrae regretă *Familistere*ui de la Sault-les-Rethel. Prea târziu. Acum era probabil ocupat de nemţi.

Către ora treisprezece şi treizeci se produse o schimbare. Lupta de infanterie se apropiase. Din satul Tagnon ea putea fi auzită, tot la sud – sud-vest, către poziţiile de curând ocupate de batalionul repliat al lui Eyquem. Se mai părea – dar cum puteai să judeci numai după zgomot – că bătălia se apropia de Neuflize, în plin sud de data aceasta. Şi mereu, mereu, huruitul îndepărtat al motoarelor…

Soubeyrae cercetă cu binoclul în direcţia satului Perthes, de-a lungul lizierei pădurii Joyeux, ale cărei dimensiuni descrescuseră o dată cu ivirea zorilor. Se întoarse. Reperase balonaşe de fum spre Perthes. Maiorul, taciturn, lăsa capul în jos: patru agenţi de legătură trimişi pe rând, în cursul dimineţii, nu se întorseseră.

— Domnule maior, spuse Soubeyrae, pe care inactivitatea începea să-l înfurie, eu mă duc acolo.

Soubeyrae era responsabil cu legăturile. Telefonul era doar o amintire, E.R.17 doar o cutie mare de conserve; agenţii de legătură se topeau. Va plăti el asta, cu fiinţa lui.

Watrin şedea pe un butuc, nepăsător, şi ochii lui albaştri erau aproape lipsiţi de expresie. Soarele puternic din ultimele zile îi tăbăcise pielea. „Doamne, Dumnezeule, gândi Soubeyrae, oare ee are? Parcă i s-ar fi făcut o injecţie!” Aspru, de lemn, de tablă, maiorul nostru! îşi. Ridică faţa masând-o încet cu amândouă mâinile şi spuse:

— Te-ai născut cu douăzeci de ani prea târziu, Soubeyrac!

Soubeyrae nu înţelese.

— Dacă cumva n-am trăit eu douăzeci ani prea mult, reluă Watrin.

— Domnule maior…

— Da, poţi să încerci să faci joncţiunea cu Perthes.

— Aveţi o hârtie, domnule maior?

— Inutil. Aprovizionare cu alimente şi muniţii. Şi ordine. Mâncare, muniţii şi ordine. Înştiinţez pe a treia să te urmărească prin foc cu o puşeă-mitralieră.

Francois îşi potrivi casca pe care în cursul dimineţii o înlocuise cu boneta, strânse cureaua sub bărbie, îşi vârî cazmaua, uitată în ajun, prin centură, de-a lungul şoldului, şi se îndreptă spre marginea pădurii.

La liziera sudică, Soubeyrae privi spre Perthes care nu se vedea, dar care era semnalat de o coloană de fum. Ieşi din pădure alergând şi făcu vreo treizeci de paşi sub soarele arzător, hărţuit pe de o parte de ruşinea militară pe care o resimţea deplasându-se în acest fel, în picioare, în teren bătut de inamic, pe de alta de ruşinea umană de a fi silit să meargă în patru labe. Frământarea se soldă printr-un compromis: adoptă un mers îndoit, destul de obositor, până ce atinse liziera unui lan de grâu.

Pentru a diminua şansele de a fi interceptat, Francois hotărâse să nu se ducă direct la Perthes, ci să ocolească

descriind un unghi drept: să treacă prin cota 145, punctul cel mai înalt din sector, să meargă şi mai departe la est până la moara de vânt şi numai de acolo să se abată în unghi drept spre sud-sud-vest pentru a intra în Perthes, prin marginea de est a satului. Lua deci înălţime şi vedea griul eulcându-se în valuri la cea mai mică adiere de vânt. Era frumoasă această Champagne de culoarea şampaniei. Grâul era smălţat de albăstrele şi de maci, ca o rochie ţărănească, iar între lanuri pământul, luminos, apărea aproape alb. Desluşi bine de tot satul Perthes în acest peisaj imens. Mai multe incendii stârniseră fum. „Dacă rămânem, gândi el, aici trebuie să-mi instalez observatorul”. Spre sud, alte incendii îşi scuipau fumul negru. Încercă să se repereze pe hartă, însă nu consideră exactă observaţia: Neuflize, Alincourt şi Juniville, unde se afla lada lui de campanie, ardeau, în plin sud, aşa încât el se afla în centru unei bucle largi, dar aproape complete!

Respiră adânc când auzi mici şuierături pe deasupra capului. Se culcă se ridică şi şuierăturile începură din nou. Auzi după aceea focuri de armă. Nemţii trăgeau probabil de departe, căci nu reuşea să repereze flăcările de la gura ţevilor.

Hotărî să părăsească cota 145 şi să se afunde în lanul de grâu. Începu să se târască. Moara de vânt apărea la aproximativ o mie cinci sute de metri, ca o insectă uriaşă. Francois se întâlnise deja cu frica şi învăţase cum să se poarte cu ea. Pentru moment, ea nu era prezentă. Totul părea mai curând un joc prelungit al adolescenţei. Se întreba până ia ce punct va putea inamicul să-i urmărească dâra în grâu. Se opri o clipă, lângă un mac catifelat, şi-l culese. Aruncă o privire în direcţia pădurii Joyeux, dar pădurea era mascată. O rafală îi salută prezenţa capului, când ieşi la suprafaţă. Constituia probabil o miniatură mişcătoare, amuzantă în fond, în cutarea armei inamicului. Mai rău era însă că rafala venea de data aceasta din stânga. Era prins între două focuri. Casca îl frigea. Din când în când, zărea, în depărtare, marea, aproape transparentă.

Se strecura prin grâu, dar vara fusese secetoasă şi lanul nu era prea înalt. Răpăi o rafală, o rafală de puşcă-mitralieră, mai sonoră, mai lentă. Compania a treia ţinea la respect mitraliera germană. Se ridică, înaintă în salturi, mai întâi scurte, de vreo cincisprezece metri, apoi lungi, foarte lungi. Nemţii îl abandonaseră, pentru a răspunde puştiimitralieră. Alunecă într-o cută a terenului, la limita dintre două câmpuri, unul de grâu şi o păşune, şi întinse pasul. Moara se apropiase. Recunoscu sfărâmăturile unui avion de recunoaştere german, doborât în urmă cu două zile.

Părăsise grâul şi se târa printr-o păşune neîngrijită, foarte săracă, năpădită de muşuroaie de cârtiţe. Abandonase pasul de cursă, abia îşi mai trăgea sufletul; sudoarea şiroia sub braţ, sub cască, în cutele gâtului. Situaţia lui se înrăutăţise din nou: trebuia să străbată încă vreo sută de metri în contrapantă, iar inamicul părea să se fi apropiat, căci gloanţele începură iarăşi să ţiuie. Intervenţia puştii-mitralieră de la a treia era deacum înainte ineficace. Pământul era jupuit, pătat de cruste mari, albe, iar focurile de armă izolate, mult mai apropiate, stârneau în văzduh balonaşe de praf alburii. Se târî, lipindu-se cât mai strâns de pământ. Tirul se regla, hăituindu-l. Luminiţa roşie care trebuia să-l ucidă întârzia. Deodată se simţi înţepenit, cu răsuflarea tăiată, cu inima bătându-i puternic în colivia coastelor. Niciodată n-o să poată străbate cei optzeci de metri care-i mai rămăseseră. Dacă se prefăcea mort, nemţii aveau să înceteze să tragă. Da. Dar atunci nimic nu-i va împiedica să vină să-l culeagă. Ideea aceasta îl biciui parcă. Se târî din nou. Tresări: o piatră îi lovise casca. Atunci se ridică şi sări spre o pădure albită de căldură, lângă moara care se învârtea majestuos pe cerul albastru. În faţa lui ţişniră rafale de arme automate. Îşi văzu mai departe de drum. Nu ştia dacă gloanţele vin de la ai lui sau de la duşman. Asta nu mai avea importanţă.

Moara deveni imensă deasupra capului său. Sări, se împiedică de rădăcini, se prăvăli într-o groapă şi strivi rămurişul care trosni sec sub burta lui. Cu pieptul p»

crengile sfărâmate, cu ochii închişi, înţepat de sudoarea acidă, cu inima bătând să-i iasă din piept, se simţi cuprins de nişte mâini. Îl prinseseră…

— Dom’ locotinent, dom’ locotinent, ia te uită!

Trei soldaţi de la regiment îl ridicau făcând haz. Ei erau aceia care răspunseseră nemţilor cu puşca-mitralieră. Arma, aflată la douăzeci de metri, mai fumega încă. Francois îşi scoase casca. Aerul îi răcori fruntea. Un flăcău îi întinse bidonul; bău. Bău vin, un vin foarte tare. Se înecă. Înapoie flăcăului bidonul. Era o namilă cu urechi clăpăuge, roşcovan, cu gura ca o despicătură de la o ureche la alta.

— Eşti din batalionul lui Soulas? întrebă el.

Presupunerea era firească; batalionul lui Soulas rămăsese în poziţia a doua şi apăra satul Perthes.

— Nu, dom’ locotinent. Noi suntem din batalionul doi Venim de-acolo. Şi arătă spre vest.

Soubeyrae îşi trecu mâna peste frunte; era udă.

— Stai, stai, spuse el, batalionul lui Eyquem. Nu se poate. Batalionul lui Eyquem e la stânga, pădurea Cervelle, pădurea Boucher şi Tagnon, în faţa satului Perthes! La zece kilometri de aici!

— Ba, da, dom’ locotinent. Suntem o grupă şi jumătate. Avem amplasamentele în tunelul de la Tagnon. Nemţii ne-au atacat pe la sud. Se vedeau tancurile lor trecând spre Tagnon şi Perthes…

Tancurile lor? Asta era deci zgomotul acela infernal de motor pe care-l auzise.

— Maiorul Eyquem a hotărât să ajungă la Perthes. Am ieşit din tunel, însă nu toţi. Eu am fost blocat pe marginea şoselei Sault-Tagnon. Nemţii coborau de la Rethel în camioane… Am fost prins…

— Ai fost prins?

— Nemţii m-au pus să duc o ladă cu muniţii. Un glonte a omorât un soldat neamţ lângă mine şi ofiţerul *boş* voia să iau arma şi să trag într-ai noştri. Am refuzat. Mi-a pus revolverul în spate şi m-a obligat să înaintez aşa pe şosea. Pe urmă a fost încăierarea. M-am ascuns după un pom. Ei

au trecut. Eu am regăsit băieţii, asta-i tot.

— Dar restul batalionului lui Eyquem?

— Da, făcu flăcăul, cu un gest mare, vag. Domnul sergent…

Era printre ei un sergent; timid. Acesta salută.

— Domnul sergent vrea să ne ducem la punctul de comandă al regimentului. Nu se poate.

— Cum, zise Soubeyrae, nu se poate?

— Nu, spuse soldatul faţă de sergentul tot tăcut, nu. Se poate… Veniţi să vedeţi, domnule locotenent!

Înaintară toţi trei în umbra răcoroasă. Ceilalţi rămaseră lungiţi în iarbă. Se apropiară de margine. Şi Soubeyrac avea să-şi amintească întotdeauna de cele ce văzuse atunci:

La trei sute de metri în faţa lor, pe şoseaua BiermesJuniville, defila o coloană motorizată germană, complet camuflată cu frunze, cu motocicliştii purtând glugi din pânză impregnată cu ulei. Cobora în direcţia Juniville.

Ţărmurile Aisnei, apărate în ajun de viteazul batalion, orientat cu faţa spre nord, constituia prima latură, de aproximativ cinci kilometri, a unui dreptunghi strâmb a cărui a doua latură, cu faţa spre apus, ceva mai lungă, ocupa şoseaua Rethel-Reims, de la podul din Sault până la pădurea Cervelle. A treia latură pleca de la şoseaua din Reims, trecea prin Perthes-ul în flăcări şi ajungea la şoseaua Biermes-Juniville, cu faţa la sud. Iar coloana germană care defila spre Juniville astupa a patra latură!

Bravul batalion era încercuit.

Era ora şaisprezece şi treizeci. La Perthes, la doi kilometri, casele erau înghiţite de flăcări, tancurile huruiau, armele automate făceau ravagii. Punctul de comandă al regimentului era şi el încercuit.

Ce bine era în pădurice, unde mai era şi un drăguţ de ochi de apă, tivit cu nuferi! Soldaţii povesteau bătălia din tunel. Voiau să-l păstreze pe locotenentul acesta cu ei. Şi ce trebuiau să facă? Să rămână pe loc?

— Nu, zise Soubeyrae. Vă veţi duce la noapte la punctul de comandă al primului batalion.

Era de prisos să rişte pielea mai multor oameni. El avea să se ducă la punctul de comandă al lui Watrin. Fără să-i pese de pericol, o tăie de data aceasta drept spre vest, spre pădurea Joyeux.

Spre marea lui uimire fu luat în primire de nemţi abia după câteva sute de metri înainte de sosire. Nemţii trăgeau de departe şi fără îndârjire. Continuă. O clipă, simţi ca o lovitură, căzu, se ridică şi plecă mai departe. Ajunse la locul denumit Corne Sud al pădurii Joyeux. Gifâind.

Maiorul se afla în faţa lui. Soubeyrae se clătină. Lumea din juru-i căpăta o strălucire orbitoare. Duse maşinal mâna la umăr, nimeri cu surprindere într-o gaură din stofă, îşi trase mâna şi o văzu plină de sânge. Maiorul îl luă de braţ:

— Dumnezeule, de unde vii, dragul meu, de unde vii? Soubeyrae îl vedea ca printr-o ceaţă pe maior, şi ma’

iorul avea un zâmbet bun, trist. Explică repede cele ce văzuse. Ceaţa devenea tot mai deasă. I se păru că maiorul se îndepărtează în linie oblică, urcând în văzduh. Soubeyrae se simţi culcat pe iarbă.

El Medico îi dădu să bea. Francois se gândi cu umor că trebuia să semene cu un personaj din cartea *Dernieres Cartouches* a lui Alphonse de Neuville. Tuşi. Recunoscu rachiul de prune, mai făcu un efort să glumească şi leşină.

VII

Când Capimul reveni puţin după aceea la postul de comandă din pădurea Joyeux, era însoţit de un căpitan de vânători, un bărbat mic şi vioi, un fante, neatins de fel de toată catastrofa asta, care îşi începea aproape toate frazele cu: „închipuiţi-vă că…”

— Închipuiţi-vă că, iată, sosesc Friţii! Aşa! Şi ne năpădesc din toate părţile I închipuiţi-vă” atunci că eram prizonieri de-a binelea! Dar eu n-aveam chef să fiu prizonier. Atunci i-am lăsat acolo şi am plecat. Da, era o gaură în plasă, închipuiţi-vă.

Limbuţia exasperantă a acestui omuleţ îl trezi pe Soubeyrae;. Se simţea într-o stare jalnică, aşa înfăşurat, în vată. Umărul îl înjunghia. Duse mâna acolo, dar dădu de

pansament. N-avea temperatură, cel puţin aşa i se părea. Se simţea, cu toate acestea, prea uşor, nu-şi simţea greutatea trupului apăsând pământul. Revăzu plimbarea sub mitraliere şi-l cuprinse o frică retrospectivă, care-i transmise un fior prelung şi rece de-a lungul şirei spinării. Îl auzea din ce în ce mai dar pe vânător:

— Închipuiţi-vă, domnule maior, că batalionul nostru se afla pe poziţie, în dreapta Biermesului…

Era vorba de vânătorii de la dreapta, de cei care rezistau în sectorul vecin după regiment.

— … Primiserăm tocmai ordinul de repliere, când au pus mâna pe noi. Uite aşa, ca pe nişte nătărăi!

Soarele asfinţea deasupra pădurii Joyeux şi seara, indiferentă, îşi prezenta spectacolhl ei de lumini. Watrin, mângâiat de o rază de soare piezişă ce cobora printre frunze, te făcea să te gândeşti o clipă ia un improbabil tablou, în care impresionismul s-ar fi contopit cu pictura de război. Răspundea doar prin monosilabe micului căpitan agitat. Francois zâmbi. Ll simţea pe Watrin scos din fire.

— Ai vorbit de un ordin de repliere al diviziei noastre? spuse în sfârşit maiorul, adresându-se vânătorului.

— Da, răspunse căpitanul. Spre est. Ne repliem în direcţia Pauvres şi Vouziers. Chiar de la noapte. Aţi primit cu siguranţă şi dumneavoastră acelaşi ordin, deoarece pe teren sunteţi în stânga noastră.

Maiorul semăna în clipa aceea cu un bloc masiv închipuind chibzuinţă.

— Ce părere ai? spuse el, în sfârşit căpitanului Gondamini.

— E logic, zise Capimul. Pentru noi, estul ar însemna Menil-Annelles şi Pauvres…

— Iartă-mă, căpitane, spuse maiorul, ai văzut dumneata ordinul acela scris?

— Da, domnule maior. Chiar în mâna comandantului nostru de batalion. Închipuiţi-vă că tocmai când pregătea executarea…

Dar de data aceasta nu mai continuă, descurajat de aerul

aspru al interlocutorului său. Făcu cu ochiul spre Soubeyrae. Privirea vânătorului n-avea nevoie să fie răstălmăcită: „Sărmanul meu amic, nu prea trebuie să fie vesel pentru voi, cu astfel de indivizi!”

— Nu e cu putinţă, răspunse liniştit Watrin.

Scoase din buzunar ordinul lui Weygand din 5 iunie, îi copiase el însuşi, cu scrierea lui mare, colţuroasă ca şi el. Citi:

— „Lupta Franţei a început. Este ordin să ne apărăm poziţiile, fără a da un pas înapoi. Ancoraţi-vă în pământul Franţei. Nu priviţi decât înainte”.

Ridicând capul, repetă: „Fără a da un pas înapoi11.

Căpitanul cel mic se tot lăsa când pe un picior când pe celălalt. Watrin continuă:

— „în spate, comandamentul a luat măsuri să vă sprijine11. Asta este. Acum cunoaşteţi textul. Este în opoziţie absolută cu pretinsul dumneavoastră ordin, domnule.

— Domnule maior, nu pot să vă permit * Sunt în divizie încă de la mobilizare. Închipuiţi-vă că am evadat, eu...

— N-am vrut să te jignesc, căpitane, spuse Watrin.

— Totul în această poveste, în care trebuie să priveşti înainte, spuse El Medico, este să ştii unde anume se află acest „înainte11...

Maiorul îl străpunse cu privirea. El Medico schiţă o mimică de falsă scuză, şi Frangois abia se abţinu să nu pufnească în râs.

Soubeyrae sq ridică. Se miră că se poate ţine pe picioare. Nu era, probabil, aşa de grozavă rana. Când toată povestea vânătorilor şi a replierii lor va fi lămurită, îl va întreba pe El Medico. Nu departe de ei se auzi deodată un zgomot ciudat. Ai fi zis nişte aplauze mari, prelungite. Era un guguştiuc care zbura bătând din aripi. Soarele cobora. Şi era ceasul la care se stropesc grădinile în suburbii.

— Să analizăm lucrurile mai îndeaproape, hotărî maiorul. Batalionul Eyquem nu mai exista la stânga. Biermes, la dreapta, a cedat parţial. Da. Unităţile aflate şi mai la

dreapta se repliază sau se vor replia. Iar Perthes, spatele, este în flăcări. Deci nu mai exista postul de comandă al regimentului. Împreună cu o coloană motorizată care se strecura pe acolo, în direcţia nord-sud. Aşa-i, Soubeyrae?

— Chiar aşa, domnule maior.

— Ei bine, asta înseamnă că ai dreptate, căpitane. Nu mi-a sosit ordinul, asta-i tot.

Capimul răsuflă uşurat.

— Căpitanul mai spune, preciză Gondamini, că nişte elemente din regiment i-au spus că regimentul se evacua din Perthes.

De data aceasta Watrin parcă fu izbit direct în obraz de un pumn invizibil. Regimentul se replia, lăsându-şi batalioanele pe poziţii, fără să înştiinţeze! Dar se stăpâni şi se întoarse spre vânător.

— Avem timp să plecăm la noapte, spuse Gondamini.

— Nu e vorba de plecare, i-o tăie scurt maiorul.

Apoi, luând din nou în mână ordinul lui Weygand:

— Iată singurul ordin pe care l-am primit. Îl execut.

— Dar, spuse Căpitanul Imaterial…

— Asta este hotărârea mea, preciză maiorul.

Se duse să se aşeze pe iarbă, la rădăcina unui brad. Se rezemă de trunchiul arborelui şi închise ochii.

— Domnule maior, reluă vânătorul, eu am să încerc să regăsesc ceea ce a mai rămas din unitatea mea. Am de făcut o mişcare. Nu vă închipuiţi că…

Maiorul nu se clinti. Vânătorul se uită la Capim, ridică din umeri, strânse mâna uscată a căpitanului-adjunct, pe cea a lui Soubeyrae, căruia îi aruncă o privire plină de compasiune, şi plecă. Câtva timp îi auziră paşii strivind crengile uscate.

Din când în când Soubeyrae se uita pe furiş spre Watrin. Acel „dragul meu” răscolise în sufletul tânărului ofiţer un soi de tandreţe faţă de omul acesta; descoperise, uluit, că aceasta existase demult probabil, încă de pe când credea cu toată sinceritatea că-l detestă pe ofiţerul su~ perior. Ar fi vrut să se ducă să se aşeze alături ie el, dar nu îndrăzni.

Soldaţii nu erau deloc vorbăreţi. Patru dintre ei îşi împărţeau ultima cutie de conserve.

— Mă-ntreb când o să mâncăm iară pâine, spuse un alt flăcău.

Francois încercă să glumească. Dar asupra acestora n-avea priză ca asupra „zebrelor” lui. „Dacă o fi să crăpăm, se gândi el, mi-ar fi fost mai bine cu ei’:. Avu o pornire de pică împotriva colonelului care-i despărţise, deşi colonelul nu purta răspunderea aceasta şi că nu făcuse altceva decât să dea ascultare el însuşi unor ordine superioare.

Dezamăgit, se duse să-l vadă pe El Medico. Doctorul îi luă pulsul.

— Merge. Ai să faci un puseu de temperatură la noapte, încolo nimic. O zgârietură mare. În sfârşit, câţiva centimetri de carne mai puţin. Încearcă să nu mişti prea mult pansamentul. Ţi-l schimb mâine. Dacă o să mai fiu pe aici…

— De ce? întrebă cu naivitate Soubeyrae.

— „De ce?” repetă adjutantul medic, îngânându-l în bătaie de joc. Pentru că nu sunt bun s-o fac pe umplutura în Germania Mare.

— Creezi că…

— Ah, ai avut ceva mai multă febră decât mi-am închipuit, Nu-ţi aminteşti că ne-ai adus la cunoştinţă că suntem încercuiţi? Rapidă scădere a memoriei. Asta-i clasic, clasic! Refugiu în uitare. Poftim ia o ţigară… Bătrânul ce face?

— Stă şi rumegă ordinul lui Weygand…

— Fixând cu un ochi linia albastră a Ardenilor şi cu celălalt Dunkerque-ul. Sau Le Havre. Sau Bordeaux-ul! Ce crede el? Că băieţii or sa respingă tancurile germane, azvârlind în de cu pietricele?

— Nu ştiu, zise Soubeyrae,. Dar n-aş vrea să fiu în pielea lui.

Se aşternu o tăcere lungă. El Medico rosti apoi gânditor:

— Va trebui totuşi să te apuci într-o zi.

Soubeyrae nu înţelese ce voia să spună doctorul. Se simţea fără puteri, obosit. Inteligenţa şi reflexele îi

slăbiseră. Se hotărî să doarmă. El Medico mai aruncă o' butadă:

— Şi nu uita! Pacea nu ţine decât de un fir de păr.

Când Soubeyrae se trezi, lângă copacul unde se afla punctul de comandă, maiorul nu se clintise; dar acum se aflau încă doi soldaţi în faţa comandantului. Abia se desluşeau. Ai fi zis că sunt două umbre care şi-au pierdut stăpânii. Eraudoi curieri ai regimentului. Prin ei primise maiorul Watrin ordinul de repliere, care data deja de câteva ore.

Trebuia studiat itinerarul, trebuiau înştiinţaţi comandanţii de companii şi ceea ce mai rămăsese din secţii, apoi strâns materialul şi luată legătura cu ofiţerii pierduţi pe poziţiile lor schimbate. Era ora două dimineaţa. În beznă grupuri de oameni înarmaţi intrau şi ieşeau din pădure, se ocărau cu glas scăzut, într-o învălmăşeală de înjurături, de bidoane izbite, de drăcuieli rostite în şoaptă. Oamenii se târau, unul în spatele celuilalt, ca în parabola orbilor, conduşi de cei'cetaşi care încercau să desluşească ceva pe busolele cu ace tremurând uşor. Soldaţii însoţeau pe subofiţeri, cu carabinele în mână, oricând gata să cadă peste o patrulă germană, şi trebuiau să fie opriţi să tragă asupra a ceea ce vedeau mişcându-se. Căci totul se mişca! Avioane de observare inamice semănau paraşute luminoase roşii şi albe care făceau să plutească peste câmp plăci largi de ziuă falsă; de pe sol le răspundeau rachete.

Rămăşiţele bravului batalion păşeau în noaptea primejdioasă cu un kilometru şi jumătate pe oră. Ori de câte ori vedea trecând un grup prin faţa pădurii Joyeux, Soubeyrac îi întreba pe oameni de unde vin. Erau nu numai din efectivul maiorului Eyquem, ci şi rătăciţi din divizia a zecea, precum şi genişti care atât de prost aruncaseră în aer podul de la Rethel, încât tancurile trecuseră pe acolo toată ziua. În această învălmăşeală fantastică şi plină de înfrigurare, Francois interpelă nişte mitraliori:

— Unde e Pauphilet? E cumva în coadă?

— Nu, e în cap, spuse un soldat.

— Ba nu, domnule locotenent, Pauphilet a murit!

Astfel aflară maiorul Watrin şi Soubeyrae de moartea lui Pauphilet, care de când comandase plutonul de la Volmerange râdea silit şi care nu mai era foarte sigur pe câmpul de bătaie că-şi va lăsa acolo osânza şi nu pielea.

Fusese ucis pe când regla el însuşi tirul unei mitraliere. Un glonte în cap. Nu suferise. Soldaţii l-au îngropat chiar în locul acela.

Sublocotenentul Pauphilet, mort pentru Franţa. Şi omul de la Volmerange murise pentru Franţa. Cercul se încinsese.

Pe măsură ce oamenii treceau, pierderile se precizau, dezastrul se contura. Nu toate secţiile putură fi ajunse din urmă. Agenţii de legătură găsiseră compania întâi complet încercuită, iar a treia nu apăruse încă. Şi zorile veneau! Ce o să se întâmple în toată această învălmăşeală cu secţia lui Francois? în faptul zilei, pe când compania a treia începuse tofemai să se angajeze în direcţia Menil-Annelles, izbucniră rafale puternice de arme automate germane. Postul de comandă părăsise pădurea Joyeux. Două secţii putură să treacă şoseaua Biermes-Juni* viile (chiar acea pe care, în ajun, Francois văzuse defilând o coloană germană) prin sărituri succesive în şanţ, însă, cum în acest timp artileria îşi regla tirul, celelalte două rămaseră ţintuite locului.

Astfel regăsi Franţois două grupe ale „zebreior” lui, grupa lui Baudouin şi pe cea a caporalului Louchet. Grupa lui Cheval nu putuse să iasă din insule. Nu-l mai părăsiră pe Francois. Sergentul-şef Boueheux fusese rănit la mână, la ora cinci după-amiază.

— Mâna asta, dom’locotinent, parcă ar fi o floare de muşcată I

Sergentul-şef o luase razna, fugind şi urlând. Soubeyrac şi-l închipui ca turbat, înnebunit de spaimă, alergând peste câmp, drept înainte, cu mâna ca o muşcată. Locotenentul şi sergentul Baudouin schimbară între ei o privire şi întoarseră simultan ochii. Înţeleseră astfel că şi unul şi celălalt se gândeau la acelaşi lucru despre, rana sergentului-şef

Boueheux.

Ordinul maiorului reproducea fidel ordinul succint al colonelului şi anunţa că batalionul va fi cules pe linia de Susţinere, la Menii-Annelles, de către vânători. Când ajunseră în sat, către ora şapte dimineaţa, văzură baricade improvizate din căruţe, porţi scoase din ţâţâni, sârmă ghimpată desfăşurată; nicăieri însă niciun om. Satul părea mort. Redevenit şef de bandă, în dezordinea aceasta a unităţilor amestecate, Soubeyrae trimise pe Mathias şi pe alţi doi să scotocească fermele, le era foame. Nu găsiră decât ceea ce prisosise celor dinaintea lor. Ziua punea într-o lumină brutală rămăşiţele bravului batalion, aproximativ două sute de oameni, toate unităţile zăpăcite, risipite pe mai mult de doi kilometri.

Şoseaua devenea primejdioasă. Watrin hotărî să se strecoare prin câmp şi dădu ordin ofiţerilor să adune în jurul lor ce mai rămăsese din secţii. O dată cu venirea zorilor, febra fugii – căci fugă era asta – ceda locul unei sumbre îndărătnicii, de vită rănită care înaintează. Distensia de ligament suferită la Volmerange devenea din. Nou dureroasă. Soubeyrae îşi trăgea piciorul. Rana îl durea.

Vanhoenacker îl ajunsese din urmă. Van’ ducea o puşcămitralieră şi un soldat venea după el, cu sacul plin de încărcătoare. Exploziile de grenade, focurile armelor automate reîncepeau, sacadate şi apropiate, repercutându-se în ecouri sonore în pădurile din vecinătate. Soldaţii arătau ca nişte bandiţi. Aproape toţi îşi sacrificaseră raniţa şi masca de gaze, pentru a se mai uşura. Locotenentul Catelet, care comanda compania de mitraliere, de la plecarea căpitanului Bertuold la divizie, când cu mutările, raporta maiorului că era imposibil ca oamenii să mai ducă piesele cu braţele. Aşa că sau mitraliorii se cramponau pe loc, trăgând tot ce le mai rămăsese din muniţii asupra celui care va scoate capul până ce nemţii vor veni să-i culeagă, sau îi va elibera un contraatac, sau aveau să urmeze coloana abandonând materialul. Nu se pot face douăzeci de kilometri de drum fără mijloace de transport…

De la începutul zilei, la orice întrebare care i se punea, Watrin nu mai răspundea pe loc. Chipul său are o mască inexpresivă; te întrebai chiar dacă auzea.

— Bine, spuse în sfârşit maiorul, mă urmezi cu oamenii dumitale, Catelet.

— Şi mitralierele?

— Luaţi cu voi chiulasele. Vă veţi debarasa de de peste câţiva kilometri.

Maiorul Watrin sacrifica materialul de dragul oamenilor.

Pe măsură ce soarele se înălţa şi căldura devenea tot mai apăsătoare, bravul batalion se târa tot mai încet. Câteva mine explodară la câteva sute de paşi şi maiorul hotărî să treacă din nou în pădurile care se întind în această regiune între Champagne şi Ardennes. Soubeyrae şi Vanhoenacker apreciară în gând resursele de foc. Viteazul batalion era, practic, dezarmat. Acum apăru un nou şi grav neajuns: oamenii întrebau din ce în ce mai des ce se întâmpla şi era cu neputinţă să li se răspundă. Faptul că unităţile, care trebuiau să includă şi efectivul batalionului la Menil-Annelles, erau de însele în retragere, făcea ca batalionul să fie în aer.

Watrin mergea întruna. Avea în el şi stofă de vânător blestemat. La fiecare oră făcea o pauză. Oamenii aveau tendinţa să se regrupeze prea mult în jurul lui. El îi eonstrângea să se îndepărteze. Numărul lor scădea: unii se rătăciseră probabil voit.

Înainte de a intra în pădurea de lângă Pauvres, Vanhoenacker şi Soubeyrae auziră venind asupra lor exasperantul „cuc”, avionul de recunoaştere inamic, şi văzându-l cum se năpusteşte la joasă altitudine, traseră în el. În ciuda rănii, Soubeyrae mânuia puşca-mitralieră cocoţată acum pe umerii înalţi ai lui Van’ deoarece era mult de când dispăruse suportul de tragere antiaeriană! Avionul scuipă peste ei mulţime de gloanţe, dar nu mai reapăru.

Oamenii mârâiau. Era tare prost că se făcuse în aşa fel încât să fie reperaţi. O primă manifestare de nesubordonare. „Gangrena, gândi Soubeyrae, şi cu mine va

fi la fel”.

De câteva ori, căci mergeau cel mai adesea de-a lungul lizierei întâlniră spectacolul care îl izbise atât demult în ajun pe tânărul locotenent: coloane întregi de tancuri, * camioane, vehicule de toate soiurile, înaintând cu treizeci pe oră, coborau pe şoselele asfaltate, îndreptându-se spre Reims, Suippes, Mourmelon.

O dată cu amiaza, căldura agravă oboseala, setea, foamea, temperatura răniţilor. Se mai pierdeau oameni, rămaşi adormiţi în vreo groapă năpădită de iarbă. Maiorul ordonă o haltă mare.

Ofiţerii se adunară în jurul lui. Vorbeau. Watrin nu răspundea nimănui. Ofiţerii cei tineri se enervară. Ce însemna acest marş orb mai întâi, această lungă oprire mai apoi? Ce voia oare maiorul? Care-i era gândul?

În cursul după-amiezij, pe un drum de ţară, apăru un motociclist inamic. Venea, fără îndoială, să precizeze informaţiile „cucului”. Înainta liniştit. Se opri la patru sute de paşi. De departe s-ar fi zic că e îmbrăcat tot în piele, un soi de robot jumătate om, jumătate maşină. Observă liziera cu binoclul. Bravul batalion se trase înapoi. Mathias bombăni. Contrabandistul îşi luă puşca şi ochi cu grijă pe motociclist. Dar nu trase: alţi doi motociclişti îl urmau. Era inutil.

Marşid fu reluat cu spatele în direcţia de unde veneau cercetaşii. Un cancer fulgerător se abătuse asupra batalionului dezorientat. Rupt de inamic, începea să se învârtească în loc.

Se mai opriră într-o pădure de mesteceni şi de pini, plină de ferigi, nisipoasă. Brazii păreau porni de Crăciun. Greierii cântau. Catelet insistase ca mitraliorii să se odihnească, fiind mai epuizaţi decât voltijorii. Faţă de tăcerea maiorului şi de frământarea pe care o răspândea în juru-i acest mutism, oamenii, din ce în ce mai îngrijoraţi, se apropiau de Capim şi de ceilalţi ofiţeri. Gondamini îşi declarase deschis poziţia: se să tragă ultimele cartuşe, să se doboare cât mai mulţi nemţi cu putinţă şi să se aştepte sfârşitul pe loc.

Soubeyrae nu era de această părere. Prin formaţia lui, detesta noţiunea de luptă de onoare. Între ei avu loc o discuţie scurtă, pe care maiorul o ascultă în tăcere.

— Atunci, ce ai face dumneata? întrebă nerăbdător Capim-ul.

— Aş împărţi oamenii în atâtea grupe câţi şefi şi voluntari există. Fiecare cu norocul lui. Altfel, suntem pierduţi cu toţii. Nu, nu mă credeţi? Ei bine, priviţi!

Soubeyrae se duse la raniţa unui servant de puşcă-mitralieră şi o deschise cu brutalitate. Raniţa era golită de încărcătoare.

— Poţi să arunci şi raniţa, dobitocule! se răsti ofiţerul.

Maiorul îi observa şi pe unul şi pe celălalt. Vanhoenacker îl aprobă cu entuziasm pe Soubeyrae.

— Unde o să vă duceţi? spuse Capimul, mai mult cu uimire decât cu dispreţ faţa de nişte concepţii pe care nu le auzise niciodată la Şcoala de Război.

— Nu ştiu, zise Soubeyrae.

— Atunci?

— Îmi permit să vă atrag atenţia că nici în grup nu ştim mai bine unde ne ducem, domnule căpitan!

Hărţile de stat-major nu mai corespundeau regiunii şi Franşois desfăcu harta Michelin 56, în timp ce El Medico mormăi:

— S-a început războiul cu planuri directoare unu la zece mii, a fost continuat cu hărţi de stat-major şi s-a ajuns la Michelin, seara unu la două sute de mii. Mâine vom folosi calendarul departamental al **P.T.Tului I Şi** eu care am mai trecut prin asta o dată!

— Lasă-l pe locotenentul Soubeyrae să vorbească, doctore, spuse Gondamini. Şi mai slăbeşte-mă cu profeţiile dumitale!

— Nemţii forţează spre Reims şi Marna, reluă Soubeyrac. Nu se aude zarva unei bătălii mari, fiindcă frontul s-a prăbuşit. Ar trebui să ne strecurăm la est-sud-est, spre Vouziers şi Verdun, să regăsim linia Maginot...

— Iertaţi-l domnule căpitan, e un romantic, spuse El

Medico.

— Şi părerea dumitale, doctore, care e? reluă Căpimul, pe un ton agresiv.

— O, eu sunt din serviciul sanitar.

— Spune totuşi.

— Soubeyrae are dreptate, domnule căpitan, afară de un singur punct. E stupid să mergem spre linia Maginot.

Trebuie să coborâm spre sud-est, spre Bar-le-Duc, să dormim ziua şi să mărşăluim noaptea, să îmbrăcăm haine civile la prima fermă pe care o întâlnim…

— Ca să fiu âmpuşcat ca franctiror, spuse Capimul. Ciudate idei militare ai, Durroux!

— Mai demult, domnule căpitan, în 1870…

Maiorul se ridică năprasnic. Nu scosese un cuvânt de la începutul discuţiei.

— Ajunge! Nu vă permit să vorbiţi de ’870. Eu nu…

Îşi trecu mâna peste frunte. În sfârşit, Catelet întrebă:

— Ce hotărî ţi, domnule maior?

Criza de furie trecuse. Maiorul îmbătrânise. Îşi pierduse o parte din conştiinţă? Era cam mult spus, dar ofiţerul superior avea parcă ceva din aerul traumatizaţilor de la fabrica de cărămidă de la Sault-les-Rethel.

— Hotărăsc, spuse maiorul, să fie arse documentele batalionului.

Capimul ridică, fără să vrea, din umeri.

— Trebuie s-o facem înainte de căderea nopţii, insistă Watrin.

Soubeyrae aprinse focul cu jurnalul batalionului. Toate hârtiile trecură prin foc, E.R.17 şi resturile materialului telefonic. Soldaţii veneau să-şi arunce livretul militar, chiar şi scrisorile de dragoste. Focul pârâia în culcuşul acelor de pin, pe nisip.

— Trebuie arse însemnele, spuse maiorul.

Toate acestea aveau în de ceva’pueril şi totodată religios, era ca o conjuraţie naivă. Căci cine putea crede o clipă că duşmanul, cu toţi prizonierii pe care pesemne îi strânsese, duşmanul care trecuse ca un val peste ei,

duşmanul care probabil se şi afla la treizeci de kilometri de locul acela, se va sinchisi de numărul diviziei cu care a avut de-a face.

Dar Soubeyrae începea să bănuiască altceva: Watrin acţiona ca şi când ar fi vrut să câştige timp, printr-un act de altfel regulamentar. Avu următoarea presimţire: maiorul ştia ce vrea, alesese, însă ân acelaşi timp alesese şi tăcerea. Scormonind cenuşa jurnalului batalionului, pe care el însuşi îl redactase în cursul ultimelor săpiămâni, Soubeyrae îl văzu pe Watrin arunci nd în foc copia ordinului, lui Weygand.

Hârtia arse luminos, aproape vesel.

Peste o oră, nemaiputându-se stăpâni, Francois punea altfel problema:

— Sergentul Baudouin şi Mathias îmi cer să-i las să plece cu alţi patru camarazi de-ai lor, domnule maior. Vor încerca să ajungă regâmentul din urmă.

Ceilalţi se apropiaseră şi ei.

— Ţi-ai schimbat pansamentul, Soubeyrae? întrebă Watrin, ca şi când n-ar fi auzit cele spuse.

— O să mi-l schimbe Durroux, domnule maior. Dacă aprobaţi, plec cu Baudouin, cu Mathias şi cu „zebrele" mele.

„Zebrele" se aflau aproape de tot, la pândă. În timpul acestei agonii, descompunerea batalionului în elementeofiţeri şi elemente-soldaţi se agravase. Lipsa de ordine ei-a cauza esenţială. Ofiţerii veneau să vorbească soldaţilor, îi îmbărbătau, îi linişteau, se întorceau la maior, plecau din nou. Un respect înfricoşat, făcut din tot soiul de temeri vechi, îndepărta pe soldaţi şi făceau cu neputinţă un contact direct cu bătrânul comandant cu mustăţi albe.

— Eşti nebun! spuse Watrin.

— Am înţeles, domnule maior. Ce să le răspund?

Maiorul avea un aer exasperat. O clipă, Francois crezu că va sări în sus de furie. Ar fi preferat asta. Dar Watrin îi întoarse spatele.

— Ce-ai să faci? întrebă Vanhoenacker.

— Le spun să plece.
— Şi tu?
— Nu ştiu.

Se îndepărtă şi reveni peste vreo zece minute. Mathias îl însoţea. Baudouin, împreună cu trei soldaţi, se strecură spre marginea pădurii. Trecură prin câmpul vizual al maiorului, însă acesta nu făcu niciun gest să-i reţină. Pradă unei emoţii apropiate de nesuportat, Francois se întoarse către Durroux. Doctorul îi schimbă pansamentul. Se auzi atunci, la câteva sute de metri, zgomotul turbat şi repezit al unei rafale.

Maiorul sări, ca ieşit din minţi. Scrută împrejurimile. Se întoarse apoi şi spuse:

— N-au tras în ei.

Aşadar, nu pierdea niciun detaliu al dramei. Minutele se scurgeau. O hemoragie, o hemoragie a timpului…

— Vino cu mine, Van', propuse în sfârşit Francois.

— Nu. Tu ai dreptate. Dar, vezi, nu pot. Dacă maiorul ar fi dat ordin, aş fi făcut-o cu bucurie, dar aşa n-aş putea, n-aş putea. Batalionul, înţelegi, batalionul…

— Nu, nu înţeleg! urlă Francois.

Înţelegea însă prea bine.

— Batalionul, spuse Vanhoenacker, e un tot. Catastrofa nu mai poate fi evitată. Dar nu noi trebuie să… să sfărâmăm batalionul noi înşine… Mă-nţelegi?

— Da, spuse Soubeyrae. Dar nu sunt de acord.

Venea iar noaptea. Soubeyrae nu mai putea sta lo. Ului. Impresia de a fi încolţit, încolţit de vânători atât de siguri de ei, încât nici măcar nu veneau să-i ia, necesitatea imperioasă de a fugi, atavismul a douăzeci de generaţii de soldaţi care urca în el, disperarea de a-i fi lăsat pe Baudouin şi pe ceilalţi să plece, toate acestea îi chinuiau cumplit. Întrebarea de nesuportat pe care şi-o pusese încă la Volmerange revenea: „Sunt laş dacă plec, sau dacă rămân? Ce-i de făcut? Unde e în fond, datoria?" Cu toate acestea ar fi fost poate o mare prostie să plece aşa, cu forţele slăbite, cu umărul rănit. Asta era un argument. „Mă duc să-l întreb

pe El Medico” îşi spuse.

El Medico dispăruse.

Un infirmier îl văzuse pe doctor afundându-se în adâncul cel mai îndepărtat al pădurii, strigând că se duce să urineze. Trecuse de atunci un sfert de oră. Francois înţelese. Şi El Medico alesese. Soubeyrae se simţi umilit. Doctorul nu-l socotise demn să încerce cu el ultima avent ură.

Francois se întoarse lângă Watrin. Maiorul ronţăia un pesmet de război. Un soldat îi turnase puţin lapte bătut într-o cană.

Maiorul îşi ridică ochii spre tânărul său adjunct; pe obrazul cu trăsături aspre se citea o expresie aproape disperată, ca şi când l-ar fi rugat să nu-l chinuie. Erau departe de ceilalţi.

— Domnule maior, spuse încet Soubeyrae, daţi-mi ordin să mă duc la regiment cu propriile mele mijloace.

Maiorul scutură din cap.

— Domnule maior, am să încerc totuşi… Dacă…

Ah, ochii aceia albaştri ai maiorului aţintiţi asupra lui, atât de limpezi şi atât de trişti…

— Dacă mai târziu, domnule maior, mi se va imputa că am plecat, mă veţi dezavua?

Maiorul dădu din cap tot negativ.

Soubeyrae oftă uşurat.

Voii să salute, însă maiorul îi opri braţul şi-i strânse mâna. Era o strângere de mâini prelungă şi caldă, foarte caldă. Bătrânul deschise gura, să spună ceva, nodul lui Adam urcă şi coborî, totuşi tăcu…

Francois îşi cercetă revolverul. Îi mai rămâneau muniţii. Şovăia. În sfârşit îşi trecu pe braţul drept cureaua unei carabine abandonate, controlă provizia şi-şi umplu buzunarele cu cartuşe. Dădu revolverul unui soldat dezarmat.

Soarele era departe în spatele pădurii Joyeux, departe, dincolo de Rethel, de Soâssons şi de rest. Soubeyrae se hotărâse să plece discret, aşa cum făcuse El Medico, însă

Van’ îl reţinu.

— Rămâi? mai întrebă o dată Soubeyrae.

— Da, spuse Van’. Soube, adio. Adio, Soube.

Soubeyrae se strecură dincolo de brazii afundaţi în nisip, spre sud. Reperase un povârniş destul de abrupt, de unde putea să se orienteze. Deodată auzi un fluierat; „I-au încornorat inglezii…” Era Mathias.

— Viu cu dumneavoastră, dom’locotinent. Puteţi să mă luaţi, ştiţi. Acu’ nu mai mi-i aşa frică de bombardamente.

— Bine, zise Soubeyrae, vino.

Contrabandistul pândise pesemne de două ore toate mişcările ofiţerului. Soubeyrae era fericit de această tovărăşie neprevăzută. Se opriră o clipă, la aproximativ trei sute de metri de pădurea de brazi, sub o şură cu zăbrele ce părea suspendată în văzduhul albastru, acum mai întunecat, al nopţii.

— Dom’ locotinent, batalionu’ se mişcă, spuse Mathias.

Era adevărat; ceea ce rămăsese din bravul batalion se mişca. Oamenii înaintau unul câte unul în eâmpie.

Soubeyrae îşi înghiţi saliva. Maiorul luase o hotărâre. În sfârşit! Francois răsuflă. Încercă să se gândească la aventura care i se deschidea în faţă, apoi la tresărirea de vită rănită a unităţii lui. Stătea în cumpănă între plecare şi întoarcere. Da, batalionul se jrepusese în mişcare, în formaţie de marş.

Soubeyrae nu avea să ştie niciodată dacă în acea zi ascultase de pornirea care-l făcea să se dea înapoi în faţa neprevăzutului şi a primejdiilor unei aventuri personale, sau de o pornire de fidelitate solidară faţă de acel organism viu din care făcuse parte vreme de zece luni.

— Asta schimbă totul, spuse el. Trebuie să mă duc să-l revăd pe maior, Mathias. Vii cu mine?

— No, dom’ locotinent, no, zise Mathias. Io nu pot să fiu prizonier. Io trebuie să fug.

— Bine. Ia busola mea. Să mergi spre sud-est. Să nu limbii decât noaptea. Să eviţi şoselele. O să te aprovizionezi de la fermele izolate. Atenţie, dacă te îmbraci civil, să nu

păstrezi nicio armă asupra ta!

— Asta şi voiam să fac, dom’ locotinent.

— Noroc, Mathias!

— Noroc, dom’ locotinent!

Soubeyrae porni în pas alergător; voia să ajungă din urmă batalionul cai’e mergea într-o altă dumbravă, de mesteceni şi pini. Ultimele raze ale asfinţitului săgetau cerul. Curând fu din nou alături de Watrin, ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Watrin rupsese un băţ gros şi se ajuta cu el la mers.

Dar nici nu făcură două sute de metri că, fără iscoade, aproape grămadă, cei şaizeci de oameni care. Mai constituiau rămăşiţele viteazului batalion picară peste un bivuac inamic, aflat într-o adâncitură. Nemţii aduceau lemne pentru foc. Să fi fost vreo doisprezece. Mai încolo, se vedeau două tunuri uşoare. Ce caraghioslâc s-a petrecut atunci! Nemţii, văzând masa aceea kaki venind peste ei, ridicară cu toţii braţele la cer. Cele două grupuri stăteau ca încremenite, la douăzeci de metri unul de altul. Dar se auzeau foarte aproape ordine guturale, al căror ecou răsuna sub copaci, şi zgomotul caracteristic al chiulaselor de mitralieră în manevrare. Se auzi deodată un glas ciudat:

— Soldaţi francezi, predaţi-vă, sau tragem!

Soubeyrae avea degetul pe trăgaciul puştii, iar Van’ ţinea puşca-mitralieră sub braţ, cu încărcătorul pus. Întoarseră amândoi capul spre maior. Watrin puse trist mâna pe carabina lui Soubeyrae şi asta a fost ca şi cum el însuşi ar fi coborât toate armele spre pământ.

Era la Îl iunie, la ora douăzeci şi unu şi treizeci de minute. Nimic nu mai putea împiedica noaptea să înfăşoare bravul batalion în marile valuri ce se revărsau dinspre est.,

— PARTEA A TREIA

NOAPTEA DE LA TEMPELHOF

I

— Valizele! Şi mi-e o foame de lup! Gerard îmi vorbeşte de un mic bistro minunat de prin împrejurimi, renumit

pentru lişiţa cu zeama de lămâie. Ne invită pe toţi patru…

— Nu, i-o tăie Francois Soubeyrae. Nu, şi nu, şi nu!

— Nu merge? întrebă Camilie.

— De loc! Te tot agiţi cu „ne invită pe toţi patru”. Când zici lişiţă, parc-ai zice pipiţă din Barbes! Ade nu este o curvă, e mai rău! Trebuie să te infiltrezi abil. Să vrăjeşti, să îneânţi. Iar tu calci în strâchini! îţi spun, strada Charbonniere. Zero. Ah, şi încă ceva: nu e un motiv ca în astă-seară să mâncăm rahat cu mac, ca să-ţi lingi buzele ostentativ vorbind de lişiţă cu zeamă de lămâie!

— Ai mâncat vreodată lişiţă cu zeamă de lămâie?

— . Nu.

— Nici eu. E mai tare ca mine, Francois, mă frământă!

Camilie se uită la Francois Soubeyrae cu un aer obraznic. Camilie nu era o femeie, ci un sublocotenent foarte tânăr, cu părul blond ca paiul, cu ochii de un albastru deschis. Uniforma de iână aspră, procurată de administraţia franceză a lagărului, haina grosolană care înlocuise eleganta tunică personală roasă până la urzeală în urma unui prizonierat de douăzeci şi două de luni, nu reuşea să-i ascundă farmecele androgine.

Camilie avea douăzeci şi trei de ani, dar îi dădeai optsprezece. O baretă a Crucii de Război, cu dungi roşii

— Căci prizonierilor le repugna verdele cu negru îndoliat, hotărât la Vichy – îi înnobila pieptul.

— Ce vrei, spuse Camilie, tu eşti de vină! Eu sunt făcut să joc *„La Maison Tellier”,* nu pe Ondine! Şi chiar pe Ade!

Ofiţerul-actor avu un râs aţâţat, ordinar, un adevărat râs de prostituată. Apoi se întoarse spre fundul barăcii 17, transformată în atelier, unde se îngrămădeau vechile decoruri şi fragmente de mobilier de carton, costume croite dintr-o pânză deasă de sac, scule, oale cu vopsea, şi strigă:

— Toto, ce avem de haleală astă-seară?

O uşă tăiată în are, evocând un luxos salon modern, se deschise, descoperind privirilor pervazuri de lemn alb şi de carton lipit. Apăru capul lui Toto. Era locotenentul Thomas Cavatini, tovarăş de regiment cu Francois Soubeyrac la

Sault-les-Rethel, când cu agonia viteazului batalion. Cavatini avea o faţă rotundă şi roşie sub un păr prematur încărunţit. Şi Toto enumeră jovial:

— R-r-rahat cu m-mac, cu alte c-cuvinte, m-m-mădular de urs şi p-p-pesmeţi Petain.

— Atunci mă declar absent, anunţă Camilie. Toto. Fă-ne un *etouffe-chretien.*

— C-c-cuie! spuse Toto. N-am timp! Am c-c-cursul de germană.

— Domnule colonel – explică Francois, conducătorul acestei trupe stranii, întorcându-se politicos. Spre un ofiţer superior, un colonel de zuavi, aşezat într-un vast fotoliu tot atât de somptuos ca şi uşa, o minune a ingeniozităţii de prizonier, realizat din lemn, carton şi arcuri adunate de prin gunoaiele lagărului – locotenentul Cavatini învaţă germana. Stimabilul meu colaborator Thomas Cavatini a observat că încetează să se bâlbâie de îndată ce se exprimă în limba lui Goethe.

— *Maul zu!* urlă Toto, cu autoritate şi fără nicio ezitare.

Traduse:

— Gu-gura, Soube!

— Cu toate acestea, zise Camilie, tot foarte feminin

— Prea feminin chiar –, dacă nu daţi *etoujfe-chretien,* nu fac repetiţie! Nu, să nu vă închipuiţi c-am să mă omor ca să dau acestor domni iluzia unei prezenţe feminine şi în schimb să rămân cu burta goală!

Etouffe-chretien era o specialitate culinară u loco tenentului Cavatini, bucătarul grupei, fratele îngrijit oi al colectivităţii teatrale. Reţeta era simplă: pesmeţi Petain, denumiţi astfel, deoarece erau trimişi de guvernul de la Vichy, muiaţi în apă cu adaos de lapte condensat, atunci când era, zahăr şi ciocolată, totul copt la foc slab.

— Nu, zise Toto din pervazul uşii. Nu mai am zahăr. De-de ze-zece zile n-am mai primit pa-pa-pachete şi nu ajunge niciodată până la următorul. Sunteţi nişte v-v-v…

— Văduve, spuse grăbit Camilie, răsucindu-se graţios pe tocuri, şi sfârşind, nemişcat: dar atât de vesele.

— V-v-ventres1! corectă Toto.

— Cavatini, spuse colonelul, fă-mi plăcerea şi treci pe la biroul meu şi cere locotenentului Gillouard, de la Comisia de ordinar 2 un kilogram de zahăr din rezerva mea personală.

Trupa nu mai contenea cu mulţumirile. Camilie făcu o reverenţă, apucând cu două degete în dreptul genunchiului, stofa aspră a pantalonului prost croit.

— Vezi, zbieră pe dată Francois, vezi! N-aî niciun pic de feminitate când joci, dar când faci pe bufonul...

— Atunci îmi regăsesc farmecele naturale, răspunse suav Camilie. Sunteţi un personaj grosolan, micul meu regizor al scenelor de dragoste.

Se auzi o uşă trântindu-se. Toto înfrunta frigul, cart! mai pişcă încă, cu toate că era deja aprilie, ca să se ducă după zahărul colonelului.

Colonelul Marchandier, decanul lagărului, fusese acela care instalase trupa de teatru a blocului său în această baracă, împărţită în patru încăperi mari sau *Stuben*3, una rezervată în întregime pentru atelierul teatrului şi animatorii lui, a doua slujind drept sală de repetiţii şi de adunări, a treia şi a patra fiind atribuite ordonanţelor ofiţerilor, dispoziţie conformă Convenţiei de la Geneva,

' Burţi (fr.l

2Comisia carp se ocupa cu distribuirea alimentelor.

3Odăi (în limba germană).

dar exista desigur o ordonanţă pentru vreo treizeci de nefericiţi, ceea ce făcea ca serviciul să fie mai mult teoretic. Trupa blocului, condusă de Francois Soubeyrae, avea deja povestea ei. Soubeyrae fusese, în primele zile ale captivităţii, printre aceia care în 1940 improvizaseră spectacole folclorice în căldura scurtei dar prăfoasei veri a Pomeraniei. Ofiţerii, cu burţile supte, fără cărţi, fără nicio activitate, mucezeau, traumatizaţi de căderea în prizonierat şi de înfrângere. Şederea în aer liber fusese embrionul unui teatru care de atunci se dezvoltase în mod prodigios.

Debarcaţi în turmă din convoiul care-i abandonase în zori în şesul pomeranian, prinşii erau, mai mult decât bănuiau, nişte dezrădăcinaţi... Fibrele sociale care leagă îndeobşte fiinţele umane erau aproape toate rupte. Dăinuia, singură, identitatea unei uniforme, depreciată de înfrângere şi sfâşiată de campanie. Veştile ce se succedau, privind căderea Parisului şi armistiţiul, rupseseră ultimele legături ale castei militare. Nu mai rămânea decât o comunitate recentă de luptă sau de prizonierat.

Se putea vedea acest lucru chiar din conversaţii. Luni de zile, avuseseră ca subiect amintirile de campanie. Cei patru mii de ofiţeri alcătuiau o mie de grupuri eterogene, eşuate pe acest ţărm. În jurul comandamentului francez, sub glasul spart al megafonului care anunţa în germană tragedia de necrezut de la Mers-el-Kebir, se reconstituiseră nuclee. Luau naştere organisme rudimentare, care numai de departe semănau cu acelea ale cetăţii pierdute. O comisie administrativă repartiza alimentele sosite la întâmplare în lagăr, o universitate ţinea conferinţe, se improviza o capelă, o bibliotecă aduna cărţile, o orchestră îşi comanda alămurile.

În sfârşit, se ivi teatrul, menit să umple, fireşte, îngrozitorul răgaz care începea în zori şi care nu înceta decât o dată cu semnalul de stingere. Este cu neputinţă să se delimiteze partea fiecăruia în această străduanie pentru o societate suportabilă. Dar la 14 iulie 1940, la mai puţin de o lună de la sosire, primii actori apăreau pe o estradă improvizată. Nici piesă, nici măcar o scenetă, ci simple refrene acompaniate de un pian închiriat. Niciun decor, ci doar câteva ramuri de brad împletite. Nici culise, nici lumini, nici farduri, nici costume. Teatrul revenise printre ei asemenea unui golan.

Dar, cincizeci de secole de progres material se desfăşurară cu acceleratorul în şase luni, la capătul cărora teatrul contemporan era aproape ajuns din urmă: monologul din Bordeaux, cântecul din Bretania şi valsul popular dispărură în faţa pieselor *Nocl sur la Place* de Henri

Gheon, *Le Fleuve etincelant* a lui Morgan şi *Topaze.* Cu toate acestea mai rămăsese o piedică: cum să joci o comedie fără femei? Public de bărbaţi, trupe de bărbaţi, unde să găseşti, pentru repertoriu, ingenue şi amoreze? La primele spectacole fuseseră folosite deghizări grosolane care ucideau iluzia, iar femeia nu era decât o figurantă nemişcată şi mută, a cărei simplă apariţie stârnea râsul. Puţin câte puţin, regizorii improvizaţi se avântară şi însufleţiră aceste manechine cu ajutorul decoratorilor, al croitorilor şi al accesoriştilor, care împingeau lucrurile până la a fabrica peruci cuviincioase, destrămând pânze de sac ce conţinuseră în prealabil moruni!

Curând „de” învăţară să umble şi să danseze, să pronunţe câteva cuvinte cu o voce ascuţită fără să producă necruţătoarea ilaritate în sală.

Astfel, aspiranţii şi tinerii sublocotenenţi jucau, în mod curent, şi chiar foarte bine, mici roluri de femeie, în tradiţia înnoită o teatrului elizabetan. Între timp, Francois premedita o revoluţie: interpretarea unui rol capital, numai feminitate, şi fără voce de falset, de către o „jună primă”. Şi ştia cât de mari aveau să fie riscurile.

Colonelul Marchandier, cu ochii lui mici înconjuraţi de riduri, plin de bună dispoziţie şi dispus să joace jocul, răspunsese reverenţei lui Camilie.

— Nu cred că regizorul dumitale s-a înşelat prea tare, dragul meu, zise el zâmbind. O joci cam dur pe această Ade. A, da, îmi amintesc! Vedeţi, dragii mei, am văzut eu o piesă de Salacrou la începutul războiului, în Maroc, în deplină izolare, jucată de o trupă în turneu care…

Generozitatea colonelului şef de bloc faţă de teatrul lui – erau patru blocuri în lagărul de prizonieri francezi de la Tempelhof, deci patru colonei şi patru teatre rivale – era vădită, dar poveştile lui erau de temut. Şi cum vorbea cu voce scăzută, Camilie se făcu că n-a auzit ultimele fraze şi se scuză cu un aer de cuceritor, arătându-şi costumul:

— Ca şi când cu asta ai putea fi feminin! Nu mai am ce să-mi pun!

— Mâine se va repeta cu costume, spuse Vanhoenacker, alt bun camarad de război al lui Frangois, care ieşi din umbră, unde scria, în ciuda gălăgiei. Ţi-am fabricat o garnitură de farduri şi un sutien umflat. Şi apoi, o să fie ceva nou, frumos…

— Mă iertaţi, nu vă deranjez? întrebă politicos un ofiţer cu pielea măslinie, foarte oacheş, cu faţa osoasă şi expresivă, care-şi vârâse prin uşa de carton capul ce semăna a tătar curat, datorită căciulii piramidale pe care o purta. Ah, iertaţi-mă, domnule colonel.

— Intră, Algrain, îl pofti colonelul.

Algrain salută regulamentar. Tânăr profesor de istorie, Algrain fusese printre cei dintâi care; ţinuseră cursuri regulate la universitatea barăcilor, pe când se constituia embrionul teatrului. Fără cărţi, fără notiţe, cu stomacul gol, îşi statornicise o reputaţie extraordinară prin cultura sa, prin uşurinţa cu care se exprima şi prin maliţiozitatea cu care îi sfida pe nemţi, găsind, de exemplu, corespondenţe alese între Mahomed şi Hitler, sau demontind cu o admiraţie neprefăcută, dai’ primejdioasă, mecanismul politicii prusiene de după lena. Colegii săi mai vechi, stingheriţi de un succes totuşi atât de rar pentru un profesor, îl acuzau uneori de uşurinţă, dacă nu chiar de cabotism, în orice caz de modernism, neluând destul în seamă curajul intervenţiilor lui, precizia şi îndrăzneala evidentă în expunerile sale rezumative.

— Mai am până la începerea cursului, spuse Algrain. Aşa că am venit, dar vă deranjez…

— De loc, zise Francois. Stai jos, Algrain. Uite, încerc s-o fac pe această curvă înnăscută, pe Camilie, să înţeleagă că între feminitate şi a face trotuarul există o nuanţă.

— Ah, ce adevărat este asta! spuse Algrain. Să vedem!

— Hai, dă replică! porunci Francois.

Camilie scoase limba la el.

Algrain făcu ochii mari, într-un chip caraghios chiar, ca şi când ar fi surprins un secret de nemărturisit, apoi se aşeză pe un taburet.

— „Valizele! reluă Camilie. Şi mi-e o foame de lup. Gerard îmi vorbeşte de un mic şi minunat bistro din împrejurimi, renumit pentru lişiţă cu zeamă de lămâie”. Merge aşa?

— Găsesc că e foarte bine, îşi dădu Algrain cu părerea.

— Da, mai bine, spuse şi Francois. Cu rochia trimisă de Jeanne Lanvin \ va merge.

— Cum, tună Camilie, există o rochie de la Jeanne lanvin şi nu mi se spune nimic? Vreau s-o văd! Cabiniera! Cabiniera! Cabiniera! Cabiniera!

Repetiţia era serios compromisă! Cum Camilie ţinea să vadă rochia cea frumoasă din Faubourg Saint-Honore, Vanhoenacker o îmbrăcă pe un manechin. Acest ofiţer curajos care, împreună cu Francois, fusese ultimul din „bravul batalion” care trăsese cu puşca-mitralieră, acest bărbat înalt şi puternic, îndeplinea funcţia de croitoreasă! Şi meseria lui îl predispunea la croitorie, dacă nu la însărcinări tot atât de profane: fabrica şi vindea obiecte religioase. Van’ ştia să croiască un patrafir şi o sutană.

Prezentă celor de faţă, pe uriaşele ale mâini pătfate, un mic asamblu imprimat, spumos, ale cărui desene se inspirau din Raoul Dufy. Era atât de frumos şi atât de neaşteptat, încât jocul pe care ei îl improvizau în colectiv, clipă de clipă, pentru a continua să trăiască, fu cât pe ce să se destrame. Era ca şi cum nişte pitici maimuţăreau

**** Celebră casă de mode pariziană.***

un om normal, crezând în acest joc şi. Brusc, apărea printre ei un om ca toţi oamenii.

Camilie luă din mâinile lui Van’ sutienul de carton care trebuia să simuleze farmecele frivolei Ade. Ţinea în mâini acest obiect bine umflat, dar mult prea ţeapăn. Ciocăni în carton cu arătătorul îndoit şi sună a gol.

— Bineînţeles, bineînţeles, zise Algrain, trebuie să ne decidem să considerăm că anumite lucruri rămân inimitabile, dragul meu Vanhoenacker. Este de la sine înţeles că nu pun în discuţie îndemânarea „lunganilor”.

Erau porecliţi „lungani” Vanhoenacker şi Paradoux.

Acesta din urmă, fost elev la *Ecole Centrale,* avea o uimitoare îndemânare a degetelor. „Lunganii” se completau admirabil, unul era blond, c’elălalt brun, amândoi de aceeaşi înălţime, un metru nouăzeci. Paradoux prelucra fierul sau mai exact ceea ce aducea a fier în lagăr: cutii de conserve, mai ales goale, iar Vanhoenacker

— Lemnul şi cel mai adesea cartonul, materialul său preferat.

Se mai ivi o dată un cap în uşă, un chip cumsecade, de cărbunar mustăcios, care întrebă cu un accent puternic din departamentul Centre:

— Van’, n-ai două cuie lungi?

— Nu, urlă pe loc Van’.

— Ca să-mi fac o policioară, continuă celălalt, pe un ton indiferent. Am instalat eu una, dar azi-noapte mi-a căzut în cap…

— Nu. M-am săturat! Toţi, din toate părţile, vreţi să luaţi pielea de pe mine. Nu mai am cuie. N-am să mai împrumut nici scule. Un pezevenghi mi-a dat înapoi foarfeca ştirbită. Nu, nu şi ms.

Apoi, fără nicio întrerupere:

— De câte ai nevoie?

— De patru, spuse celălalt cu tristeţe. Aş avea nevoie şi de cleştele patent.

— Cleştele patent! şuieră Van’, parcă atins la ficat.

Faţă de o asemenea pretenţie, ridică braţele la cer şi spuse:

— Vino după masă!

Camilie îşi lăsase tunica. Apăru într-un pulover subţire din lână kaki care-i scotea şi mai bine în relief torsul egiptean, talia foarte subţire, umerii prea laţi, dacă nu pentru, un bărbat, pentru o femeie în orice caz! îşi puse sutienul de carton pe piept, se măsură cu privirea coborându-şi bărbia, apoi, făcând pe vedeta, se arătă impacientat:

— Cabiniera! Haide, Van’, ajută-mă. Nu pot să rămân aşa! Am să mă plâng la Uniunea Artiştilor.

Van’ începu să fixeze dichisul. Mâinile-i enorme, cu

degete dreptunghiulare, lucrau cu o îndemânare uimitoare.

— Mă gâdili, spuse Camilie.

— Ţi-am mai spus să-ţi păstrezi farmecele pentru scenă, zise Francois. Lasă imprimeul şi hai să repetăm.

Dar sublocotenentul Camilie, ca femeile adevărate şi ca vedetele, avea capriciile lui şi nu se declară satisfăcut decât după ce-şi puse imprimeul pe pieptul gol. Se privea într-o oglindă mare, alcătuită din vreo douăzeci de bucăţi juxtapuse, se învârtea, mişca din şolduri. Cu un gest rapid al mâinii, îşi. Trase o şuviţă blondă pe frunte.

— Găsesc spectacolul congestionat, spuse Algrain. Nu înţeleg de loc cum puteţi să vă obişnuiţi. Sau mi-e teamă că o să vă deprindeţi în sensul în care s-au deprins elizabetanii cu o situaţie de aceeaşi natură! Nu ştiu dacă mă fac înţeles îndeajuns. Ce părere aveţi, domnule colonel?

— Eu, zise Marchandier, ştiţi, sunt un bătrân militar, în sfârşit, vreau să spun prin aceasta că, la noi, în Maroc, am avut prin 1924, reprezentaţii teatrale…

În ochii colonelului de zuavi luci o licărire suspectă. Răsuflă, stacojiu.

— Îmi daţi voie, domnule colonel, reluă Algrain, ar trebui să-i alegeţi ca elizabetanii, mai tineri, mă refer la artişti.

— Of! Nătărăul! spuse Camilie cu o intonaţie surprinzător de veridică.

— Admirabil, urlă Soubeyrae. Dă replica. Îţi spun că ai nimerit-o! Asta-i tonul. Asta-i vocea, mişcarea. Hai…

Camilie se supuse şi reluă:

— … lişiţă cu zeamă de ’lămâie. Apoi plecăm la Paris, în noapte. Ador să umblu noaptea eu maşina…”

Să fi fost din pricina luminii care scăzuse în mod neaşteptat de zece minute, fără îndoială pentru că trecuse unul dintre acei nori groşi cate veneau dinspre Baltica sau dinspre Rusia, să fi fost improvizaţia sentimentală ce se auzea venind de la un pian de alături, să fi fost miracolul jocului sau indulgenţa inconştientă a acestor bărbaţi fără femei, dar, câteva clipe, iluzia a fost totală: printre ei trăia o femeie.

Francois era fericit. Poate că avea să reuşească să monteze piesa lui Salacrou. Îşi recăpătă încrederea în faţa miracolului Camilie, care continua pe un ton răscolitor prin sinceritatea lui:

— „Să te ghemuieşti la pieptul bărbatului pe care-l iubeşti, să-ţi laşi capul pe spate, cu ochii spre cer…”

— Nu, îl întrerupse blând Francois. Nu mai merge. Se decalează tocmai la „să-ţi laşi capul pe spate”. Eşti jenat. Nu mai eşti târfă. Începe, te rog, din nou. Mai senzual.

„Să te ghemuieşti la pieptul bărbatului pe care-l iubeşti, să-ţi laşi capul pe spate, cu ocliii spre cer…”

— Nue bine, frazezi!

Camilie începu din nou. Dar era şi mai puţin bine.

— Mai dulce, pentru numele lui Dumnezeu î ’ Mai dulce! urlă Francois exasperat.

Un imens hohot de râs izbucni în atelier. Francois avu impresia că, încet, se scufundă într-un hău fără sfârşit, că intră în altă lume, că se regăseşte venind din necunoscut, în uniformă, în această cameră ciudată. De ce aceste râsete? Se uită în juru-i, în lumina scăzută, iar nedumerirea ce i se citea pe faţă era atât de mare încât ceilalţi râseră şi mai tare, cu colonelul Marchandier în frunte. Înţelese, în sfârşit, nostimada formulei folosite. Da, într-adevăr, era caraghios. Aveau dreptate băieţii.

Foarte hotărât să exploateze situaţia, Camilie se îndreptă spre regizor, cu pasul acela legănat al fetelor de music-hall.

— Toto, lumina! strigă Francois.

Un duş electric îi inundă, 111 timp ce Camilie punea mâna pe umărul lui Francois şi murmura, cu o tristeţe prefăcută şi într-adins foarte bărbătească:

— Şi eu vreau tot ce vrei şi tu, Francois, dar ceea ce îmi ceri, dragul meu, asta, sincer, nu pot!

Din nou râsete. Un alt obraz apăru în despicătura uşii.

— Nu! urlă Vanhoenacker, fără să ştie măcar despre ce era vorba.

Nu era un camarad care venea să cerşească cleşti, cuie sau ciocan. Era Frederic, compozitorul. Bărbat la vreo

treizeci de ani, Frederic avea un fizic uimitor, ochi mari, bulbucaţi în dosul ochelarilor şi o mustaţă neagră zdravănă, un mers îndesat de clovn pe care şi-l accentua, făcând continuu năzdrăvănii.

Der Komponist, cum fusese poreclit, care în urmă cu câteva secunde mai lucra la pianul lui, în sala alăturată rezervată repetiţiilor, venise atras de râsete. Frederic era un bufon, aşa cum se află adesea printre muzicanţi, dintre care Erik Satie constituia un exemplu celebru. Locotenent în armată, portărel în viaţa. Civilă, Frederic adora muzica şi suferea că nu putuse să-i consacre toate puterile sale. Ascundea această dramă, opinii foarte hotărâte şi o sensibilitate rară, sub o siluetă compusă piesă cu piesă şi pe care o accentua cu grijă. Era masca prin care se apăra.

— Băieţi, strigă Frederic cu acea dicţie gâfâită şi emfatică pe care anume o inventase, auzind râsetele dumneavoastră, vi l-am adus pe iubitul meu Leblond, pe satelitul şi parazitul meu genial, muza mea. Intră, Leblond, şi salută pe domnii ofiţeri.

Leblond era un flăcău nostim, un adevărat băiat din nord, slab, bun la suflet, credul, cu înfumurarea nebunatică a fantelui de provincie ori de câte ori era vorba de muzică. Era simplu soldat, ordonanţă. Cânta foarte bine la trompetă.

— Ashultaţi, domnilor, reluă Frederic, zău, ashultaţi! Leblond, adoratule, trompeta. Veţi vedea, domnilor. Vă spun, s-ar zice că, într-adevăr, însuşi Dumnezeu vă urinează în urechi.

La această observaţie care adăuga jocului lui Frederic un iz de antielccalism nu mai puţin sincer, trompetistul Leblond se lansă într-o polcă vertiginoasă.

Se opri, gâfâind şi râzând, cu ochii lui de şobolan. Aplauzele izbucniră, iar Leblond zise:

— Când cântam asta, e Polca Albastră, ştiţi? Ah! aveam amureze la bal! Da’ mai ştiu una, care m-a învăţat domnu’ Frederic.

Şi leblond cântă. Colonelul, care se ridicase, îl felicită.

— E o compoziţie de-a dumitale? îl întrebă el pe Frederic.

— Un aranjament, domnule colonei.

Căci Frederic vorbea normal autorităţilor indiscutabil superioare. Apoi adăugă, serios, ca portărel ce fusese:

— Este *Ave Verum* de Mozart, aranjată în polcă.

Colonelul zâmbi, ceea ce dovedea că zuavul nu era lipsit de umor, şi ieşi, nu fără a fi lăsat pe fotoliu un pachet de ţigări pe care Camilie îl subtiliză pe dată.

Vedeta se întoarse spre Francois:

— Cine fumează o ţigărică bună marocană pe care mi-a lăsat-o bătrânul meu? Hai, micul meu regizor!

— Bine, bine, bine, zise Algrain. Eu… mă duc să-mi ţin cursul.

Se uită la Francois, apoi la Camilie, simulă indignarea, apoi zise:

— Mi-e teamă, Soubeyrae, că n-ai cântărit îndeajuns răspunderea pe care ţi-ai luat-o distribuind roluri de femeie acestei creaturi mai mult decât predestinată. Desemnată! Ce spun desemnată, însemnată! Camilie, te salut peste măsură.

— Unde ai ajuns? întrebă Camilie.

— La copiii lui Mahomed!

— Eşti pentru sau contra? întrebă Frederic.

— Sunt contra, zise Algrain. Dar asta depinde, evident, de poziţia pe care o iei în raport cu lucrul considerat.

— Şi reciproc, spuse Frederic.

Algrain strânse mâna trompetistului Leblond.

— Cinste mare, clamă pe dată *Der Komponist,* căruia Francois îi mai zicea şi Botgrosul Tragic, fiindcă fluiera atunci când compunea la pian, cinste mare, dragul meu Leblond, ţie, omului de clasa a doua, omului fără grad, proletarului, pe care muzica îl transfigurează şi-l ridică în sferele platonice ale societăţii bune a locotenenţilor şi căpitanilor! Un galon de aur aduce omagii modestei tale trese de lână, o! geniu al malurilor Scarpei şi al satului Jenlain-le-Haut. Unul dintre membrii cei mai onorabili ai societăţii noastre te salută. Cinste mare, domnule membru

al Universităţii, cinste mare, domnule membru.

— Ar fi mai bine să mă-ntorc în Franţa, spuse Leblond.

— Cum, tu Leblond, marele Leblond, ai asemenea slăbiciuni!

— Fiin’că mi-i tare frică, dom’ Frederic ’. Puicuţa mea zice: „Chipul tău mi s-a fixat pe veci în memorie”.

— Atunci?

— Mi-e totuşi frică să nu se mărite cu altul, domnule Frederic.

Această naivitate emoţionantă îi displăcu lui Frederic care, descărcat întruna din crizele lui de nebunie orală în care-şi elibera personajul, îmbrăcă din nou pielea omului straniu ce voia mereu să pară.

— Fraţilor, ashultaţi-mă bine! Am făcut o deshoperire grozavă care va răsturna Ştiinţele şi Artele. Este cu totul inexact că trăim în exteriorul unei sfere. E o iluzie. Credeţi aşa pentru că aşa vi s-a spus, fraţilor. În realitate, noi trăim în interiorul unei sfere. Asta-i adevărul. Văd, văd. Ceea ce vă miră, fraţilor, este că nu cădem în aer. Aici vă aşteptam, domnilor! Eroare, eroare grosolană! Dacă pământul e scobit, greutatea nu mai trebuie să ducă spre centrul lui, ci spre centrul coroanei sferice care ne înhonjoară. Fiţi atenţi, fraţilor…

Francois îl privi pe Frederic. Găsea că e ceva excesiv în aceste cuvinte nebuneşti ce nu ţineau de obişnuitele bufonerii ale muzicantului. Camilie, acum serios, voia să-i vorbească lui Francois despre rol, când regizorul îi făcu semn să tacă. Botgrosul Tragic delira, maimuţărind acum un conferenţiar frenetic:

— Fraţilor, dacă s-ar săpa suficient, ara urca după un anumit timp la supi’afaţa exterioară a pământului, cea adevărată. Atunci am vedea adevăratul cer, pe care nu-l cunoaştem! înţelegeţi, fraţilor? Să săpăm pentru a regăsi cerul cel adevărat!

Dintr-odată glasul i se frânse:

— Francois, tu, tu care nu eşti membru, sunt sigur că înţelegi…

Francois clipi stângaci cu ochiul, iar această improvizaţie era, sub aspectul ei bufon, plină de fineţi ciudate.

— Îl... îl ardem? întrebă Toto.

— Nu, fraţilor, nu veţi face asta. N-ar fi hamical!

Totuşi, lucrul acesta i se întâmplase de mai multe ori! Practicând zilnic farsa, Frâderic simţea o plăcere rară în a împinge gluma până la limita scârbirii celorlalţi. O dată, din răzbunare, băieţii de la teatru i-au uns picioarele cu vopsea albastră. Nu fusese niciodată atât de fericit.

— A, nu, spuse el, prea graţioasa domnişoară Camilie – ce drăguţă e, parcă-i un viţel – n-ar îngădui în prezenţa ei un atare exces erotico-masochist asupra persoanei mele. —

Ceilalţi se înţelegeau din priviri

— Bine, bine, plec, fraţilor, plec. Am înţeles. Leblond, muzica!

Leblond duse trompeta la gură şi îşi reluă polca.

Botgrosul Tragic ieşi, în chip de dictator adulat, salutând şi răspunzând ovaţiilor unei mulţimi imaginare.

— Ar fi-fi trebuit să-l ardem, spuse Thomas Cavatini. Ţi-a lipsit re-re-reflexul, Francois!

— Ce paiaţă, zise Vanhoenacker în tăcerea care se lăsase. Paraclisierii ăştia îmi fac poftă de mâncare. Mi-e foame!

— Eşti un maţ spart, spuse maşinal Francois, ca la popota batalionului, în timpul campaniei.

Dar tânărul ofiţer rămânea îngrijorat. Poţi să ştii cu Frederic? Această insistenţă asupra „să săpăm pământul?” *Era el oare la curent?* Acea *Stube* în care făceau repetiţiile se afla alături de a lor.

Preacatolâcul Toto fredona, supraveghind cum fierbe mâncarea lui, faimosul *etoujje-chretien:*

Prima noastră dansatoare Goală-n jos de cingătoarc Iar în sus numai ajur îi sufla Amor în...

Camilie se trânti în fotoliul din care se ridicase colonelul. Căscă, se întinse, făcu mutre şi zise:

— Ah, dac-aş putea să mă dedublez, cum m-aş mai duce să fac uzi mic tur în *Bois*.

Îndrugă, fără tranziţie, forţând vocea ca să-l audă Cavatini:

— Toto, eşti un marabu, un ipocrit, un martor mincinos, un iezuit, nu-ţi exprimi niciodată gândul până la capăt.

— Ce-ce gând?

— Amor cel bucălat care sufla, Ce-i cu *etouţfe-chreticn-ul*?

— Se coace, spuse Toto. Când o să terminaţi cu prostiile, o să putem mânca.

Soubeyrae îşi fuma gânditor ţigara. Sau mai curând sufla fumul în sus, în nouraşi egali.

— Van'! spuse el în sfârşit, cine era băiatul care-a venit să ia cleştele? Eram cu spatele în momentul acela. După voce mi s-a părut că-l recunosc pe Eberling.

— Da, încuviinţă Van', era Eberling, băiatul de la 12. Eberling evadatul.

— Evadatul model, preciză Camilie.

De două ori evadase artileristul Eberling din lagăr şi de două ori fusese adus înapoi. Nemţii mai erau la acea epocă destul de înţelegători în ceea ce privea asemenea „competiţii sportive". Fireşte, fără să bată toba, admiteau că un prizonier se poate gândi la evadare. Iar ei, paznicii, găseau normai să stea de pază. În felul acesta, Eberling, evadatul model, avusese de două ori cincisprezece zile de închisoare. De atunci, aceste obiceiuri curtenitoare începură să se cam uzeze.

Francois spuse calm:

— Fi atent la Eberling. E un apucat. Mai întâi, are o gură imposibilă. E de ajuns să apară, pentru ca cel mai tâmpit dintre santinelele pomeraniene să-şi spună:

„Uite pe unul care complotează o evadare!" Nu-mi place asta.

— Atunci, zise Van', să nu-i împrumut cleştele?

— Ba da, spuse Francois, împrumută-i tot ce vrea. Restul o să-ţi explic...

Îl

Şeful de cameră de la 12—4 îşi dădea tocmai raportul de

seară, în acel 7 aprilie 1942, când intră Soubeyrae, căutându-l pe Eberling.

O clipă, Soubeyrae se felicită în mod egoist să a scăpat de soarta prizonierilor cazaţi în barăci, că a ieşit din acea mulţime densă, anonimă. Barăcile comune erau, ca şi cea a teatrului, împărţite în patru camere, *Stube*-le. Clădirile erau din lemn vopsit cu un verde trist ca vagoanele, cu numere funebre, negre pe fond alb. Se intra în fiecare *Stube* printr-o uşă dublă de lemn. Încăperile erau mobilate cu paturi de scândură suprapuse, având fiecare câte trei „etaje", unul pe podea, al doilea la înălţimea pieptului şi al treilea sus. Erau şaisprezece paturi de lemn în fiecare *Stube,* adică patruzeci şi opt de cuşete. Numărul celor ce locuiau într-o *Stube* varia între patruzeci şi patruzeci şi opt de oameni. La ora deşteptării, a toaletei, a meselor, se producea, în ambianţa aceea de şandrama cazonă, o vâltoare de oameni înghesuiţi.

Trebui să aştepte sfârşitiil expunerii, consemnuri de-ale nemţilor, observaţii ale şefului de bloc, lista produselor disponibile la C.D.A., un fel de băcănie colectivă, botezată Comisia de Aprovizionare, şi ultimele parabole de la Vichy, transmise de Misiunea Scapini cu privire la R.N., Revoluţia Naţională... „erhen", cum spunea Frederic pe un ton excesiv de solemn. Cu toate acestea, fiecare asculta atent. Întotdeauna aceeaşi scenă: atenţia trezită de ceea ce venea din Franţa liberă – în lagăre se mai spunea curent „Franţa liberă41 atunci când se vorbea despre Vichy, pe când în Franţa era mai crud: „zona neocupată" sau „Nono" –, aceleaşi sprâncene încruntate pentru a prinde ceva sub dublul joc presupus sau real al cuvintelor, şi aceeaşi recădere decepţionată în trista realitate a O/iagului l. Şeful de cameră, un cavalerist care-şi menţinea ţinuta şi o anumită morgă, încheie:

— În sfârşit, domnilor, colonelul decan al lagărului vă reaminteşte că este interzis, din motive' de higienă, să folosiţi recipientele de bucătărie cumpărate la *Kantinenicirt* drept oale de noapte!

Se stârni mare zarvă. Raportul se încheiase. Eberling îl reperase pe Soubeyrae. Artileristul se înfofoli în mantaua lui poloneză lungă şi verzuie, aparţinând stocurilor confiscate de nemţi, mantale care slujiseră la îmbrăcarea ofiţerilor dezarmaţi la începutul captivităţii, îşi puse căciula şi se îndreptă spre uşă. Se opri brusc. Şeful de cameră reluă:

— Ah, domnilor, sunt de neiertat. Puţină linişte, vă rog. Ceea ee am să vă spun e grav.

Se făcu linişte. Căpitanul silabisi pe un ton suav: —; în cursul unui discurs, cancelarul Hitler a anunţat cu germanii au luat 3 916 993 de prizonieri sovietici şi a spus: „Bolşevicii vor fi bătuţi şi nimiciţi. Hoardele bolşevice vor fi nimicte în vara aceasta”. Vax!

Vacarmul reîncepu, întrerupt de râsete.

Eberling avea înfăţişarea unui cetăţean militarizat, aparţinând unei naţiuni nedeterminate; era unul dintre acele personaje care aveau să înflorească mai târziu în literatură şi în teatru, de la Jean-Paul Sartre la Simenon. Ieşi, îmbrâncit de cei care se agitau cu pregătirea mesei de seară şi de patru ofiţeri ducând fiecare câte un taburet pe umeri. Îmbrăcaţi cu mantalele acelea lungi, s-ar fi zis că erau patru minotauri ciudaţi, prevăzuţi cu trei coarne. Se duceau la conferinţa lui Algrain despre Mahomed, şi fiecare trebuia să-şi aducă scaunul.

I *Lagărul de ofiţeri.*

— Gogomanii, spuse Eberling. Când mă gândesc că Matteau, care e negustor de unt şi de ouă, urmează cursuri de filosofie ca să ne facă praf cu Schopenhauer! Nu înţelege nimic din Schopenhauer. Nu, dar ia te uită…

Localul de conferinţe al blocului III ocupa centrul unui vast semicerc. Din toate barăcile se vedeau ieşind alţi minotauri de staturi şi viteze inegale.

— Facem turul lagărului? propuse artileristul, scârbit.

De citva timp, comandantul german dăduse din nou autorizaţia de a se circula de la un bloc la altul în interiorul lagărului, ceea ce permitea sportivilor, plimbăreţilor, hoinarilor, să meargă de-a lungul şirurilor de sârmă

ghimpată care-i despărţeau de câmp. Turnuri barbare de lemn, observatorele, care-i aminteau lui Soubeyrac pozele din prima lui carte de istorie reprezentând asediul Alesiei, îi ascundeau prost pe paznicii de culoarea aramei coclite, înarmaţi cu puşti-mitraliere. Mai geruise încă la minus 10 grade chiar în dimineaţa aceea, însă un vânt slab dinspre sud îndulcise aerul translucid. Se vedea până departe în câmpie. Seara se anunţa frumoasă pe această întindere îngheţată, unde vaste insule de zăpadă pătau pământul.

Francois şi Eberling se cunoşteau puţin şi nu se simpatizau. Artileristul avea ceva ce-ţi amintea de o tendinţă de complot permanent, de conspiraţie, de o manta de culoarea zidurilor, şi asta îl sâcâia pe Francois. Soubeyrac avea o fire deschisă, amabilă, se apropia uşor de oameni, şi asta îl irita pe Eberling.

Ajunseră la poteca blocului Îl. Vântul de sud sufla acolo mai puternic, către *Wald*-ul[7] din apropiere, care-i despărţea de mare. Bocancii călcau bine pe trunchiurile de brad cojite, înfundate în nisip, care slujeau de drum de rond de-a lungul zidului. Un lucru era inevitabil: de îndată ce venea ploaia, noroiul năclăia îngrozitor. Tempelhol'-ul.

— Ce vreme frumoasă, zise Eberling. „Ultima poartă se deschidea în câmpie".

Francois tăcii.

— E din Gide, insistă artileristul. Singurul scriitor contemporan pe care-l pot înghiţi. Din cauza dragostei! ui pentru libertate.

— De ce ai venit să ceri cleştele? întrebă Soubeyrae, puţin dispus să înceapă o discuţie literară cu acest exaltat.

— Am nevoie.

— A început?

— Nu.

— Atunci?

— Am nevoie pentru altceva. Te deranjează?

— Nu. Nu-mi prea place să văd plecând sculele barăcii

7 **Pădurea (germ.)**

fără să ştiu unde se duc, asta-i tot.

— Tocmai asta spuneam şi eu. Te deranjează.

— N-a început lucrul?

— Nu. De tine depinde. Stai.

Era acolo un promontoriu, iar brazii creşteau până în lagăr. Briza din România, din Bulgaria, vestitoare a primăverii, alerga printre trunchiuri. Barăcile erau instalate aici în plină pădure. Cu puţină imaginaţie, te-ai fi putut crede în vilegiatură. Înaintea lor se întindea, fără margini, marea câmpie a nordului Germaniei, însufleţită doar – şi asta se vedea prin sârma ghimpată de o fermă aflată pe malul unui eleşteu, unde fermiera umbla încolo şi încoace cu fusta ei roşie, de şina căii ferate care-i azvârlise acolo, şi de două clopotniţe îndepărtate. Peisajul era mai degrabă polonez decât german. Spre nord, o dungă întunecată, cu stropituri albe, mesteceni pe fond de brădet, anunţa pădurea, unde cei de corvoadă se duceau să aducă lemne. Iar dincolo, era marea.

Uneori o ghiceai. Cu vântul din nord, veneau pescăruşi şi miresme acre de varec. Francois respira atunci adânc şi se simţea mult mai nefericit. Era crudă această nostalgie a mării. Nicicind nu văzuse un peisaj neted atât de nemăsurat şi nicicând nu văzuse un cer atât de vast, atât de variat, atât de bogat ca cel al Pomeraniei.

În ziua* aceea, cerul începea să se umfle de imense arhitecturi mişcătoare, de nori, de enorme or-aşa plutitoare. De un Babilon din nori cumulus şi, în depărtări, de preţioase grădini suspendate cu mici detalii savuroase, cu bulbi auriţi, cu minarete, o întreagă cetate orientală, o prodigioasă pictură a lui Veronese decorând plafonul, schiţată în reflexele soarelui către asfinţit.

Soubeyrae privi nemişcat Tempelhof-ul. Simţea nerăbdarea celui ce-l însoţea, dar nu voia să vorbească primul.

Pe o moviliţă, la limita dintre pădure, câmpul cu bălării şi ferigi, de o parte, şi şesul cu secară, de cealaltă, Tempelhof-ul încins cu garduri înalte de sârmă ghimpată,

contura o figură aproape regulată, compusă din două semicercuri de mărimi diferite, reunite prin diametrele lor inegale. În centru se înălţa o clădire vastă cu lemnărie fină, luminată de ferestre zăbrelite, dominând o sumedenie de cabane austere: Era sala de teatru a acelui lagăr care nu fusese construit pentru prizonieri, ei pentru Hitlerjugend.[8]

Acolo urma să dea Francois, în curând, spectacolul cu „*Histoire de Rireu.* Scena, foarte» frumoasă, era folosită de trupele de teatru, iar sala, când nu aveau loc reprezentaţii, era pusă la dispoziţia ofiţerilor prizonieri, care veneau aici să citească sau să lucreze şi să bea câteva halbe de bere brună, slab alcoolizată.

Razele piezişe ale soarelui aprindeau drapelul roşu-carmin şi zvastica-i neagră pe fond alb. Grupate în jurul acestei săli şi al catargului ei, se rânduiau clădirile *Lagerfiihrung*ului[9], postul de poliţie care controla unica şosea ce ducea la gară, poşta şi infirmeria, atelierele de reparaţii şi depozitele. Totul era frumos astfel, în acest tablou precis şi dar, poleit de gheaţă, ca în tabloul unui primitiv flamand.

— Nu, nu s-a început! reluă evadatul model. Şi ştii de ce?

— Bănuiesc, spuse Soubeyrae. Nu pot face nimic.

ţ**3** – Maiorul Watrin

— Ascultă aici, zise Eberling. Ei, ascultă. Adineauri, în timpul raportului, înainte să vii, am reţinut textul: „Franţa nu mai este în război cu Germania. Prin urmare evadările sunt de prisos. Se pune întrebarea dacă dorinţa de a fi liber, dorinţă „egoistă4', se spunea dar „dorinţă egoistă" primează asupra represaliilor care pot fi exercitate asupra tuturor camarazilor, îndeosebi asupra celor cart', prin vârstă şi situaţia lor de sănătate, nu pot evada". Ei? Ei?

— Cine e cu deşteptăciunea asta?

— Colonelul Comandant al lagărului. Nu „boşul". Francezul. Decanul Marchandier. Zuavul. Asta-i nerozie,

---

8 ***Organizaţia hitleristă de tineret.***

9 ***Conducerea lagărului (germ.).***

Soubeyrae. Deci, eu sunt un egoist. Şi trebuie să-i imobilizăm aici pe toţi cei care au poftă s-o şteargă, pentru ea opera bătrânilor căpitani să nu fie ameninţată! în fine, să şi îi că e pe cale să înnebunească de-a binelea amicul tău, colonelul!

Cred, Eberling, că n-o să înţelegi niciodată! Sunt lucruri pe care trebuie să le spună, pentru că le pretind nemţii. Asta face parte din îndatoririle lui. Şi cineva trebuie s-o facă.

— N-are decât să se lase păgubaş!

— Fie. Atunci, gata cu conferinţele. Gata cu teatrul. Gata cu aprovizionarea excepţională. Gata cu cantinele. Gata eu plimbările în exterior. Poşta redusă la minimul regulamentar. Percheziţii, necazuri.

Prefer asta.

Eberling avea gura strâmbă. Evadatul model era un îndărătnic. Era un caz acest Eberling. Şi imediat intra în criză. Era mai bine să-l laşi să se liniştească.

Francois se uită în direcţia barăcii de conferinţe, unde ’iau predate de toate, matematicile financiare sau structura «Mormântului lui Edgar Poe» şi unde se ţineau înc-epând cu adunările cercurilor de acţiune catolică (în care bărbaţi lipsiţi de femei discutau cu gravitate problema: „în ce măsură soţii îşi îndeplinesc îndatoririle faţă de soţiile lor?”), până la şedinţe folclorice, fără a fi omisă slujba religioasă. Pentru moment, Algrain descria probabil acolo destinul sumbru al copiilor Profetului şi întreba cum se pronunţă *Poitiers* în germană!

Ieşea fum din toate coşurile, iar vântul de sud îl culca spre ei. În câteva zile avea să înceapă dezgheţul.

— Ascultă, spuse în sfârşit Soubeyrae, văd că vii 3a subiect. În fond, daţi înapoi fiindcă tunelul ar fi prea lung pornind de la baraca voastiă, de la 12.

Ei, tla. Încercările sunt dezastruoase! E nisip, totul trebuie întărit cu lemn pe măsură. Mai ales (iaca ţmem seama de modificările pe care pământul le suferă primăvara. N-o să avem niciodată destui lemn. Deci trebuie

să revenim la ipoteza plecării de la… de la baraca ta. Ai răbdare, ai răbdare, ascultă-mă. Pentru a fi raţional, tunelul *trebuie* să iasă din baraca teatrului. Baraca 17. Sunt trei soluţii. Una dintre cele două *Stube* ale ordonanţelor. Impracticabilă şi prea riscantă. Nemţii strecoară copoi printre soldaţi. *Stube* de repetiţii? Are avantaje şi inconveniente. A ta, numai avantaje. O sută optzeci de metri în loc de două sute. Chepengul mult mai uşor, ca şi electricitatea, foalelc, evacuarea pământului săpat. În sfârşit, solul. Trebuie să atingem cota – 7. Îţi dai seama, minus şapte metri! La *Stube* în care se fac repetiţii este deja cota – 8. Nu, a ta! Pentru că este traseul cel mai scurt şi pentru că timpul presează. Pentru că voi sunteţi liberi. Pentru că voi aveţi totul la îndemână. Pentru că la voi nu sunt în permanenţă patruzeci şi opt de oameni, muzicieni, corişti, cântăreţi, toulousieni, care să se uite cum duci pământ în cutii de conserve! Se-nţelege, tu pleci cu noi.

— Nu ştiu destul de bine nemţeşte.

— Mulţi nu ştiu nemţeşte. O s-o ştergem câţi om putea.

— Ca să sporim şansele de a fi prinşi.

— Pentru a spori şansele de reuşită, da. Şi apoi, e treabă de făcut. Suntem o sută şaizeci.

— Asta e nebunie furioasă. Nu s-a reuşit măcar o singură evadare prin tunel în douăzeci şi două de luni.

— Fiindcă tunelele au fost „date’; înainte.

— Vezi!

— Pentru că ştiau prea mulţi. Gândeşte-te, Soubeyrae!

Totul e gândit. Voi, o dată plecaţi, la rigoare să spunem „noi” o dată plecaţi, tunelul rămâne. Deci, s-a terminat cu teatrul.

Nu contează!

— Şi cu tot restul.

Pare-ar vorbi colonelul. Bravo! E adevărat, eşti în Cercul Petain!

Sunt în Cercul Petain, fiindcă nu pot face altfel, şi n-am de dat nimănui socoteală. De altfel, n-am dreptul să hotărăsc singur. Colonelul ne-a pus acolo. El e decanul

Ojlag-uiui. El este singura noastră autoritate militară. O să-l întreb...

— A, îţi interzic!

Doar nu-ţi trece prin cap că v-ar denunţa colonelul!

Nu vreau să ştie! E un ticălos. Şi tu la fel.

— Poftim?

— Şi tu eşti un ticălos.

— Îmi dai voie? spuse Soubeyrae.

Îl apucase de celălalt braţ şi-l strângea foarte tare, în ciuda grosimii mantalei, a tunicii şi a jerseului.

Chipul tânărului ofiţer era dur, slăbit, întunecat. Ah, se schimbase sublocotenentul acela mic din septembrie" 39, care tremura în faţa cumplitului maior Watrin! Se stăpâni şi se mulţumi să întrebe sec:

— De ce vrei să evadezi?

— Pentru că sunt ofiţer activ.

— Unde ai să te duci? La Londra, în Alger, la M oseova?

— La Londra.

Eşti într-adevăr ofiţer de carieră, simplifici totul până la t. Împenie!

— Ascultă, Soubeyrae, m-am exprimat prea dur, ştiu că nu eşti un ticălos. Dar nu te înţeleg! îţi place aici?

— Idiotule! Găsesc inutil să fug, pentru a fi arestat la o sută de kilometri, sau la trei sute, sau la graniţă, perielitând astfel în urma mea situaţia a două mii de oameni cumsecade:

— Asta e o raţiune. Numai cei care vorbesc bine germana pot să plece singuri, sunt de acord. Dar am un plan precis. Şi mijloace. Am mărci. În harababura ieşirii celei mari, o să facem echipă de doi. Ceilalţi or să se descurce. Te iau. O să fim trei.

— Cu cine?

— Franklin.

Nu-l cunosc.

— Îl cheamă Benjamin. Fireşte, este un francez artilerist. Dar un artilerist care a făcut mai înainte Şcoala navală de care s-a lăsat pe parcurs.

— Ei şi?

— Navala! Marea e aproape. Nu sunt nici cincizeci de mile de la insula Rugen la Falsterbo, în Suedia.

— Şi ca să ajungi la insula Rugen?

— Cam tot atât. Am pe. Cineva care ne poate duce acolo. Un pescar de coastă, la Lauenmiinde. Zece kilometri de aici.

Pe Eberling îl stăpânea febra acţiunii. Vorbea răspicat, repede. Vedea harta în faţă. Era sigur de el. Francois se simţi cuprins de o oarecare admiraţie.

— Am cinci sute de mărci, spuse artileristul.

Aventura, dorinţa de a acţiona, aceeaşi pornire care-l

aruncase într-o seară pe Soubeyrae în afara batalionului, înainte de a fi prins, acea voinţă de a nu fi înfrânt, acea oroare din totdeauna de dictatură care se asocia cu obida prizonierului, căldura serii, totul îl împingea să accepte. Şi, mai mult ca orice, poate acel vânt ce adia din sud şi care-i vorbea despre dulceaţa trandafirilor şi a leandrilor albi. Eberling nu exagera. Planul lui trebuia să reziste. Francois se văzu plecat, cu ceilalţi, cu cei care plecau prin tunel. Văzu şi pe cei care rămâneau, fiind prea siguri de eşec. Cântărea mânia nemţilor şi represaliile colective. Îl vedea pe colonelul Marchandier; căruia îi va ti ascuns intenţia, pe colonelul care desigur ar fi murmurat: „Soubeyrae n-a avut încredere în mine”.

Îl văzu apoi pe Watrin, pe maiorul Watrin, prizonier cu ci, pe maiorul care nu ieşea din *Stube* a lui decât pentru a umbla în jurul lagărului, pe Watrin devenit un lup solitar, nu venea niciodată la teatru, cu tot interesul manifestat. Faţă de tot ce făceau ofiţerii lui, singurul interes pe care-l mai păstra în această viaţă închisă. Watrin era mai taciturn, mai întunecat, mai colţuros ca oricând!

La primele avansuri ale lui Eberling, care datau de două săptămâni, Soubeyrae ceruse sfatul lui Watrin. Se vedea des cu şeful său. Simţea nevoia să se ducă să-l reconforteze în singurătatea lui.

— Deci? întrebă Eberling.

Watrin nu păruse înflăcărat de ideea evadării. Desigur, îi era favorabil, în principiu. Spusese doar atât:

— Dragul meu, eu nu vă mai comand. Aveţi un colonel şef de lagăr.

Nu, nu era înflăcărat Watrin, acest ofiţer de carieră, bătrânul războinic, neînduplecat. „Ar trebui să studiez planul ăsta al vostru”. Cu toate acestea, Watrin nu dovedise nici măcar o aparenţă de compromis sau de atitudine complezentă, nici faţă de nemţi, nici faţă de Cercul Petain, cu atât mai puţin faţă de partizanii colaborării, pe care-i dispreţuia în mod deschis. Bătrânul aplica în acest domeniu exact formula Saint-Exupery pe care însă n-o cunoştea: „Când eşti învins, taci ca grăuntele”.

— Deci? repetă Eberling. Nu mai avem vreme de pierdut. Vine primăvara. Avem douăzeci şi şase dintr-o sută, asta e enorm. Prima oară am plecat cu o şansă dintr-o sută şi era cât pe ce să izbutesc.

Şi asta era adevărat! Artileristul Eberling fugise cu acte false de surdo-mut, ştampilate de primăria unui sat din Pomerania, care-l recomandau funcţionarilor de la căile ferate germane. Ajunsese astfel la graniţa maghiară şi când tocmai credea că a izbutit, a fost prins de o patrulă: printr-o schimbare foarte recentă0 posturile nemţilor fuseseră mutate cu cinci kilometri mai departe decât îşi închipuise el.

Nu, spuse Soubeyrae. Dacă aş evada, aş pleca singur.

De data asta îl opri Eberling. Îl apucă de un nasture de la manta şi-l privi în ochi:

Bine. O să facem în altă parte tunelul. Îţi asumi o mare răspundere, în caz de nereuşită, Soubeyrae.

În orice caz, îmi asum una. Iar aceasta mi se pare cea mai contestabilă.

— Înainte de toate aş vrea să-ţi spun ce simt. Încep să ştiu ce eşti, Soubeyrae. Eşti un adaptat.

— Cum?

— Întocmai, un adaptat! Te simţibine aici. Eşti în largul

tău. Dacă ar fi şi femei, viaţa ar fi desăvârşită.

Nu degeaba suntem în ţara *Ersatz* Jului. Asta-i molipsitor, se spune chiar că şi fabrici asemenea *Erstatz*-uri!

Muchia palmei lui Soubeyrae lovi pe dedesubt încheietura mâinii lui Eberling care scoase un „oh” de durere, în timp ce braţul avu o zvâcnitură. Furia li se aprinsese î «ochi.

Iar tu, spuse Soubeyrae, o să-ţi spun şi eu cine eşti. Un agitat. Un înnebunit după acţiune. Un evadat... bun de ospiciu. Un fugoman. N-ai astâmpăr. Minţi. N-ai niciun ideal. Nu eşti decât un aventurier. Un militar, atât î Te gândeşti la Londra pentru că îţi faci socoteala a avansarea ar merge mai repede acolo! Londra, Alger, Moscova, alegi în funcţie de carieră! Şi atunci, mă întreb ce-ai face dacă ţi s-ar propune eliberarea imediată în schimbul unui angajament cu gradul pe care-l ai, în *Waffen S.S*!

Dacă pe buzele lui Eberling apăru un zâmbet slab, mâinile însă îi tremurau.

— Cred că ne-am spus tot ce am avut de spus, făcu ei. Bună seara. Mă duc să-i văd pe ruşi...

Şi se duse.

Francois se înfiora. Era înspăimântătoare această pasiune. Mai rău: era scârboasă. Eberling se îndrepta cu paşi mari spre acel punct al lagărului de unde se vedeau ruşii...

Lui Francois i se făcu greaţă şi se întoarse la *Stube* pe scurtătură. La blocul III, minotaurii veneau de la conferinţă.

Mâncă devreme şi, în tot timpul cinei, Soubeyrae rămase tăcut. Un vârtej de imagini, stârnite de propunerea lui Eberling trecu din nou prin faţa tânărului locotenent îşi amintea de momentele în care îi fusese foame. Îi fusese foame atunci când vagoane de toate naţionalităţile europene îl duceau împreună cu rămăşiţele bravului batalion în răsăritul Germaniei! îi fusese foame la Beauraing, la Treves, îi fusese foame între Treves şi Maienţa, de-a lungul Mosellei în ziua aceea se afla cu maiorul

1 Surogat (germ.),

Watrin într-un vagon de călători. Trenul mergea uneori foarte încet. Cu toate că pe acoperişurile vagoanelor erau cocoţaţi soldaţi de pa/a, Soubeyrae fusese tentat să se arunce din convoi şi să se prăvălească în pădure. *O* şansă de încercat. N-a încercat-o. De ce? Şi dacă Eberling avea dreptate? N-a fugit din pricina foamei, desigur, şi a oboselii, şi a setei, şi a rănii. Din pricina stării sale fizice. Dar trebuia să-şi mărturisească sieşi că, aşa cum nu s-a putut smulge de batalion pe când acesta agoniza, n-a încercat această şansă, în parte, şi din cauza misterioasei prezenţe colective a batalionului care nu voia să se destrame. Până atunci, această explicaţie t-a fost de ajuns. Acum, Eberling îl neliniştea într-un chip nelămurit.

Ultima şansă de evadare adevărată Soubeyrae o lăsase în urmă, la Maienţa.

Revăzu Maienţa, cazarma clădită pentru ocupaţia franceză din 1919, drapelele stacojii puse peste tot, cu ocazia ocupării Parisului, mulţimea de civili privind cum defilează o coloană de cinei sute de ofiţeri prizonieri şi regăsind fără emoţie aparentă piînvingătorii de ieri în învinşii de azi. La Maienţa, nemţii aleseseră un colos senegalez pentru a le. Distribui gustarea sărăcăcioasă şi o brânză de provenienţă dubioasă. Îl mai revedea în minte pe uriaşul negru făcând haz în genul: „Ie bun Banania". Iar maiorul Watrin le spusese că nemţii aleseseră pentru această treabă un negru ca să-i umilească pe ofiţerii francezi prizonieri, ca să se răzbune pe o ocupaţie în cursul căreia alţi senegalezi lăsaseră urme de neşters preadrăgălaşelor renane. Avea oare dreptate maiorul Watrin? Sunt momente în care ura luminează, altele în care ea orbeşte.

Într-adevăr, la Maienţa se prezentase ultima şansă, în vreme ce se îmbarca coloana. Negrul făcea oficiul de supraveghetor şi, soldat în armata franceză, comanda căpitani! Fusese o harababură de nedeseris în numărarea prizonierilor, ceea ce avea să sc' întâmple şi de aci înainte

în fiecare zi, întrucât subofiţerii germani nu ştiuseră niciodată să numere dintr-o privire prizonierii unei coloane. Francois era supranumerar. Ofiţerii prizonieri treceau dintr-o curte în alta printr-o poartă îngustă. Negrul făcea e u ochiul! Era de ajuns să te arunci înapoi. Năucit de febră, Francois nu sesizase pe moment. Atunci, negrul ridicase din umeri, un neamţ se apropiase. Când Soubeyrae a înţeles, în sfârşit, ce anume se petrecuse, eta prea târziu.

Febra, desigur. Sau teama de acţiune? 1nu mai ştia.

Îi veni o idee cumplită, care pesemne că zăcea în el de multă vreme şi pe care Eberling o aducea la lumină. „în fond, am fost în aceeaşi situaţie cu omul de la Volmerange, şi n-am mişcat”. Această idee, deşi în mod nedefinit discutabilă, nu era de fel reconfortantă.

Apoi, toată istoria lor n-a mai fost decât afundarea în adâncurile balenei germane de două milioane Ionaşi. Revăzu Leipzigul, cu ochii arzând de febră, şi nesfârşita lui suburbie pe care o străbătuse foarte încet, înaintând printre imobile de beton, silozuri, construcţii metalice,

i eipzigul pe care-l zărea printre deschizăturile înguste ale vagonului de vite în care erau îngrămădiţi, sufocându-se de căldură, flămând şi febril, cu conştiinţa neîmpăcată a înfrântului, mai ales cu setea aceea care la fiecare oprire îl făcea să se năpustească peste cişmele, pâraie, jgheaburi şi ţevile de alimentare cu apă ale locomotivelor.

Revedea toată acea Germanie cu satele pavoazate, eu câmpurile în care alternau cartoful şi secara. În timp ce trenul îi ducea spre est, simţea cum îl înăbuşe straturi succesive de Germanie: Germania cu râurile care coboară spre nord, aşa cum cele franceze coboară spre apus, cu copii blonzi, cu civili îmbrăcaţi în verdele naţional, aşleptând pe peronul unei gări, cu ţărani rezemaţi de o balustradă, cu militari în permisie dezbrăcându-se pe malurile Oderului, cu ţărănci părând nişte maci în lanurile de grâu încă nesecerate. Flamuri şi zvastici care se roteau, moară magică a barbariilor înmormântate... Revedea verdele-cenuşiu, galbenul-pai, albastrul din privirile copiilor

miraţi, spectacole surprinse cu ochi arzând de febră. În lagăr a înţeles, în sfârşit. A înţeles capcana, când se afla în ea.

Se întrebă încă o dată dacă febra, setea, foamea, oboseala, absenţa unor ordine şi legătura organică cu batalionul erau sau nu motive *suficiente.* N-a simţit oare o uşurare laşă că, în ce-l privea, sfârşise cu ororile războiului? Nu el singur, pe deplin responsabil, *capitulase*? Dacă dreptatea se află de partea evadatului perpetuu? Dacă era un *adaptat?*

Tot îi spuse încet:

— Şi *etouffe-chretien*-ul meu, Francois?

— Nu mi-e foame, spuse Francois. Toto, tu care ai fost la franctirori, ce creezi despre evadare? Da, despre evadarea în sine? Despre datoria de a evada?

Iii

Dacă artificiile teatrului dăduseră grupurilor artistice ale 0//ac/ului o funcţie socială apropiată de *viaţa adevărată,* cum spune atât de minunat Van Gogh în scrisorile lui – unul din *best-seller*-urile bibliotecii lagărului –, îndulcind condiţia de prizonier pentru a le da o iluzie de libertate, iluzie pe care alţii o căutau în studiu, sport sau rugăciune, ei nu rămâneau mai puţin, captivi. Totuşi condiţia lor nu le mai apărea cu brutalitate decât din când în când. Un-om ca Francois prins în realizarea devorantă a piesei *Histoire de Rire,* şi luând-o în serios, deoarece tot oraşul acela din lemn lua teatrul în serios, era mult mai puţin prizonier decât un fanatic al speologiei sau al alpinismului, de exemplu!

Un Eberling, incapabil să capete interese pentru o activitate intelectuală oarecare, era infinit mai captiv decât el, neastâmpărul lui avea scuze. Acest neastâmpăr trezise în Soubeyrae întrebări amorţite încă de pe vremea ultimelor sale zvâcniri de om liber. Luă un carnet în care nota de-a valma reflecţii, printre citate, date, note de regie, şi scrise:

Aceasta i'a rămâne de neînţeles pentru cei care n-au trăit ca noi, şi nu este poate decât o impresie trecătoare, însă

prima tentativă de evadare ne-a surprins. Ea a avut loc acum optsprezece luni. Trei ofiţeri au plecat împreună. Au fost arestaţi peste câteva zile, la câţiva zeci de kilometri, în pantaloni de dril, cu impermeabile, plini de noroi, deoarece străbătuseră ţinuturi mlăştinoase.

Ne-am uitat la ei cu uimire, admiraţie şi o nuanţă de milă. Fuga lor ne-a mirat tot atât cât şi pe nemţi. Imposibilitatea evadării nu era pusă pe atunci la îndoială de nimeni, fie păziţi, fie paznici. Europa era invadată. Elveţia la o mie de kilometri, apropiata Polonie cucerită, Suedia, de care eram aşa de despărţiţi de mare, izolată apoi cu desăvîrşire de Franţa, Rusia apropiată, dar misterioasă. Era evident că trebuia să fi puţin nebun ca să-ţi închipui libertatea şi Franţa regăsite simultan! De asemenea, faptul că fuseserăm capturaţi în zilele imediat premergătoare armistiţiului, ne lăsa şi ne mai lasă încă pe mulţi dintre noi în iluzia amorţitoare a unei păci imediate…

Scria subţire într-un carneţel negru, cu creion foarte tare şi foarte ascuţit, pentru a ascunde mai uşor însemnările de frecventele percheziţii.

„În fond, se gândi el (dar nu notă aceasta), eram eloroformizaţi, şi mai suntem încă. Făgăduielile continuă: mâine, *morgen frtih* ’. Dacă Franţa se angajează în colaborarea cu Europa… Cloi-oformizaţi!” Avea poate dreptate Eberling. Da. *Adaptat.* Cuvântu, în modestia lui, era mai jignitor decât o injurie.

Camilie se întoarse di’ la plimbare, cu *Pomeranische Zeitung* în mână. Thomas Cavatini îl luă, îl frunzări şi zise:

— Sunt nouă astă-seară băieţi!

Toto numărase anunţurile mortuare ale militarilor căzuţi pe frontul de Est, nouă cruciuliţe încadrate cu negru pe hârtia albă.

Toto, zise Camilie, mă dezgueşti! Frumos **îi** şade unui creştin să se bucure de morţi, fie ei chiar duşmani?

Pe-Pe-Peguy… începu Toto.

Protestară unanim. Nu din silă pentru Peguy, îa care „erhen’-, cum spunea Frederic, făcea totuşi apel în mod

abuziv, ci fiindcă era de nesuportat să-l auzi pe Cavatini bâlbâind: „Fe-fericite spicele coapte şi grî-grâul secerat!”. Terfelirea poetului din Beauce alcătuia, împreună cu die-

’ Mâine dimineaţa (germ.)

ţia admiratorului său, un amestec la fel de indigest ca *şi etouffe-chretien**ul bucătarului! Toto se încruntă.

— Eu-eu cred ca Simon de Montfort că Dumnezeu îi va recunoaşte pe ai săi, spuse el aproape dintr-o răsuflare. În afară de aceasta, n-n-aveau decât să nu se ducă!

Supărat, începu să cânte fals, în dialectul din nord, una din melodiile lui preferate:

Capii’ di i’ifal Hierbe, hierbe Capu’ di viţal Hierbe la’ nu-i pentru noi…

Toată melancolia unei copilării sărmane petrecută în colibele minerilor din nord răzbătea în aceste cuvinte bizare, în care modestul cap de viţel fierbând în cratiţă devenea o hrană de lux.

Francois făcu un efort ca să se rupă de ei. Îşi mai notă:

Ne-am dat seama că, prizonieri şi gardieni, nu credeam în evadare, ceea ce ar trebui să fie preocuparea permanentă a unui prizonier, preocuparea permanentă a unui gardian. Evadarea se transforma într-un joc, într-o tentativă inutilă, cu menirea mai curând de a sparge monotonia sorţii, decât de a regăsi libertatea…

Pe atunci credea cu adevărat în ceea ce scria. Revedea asamblul unei Germanii, mai mult pasivă decât ostilă, mai de temut prin masa ci protoplasmatică decât prin animozitatea ei, iar această idee era întărită de amintirea represaliilor benigne exercitate în urma triplei evadări neizbutite: o scurtă interzicere a fumatului, o înăsprire a controlului plimbărilor şi a corvezilor la lemne şi o singură percheziţie serioasă. Situaţia n-a întârziat să se schimbe, mai ales când un căpitan, fiul unui general vestit, a şters-o împreună cu doi camarazi, şi a izbutit. S-a aflat totul prin următoarea frază sibilică dintr-o scrisoare: „Grădina zoologică din Londra s-a îmbogăţit cu trei animale: un leu, un leopard şi un tatu’:. Tatu era porecla fiului de general.

Reuşiseră, trecând prin Rusia, unde fuseseră internaţi câteva luni. Da, se schimbase şi mai mult în iunie 1041, o dată cu începutul campaniei din Rusia. Dar şocului operator îi urmase cloroformul colaborării.

Deodată, în atelier se făcu zarvă. Căpitanul Gondamini, adjunctul lui Watrin, poreclit în ’40 Căpitanul Imaterial, „Capimul” nu venise niciodată în baraca teatrului. Austeritatea lui de diplomat al Şcolii de Război îl făcea să dispreţuiască aceste divertismente civile. Locuia eu maiorul Watrin întruna din barăcile rezervate ofiţerilor în vârstă, în sectorul denumit cu duritate Azilul Căpitanilor Bătrâni, unde locuiau în camere mult mai mici, c-îte patru. Francois se ridică maşinal.

— A murit fiul maiorului, spuse Gondamini. A aflat-o acum, dintr-o scrisoare.

Ştiau cu toţii că Watrin avea un fiu, sublocotenent într-un divizion de artilerie uşoară, şi că nu primise veşti de la el din iunie 1940.

Coi trei ofiţeri, copleşiţi, îşi făcură o toaletă riguroasă şi fură atenţi la elementele cele mai regulamentare ale unei ţinute de obicei neglijate. Camilie, Paradoux şi decoratorul se uitau la ei stingheriţi. Lui Francois i se pusese un nod în gât. Era îngrozitor. Se desăvârşise aşteptarea, lunga agonie a acestui bătrân ofiţer sălbatic, viaţa sa ascetică. Maiorul respinsese până şi muzica, declarând: „Nu mi-a plăcut niciodată decât muzica militară. Sunt ca şi caii de regiment!”

— Mi-am dat întâlnire cu ceilalţi ofiţeri din batalion în faţa barăcii maiorului, spuse „Capimul”. Mă găsiţi acolo, domnilor.

Doamne, ce tristă farsă militară putuse inventa ofiţerul cu diplomă pentru a consola un om de moartea fiului său!

În lagărul de la Tempelhof se aflau şase ofiţeri din bravul batalion. Trecuse multă apă pe gârlă de când subofiţerii şi oamenii de trupă îi părăsiseră fiind duşi în *Stalag*-uri. Când Francois ieşi din baraca teatrului, soarele apunea către Stettin şi Berlin, iar vântul de sud continua să răspândească

peste oraşul din lemn un aer dulce care venea de departe, din Bulgaria, din România, din Grecia. Vântul de sud vătăma acantele de gheaţă de pe geamuri, iar blândeţea lui neobişnuită îi atinse cum atinge păsările sălbatice. În fond, Şberling se gândea la evadare ca o rândunică la migraţie!

Se opriră în faţa barăcii maiorului, un grup de conspiratori copleşiţi. Mai lipsea unul dintre ei, rătăcit la blocul I.

Fiul lui Watrin murise în Alsacia, pe la 10 iunie, când batalionul tatălui fusese făcut prizonier.

Soubeyrae îl revedea pe maiorul Watrin în acele zile toride ale lui iunie 1940, întâmpinându-l la sfârşitul plimbării sale la moara de vânt, apoi atitudinea lui din ce în ce mai închisă, din ce în ce mai pasivă în timpul agoniei batalionului. Simţea că se apropie de acest om.

— Cel mai îngrozitor lucru, spuse Gondamini cu vocea sa inexpresivă, este că prima scrisoare s-a pierdut. Maiorul a primit-o pe a doua, în. Care i se relatează moartea fiului ca ceva ştiut.

Era impecabil în ţinuta sa „Capimul”; deşi hainele îi erau uzate, era impecabil. Nu-i mai lipsea decât bastonaşul acela mlădios al croitorilor militari de la Palais-Royal. Îşi lovea cu vârful mănuşilor pantalonul de cavalerist Saumur, ponosit dar bine croit.

— Mă tem că nu rezistă, zise el. E încă foarte tare, (lar capul poate să cedeze.

Soarele apusese. Indigoul nopţii inunda cerul magnific. În ciuda întunericului care se lăsa repede, pământul mai era încă luminat, de nişte raze roşcate, straniu diluate; solul era trandafiriu, de o luminozitate neobişnuită. Mai era încă zăpadă multă. Ultimul ofiţer sosi în pas alergător. Plecase pesemne de la cursul de engleză pe care-l făcea la blocul I.

Tot nu se încumetau să între la Watrin. Grandiosul peisaj se patina foarte rapid eu un lustru flamand. Un Breugel geometrie. Soubeyrae se întreba cum se face că-i plac atât demult serile. Era o plăcere comparabilă cu aceea pe care o resimţea pe malul mării. O dată cu războiul se simţea

stăpânit de o sensibilitate crescută la spectacolele naturii. Soubeyrae nu se gândea la cea mai simplă explicaţie: la copilărie, la raza verde veşnic aşteptată.

— Dar, Doamne Dumnezeule! tună el, indignat brusc, ce se poate spune unui om, pare şi-a pierdut fiul!

Se priviră stânjeniţi. „Capimul11 nu mai părea să vrea să asigure conducerea operaţiunilor. Se uită îndelung la Vanhoenacker, la Tot o şi Francois.

Toto spuse încet:

— E cu-curios, asemenea efecte se întâlnesc în munţi, în Elveţia, la această oră. Zăpada devine roşie. Pare-ar fi la teatru.

— Totul e teatru, spuse Francois.

Pe drumul pardosit cu lemn se mai vedea încă un reflux de minotauri cu trei coarne. Ieşeau de la un curs de istorie economică şi discutau foarte serios despre cauzele decăderii republicii veneţiene! Grupul staţiona de aproape zece minute.

— Domnule sublocotenent Vanhoenacker, spuse în sfârşit „Capimul”, dumneata eşti cea mai veche cunoştinţă a maiorului. Ai să vorbeşti pentru noi.

— Nu, domnule căpitan, spuse Van’, n-aş şti…

Vanhoenacker folosise în mod firesc formula din departamentul Nord: „A nu şti” pentru „a nu putea1’.

— A, spuse „Capimul’1 buimăcit. Bun! Bine! Atunci dumneata, Soubeyrae…

Eu, făcu Soubeyrae, uimit, eu! Dar maiorul nu…

Se abţinu să spună „maiorul nu poate să mă sufere”

Ştiu pe dată că asta nu era adevărat, că nu fusese niciodată adevărat.

Soubeyrae acceptă schiţând un semn din cap, copleşit. Erau să între, când. Deodată, în mână cu câteva gamele pe care le spălase la spălătorul colectiv, maiorul Watrin dădu peste ei, din spate, pe când îl credeau în *Stube.* Era cu capul gol, iar părul îi era complet alb. Toate cutele obrazului se adânciseră. Mustaţa era şi ea complet albă. Îmbătrânise cu cincisprezece ani în răstimpul acestor

douăzeci şi două de luni. Era un bătrân cu ochii roşii. Dar expresia sa fixă, încordată, cruntă, era cumplită masca celei mai rele mânii, mânia animalică a omului atins în carnea lui. Se traseră înapoi în faţa acestui mistreţ în tunică. Watrin se opri în mijlocul lor şi-i scrută unul după altul.

greşeală, de a fi făcut ceva rău; trăia acel complex de culpabilitate pe care militarii l-au simţit cu mult înainte ca Sigmund Freud să-l fi descris, şi nu numai Soubeyrae se reîntorcea în trecut, până la a redeveni tânărul sublocotenent din primele luni ale războiului, şi chiar se afunda mult mai adânc în timp, până în copilărie, în greşelile copilăriei. Luă poziţia de drepţi. Ceilalţi loviră călcâiele. În delăsarea voită a disciplinei din lagăr, anumite poziţii de drepţi căpătau o semnificaţie apăsătoare.

Soubeyrae îl privi pe Watrin în faţă. Această mască răvăşită a maiorului nu era expresia mâniei, ci a deznădejdii extreme. Nu exista nicio diferenţă la maiorul Watrin între masca deznădejdii extreme şi masca mâniei. Ca multe fiinţe simple, bătrânul ofiţer nu dispunea decât de o gamă restrânsă de fizonomii. Soubeyrae nu mai avea salivă. De la primirea ştirii, Watrin nu înceta să plângă, şi acest războinic aprig, acest leat bătrân care plângea era înspăimântător; avea o notă de grotesc care agrava totul. Maiorului îi zvâcni mărul lui Aclam: toată frământarea şi toată amărăciunea, acumulată de luni de zile, răbufneau acum. Atunci Francois vorbi şi nu-şi mai recunoscu glasul:

— Am venit, domnule maior, cu toţii, ofiţerii batalionului dumneavostră şi cei de la regiment. Veneam la dumneavoastră…

Nu era bine. Îşi trase puţin răsuflarea şi” continuă:

— Am aflat vestea şi am vrea să vă spunem… tot de votamentul nostru… toată afecţiunea noastră respec-

I UOciset…

Cuvintele nu se topeau în aer; rămâneau între ei Vântul de sud n-avea. Nicio putere asupra lor. Chipurile lor erau încordate şi stăteau cu toţii în jurul unui om caro suferea şi

pentru care totul era zadarnic. Grupul se strânse mai tare, un mic cercde umbre între barăcile rectilinii, iar noaptea venea în galop.

Noaptea venea din Rusia pe unde fugise Tatu, fiul generalului. Noaptea luneca, luneca, luneca din străfundurile Asiei. În cinci minute avea să fie la Danzig, în zece, la ei. La câţiva kilometri mai la nord, invada Ballica înspumată; avea să atingă micul sat de pescari unde Eberling avea complici, apoi avea să ajungă în insula Eugen şi în Suedia. „Pe Dumnezeul meu, te înţeleg, Eberling, te înţeleg, să fugi, ah, să fugi!”

Trupurile celor şapte bărbaţi stăteau nemişcate. Hainele, bătute de vânt, parcă nu erau ale lor. În sfârşit bătrânul ofiţer se mişcă. Cu chipul răvăşit, cu albul ochilor injectat, cu gâtlejul umflat, mârâi:

— Oh, nu curajul îmi lipseşte!

Şi-i scrută aprig, ca şi când i-ar fi bănuit că au venit să-i dea curaj. Respira întretăiat. Nu putea rosti decât puţine cuvinte deodată:

— Era militar, ce mai.

Trebuia să scormoneşti cuvintele unul câte unul, ca să le cauţi sensul dat de *bătrân.*

— Tot ce vă cer este o mică rugăciune pentru eL

Glasul i se frânse la ultimul cuvânt.

Făcu un pas. Era faţă în faţă cu Soubeyrae. Atunci făcu *gestul.*

Mâna noduroasă, deformată de artrită, se ridică spre pieptul lui Soubeyrae şi, cu un deget, cu unul singur, cu arătătorul, atinse tunica locotenentului în dreptul inimii. Inima tânărului batea atât de tare, încât bătaia ei ar fi trebuit să răsune până în adâncul celor mai îndepărtate barăci.

— Şi ţi-a fost dumitale dat să mi-o spui, Soubeyrae.

Mâna rămăsese aliniată, noduroasă, cu arătătorul îndreptat spre inimă.

Un val răscolitor trecu peste chipul lui Watrin. Se siăpâni:

— Du-te, ai să răceşti. Du-te, dragul meu.

Dragul meu! „De unde vii, dragul meu? u întocmai ca în ziua aceea! Dumnezeule, eu eram în ziua aceea dragul lui, „dragul lui”. Şi n-am înţeles! De aceea nu voia să ne lase să plecăm, când am fost încercuiţi şi când ştia că eram pierduţi. Noi toţi. Dragii lui!

Mâna maiorului Watrin căzu ia ioc. Scoase un mârâit de câine hăituit, se desprinse brutal, îmbrâncind de-o parte, cu toată greutatea lui, pe „Capimul1, năucit şi se înfundă în baracă, trântindu-ie uşa în faţă.

Se despărţiră fără să vorbească, iar Toto, Van’ şi Francois se întoarseră la *Stube,* de parcă ar fi făcut o faptă rea.

Francois se gândea la un mort german, primul p ’ care-l văzuse, la P.A.4, în Londra. Neamţul părea ca de ceară în tunica lui verde. Nici frumos, nici unt. Cu fruntea găurită. Întins pe o insuliţă de verdeaţă şi mărăcini, pierdută în noroi, ai fi zis că e o uriaşă floare de mlaştină, crescută în noaptea fierbinte a veghei. Atunci spuse Poivre, ordonanţa lui Soubeyrae, pufăind: „N-au acelaşi simţ ca noi, dom’ locotinent”. Poivre murise. Pauphilet murise. „Ai să-ţi laşi pielea, Phiietw. Şi mortul de la Volmerange. Cum se numea oare băiatul din Billancourt, condamnat la moarte, omul care nu evadase? Şi fiul maiorului!

Când intrară în 17-4, alături, Frederic, Botgrosul Tragic, cânta la pian un vals de Strauss, iar Francois gândi cu o uimitoare luciditate:

„Frederic, aud cum cântă moartea mea”.

Apoi:

K o coţofană-n por.
Aud moartea mea cum cântă
F. O coţofană-n păr.
Aud moartea mea. Ciulind.

Iată ce făcuse războiul din cântecul de joacă preferat al mamei sale.

Se culcară fără să vorbească. Curând sună stingerea, pe care în seara aceea o cântă Leblond, cu variaţiuni care aminteau tuturor militarilor, de carieră sau de nevoie, frumoasele zile petrecute în cazărmile Franţei, în timp de

pace, bineînţeles. Cum să dobândeşti comuniunea fiinţelor? Să te rogi? Francois voi să se roage, aşa cum ceruse maiorul Watrin. Pentru Watrin fiul, pentru mortul de la P.A.4, pentru omul de ia Volmerange, flăcăul din Billancourt, pentru Pauphilet, ca şi pentru morţii din *Pommersehe Zeitung.* Nu pentru el, căci socotea că nu e demn. *JJcht aus*!" urlară în noapte santinelele germane.

Dar Soubeyrae nu regăsea din *Tatăl nostru* decât fraza: „Tatăl nostru carele eşti în ceruri, iartă -ne nouă greşalele noastre" şi atât. Era într-adevăr vorba de greşeli!

Sfârşi simplu prin a spune: „Doamne, fie-ţi milă de 'i, şi fie-ţi milă de noi".

Se auzi un zgomot de mărgele. Era Toto. Thomas Cavatini îşi pusese mătăniile pe taburetul care-i slujea de: noptieră. „A-a-amin", murmură el atât de încet, încât îţi puteai îngădui să creezi că nu era un răspuns.

IV

În afară de Gefreiter-ul înarmat şi de Sonderfuhrer, erau cinci: Soubeyrae, un delegat al Comisiei de aprovizionare, Toto, Vanhoenacker şi Eberling. În afară – de delegatul respectiv, pe nume Cillouard, un tip solid şi jovial, căpitan de rezervă care în viaţa civilă conducea o întreprindere din Paris, colonelul Marchandier îl lăsase pe Soubeyrae să'stabilească lista „corvezii".

Numai rareori îi lăsa *Lagerfuhrung-ul* pe ofiţeri să iasă, chiar încadraţi: plimbările din primele luni în pădure erau acum doar o amintire îndepărtată, şi de aceea candidaţii pentru fiecare ieşire erau numeroşi. Din I 500 de ofiţeri alegerea nu se putea hotărî decât destul de arbitrar, şi Francois se resemnase. Trebuia, evident, ca Soubeyrae să fie printre ei, să cumpere material. Rămăseseră trei locuri. Cei din *Stube* au tras la sorţi cine să plece. A ieşit numele lui Faradoux. În ultimul moment lunganul artilerist renunţă, explicând că, moralmente, această jumătate de duzină de ore: de semi-libertate îi va face mai mult rău decât bine. Atunci aproape: că l-au obligat pe Van', pe sedentarul ameninţat de neurastenie, să beneficieze în locul lui de

învoire. Au înţeles cu toţii. Asemenea generozităţi erau frecvente. Francois ceruse în prealabil maiorului Watrin să-i însoţească. *Bătrânul* refuzase.

După vestea despre moartea fiului, maiorul Watrin lievenise o grijă permanentă pentru Soubeyrae. Când l-a văzut pe *bătrân* plângând, imaginea pe care şi-o făcuse până atunci despre el s-a şters cu totul.

Vanhoenacker îl cunoştea mai bine pe Watrin. Maiorul fusese, înainte de 1939, însărcinat cu instruirea S.O.R.-ilor, iar Vanhoenacker venea chiar din cercurile lor de perfecţionare. După Van', Watrin trebuia să aibă cincizeci şi unu de ani. Van' era sigur că *bătrânul* avea douăzeci şi cinci de ani în 1914. Cunoştea şi originea lui Watrin. Fiu al unui maistru dintr-o mână din Denain şi al unei muncitoare care împingea vagonetele, Watrin lucrase în subteran de la paisprezece ani. Soubeyrae nu-şi imaginase astfel copilăria temutului său şef. Şi-l reprezenta acum ca pe un băiat cu părul roşu, harnic, aspru, ducându-se la mână cu mult înainte de ivirea zorilor, eu lampa lui de mâner, şi această condiţie muncitorească, la început de; viaţă, îi schimbase toate părerile despre el.

— Tatăl lui Watrin mai trăia încă în 1937, spune Van'. Era un roşcovan uriaş, cu ochi albaştri. Se mai ducea la pescuit, pe canal. Lui îi semăna feciorul. Mama era o flamandă negricioasă şi uscată, de tip spaniol, probabil o ţărancă atrasă de câştigul din mână... Ea îl făcuse probabil aşa de credincios...

E adevărat, eşti un mare şef marab, spusezââx— bind Francois.

„Marab" însemna, în argoul folosit de cei din baracă, marabu, adică preot, sau mai exact, cum spunea Frederic, „membru al partidului preoţesc".

Catolicismul acţiona deosebit de activ în Tempelhof.

Dar în timpul războiului. Din Paisprezece? reluă Soubeyrae.

Subofiţer într-o companie de franctirori. Specialist în lovituri. Fusese şi la Verdun. A fost avansat sublocotenent

abia în 1917.

— Nu vorbea niciodată de războiul din Paisprezece?

— Niciodată.

Nici în timpul campaniei, nici în timpul prizonieratului, maiorul Watrin nu vorbise de originea lui proletară sau de faptele sale de arme. Este adevărat că vorbea atât de puţin!

Îi reveni atunci în minte chipul omului de la Volmerange, iar expresia curioasă pe care o avusese Watrin, când Soubeyrae a vorbit de Billancourt, i se clarifică acum pe deplin.

— Van', spuse el, pentru mine rămân două mistere în viaţa lui Watrin.

— Mistere!

— N-am înţeles niciodată ce a căutat în băcănia din Volmerange, când a fost împuşcat condamnatul, şi n-am înţeles de ce, având un asemenea trecut de luptător, a lăsat ca batalionul lui să fie făcut prizonier.

Ajungând la marginea pădurii se întoarseră spre Tempelhof. Lagărul devenise mic de tot, parcă turtit. Ai fi zis o parcelare nedesluşită, presărată cu barăci identice, de un verde lepros, ale căror coşuri întunecate[10] se conturau violent pe acoperişurile' date cu var; mai erau gheretele minuscule vopsite în dungi negre, albe şi roşii, sala de festivităţi care arăta ca un palat printre izbe, centura de sârmă ghimpată şi prezenţa continuă a acelei pete stacojii care era steagul cu zvastică. În depărtare, în dreapta peisajului, se profila lagărul ruşilor. De la primii paşi făcuţi în afara Tempelhofului, se îndepărtaseră de acest lagăr.

Sonderfiihrer-ul, un bărbat la vreo treizeci de ani, îi lăsa să meargă în urma lui. Vorbea cu Gefreiter-ul, adoptând o atitudine de încredere sfidătoare: Vântul revenea dinspre sud, călduţ, dar nu destul de călduţ pentru a topi zăpada. Asprimea gerului se mai făcuse resimţită chiar în ziua ce a urmat întâlnirii stânjenitoare din faţa barăcii maiorului. În

10 ***Stingeţi Lumina (germ,),***

ciuda calendarului, pământul încă tare şi îngheţat mai amintea de iarna cumplită din 1941-1942, care pricinuise Germaniei. Înfrângerea fără ca ea s-o bănuiască, însă cerul, de un albastru ca în miniaturi, fără urmă de nor, ca o imensă cupolă cristalină, făgăduia primăvara. Văzând de atât. De departe lagărul „lor", îi gâtuia o emoţie. Libertatea ameţitoare îi îmbia. Lui Eberling îi fremătau nările.

Francois trăgea până în fundul plămânilor aerul rece care scălda spaţiile acestea unde se modulau simplu, printre ondulaţiile terenului şi colnicele împădurite, liniile sobre ale şoselei ce-şi croia cale între două rânduri de tei, şi liniile căii ferate care se pierdea la. Orizont, unde nu o mai bănuiai decât după şirul descrescând al stâlpilor de telegraf.

E drăguţ Chamisso, spuse Toto. S-ar zi-zi-ce că are intenţia să ne la-lase-n pace. Unde ne duci F-Franeois?

Pentru cumpărăturile îngăduite, singura justificare a acestei călătorii, existau două soluţii: Ostgard, în câmpie, sau Lauenmuncle, pe malul mării. Două localităţi aflate la vreo doisprezece kilometri una de cealaltă.

De-ar fi Lauenmuncle, zise Vanhoenacker.

Flamandul se gândea cu dor la Dieppe, la Calais, la La Panne, la Blankcnberge, cu plajele şi dunele sale reci de pe litoralul Mării Nordului.

Gefreiter-ul lătră, la treizeci de paşi, agitând braţul eu un gest autoritar.

Ce să-i faci, el tre-trebuie să ţipe şi când se plimbă! oftă Cavatini.

Se duseră spre cei doi nemţi. Gefreiter-ul era o Imită de un metru şi optzeci, cu ochi mici de porcină şi cu mustaţa tăiată a la Fiihrer. Semăna a gardian silvic. Părea să se apropie de cincizeci de ani. Pe lângă el, Sonderfiihrer-ul von Chamisso uimea prin talia sa fină şi elegantă. Cu toată repulsia pe care o aveau pentru uniforma germană, francezii nu puteau nega că, purtate de Chamisso, cizmele, pantalonul bine croit, tunica ajustată, stiletul, cascheta, aveau o eleganţă reală. Ai îi zis că von Chamisso e un londonez. Avea într-adevăr eleganţa cursanţilor de la

Oxford şi chiar germana vorbită de el, cu acel accent berlinez specific cartierelor de lux, căpăta o anume fluiditate englezească care nu era dezminţită nici de ochii cenuşii şi calzi, nici de mustaţa blondă înfoiată.

De trei ori până acum Francois stătuse îndelung de vorbă cu el. Prima oară, când colonelul Marchandier ho’ ari se să atribuie *Stube* 17-4 grupului teatral, pentru a Moca tot materialul sub paza celor ce aveau să-l folosească. A trebuit, fireşte, autorizaţia Oberkommandoului care a cerut avizul Sonderfuhrerului. Sonderfuhrer-ii, cel puţin în primii doi ani, exercitau în lagăre o funcţie puţin militară. Erau însărcinaţi să studieze opinia prizonierilor, să o îndrume, să o orienteze spre colaborare, să domolească şocurile inevitabile produse de hotărî-’ rile militare ale Wehrmachtului. Erau tocmai „conducători speciali” ’. Chamisso era probabil unul dintre cei mai remarcabili.

Era în el acel amestec de melancolie şi zâmbet, disUncţie rafinată ce caracterizează un anumit romantism german, de multă vreme pe cale de dispariţie, de care francezii se mirau întotdeauna când îl întâlneau sub uniforma învingătorului. În acea primă zî, spre marea surprindere a unui Soubeyrae neîncrezător, Chamisso nu-i vorbise decât despre Paris, despre poeţi francezi contemporani şi despre Milosz. Soubeyrae mai auzea parcă vocea fără accent identificabil, marcată doar de o uşoară vibraţie metalică, citind în franceză:

Toţi morţii sunt beţi de ploaia bătrână fi murdară la cimitirul straniu din I.ofoten…

Asta a fost pentru el o lovitură, deoarece în alte împrejurări ar fi putut nutri simpatie faţă de acest om. Mai aflase în ziua aceea, spre sfârşitul convorbirii, că Sonderfiihrer-ul avea un tată industriaş prusac şi o mamă lituaniană, din Curlanda. Iată de ce-i plăcea atât demult de Milos/ ofiţerului german. În sfârşit, prin jocul încuscririlor, se dovedea a fi rudă îndepărtată a autorului cărţii „Omul care şi-a pierdut umbra”, ceea ce-l mişca pe Francois, căci adora această operă, încă prea puţin cunoscută în Franţa.

’ Traducere literală a cui’intulid Souderlilhrer

Chamisso spusese: „Dacă între noi atmosfera se destinde, fapt de care nu sunt eu răspunzător, nădăjduiesc să vă pot arăta Baltica mea”.

Au vorbit îndelung despre simbolismul scrierii „Omul care şi-a pierdut umbra” apoi, stânjenit, Chamisso a abandonat acest subiect, socotindu-l prea personal, pentru a trece la evocarea sculptorului Antoine Bourdelle, pe care Chamisso îl admira, şi a lui Mailiol, pentru care avea cea mai profundă veneraţie. Singura aluzie politică putea să pară aceea în legătură eu citarea de către Son de rfiihrer a lui Arno Breker, „geniu” al naţionaî-socialismului, dar o făcuse mai curând pe tonul unei prietenii individuale. Nu fusese vorba nici de englezi, nici de pictura iudeo-marxistă şi cu atât mai puţin de ponegrirea Franţei!

’Francois fusese uluit, după această anchetă ciudată, auzindu-l pe von Chamisso spunându-i că sprijinul lui pentru repartizarea barăcii teatrului a fost obţinut şi că se angajează să-l obţină şi de la amiralul Von Mardriiek, comandantul german al Tempelhofului.

A doua convorbire avusese loc cu prilejul intrării nemţilor în Rusia, în iunie 1941. Chamisso adunase vreo treizeci de ofiţeri aleşi dintre cei aparţinând Cercului Petain şi le expusese cauzele şi scopurile războiului în *(*urs. Omul i-a părut atunci diferit, mai ferm, mai energic. Se ghicea în el o voinţă de neclintit. Era probabil cealaltă faţă a ofiţerului. Soubeyrae se gândise atunci la Giraudoux şi la Siegfried, trăgind concluzia că războiul nemţilor împotriva englezilor şi francezilor nu dobândise eonsimţământul adânc al Sonderfuhrerului în aceeaşi măsură ca războiul împotriva Răsăritului.

A treia discuţie se desfăşurase când Francois refuzase să colaboreze la ziarul german al lagărelor, *Trăsătura de Unire.* Crezuse atunci că va fi ultima lor întrevedere.

În franceza lui elegantă, Chamisso spuse:

— Domnilor, înţeleg că un prizonier doreşte să evadeze. Dar în împrejurările prezente ar fi prea uşor şi prea

neelegant, nu-i aşa? Nu vă voi cere nici măcar cuvântul de onoare.

Scoase din buzunar un pachet alb de ţigări *Juno* şi îe oferi. Soubeyrae îl supraveghea pe Eberling cu coada ochiul. Evadatul model şovăi o clipă, dar luă ţigara.

— Vă recunosc, domnule Eberling, zise von Chamisso.

Aprinse ţigara artileristului cu bricheta sa. Mâna ofiţerului german nu tremura, buzele lui Eberling se mişcau uşor.

— Domnilor, mai spuse Sonderfiihrer-ul, de aici până la Lauenmunde avem şapte kilometri – căci mergem la Lauenmunde; v-am promis că vă voi arăta Baltica, domnule Soubeyrae. La circa cinci kilometri există acelaşi gen de peisaj ca Lietuva lui Milosz... *„După letargia celor şapte luni de iarnă, cerul se deşteaptă deodată la frumuseţea fără veste a primăverii... Veniţi, vă voi conduce în gând către un ţinut ciudat, vaporos, înceţoşat, 7 nurmurând...”*

Întrerupse brusc citatul, cu un zimbet drăguţ:

— Cu puţin noroc, veţi aduce câţiva ghiocei!

Şi înaintă, fără să se mai ocupe de ei, cu paşi mari, în pădure.

Era o plimbare minunată pentru aceşti oameni claustraţi de luni de zile. Pământul negricios din luminişuri, pământ de bălării, apărea pe alocuri sterp, contrastând cu nisipul portocaliu neacoperit cu zăpadă, în care bocancii se afundau. Se căţărau spre vârful colinei care bara priveliştea către mare. Iarna zgârcise ferigile, le rosese tulpinile. Bălăriile mai dezvăluiau tonuri de violet, semi-doliul văduvelor, iar lichenii tonuri de un cenuşiu viclean. Crenguţele şi acele uscate se frângeau sub paşi cu un zgomot înăbuşit, care îi făcea parcă să se îndoiască chiar de realitatea prezenţei lor. Înaintau într-un univers ruginiu verde-cenuşiu, cu tulpini de bronz, cu dâre violacee, cu câmpuri albe ca albuşul de cu smălţând verdele stins al Waâdului.

Din timp în timp, un animal nedesluşit se strecura pe la picioarele lor.

— Tu înţelegi? spuse Soubeyrae.

— Ce? zise Van'. Chamisso?

— Nu. Maiorul.

— A, da, spuse Van'. În povestea omului de la Volmerange, nu ştiu. Dar în ce priveşte capturarea batalionului, n-am înţeles nici eu niciodată. Ştii, Watrin a fost căpitan până-n 1935. Maior a fost făcut târziu. În 1937 cred. N-are niciun fel de ambiţie.

— Era dur în timp de pace, zise Soubeyrae, mi-au spus-o soldaţii.

— Da, Watrin detesta anid 1936, grevele, Frontul popular. Tot ee i se părea moliciune, renunţare, pacifist, antimilitarism.

— Tocmai asta nu pricep! Ca militarist îndârjit, ar fi trebuit să meargă până la capăt, să dea bătălia de onoare sau, dimpotrivă, să ne facă s-o ştergem în grupuri mici, ca să slujim din nou, nu? Vezi, e ceva aici care nu-i prea limpede... Şi cred că în privinţa fiului lui, bineînţeles... Mă întreb uneori dacă nu asta îl roade.

Van' dădu din cap. Un cancer moral îl rodea pe maior asta era probabil.

Dar nu-i numai asta, spuse Francois. Trebuie să-i vorbesc lui Eberling. Mă nelinişteşte „zebra" asta.

De ce l-ai luat? întrebă Van', plin de logică.

Francois avu un gest vag, iar „lunganul" o porni înainte, luându-l şi pe Toto. Gillouard, omul de la Comisia de aprovizionare, îşi cioplise un baston şi mergea cu paşi mari, cu capul aplecat pe spate şi nările dilatate.

Pădurea emana un miros aspru de conifere, mai amar (ceât cel din codrii Franţei. Masele de copaci răsfrânţi în apa unei bălţi unde putrezeau frunzele, tufele de pini tineri, luminişurile, mărăcifiişurile smălţate de ienuperi, toate exprimau cu tărie melancolia pământurilor sărace.

Soubeyrae rămăsese singur cu Eberling.

Ce regizor Chamisso ăsta al tău! spuse evadatul model. Ah, ticălosul! *

Se desluşea o nuanţă de admiraţie în glasul artilevistului. Cazul Chamisso îl frământa!

— Îi etichetezi acum cu uşurinţă pe oameni drept Ticăloşi, spuse Soubeyrae.

Militar de patru generaţii, replică Eberling.

Aerul îi făcea bine evadatului model. Devenea mai puţin sardonic, mai puţin răvăşit, mai puţin nervos. Se împlinea la trup. Rupse partea de sus a unei tulpini de ferigă, o slănina în podul palmei şi o mirosi eu voluptate.

Soubeyrae, spuse Eberling, Soubeyrae, pentru ’ha misso al tău există două posibilităţi. Sau e într-adevăr ceea ce vrea să pară, un fi-ancofil, şi atunci îmi seot pălăria în faţa lui, sau nu este ceea ce vrea să pară, romantismul lui este fabricat, şi il admir şi mai mult, fiindcă procedeul mi se pare de o eficacitate uimitoare.

Apoi, gânditor, adăugă:

După câte ştiu, n-au existat niciodată asemenea grade în armata franceză. Comisarii politici nu erau acelaşi lucru. Va trebui să-l întreb pe Algrain.

Nu se mai vedea nici Chamisso, nici Gefreiter-ul. Era extraordinară această impresie de libertate, aproape neliniştitoare.

Ascultă, Soubeyrae, spuse dintr-odată Eberling, de ce mi-ai propus să vin? Ultima dată când m-am despărţit de tine, mi se pare că te-am ocărit…

— Cam aşa.

— Te-am făcut chiar ticălos.

Mai rău. Mi-ai spus că sunt un *adaptat.*

Atunci de ce te-ai ocupat de mine din nou avi dimineaţă?

Fiindcă presupun că ai nevoia să-ţi reiei legătura în sat. Era o ocazie. N-aveam dreptul să te lipsesc de ea. Chiar aşa, *adaptat.*

Şi apoi, poate te-ai răzgândit?

— Nu, zise Soubeyrae.

Refuzi tunelul, totuşi, nerugat îmi dai o şansă?

Eberling se uita în toate părţile: un iepure. Soubeyrae gândi că poate făcuse o prostie luându-l cu el. Sub aspectul lui de om calculat, Eberling era un fiu al naturii. Kvada ca iepurele care fuge.

Francois fu pe punctul dea interveni, dar se abţinu. Criza părea să fi trecut. Eberling avu un mic zâmbet ruşinat.

— În sfârşit, oricum, îţi mulţumesc, spuse el.

Soubeyrae reflectă. Fusese doar un puseu de febră, *

pornire, un tropism. Dar, foarte curând, la Lauenmund, ’. Avea să înceapă adevărata primejdie, când artileristul îşi va fi regăsit legătura. Cine ştii.’ dacă… Şi ac fi extrem de urit faţă de Chamisso. S-ar compromite. Jucase tare Soubevrac. „Poate pentru ca să-mi dovedesc pur şi simplu mie însumi că nu sunt un *adaptat”,* gândi el.

Ieşeau din pădure. Parcurseseră aproximativ patru kilometri; ajungeau în vârful dâmbului de nisip. Se auzea un zgomot tărăgănat despre care la început crezură că era vaietul vântului în pădure. O luminozitate lăptoasă scălda galbenul de pucioasă al dunei. Vegetaţia se schimba. Îi izbi în faţa un miros puternic de peşte, cu peşte şi de iod. Francois îl lăsă pe Eberling şi începu să alerge, să alerge, când deodată văzu marea cenuşie, cu creste dantelate de spună, sub cerul de un albastru rece. Era marea furioasă, Ostsee, Baltica cu pescăruşii ei, şi se trânti pe nisip, pe burtă, cu bărbia în palme, cu ochii larg deschişi, în care începea să se strecoare tristeţea.

În faţa lor, la aproximativ patru sute de metri, era deci marea vrăstată de crestele valurilor, spumoasă, izbind digurile joase, roase de sare şi de crustacee, diguri care se afundau în apă ca nişte dinţi cariaţi, diguri cie pescari. În depărtare se zărea un vapor, care se clăj tina straşnic de tare. Valurile se spărgeau de prund cu un zgomot cavernos.

— Putem să ne oprim aici o clipă, domnilor, zise Chamisso. Presupun că plimbarea va făcut poftă de mâncare.

Îşi scoaseră proviziile din sacii cu merinde. Foamea u chinuia, în special p. Van’, care devenise palid.

— Nu vă neliniştiţi în ce priveşte mânearea, spuse Sonderfiihrer-ul. Puteţi să cumpăraţi tot ce doriţi la lauenmunde. Negustorii vor accepta mărcile dumneavoastră de lagăr.

Acesta era într-adevăr unul din aspectele deosebite ale condiţiei lor, cel financiar. Primeau o parte din soldă în mărci de lagăr şi erau bogaţi în aceşti bani-maculalură cu care nu puteau face însă nimic altceva decât să cumpere în lagăr bere de la cantină, uneori vin necontingentat şi cartofi. La începutul prizonieratului, negustorii nemţi acceptau strâmbând din nas acest surogat de mo nedă. Acum, cu războiul care dăinuia, marca de lagăr era la paritate, iar nemţii nu erau frânaţi în vânzările lor către prizonieri, decât la articolele interzise. Curând, aveau să caute mărcile „franceze4*!

Chamisso puse între ei, pe o piatră ieşită din nisip „trei cutii de conserve de carne, pentru a da mai multă consistenţă gustării. El mâncă pe sponci. Apoi, aşezându-se în poziţie ghemuită, cu manile înnodate în jurul genunchilor, Sonderfiihrer-ul admiră melancolic marea, care avea culoarea schimbătoare a ochilor lui.

La dreapta, la doi kilometri, răsărea satul Lauenmunde, clopotniţa roşie ascuţită a bisericii protestante şi vilele ce se înşirau pe coastă, case ale vilegiaturiştilor din Stettin, din Greifemberg sau din Amswald. Pe şoseaua asfaltată, înghiţită de nisip, trecu o femeie însoţită de doi copii îmbrăcaţi în haine de un verde aprins, şi făcu un semn cu mâna, la care Gefreiter-ul răspunse cu o porcărie strigată în gura mare.

Cavatini scoase pe furiş din buzunar o reclamă reprezentând un copilaş. Dădu din cap şi împături hârtia.

— Seamănă cu D-D-Dunkerque-ul, spuse el. Dar clima e mai rece.

Soubeyrae ştia ce înseamnă reclama aceea. Soţia lui Toto născuse în primele luni ale prizonieratului. În aceste prime luni, Toto decupase reclama dintr-un săptămânal ilustrat. Desigur, a primit mai târziu, prin Kriegsgefangenen Post \ fotografii de-ale puştiului, însă fotografiile adevărate nu putuseră lipsi reclama privind produsele’ lactate, de o electricitate a ei afectivă.

Între timp, frigul dinspre mare şi vântul începeau să-i

cuprindă. Porniră din nou la drum spre târg, unii pe şosea, alţii pe nisipul ud. Pe măsură ce se apropiau, satul marin părea mai viu. Întâlniră pescari, femei, copii, un mic port. Gefreiter-ul dispăruse.

Von Chamisso îi însoţi la tinichigiu, la Apotheker2, la mezelărie, în vitrina căreia nu se vedeau decât flori

' Poşta prizonierilor de război (germ.)

2 Farmacist (germ.) de hârtie. Comandară carton, vopsele. Băiatul de la Comisia de aprovizionare, încântat, duse tratative pentru cumpărarea unei întregi partide de scrumbii. Scsimţeau într-o lume extraordinară, ca turiştii într-un oraş; ciudat, unde se puteau obţine alimente, unde-şi puteau îndesa buzunarele cu tutun. Operaţia de găsire a vinului fu tea mai puţin izbutită. Nu reuşiră să descopere fiecare decât câte două sticle de *Himbeerwein.* Vin de zmeură, le explică Chamisso cu un surâs. Şi cum făceau nazuri, neamţul consimţi:

— Prefer vinul de struguri. Dar să nu credeţi că Germania nu are vinuri. Şi încă foarte bune, de Mosella, de Rin. Acum o să sosească şi Tokay-ul!

Acest puseu de patriotism în legătură cu vinul nu-i convinse. Din acest punct de vedere se înşelau. E greu să-l faci pe francez să admită că există vinuri excelente şi în altă parte decât la el.

Burg-ul1 avea o mică *Rotliaus2,* datând din secolul al XV-lea, din paiantă şi eu panouri pictate în diferite tonuri provenind din aceeaşi culoare, împodobite cu femei mitologice greoaie. În faţă, se înălţa o fintână, ornată de o sirenă şi un delfin sculptate grosolan. Chamisso îşi consultă ceasul.

— Domnilor, vă dau o oră să vă plimbaţi în voie prin *Burg.* Ne întâlnim în port şi ne întoarcem.

Sonderfiihrer-ul se îndepărta deja cu pasu-i lung şi elastic.

— Trebuie să aibă o pipiţă aici, zise Gillouard.

Căpitanul de la Comisia de aprovizionare şi Toto se îndepărtară. Responsabilii cu popota ţineau să aprofundeze

„problema’4 vinului. Intrară într-o *Gasthaus* 3. Eberling se uita la Soubeyrae şi la Van’. Soubeyrae n-avea chef să-l părăsească pe artilerist. Cu cât trecea timpul, cu atât se temea de o criză a acestui evadat îrtcorijibil, hărţuit pe de o parte de pasiunea sa logică şi militară

1Târgul (germ.)

2Primărie (germ.)

3 Han, birt (germ.) pentru pregătire, pe de alta de demonul acţiunii. Van’ simţea ceva. Nu-i plăcea de Eberling. Aşadar nu voia să se despartă de Soubeyrae. Eberling stătea nemişcat în faţa fântânii.

— Nu creezi că e o cursă? îi spuse în sfârşit lui Soubeyrae.

— Ce cursă?

S-a prefăcut că pleacă, anume ca să vadă ce-o sa fac.

Nu, zise Soubeyrae. Eu cred că nici nu-i pasă.

— Cu toate acestea, meseria lui e să împiedice prizonierii să evadeze! Meseria lui e să întreţină o reţea de denunţători, pentru a preintâmpina evadările! Şi dacă a rămas în lagăr de douăzeci de luni, e pentru că nu se descurcă prea rău şi pentru că procentul de evadări nu este ridicat!

— Da, spuse maşinal Soubeyrae.

Da, da, sigur că da! Sunt momente în care eşti într-adevăr de o naivitate! Bun, am de spus cuiva două cuvinte. Veniţi cu mine? Dacă mergem toţi trei, o să pară mai puţin suspect.

Se duseră spre biserică, ca nişte oameni care se plimbă. Asta îi amintea lui Soubeyrae primele lui permisii, când era răcan, în Alsacia. La colţul unei străzi înguste, care dădea spre mare, trecură prin faţa unei *Konditorei* \ apoi se strecurară într-un pasaj. Se prefăcură că admiră o veche casă de pescari cu zidurile acoperite în întregime cu ardezie, care o apăra de burniţă Deodată nu-l mai văzură pe Eberling.

— O s-o şteargă, zise Van’.

— Nu ştiu încă, spuse Soubeyrae.

Aşteptară un sfert de oră. Doar nişte puşti se. Uitau la ei.

Un vânt aprig şi sărat venea acum dinspre Baltica, Sar cerul se acoperea de nori. O uşă cu oblon verde se deschidea. Auziră câteva cuvinte în franceză, iar Eberling ieşi pe furiş. Francois întrezări o femeie tânără, cu obrazul machiat, cu roşu pe buze, ceea ce era mai rar

’ Cofetării (germ.) în Germania şi prost văzut, un obraz de brună veselă, meridională, chip neobişnuit printre locuitorii de un biond-pal din această regiune aproape poloneză.

Eberling strecură în sacul fiecăruia un pachet gras. Unt, margarina sau vegetalină? Mergeau cu vântul în faţă. Întâlniră la *Gasthaus* pe ceilalţi doi, aşezaţi înaintea unor străchini cu orz prăjit şi a unor pahare cu rachiu de ienupăr. Toto făcea haz, descoperise câteva sticle cu un viii absurd, un *Spătburgunder,* cu eticheta din Baden, în nişte butelii de vin de Alsacia, care erau împodobite cu o maimuţă aurită, prezentată în relief, îmbrăţişind sticla.

— S-sânt s-sticle cu complex du-dublu, spunea Toto Bu-Burgundia şi co-co-coloniile!

Era cald în sala pustie, în care duduia o sobă monumentală de faianţă emailată.

Peste-un sfert de oră făceau cale întoarsă la Tempelhof. Von Chamisso mergea în faţa lor, iar Gefreiter-ul se lăsă întrecut pentru a se afla în coada grupului. Aceste precauţiuni tardive atestau că Chamisso îşi depăşise atribuţiile lăsându-le atâta libertate Erau spetiţi. Oboseala îi copleşi de îndată ce zăriră lagărul.

Trecură pe lângă ferma pe care o vedeau de la ferestrele barăcii 17-4, o clădire de lemn dată cu carbonyi, conturându-şi pe fondul neted al câmpiei dreptunghiurile perfecte. Ţiglele care o acopereau erau noi, iar patru mesteceni eu vârfurile lor lungi de argint păreau să fixeze câţiva metri pătraţi de pământ arabil pe întinderea aceea de nisip. Un berbec păştea smocuri de iarbă aspră,

O femeie trupeşă, cu o figură pronunţat slavă, cu pometii ieşiţi în afară şi cu ochii alungiţi, pe cap cu o basma

multicoloră, lucra. Purta o fustă cu un desen de crengi, *a* bluză şi un fular roşu închis. Ţăranca ţinea de căpăstru un cal c-are-şi apleca mereu capid ca cei ce trag lun trele la edec. Calul era cal, şi ţăranca, ţărancă. Calul se învârtea la nesfârşit, în cerc, înhămat la un soi de pârghie cte manej. „

— E ca noi, gloaba, zise Eberling.

În glasul evadatului model se simţea obidă. „E supărat pe mine, gândi Soubeyrae. E supărat pe mine acum,

E supărat pe mine că l-am împiedicat moralmente să-şi încerce norocul, că l-am pus într-o situaţie care-i obliga la o anume eleganţă morală faţă de duşman’1.

Francois n-avusese curiozitatea să-l întrebe pe artilerist cine era femeia fardată din Lauenmunde, nici unde şi cum o cunoscuse. Cu toate acestea, fusese surprins să constate că Eberling nu minţea, nu trişa, nu-şi făcca iluzii.

Doi copii, cel mic părând copia fidelă a celui mare, căscau gura la prizonieri cu ochii lor albaştri plini de mirare. Femeia, copiii şi calul începură din nou să se învârtească încet, punând în mişcare în hora lor ceea ce trebuia să fi fost cândva o moară primitivă

Unde sunt adevăraţii prizonieri? întrebă Francois neplăcut impresionat de ceea ce acest spectacol comporta ca simbol al lugubrului.

— . Sunt frânt de oboseală, gemu Van’. Ah, mă gândesc iar la ceva în legătură cu Watrin, Francois. Ti-aduci aminte de lliquet, locotenentul acela mic, de geniu, care lucra cu batalionul în Alsacia?

— Da.

— Ei bine, într-o zi, pe când tu erai în permisie cred, Riquet a spus în popota batalionului: „Mă întreb ce căutăm aici”. Ne-am uitat cu toţii la el. Ştii, maiorul era împotriva defetismului. A răspuns încet de tot: „Şi eu. Dar ceea ce ştiu este că n-aş putea fi în altă parte11

— Da, zise Francois. 13a.

În faţa postului de poliţie, Gefreiter-ul îi numără. O luă de două ori de la început, cu toate că erau numai cinci! llotărât lucru, asta era o tradiţie! Bariera se ridică, îl salutară pe

Chamisso şi se despărţiră la intrarea în blocul **III.** Soubeyrae căzu pe gânduri. Ultimele cuvinte ale maiorului Watrin relatate de Van' îl puneau pe bătrânul soldat de profesie într-o lumină deloc obişnuită, enigmatică.

Puţin câte puţin, în ambianţa aceasta de nenorocire, singurătate, captivitate şi meditaţii posomorite, îi apărea de sub uniformă un om, un om profund, complex, grav, r are lua asupră-şi, fără să crâcneaseă, o dramă exemplară şi care ştia acest lucru.

În ciuda solidei prietenii care exista între cei de la baraca 17-4, când trecea vagmistrul îi apuca un fel de sălbăticie. Francois se refugia în vizuina lui, în vârful patului de lemn.

Răspunsul de la Annie, venit prin *Kriegsgefangeneu Post,* era scris pe o hârtie standard, o hârtie cretată. De proastă calitate şi purta ştampilele *Reich*ului. Vulturul ţinând în gheare crucea încârligată, precum şi ştampila rotundă de Gepr «/tului, adică a cenzurii pe care o comanda tot von Chamisso. Printr-o ironie involuntară, pecetea P.T.T.ului aşternută pe scrisoare grăia astfel: „Un bon de solidaritate nu se refuză". Adresa era scrisă de mâna lui, redactată de el cu trei săptămâni în urmă pe cuponulrăspuns, oare revenea azi de la Paris. Procedura aceasta era reglementară, însă falsifica jocul. Era ca *er* corespondenţă pe care şi-ar fi scris-o ei înşişi.

Deschise scrisoarea. Annie o numerotase. Era a şaptezeci şi cincea scrisoare pe care i-o adresa de la începutul aptivităţii.

Întins pe patul ale cărui paie de hârtie erau strânse în ghemotoace, simţi de la primele rânduri că scrisoarea era deosebit de importanţă.

15/IV/42. (Făcuse deci paisprezece zile). *Înţeleg acum aprecierea ta asupra lui M.R.*

Iniţialele îl desemnau pe Maurice Ravmons. Cu Maurice Haymons fusese coleg la şcoala normală, înainte de război; era şi el prizonier, şi colaborase de la început la ziarul de lagăr al nemţilor, *Trăsătura de Unire.* Ştiindu-l pe Francois prizonier, Ravmons aranjase să fie chemat la Berlin, ca să

devină şi el un colaborator al acestei foi detestate. Cererea venise prin intermediul lui Chamisso. Francois refuzase atunci categoric. Dar nu s-a putut opri s-o pună pe Annie la curent cu această tristă aventură, în termeni, fireşte, voalaţi. Prima frază dovedea că Annie înţelesese.

Chestiunea era cu atât mai penibilă, eu cât, ca preţ al serviciilor lui totuşi dezinteresate – pentru asta Francois ar fi jurat – Maurice Ravmons fusese recent repatriat

15 – Maiorul Watrin şi o văzuse pe Annie, propunându-şi chiar să facă, de la Paris, demersuri pentru eliberarea lui Francois. A trebuit să rupă categoric cu această acţiune compromiţătoare.

Francois îl revedea pe Maurice Ravmons cu obrazul lui îmbujorat de om de viaţă, de veşnic farsor. Erau nedespărţiţi la şcoala normală: amândoi înscrişi la T.P.P.S. I a lui Marceau Pivert, amândoi duşmani neîmpăcaţi ai militarilor, ai imperialismului şi colonialismului. Era plin de foc grasul Haymons şi vorba lui favorită era asta: „un câine viu face mai mult decât un erou mort1’. Din păcate însă a continuat să gândească în acelaşi fel, în ciuda războiului şi a înfrângerii, nevăzind caracterul cu totul nou *a’* situaţiei şi contiruund să lupte împotriva tuturor războaielor, chiar sub cizma războinicului.

„Plimbarea la Lauenmiinde, care avusese loc cu câteva zile înainte, căpăta acum sensul ei deplin prin faptul că von Chamisso, la curent cu refuzul lui Francois de a participa la redactarea ziarului *Trăsătura de Unire,* la curent şi cu corespondenţa, cunoştea cât se poate de bine sentimentele profunde ale lui Francois Soubeyrae în ce priveşte colaborarea.

Ştiu că n-ai putea face nimic bun dacă ţi-ai pierde stima proprie, continua Annie. *Era atât de grav? Am deplină încredere în tine, în faptele tale, în hotărârile tale. Tu faci întotdeauna lucrurile cu „simţul onoarei”. Nu pot să fiu decât mândră de tine, dar mi-e foarte greu, pentru că de data aceasta nădejdea era mare, foarte mare.* Biata fată! Cum a putut ea să admită acest refuz? Cum de. Nu, prefera

şi ea, aşa cum era. Pacifistă prin sex, un câine viu unui erou mort, sau unui deţinut? *Pot să mă mai văd eu Maurice?* la te uită, îispunea pe numele mic, cu toate că nu se văzuseră decât de două ori înainte de război. Francois simţi ca o împunsătură în coaste.

*Ştiam eu demult câte parale fac toţi aceşti oameni***?** *Nn arunc cu piatra în ei, dar n-am niciun fel de respect pentru ei, pentru faptele şi discursurile lor...*

Formaţie poli liră – între cele două războaie mondiale – aflată la st iriga partidului socialist, cu deviza: „Toujours prets pour servir" „gala aricind la datorie*.

Oftă. Cum îngăduia oare cenzura lui Chamisso asemenea fraze transparente? întoarse scrisoarea. O văzuse cenzorul cu nr. *22.* Era „Dihoruh cel mai rău dintre1 toţi.

Vorbe, vorbe. Rene a fost pe aici sâmbătă. (Rene era în alt prieten comun, un sculptor.) *J-am dat să citească scrisoarea ta; ca şi mine, era zdrobit. Simone, el şi cu mine am fost toată seara pradă gândurilor negre. Dar eu ştiu că te vei întoarce repede, că asta nu poate să dureze. /***V-o** *să mai apucăm încă o iarnă de despărţire. Ai încredere şi curaj, dragul meu! Sunt alături de tine. Şi în acest timp, cerul, acolo, sus, îşi face treaba. Mereu îmi vine în minte Ramuz. Îmi place tot atât demult ca şi Giono***;** *am văzut recent piesa lui Giono „Capătul drumului". E o piesă pe rare ar fi trebuit s-o montezi. Ţi-o trimit în următorul pachet verde. Am plâns, să ştii. Sper că tu n-ai să-i faci să plângă pe ai tăi la „Histoire de Rire". Este o piesă atât de amară '. De ce-ai ales-o?*

Asta-i adevărat: De ce-am ales-o? Mai mtii, n-am ales-o. A fost aleasă! De cinci inşi, printre care colonelul Marehandier. Dar avizul meu a fost hotărî tor. E adevărat că nu-i prea tonică!

Francois alesese piesa *Histoire de Rire,* pentru că dintre piesele foarte bune avea aici un rol pentru Camilie, voia să facă o experienţă hotărâtoare cu o operă în care) femeie să fie foarte feminină, iar numărul comediilor ce ar fi putut

fi montate în lagăr era redus; în zadar cercetaseră ei colecţia *Illustration,* care, mă rog, avea o anume ţinută... şi apoi femeia apărea ca un element exprimând trădarea. Da, nicio îndoială! Desigur, nu se gândise deschis la asta, însă întrebarea lui Annie* îl lumina: erau eu toţii fascinaţi de posibilitatea trădării, şi asta era cea mai ascunsă şi cea mai adâncă dintre frământările lor.

Nu-mi place Ade. Nu mai vreau să plâng, nu mai vreau să trăiesc decât în speranţă şi încredere. Cerul este albastru... Soarele a intrat parcă cu totul în faţă, la modistă. Îţi aminteşti că soarele nu vine niciodată la mine. (Scrisese „la mine1-). *Dar modista, în afară de pălării, mai creşte un iepure de casă pe balcon. Apoi îl înfulecă. Cum poate s-o ia de fiecare dată de la început? Iepurele vede castanul care-şi desfăşoară mlădiţele şi se crede la ţară.*

Francois revăzu în amintire modista. O blondă trupeşă, plăcută, rubensiană, durdulie, care le adresa surâsuri largi, complice, iar Annie spunea, ea să. Se amuze, că Francois se ascundea în dosul perdelelor ca s-o vadă când se dezbracă, fiindcă avea fese mari. El protesta. Ei, erau prea mari! Ea replica: „Dac-ai găsi-o culcată, n-ai pune-o să se scoale”.

Avu un zâmbet palid, care se stinse pe dată. Bineînţeles că se uita, când avea ocazia, la coapsele modistei. Ultima întrevedere dintre Francois şi Annie avusese loc în urmă cu doi ani în această mică locuinţă din Montmartre. Pe atunci Soubeyrae se deosebea încă puţin de Maurice Raymons, pe care-l întâlnise în timpul permisiei, Ravmons afirmând că vor fi învinşi, acuzând clasele conducătoare că trădează Franţa şi burghezia că îl cheamă pe Hitler şi că doreşte necondiţionat pacea. Era exact modul de a gândi al lui Marccl Deat în *să mori pentru Danzig.*

Francois fusese şocat, cu toate că nu ora în stare să-şi înfrângă contradicţiile. Fără să-şi renege pacifismul anterior, atacându-l atunci în fond pe maiorul Watrin, luându-l drept „omul care primeşte palme-, „produs al împerecherii dintre o femeie-jandarm şi ultimul supravieţuitor al atacului de la Reiehsoffen” ete., Francois

se simţea deja diferit. Raymons văzuse Crucea de război a prietenului său. Nu părea să fi fost surprins. Spusese doar: „Vei fi întotdeauna la fel de dobitoc”.

Ceea ee continua probabil să spună!

Francois îşi aprinse pipa. Revedea decorul: strada Chevalier de la Barre, Parisul în fundal imens, cu monstrul lui Dufayel, zâmbetul lui Annie, faţa bună a lui Raymons şi fesele mari cu gropiţe ale modistei. Dacă ar fi vrut, toate acestea le-ar fi avut din nou. De ce l-am refuzat pe Chamisso? Era atât de simplu. Lui Francois nu-i plăceau răspunsurile care veneau în mod firesc în minte: lealitate, să nu trădezi, patriotism, curăţenie. I se păreau excesive, orgolioase, melodramatice. Prea fuseseră rău folosite atâta vreme.

O frază a lui Annie îl jena, o găsea nelalocul ei: *Fiindcă tu faci totul cu „simţul onoarei”.* „Onoarea, acest sentiment burghez, mijloc de exploatare... începea Raymons, ah, te costă scump, această onoare, de care nici măcar nu îndrăzneşti să te prevalezi şi în care nu creezi: Onoare şi Patrie. Libertate, egalitate, fraternitate. Familii’. Datorie. Patrie!” Francois îşi aduse aminte de cuvintele lui Watrin, reproduse de Vanhoenacker: „Nu ştiu ce fac aici. Dar ştiu că n-aş putea fi în altă parte.” Şi Francois ştia că n-ar putea fi în altă parte cu preţul unei trădări, câtă vreme camarazii lui erau acolo. În sfârşit, o idee limpede, incontestabilă se năştea în pâclă, încarnată în fiinţe vii, şi ea venea de la *bătrân.*

Intrase Frederic:

— Bhăieţi, bhăieţi, urlă el, ah, bhăieţi, văd că vă deranjez!

Într-adevăr, Camilie, deloc Ade în acel moment, întins pe pat, citea o scrisoare de la soţie. Toto tocea la germană, ca să uite că nu primise nimic. Se auzeau rindeaua lui Van’ şi fluieratul său vesel, dar fals. Primise veşti bune Van’! Paradoux ieşise. Atunci, Frederic îl salută ceremonios pe Camilie:

— Bună ziua, domnule homosexual...

Înfăşurat în manta şi cu fularu-i jegos, încălţat cu nişte cizme uriaşe de cauciuc, începu să danseze ca un urs. Jubila cu adevărat Frederic*:

— Bhăieţi, bhăieţi, Leblond-ul meu a găsit mijlocul de a sfârşi eu stăpânirea mării de către infamul Al-bi-on. Înţelegeţi importanţa, bhăieţi! Stăpânirea mării de către infamul Albion o dată lichidată, înseamnă triumful *Erhen-ei. Erhen!* Am să vând ideea nemţilor, în schimbul eliberării mele şi a lui Leblond. Muza mea. Dar nu în schimbul eliberării voastre, fiindcă voi sunteţi nişte eurvari afurisiţi pederaşti, homosexuali şi iudeo-marxişti, sadicomasohişti, nişte mâncăi şi nişte secături, ostili marii noastre Erhen care va salva Franţa! Iată: pentru a scutura stăpânirea mărilor ca pe un prun copt, e de ajuns să facem să dispară marea! Ah! Şi cum? Vă aşteptam cu această întrebare idioată, bhăieţi. Aici apare geniul...

— Gura I zise Camilie.

— Ah, în ce mediu trăiesc, bhăieţi, în ce mediu trăiesc! Pentru a face să dispară marea, nu trebuie decât îngheţată apa şi transportată la pol. E logic, bhăieţi...

Un bocanc, lansat cu mână sigură de Toto, salută acest ctntec vechi preluat magistral de la Alphonse Allais, pe care Frederic îl admira în taină împreună cu „bunul lui maestru41 Erik Satie \ Botgrosul Tragic se ascunse rapid după uşă, o deschise cu băgare de seamă şi zbieră:

Unde trăiesc! Unde trăiesc eu! Hotărât, nu sunteţi phrietenoşi, bhăieţi!

Închise uşa la loc. Al doilea bocanc izbi violent lemnul.

Câteva uşi se trântiră. Apoi, aproape imediat, se auzi pianul, o improvizaţie aeriană, cu drăcovenii în maniera Gymnopediilor. Botgros fluiera. Adevăratul Frederic ieşise din pielea clovnului.

Lui Francois îi veni în minte o vorbă de-a lui Frederic.

i itr-o zi, el le vorbea de muzică:

E ca şi când aş fi într-o lume ireală, cu animale fermecate, cu frumoase domniţe, cu inorogi şi fântâni. Ce-i drept sunt un păcătos.

Magistral!

„Şi suntem cu toţii la fel, gândi Francois. Bine protejaţi de mască. În fond, poate el e cel mai deştept. E atât de onfortabil să disociezi complet pe Doctor Jekyll şi Mister Ilyde. Eu, dacă aş fi şmecher, aş separa pe pacifist de soldat şi aş fi astfel liniştit".

Sunetele pianului îl legănau: Această suspendare deasupra lumii, la orizontală, în acea *Stube* potolită, avea şi ea, în sine, ceva extraordinar. Tu nu ştii Annie, tu, pentru care uitarea este o armă fiindcă eşti femeie, că eu nu pot. Să. Şterg nimic din trecut. De uitat, numai femeile uită. În prizonierat se ascultă, ştii. Eşti numai urechi. Dacă n-ar exista cenzură, ţi-aş scrie o scrisoare, dacă n-aş fi prea ruşinos. Cum vrei să te sfătuiesc! Eu însumi acţionez de parcă aş fi dus de un curent. Mă clatin. Refuz tunelul. Refuz propunerea de evadare a lui Eberling. Dar-îi înlesnesc anumite lucruri! Te simt deznădăjduită, acolo, buimăcită de speranţele pe care tu le-ai nutrit mai mult decât mine. Poate ai să cedezi. O simt. Din disperare. Şi ai să regreţi toată viaţa. Dar nu evadez! Cu toate acestea, sunt curajos. În sfârşit, curajos. Am înţeles totul despre curaj când l-am văzut pe Mathias contrabandistul transformat. În câine, ţie frica bombardamentelor, redevenind erou când a avut o grenadă în mână. Există din ăştia. E un talent, v mai. Poţi fi talentat pentru grenadă, revolver, bombardament, suliţă sau baionetă de tranşee! Şi mai mult sau mai puţin laş pentru restul!

Îmi spui că fac totul cu „simţul onoarei *, iar Eberling mi-a spus că sunt un adaptat. Unde e curajul, unde e laşitatea?

Pipa trosnea. Scuipă un fii' de tutun polonez care-i pişcă limba. Se uită la fotografia lui Annie, la obrazul ei fin «it brunetă, frământat, al cărui farmec numai Modigliani l-ar fi ştiut transpune. Lipise fotografia pe un carton cenuşiu care servise la împachetarea mierii artificiale. *Kunsthonâg.* Şi dragostea lui era tot o miere artificială. Nu-i plăcea mult imaginea aceasta, dar trebiua să se mulţumească cu ea. După incidentul cu fotografia cu colegii de birou, fit din

neglijenţă, fie din lipsă de feminitate, fie din îndoială profundă în ce priveşte frumuseţea ei, Annie nu i-a mai trimis niciodată alta. Rene, amicul lor, sculptorul, la care făcea aluzie în scrisoare, spunea că are în ea ceva dori* Francois o găsea în genul lui Modigliani! Cum poate fiecare vedea fiinţele în felul lui!

Annie era originară din Auvergne, de la Volvic, unde piatra e tare şi neagră, de la Saint-Mande Bercy, Daumes-ii Îl, din arondismentul XII. Din acele suburbii cu miros de lemn tăiat, şi din pădurea medievală de la Vincennes şi Nat ion. Era pariziană de pe malurile industriale ale Senei care se strecoară în ceaţă, în scrâşnetele răguşite ale remorcherelor şi d uruitul bărcilor cu motor. Dar era şi de la ţară, unde cărări parfumate urcă spre coastele istorice, mica vecină a lui Francois Soubeyrae, Vellave. Era dublul ei aspect. Annie era deci din Parisul auvergnat, care mişună, şi ailună,. Şi exploatează viciul a la Bastilia, cu aceeaşi conştiinţă profesională ca şi lemnul, şi cărbunii, populaţie cu trăsături mari, cu craniul rotund, cu chipuri aspre, oameni sculaţi devreme, spălaţi prost, care ştiu să numere părăluţele, o populaţie de mame voinice cu buze subţiri... (Iartă-mă Annie, dar tu ai buzele subţiri)... cu pielea mată, eu mâinile roase de soda de bucătărie. Nimic din *pin-up.* Şi plină de dor ea şi el, după pământul ei din Auvergne, după munţii rotunjiţi şi după văile adinei ale Franţei muntoase. Da, eşti din rasa mea, Annie. Dar, femeie, patriotismul tău se reduce la Franţa muntoasă şi la arondismentul al XII-lea!

Mă priveşti pieziş, cu nelinişte. Mă priveşti după trei ani. Un viitor Francois era ceea ce căutai tu dincolo de obiectiv, cu acea fixitate intensă care te urâţeşte pe nedrept. Şi pe urmă au venit sfâşierile luptei. Era îmbucătăţită fotografia ta! A trebuit s-o recompun pe acest carton. Anumite umbre sunt refăcute. Am stat ore întregi s-o recompun, Annie. Specialist în repararea faianţei şi a porţelanului. Da. Te-am reparat şi te văd ca într-o oglindă crăpată. Profit de puţină luciditate, Annie. Vezi, permisia, cu râsul ei rău care ne-a vrăjit, ne-a venit la patru luni după eşecul de la Collioure şi

prea scurta întâlnire de la Valenciennes. Chiar aci, fiindcă nu ne-au lăsat să ne revedem, există în tine şi în mine' urme ale luptei pasionate a femeilor şi bărbaţilor din vremurile acestea afurisite. Nu ne mai înţelegem, ne depărtăm unul de altul cu viteză constantă. Oh, o simt atât de bine în scrisoarea ta, printre rânduri. Simt că mă iubeşti şi că vei ceda. În acest moment îmi reproşezi, sub cuvinte alese anume puţin prea mari, că ne-am sacrificat unor *idei.* Ai pus ghilimele la „cu simţul onoarei". Împotriva cui, această glumă? împotriva faimoasei fraze a lui Petain? Sau împotriva mea?

Era în penultima zi de permisie. Tu nu voiai să intri în cinematograful acela de cartier. Am şi uitat titlul filmului. Istorisea viaţa unui băiat şi a unei fete. Despărţiţi, rămăseseră credincioşi dragostei lor de la doisprezece ani Atunci când bărbatul a reîntâlnit femeia, în Anglia, ea era măritată prost şi ducea o existenţă melancolică. Îţi aminteşti, s-au recunoscut. Tânărul l-a ucis pe soţ. A fost aruncat în închisoare şi, pe măsură ce viaţa îl părăsea, dragostea îi unea în vis.

Muzica lui Frederic continua să acompanieze visările lui Francois, care sta tot lungit. Cineva spuse:

— Ia te uită ce se mai străduieşte Botgros!

Cânta din Couperin, Botgros: o lecţie în beznă.

De câteva zile cânta mult mai mult. Lucrările la tunel începuseră puţin înainte de plimbarea la Lauenmunde. Ramele puţului erau puse. Francois reveni la visările sale.

Aproape tot filmul povestea despărţirea tragică şi jocul dublu al vieţii şi al visului. Mi-a plăcut mult, mie, care sunt atât de sever în privinţa cinematografului, când s-a produs incidentul ce avea să facă să izbucnească opoziţia noastră ascunsă. Mi-ai spus, în plină desfăşurare a filmului, înfigându-ţi unghiile în braţul meu:

Hai să plecăm!

Am protestat. Filmul era excelent. Ar fi fost stupid. Am spus „stupid1-. Atunci, tu ai zis:

Rămâi dacă vrei. Eu plec. Mă găseşti acasă.

Ceea ce aş fi făcut în timp de pace. Şi ceea ce ar fi fost mai bine. Dar mai aveam doar câteva ore de stat împreună. Am plecat. Era frig. Bâjbâiam în bezna camuflajului. Ţi-am cerut explicaţii. Au fost destul de ciudate: „N-am văzut niciodată anunţat filmul ăsta în niciun ziar... nu erau spectatori în sală şi filmul n-avea nici măcar un titlu!" Am protestat, dar n-am fost în stare să-ţi răspund nimic precis. Când te-am întrebat cu afecţiune dacă eşti bolnavă, ai luat-o drept o ironie grosolană. M-am indispus. Mă gândeam: „Iată încă o seară stricată, încă o fericire tulburată, o ceartă, o ceartă în plus...1Mă ancoram cu atât mai mult în nemulţumirea mea, cu cât raţiunea era de partea mea şi instinctul de a ta. Am bombănit:

— Stupide porniri de femei care nu ascultă decât de toanele lor.

Tu ai răspuns:

— Stupidă orbire a bărbaţilor faţă de tot ce iese din realul lor.

Oricât. Am încercat eu să te chestionez, pe toate tonurile, n-ai vrut să spui nimic. Aşa a fost şi asta-i tot. Ştiam ci. Era în tine un soi de identificare cu noaptea marelui oraş, însă nu înţelegeam aceste reacţii proprii mediului, uşa cum nu înţelege un om sănătos pe fratele lui care şi-a pierdut brusc minţile:

Nu ne-am vorbit şi nu ne-am împăcat decât dimineaţa. „Am fost o proastă", ai spus tu, pe un ton lejer, iar eu am răspuns: „N-ar fi trebuit să dau importanţă11. Dar noi ştiam e; i fisura era gravă. Am ieşit. Trebuia să mă văd cu nişte prieteni. Am băut cu ei. Patru *Pernod*-uri pentru Arthur. M-am întors acasă Ja noi, ceea ce tu numeşti „la tine". M-ai acuzat că am băut. Miroseam a *Pernod.* M-am zbârlit imediat. Au ţâşnit între noi cuvinte josnice. Eu îmi strigam obida împotriva acelui oraş care nu trăia în război, împreună cu noi, ci continua să se ocupe de micile lui treburi în cenuşiul cotidian. Somnolenţa aceasta nedemnă mă învăluia. Nimeni nu voia s-o recunoască atunci, dar evidenţa oi mă zdrobea. Parisul boa, Parisul deborda de

tineri şi de fete şi-şi savura pacea la adăpostul zonei de gheaţă unde se clătinau băieţii din Nord cu mâinile umflate. Parisul făcea războiul în faţa cinematografelor. Aflaserăm de la Raymons despre încăierările clandestine dintre miniştri, despre nesiguranţa planurilor şi ciudata alegere a mobilizaţilor speciali. Cel mai deprimant lucru era acest neant cu aparenţă de echilibru.

Eram la rădăcina răului: judecam Parisul în numele războiului. Acei care nu cunoşteau încă decât sirenele de joi, alarme pentru cabarete, nu puteau înţelege baletul ascuns din avamposturi, înaintarea tiptilă a patrulelor purtind încălţăminte cu gumă, îmbrăcate cu cojoace, obloanele izbite de vânt în străzile ca şi moarte, hipnoza din satele lorene părăsite şi jefuite, sate chinuite, şi tenacitatea exasperantă a bombardamentelor, şi mâinile umflate, parcă mâncate de viermi, mâinile tumefiate şi picioarele de culoarea viermilor albi. Mâinile! Ţi-am spus-o. Mi-ai răspuns că erau suficiente scrisorile mele ca „mic manual al soldatului desăvârşit[11]*. M-am înverzit. Deci, pentru tine, jucam teatru! Erai dezlănţuită împotriva războiului. Mă acuzai că-l accept şi că mă complac în el. Că trădez. Deveniserăm rapid nişte caricaturi învrăjbite ale frontului şi ale spatelui frontului. Doliul nu se întinsese destul, pentru ea civilii să creadă în realitatea războiului. Am văzut acelaşi lucru aci, în a lor *Grossdeutschland! ’* Numai de când se înmulţesc crucile pe *Pommersche* se gândesc civilii nemţi la război, după doi ani! M-ai acuzat cu linişte că profil de situaţie pentru a face, ieftin, pe eroii lui’Plutarc. Iar eu îmi spuneam: „Iată ce am ajuns, nişte pisălogi”.

Era atât de cald la tine, da, ia tine, după obsesia satelor îngheţate ale Lorenei, Kirschweilerului, atât de cald după gheaţa adăposturilor din Bois du Corbeau, din Maison l’orte şi din avamposturi, încât eram roşu. Da, băuserăm prea mult *Pernod.* Şi era şi Simone. Şi amândouă mă bateaţi la cap. Eram o reflectare a războiului perfid al avamposturilor,

11 ***Germania Mare (germ.)***

pe strada Chevalier de la Barre. Descopereai că eram ceea ce iubeai mai mult, şi totodată ceea ce urai mai mult, şi trebuie să fi fost ceva de un comic intens în această situaţie, fiindcă, adu-ţi aminte, la o expresie de-a mea, „a face f'aţă':, cred, ai început să râzi nervos. Simone şi Rene aii simţit că nu mai merge, că depăşeai limitele, şi Simone te-a apucat de braţ şi ţi-a spus: „Eşti nebună, Annie, Ntăpâneşte-te'\

Ah, filmul acela blestemat, tot continua cu o altă despărţire. Tu râdeai nervos, fără îndoială din dorinţa de a plânge, cu ('ram însă prea orbit, pentru a înţelege altceva decât insulta acelui râs. Am avut un reflex de soldat. Masa era deja răsturnată, într-un mare vacarm de veselă spartă, iar tu, pe jos, cu chipul tău frumos care fusese atâtea luni trist din cauza mea, imobilizat între plânsete şi acel râs **în** sfârşit întrerupt, împietrit, şi Simone, în picioare, cu ochi măriţi, care repeta trist: „Dragii mei nefericiţi".

Francois revăzu flacăra de indignare din ochii negri ai lui Annie. Nu mai avea decât să plece din nou. Să se afunde iarăşi în realitatea micilor posturi, deoarece era singura care rămăsese. Îşi pusese mantaua şi ieşise. Mânia făcuse loc unei mâhniri imense, unui reflux. Coborâse scările, umilit, înjosit, abătut. Deodată, uşa se deschisese şi paşi alergaseră pe dale. Era Annie. „Nu fi nebun, strigase ea, întoarce-te".

Francois se agăţase în întregime de acest strigăt pe care-l aşteptase în chip nelămurit. Urcase Simone şi Rene plecase. A doua zi Annie l-a condus la gara de Est, unde se mai înălţa uriaşul. Tablou îngălbenit înfăţişând plecarea voioasă a mobilizaţilor din Paisprezece, acel tablou care marcase scurta lui viaţă de institutor cu avertismentul său neînţeles, dar în sfârşit limpezit.

Francois îşi simţea picioarele îngheţate, îşi potrivi păturile. Ascultă mai distrat pianul din camera de alături

Apoi simţi, mai curând decât auzi, nişte lovituri surde. Se ridică pe jumătate, ciuli urechea. Asta era. Lovituri cavernoase care-ţi ajungeau parcă direct în burtă. Clovnul

de Frederic continua să cânte.

Încep să văd ceva mai bine, Annie. În fond, tu menţineai pacea în apartamentul din Montmartre, pacea modistei lipsite de pudoare, pacea mediocră a Parisului. Lucrai ca şi în trecut, luai la aceleaşi ore acelaşi metro pentru a te duce la secretariatul tău şi erai totdeauna în întârziere. Iar eu deveniserăm războiul. Eram masca războiului. Nici nu mă mai simţeam bine. Nu mai eram în apele mele în haine civile, şi asta se vedea. Când un autobuz scârţâia prea aproape de mine, aveam un reflex de vită care te înmărmurea. Dacă ţî-aş spune că tot timpul permisiei am auzit sunetul obuzelor în trepidaţia metrourilor, în seârţâitul camioanelor şi în frânele taxiurilor! ’Ţi-a fost scumpă imaginea întoarcerii mele. Îţi închipuiseşi un fel de scenariu al sosirii mele. Iar eu n-am putut să ţi-o anunţ. M-am zvârlit într-un tren suplimentar la Metz. N-am telefonat la birou, ştiam că ţi-ai schimbat numărul. Am intrat într-o seară, plin de fericire, pe strada Chevalier de la Barre. Să bat la uşa noastră. Iartă-mă, la uşa ta. Erai răcită. Ai fost surprinsă şi lipsită de toate bucuriile pregătirii întoarcerii pe care le îndrăgiseşi dinainte. Desluşeam o notă de supărare în surprinderea ta. Erai cu şorţul de bucătărie roz. Sunt sigur că m-ai acuzat că am dat ascultare unei gelozii obscure, că am vrut să te surprind, dacă nu făcând vreun rău, cel puţin în viaţa ta de pace. Te înşelai. Ascultă, Annie, este ceva ce nu ţi-am povestit niciodată. Tatăl meu s-a întors din război, în prima lui permisie, în 1915, plin de noroi, jegos, înarmat, istovit de raniţă, de vin şi de somn, cât poate fi un sergent de infanterie. Mama l-a primit cam aşa: „Miroşi a vin!” O, fără răutate însă. Reflex de mic-burgheză curată, care nu şi-a văzut niciodată bărbatul în starea asta. Multe se stricaseră deja între ei. El s-a mâniat îngrozitor, şi s-a sfârşit. E o poveste tristă, trasă în milioane de exemplare şi se transmite probabil din generaţie în generaţie, încă din vremea cruciadelor!

Un fel de „şterge-te pe picioare!”

Surâse discret. Termina de citit scrisoarea lui Annie.

*Soarele-mi intră în inimă, îmi striga „Speranţăşi-ţi trimit cuvântul acesta întreg într-un sărut: „Pe curând”. E***a** era cea care făcea literatură, „speranţă totuşi” şi, la rândul ei, eroism civil.

Stube era mută. Nu se mai auzea decât scârţiitul zgârâiat ca de şoarece al peniţei lui Toto care scria şi, din când în când, fierăstrăul lui Van’. Avu loc o succesiune de lovituri surde şi pianul Botgrosului Tragic o porni sprinten într-o arie a lui Offembach. Bravul Frederic!

Iată toată scrisoarea pe care ar fi trebuit să i-o scrie lui Annie. Dar hârtiile de la *Kriegsgefangenen Post* nu cuprindeau decât douăzeci şi patru de rânduri standard.

Francois reluă cea de-a şaptezeci şi cincea scrisoare primită de la Annie… Dihorul” notase lângă *gepriift:* „Scrisoare prea lungă. Cenzura”. O clasă şi le frunzări pe celelalte. Observă că ultimele, în afară tocmai de aceasta, erau scrise mult mai mare. Progresiv. Verifică. Nicio îndoială. Unele dintre cele mai recente cuprindeau de două ori mai puţin text decât primele. Se înspăimântă de această constatare. Situaţia era clară ca un grafic de temperatură pentru un operat. Dacă nu mă întorc am pierdut-o pe Annie cu totul.

Se sculă, coborî, se duse să-şi ia ghetele. Toto îi zâmbi, cu aerul distrat al cuiva care caută în minte un euvânt uitat.

— Veşti bune? întrebă Van’.

— Da, spuse Francois.

Vino să vezi. Ştii că casa mea a fost distrusă în Patruzeci?

— Da.

Ei bine, am primit o fotografie. Priveşte. Evident, nu-i frumos. Uită-te bine.

Francois se uită la pătrăţelul negru şi alb. Ruine, ruine, cum semănaţi unele cu altele! Dar Vanhoenacker zâmbea.

Nu vezi? întrebă el.

— Nu. Ce?

— Statuia.

A, da, statuia.

Ei bine, dragul meu, e intactă. Intactă. E sfântul preot din

Ars…

Van’ începu din nou să fluiere. Francois era gata să strige de invidie, de gelozie pentru această pace a inimii, de disperare şi de revoltă împotriva acestei lumi nebune sau atât de minunat de înţelepte, şi ieşi în grabă.

În mica intrare comună pentru cele două *Stube,* cea a teatrului şi eea de repetiţii, se întâlni cu doi indivizi care duceau o gamelă mare plină cu pământ. Afară, pe drumul de lemn, Eberling stătea de pa/a.

Vf

De la plimbarea pe malul Balticii, de fiecare dată când se lungea în vizuina lui, Francois auzea loviturile surde venind de la baraca muzicanţilor, nu prin urechi, ci prin burtă prin diafragmă, prin şale. O a doua fiinţă din el asculta fără răgaz, dincolo de conversaţiile din jur, zgomotul uneltelor, al repetiţiilor. De patruzeci şi opt de ore, lucrările încetiniseră. Un banc de gnais tocea uneltele cele mai bine călite, iar Van’ şi Paradoux îşi petreceau timpul ascuţind burghie. Ah, loviturile astea, loviturile astea surde!

Francois se adâncea atunci cu furie în pregătirea spectacolului, ca să nu se mai gândească la’Eberling care, o7-i de câte ori îl întâlnea, îi făcea cu ochiul, făcea în aşa fel încât să se nimerească lângă el la spălător, la duş, chiar la *Abort,* acele latrine colective infecte, unde nu exista nicio despărţitură între cabine şi unde se uşurau, în rânduri întregi, oameni cu pantalonii lăsaţi în vine! Şi, în timp ce foarte preocupat se ştergea, artileristul îi spunea:

Dacă te răzgândeşti, mai e timp.

Francois se întorcea furios de această neîncetată frământare în legătură cu tot: cu libertatea, cu tirania, curajul, ocupaţia, eci mama bolnavă, cu Annie care începea să se plictisească, şi, mai simplu, cu viaţa.

Repetiţiile lărgite aveau adesea loc chiar pe scenă, în cantina cea mare, unde Van’ şi Paradoux începuseră să aşeze decorurile. Piesa nu mergea prea rău, rolurile erau bine învăţate, personajele se conturau. Camilie făcuse progrese încă de la primele încercări. Era chiar îngrijorător,

căci i se întâmpla să fie Ade şi în afara repetiţiilor, la masă, unde se lăsa servit, acceptând omagiile burleşti, uneori îndoielnice, ale vizitatorilor! Rolul intrase în el. Şi făcea, când şi când, din acest băiat sănătos, însurat, mai curând amator de fete, o femeie intermitentă. Lucrul acesta nu numai că-l stingherea pe Francois, ci chiar mai mult, începea să-l tulbure.

Spre sfârşitul după-amiezii lui 4 mai, Camilie şi Francois se întorceau de la teatru. Repetaseră în costume. Camille intrase până-ntr-atât în rolul lui Ade, încât Francois se întreba dacă la acest Camilie nu era ceva mai mult decât o vocaţie de actor. Francois era îngrijorat şi Camilie
ii presa.

N-ar trebui să-ţi vorbesc, însă am trac, spuse Francois. Totuşi, tu eşti într-adevăr Ade. Eşti foarte *bună.*

Midţumesc pentru feminin!

Cred totuşi că m-am prăjit. Trebuie să ai un suflet de fecioară virtuoasă, pentru a crede în realitatea unei Cifelii sau a unui Fortunio care cu două ceasuri **înainte de** ridicarea cortinei spală legumele la chiuvetă sau joacă fotbal în curte.

Şi mai ce?

Şi subiectul! Mi-e teamă că jocul dublu de-a pusul coarnelor nu merge pentru toţi aceşti încornoraţi ipotetici.

Haide, continuă, nu-ţi încrunta sprâneenele, asta te îmbătrâneşte!

Mă tem că publicul nu acceptă iluzia travestiului decât dacă asta nu-l deranjează în limita sa morală. Mi-e teamă că nu va accepta decât personajele feminine secundare, uşoare şi convenţionale.

Ade e o fată uşurică.

Da, dar ea ridică toate problemele frivolităţii. Gravitatea frivolităţii. Mi-e teamă să nu ne fluiere. Să refuze înduioşarea, bucuriile tulburi ale unor amintiri prea precise. Mi-e teamă de o grămadă di* tabu-uri pe care le simt. În fine, mi-e teamă că orice personaj feminin, prezentând un cara -ter de adevăr senzual sau sentimental, ne este

interzis!

, se întorceau ia blocul III pe drumul de scânduri. În ciuda datei din calendar, fulguia uşor. Mai, frumoasa lună mai! Sinistră Germanie!

Această întoarcere a regizorului şi a vedetei era un spectacol. Camilie nu voise să se demachieze şi să se dezbrace la teatru. Un capriciu! Se întorcea în chip de Ade, cu micul său imprimeu din Faubourg Saint-Honore mulat pe şolduri, cu picioarele-i mici în pantofi de domnişoară, cu tocuri înalte, acoperit doar de mantaua kaki pusă pe umeri, ca la plecarea de la bal, machiat, şi cu peruca fină, buclată, învârtind-o pe deget. Fireşte, băieţandrii ieşeau de prin cocioabe ca să vadă spectacolul. Camilie le răspundea cu obrăznicie, făcea gesturi care nu mai aveau, în aer liber, farmecul pe care-l avuseseră la lumina proiectoarelor… Se formă curând un cortegiu de vreo sută de flăcăi gălăgioşi, o mascaradă, o parodie în care nu se mai ştia cine juca, nici ce, iar Francois era tare întunecat când intră în *Stube.* Era oare nimerit să atragi atenţia asupra barăcii tocmai în momentul acela?

Camilie se fandosi, aşezându-se lângă soba care duduia.

— Iubitul meu regizor e cătrănit rău. Linişteşte-te, ursule, *Histoire de ilire* va fi un succes. Dacă Salaerou ar fi aici, l-aş doborî.

Şi sublocotenentul travestit, azvârlind cu un gest mantaua, răsucindu-se cu o abilitate uimitoare pe tocuri şi redevenind fată, într-o piruetă desăvârşită care făcu să se înfoaie corola rochiei imprimate, îndrugă:

— Deci, când spui unui bărbat că-l iubeşti, îţi aduci aminte că i-ai mai spus-o şi altuia? Ce talmeş-balmeş! Ei bine, scumpa mea Helene, frumoasă treabă…

— E admirabil, zise Algrain, profesorul de istorie. Admirabil! Am avut întotdeauna o părere proastă despre teatrul elisabetan. Îl consideram o farsă uriaşă, un Volpone în care publicul o juca el însuşi pe publicul. Ei bine, nu. Îmi revizuiesc părerea. Este capitularea unui profesor privind un aspect al istoriei teatrului, datorată descoperirii unui star

androgin în Pomerania…

— Androgin! Androgin! izbucni Camilie, imitând-o pe Arletty într-o replică celebră. Şi sora ta!

Algrain râse.

— Camilie, zise el, eşti nu numai androgin, dar şi mitic. Te-ai născut – eşti născut, şi sunt încintat că nu trebuie să scriu aceasta, căci n-aş şti la ce gen să acord participiul – din teatru. Eşti un personaj din carton presat, cu păr şi nuri falşi, cu roşu de buze şi sprânecne lipiţi'. Eşti o arătare şi o zdreanţă. Eşti plăsmuit de închipuirea mea. Eşti în parte creaţia mea, spectatorul. Este atât de adevăiat că eşti un mit, încât ai o existenţă socială, croitori, machiori, caricaturişti, critici şi un cabinier, în viaţa civilă fabricant de obiecte bisericeşti, ceea ce e culmea nelegiuirii! Mitul dumitale este despărţit de sublocotenentul Camille. Îţi spun „dumneavoastră". Taci, eşti un personaj imaginar. Şi ai geniu.

Se întoarce spre Francois:

— Care-i părerea ta, Soubeyrae?

Francois tresări. Pândea loviturile de alături.

— Nimic, zise el.

Unde-i era inima care bătea?

Camilie îşi reluă textul:

„Sânt'ântotdeauna adevărată în minutul care trece. Ceilalţi n-au dreptul să ţină seama de trecutul meu, deoarece eu îi uit. Înţelegeţi?"

Camilie se întoarse spre Vanhoenaker şi zise deodată, bărbăteşte:

— Van', brută ce eşti, mi-ai făcut nişte pantaloni care mă strâng de-mi taie răsuflarea! Trebuie să-mi redai spaţiul vital sau abandonez.

Croitorul de patrafire făcea cu plăcere pe cabiniera profană.

— O să ţi-l ajustez, frumoaso, zise el.

Atunci apăru Toto, roşu tot la faţă.

Alergase.

— Ah, ti-ti-ticăloşii, spuse el sobru.

— Ce s-a întâmplat? Au luat nemţii Moscova? Faci o gură!

— A d-d-douăsprezecea şi a şaptesprezecea la de-dedeparazitare, explică Toto.

Francois pricepu numaidecât: deparazitaţii erau tunşi. Ofiţerul care juca rolul Helenei şi cei care jucau pe Gerard şi pe Jean-Louis erau de ia 12. Pentru cel care o juca. Pe Helene, ca şi pentru Camilie, nu era atât de grav; cu perucile avea să meargă treaba. Dar eroii masculini!

— Gerard şi Jean-Louis, juni-primi tunşi zero, spuse Camilie, foarte bine!

L-ai înştiinţat pe colonel, Toto?

„— Numaidecât. S-a dus să vorbească cu amiralul…

Amiralul Von Mardriick, şeful german ai lagărului, un. Bătrân zâmbitor care se plictisea într-o uniformă albă cu găitane de aur, nu era lipsit de complezenţă faţă de prizonieri, fără îndoială mai mult din spirit de linişte decât din simpatie adevărată; era însă timorat de regulament.

— Şi?

— Şi, e ordin pentru toţi. Nu poate face nimic.

— Marna lui, trânti Francois. Pe când?

Plecarea peste o oră.

Soubeyrae o zbughi din baracă şi se îndreptă spre clădirile *Lagerfiihrung-ulin.* De-ar fi acolo Chamisso! Deşi contactele directe ale ofiţerilor francezi cu nemţii erau prost văzute de prizonieri, nu şovăi. Băieţii o dată tunşi, tot spectacolul era compromis. Pe de altă parte, Eberling şi nu puţini dintre complicii lui erau la 12. Şi pentru ei, a fi ras în cap însemna un dezastru.

Francois intră în *Stube* îngustă din lemn lustruits se afla acolo un pat de campanie, o masă, dosare, un patefon, un portret al Fiihrerului. Chamisso bătea la maşina de scris. Se opri. Francois explică. Sonderfiihrer-ul asculta. Se strâmbă când află că se făcuse deja un demers pe lângă Von Mardriick de către colonelul francez.

Ar fi fost mai bine, domnule Soubeyrae, să vă fi adresat direct mie.

— E greu. Spuse deschis Soubeyrae, să nu ţii seama de

părerea lagărului.

— Acordaţi o importanţă considerabilă opiniei publice.

— Dar dumneavoastră! Domnule Chamisso, dacă n-aţi pune atâta preţ pe opinia publică, n-aţi fi aici!

— Foarte adevărat, spuse Sonderfiihrer-ul, netezindu-şi mustaţa cânepie. Gândeşti bine, gândeşti foarte bine! Remarcabilă dialectică. Noi suntem metafizicieni, dumneavoastră logicieni. Ar trebui să ne completăm, iar noi ne batem!

Îşi încrucişă picioarele, îi făcu lui Francois semn să se aşeze, îi oferi o *Juno,* însă Francois i-o luase înainte cu un pachet de *Camei.* Îi soseau în lagăr prin colete individuale, şi mai ales de la Crucea Roşie americană. Von Chamisso îuă o *Camei,* o mirosi şi-i întinse lui Francois pachetul de *Juno,* un pachet subţire, cu cinci ţigări, neînceput.

— Păstrează-, zise el. O ţigară *Camei* face cât cinci *Juno!* Nu sunt patriot în ce priveşte tutunul. Nici bucătăria. Da, e regretabil că nu v-aţi adresat mai întâi mie. Fi bun şi scrie-mi numele actorilor.

Şi viitorii evadaţi? Asta lua aspectul unei măsuri de favoare, care-i displăcea lui Francois. Nădăjduise că tunderea va fi eliminată ca vexatorie. O spuse. Chamisso făcu un gest cu mâna, de bunăvoinţă neputincioasă, apoi studie lista.

— Şapte, zise el. Dumneata nu eşti?

— Nu.

Ai păr frumos. Dumneata prezinţi spectacolul. Te înscriu.

— Nu, domnule von Chamisso.

Nu te văd, domnule Soubeyrae, spunându-ţi textul cu un craniu ebel. Ar avea aerul... să zicem al unei manifestaţii subtile.

— Nu o vedem astfel. Dar în acest caz, rămâne totuşi o soluţie. Textul prezentării va fi scris de mine şi spus de unul dintre actorii mei.

— Aşa, accept, spuse Chamisso.

Sonderfiihrer-ul împături hârtia şi o băgă în buzunarul tunicii.

Vrei să te servesc cu puţin ceai? întrebă el. Îl fac foarte bine. Englezeşte, fireşte.

Se apucă să prepare ceaiul, continuând în acelaşi timp să vorbească.

— Voi face ceea ce dumneavoastră numiţi imposibilul. Mă văd cu domnul amiral peste o jumătate de oră.

Băură. E adevărat că face bine ceaiul, urmaşul „omului care şi-a pierdut umbra”. Chamisso puse un disc. Se auzi o melodie de jazz, foarte veselă, bună pentru dans. Era un ritm nou pentru Soubeyrae care dinainte de război rămăsese încă la Armstrong şi la Duke Ellington. Asculta cu plăcere, dar şi oarecum stingherit. O chitară conducea dansul. Puse al doilea disc, era şi mai viu.

Discurile acestea vin de la Paris, spuse Sonderfiihrer-ul. Fac furori acolo. Django Reinhardt este chitaristul. Excelent, nu-i aşa?

— Da, spuse Francois,. Care sorbi încă o gură de ceai, deoarece îşi simţi deodată gura uscată.

— Se numeşte svving. Swing-troubadour!

— Se dansează mult la Paris?

— O nu, e interzis, spuse Chamisso. Totuşi se dansează. Swing. Este şi acesta un mod de a ne brava, dar neprimejdios. Întruna din prăvăliile depe bulevarde, la Fashionable, era chiar un ăfiş.

— La Fashionable?

— Da. „O Franţă swing, într-o Europă aiurită”. Am făcut să dispară. Spiritid francez nu-şi pierde drepturile.

Şi a pus discul încă o dată. Francois ridică braţul pickupului.

— Iertaţi-mă, zise el.

— Te înţeleg, spuse Chamisso. Domnule Soubeyrae, am aflat cu regret prin domnul Miiller pe care-l numiţi „dihorul44, nu-i aşa? — că, mă rog, corespondenta dumitale din Paris îţi împărtăşeşte sentimentele privitor la compatriotul dumitale Maurice Raymons. F regretabil. Căci nu mai pot face nimic pentru dumneata. Nu pot decât să încerc să împiedic să fie tunşi actorii. Regret.

Chamisso îi întinse mâna. O luă. „Dacă mi s-ar fi spus în iunie 1940 că voi accepta să strâng mâna unui neamţ la mai puţin de doi ani…!” Şi ceea ce era mai rău era că mâna Sonderfuhrerului era cu adevărat o mână de bărbat, sinceră, leală, ca şi privirea lui.

Faţa lui Chamisso se lumină.

— Urăsc ura, spuse el.

Capul i se întoarse spre portretul Fuhrerului. Simţi ca o mică zguduitură electrică. Ridică bărbia. Ieşiră împreună.

Nişte ofiţeri francezi se uitară după Francois şi şuşotiră. Era greu de apreciat ce anume gândeau despre acest colocviu..

„Ce-mi pasă, urlă în sinea lui Francois. Utilul înainte de toate”.

La 17-4, camarazii erau în mantale. Tocmai li se dăduse ordin să se pună în ţinută de deparazitare, cu săpun şi prosop. Fireşte, militarii germani procedau ca şi militarii francezi, aşa că fură adunaţi cu o jumătate de oră înaintea plecării. E adevărat că militarii nemţi aveau o scuză, nu ştiau să socotească. Le-au trebuit treizeci de minute ca să numere ocupanţii celor trei bărăci, în timp ce santinelele lătrau: *„Zu filnf. Schnell. Schnell”* E adevărat şi că, dacă militarii germani numărau prost prizonierii, aceasta se datora şi faptului că militarii francezi aveau o plăcere răutăcioasă de a se strecura dintr-un rând într-altul. Quasimodo, un nemţoi strâmb, care nu făcea cinste teoriei marilor dolicocefali blonzi, dădu în sfârşit ofiţerului apelul. Ofiţerul era un rezervist lung cu o înfăţişare tristă şi parcă întruna obosit de viaţă. Fusese poreclit până atunci „înşală moartea44. Neamţul umbla ca un automat. Trecând prin faţa lui Frederic, care detesta orice fel de spălat şi pe care-l smulseseră de la pianul lui, compozitorul murmură: „Tristă duminică41. Râseră cu toţii. Dar tristul pei’sonaj nici măcar nu se întoarse. Atunci Frederic îi găsi o poreclă definitivă: „Mohorâtul14. Ceea ce făcu pe dată bucuria celor patru sute de umiliţi.

Trebuia acum ca, înainte de a pleca, „Mohorâtul44 să

predea apelul şefului său de. Lagăr. Trebuia să salute, să bată călcâiele, să vorbească, să salute din nou şi să dea semnalul de plecare. Când „Mohorâtul44 ajunse la distanţa regulamentară de şeful lui, salută, bătu călcâiele molatec, iar cei patru sute de ofiţeri francezi, preveniţi din aproape în aproape de Frederic, făcură la fel, ceea ce produse un zgomot imens. Neamţul cu obraz pământiu îşi privi melancolic cizmele, şi de triste, de rezervist, lăsă capul în jos şi porni coloana. Demult renunţaseră nemţii să reprime acea mistificare unanimă numită „simfonie fantastică în sol pomeraman44.

’ Câte cinci. Repede! Repede! (germ.)

Trecură în rânduri prin faţa postului de poliţie, prin faţa fermei, prin faţa lacului glaciar şi o apucară pe şoseaua care ducea la „blocul de piatră11, o cazarmă situată ia patru kilometri de acolo.

Nu era frig, cu toată zăpada care fulguia, şi ar fi fost o plimbare suplimentară binevenită, cu perspectiva unui duş cald, dacă optimismul n-ar fi fost doborât de ameninţarea cu tunsul. Eberling era cu prietenii lui de la 12, aitileriştii. Ieşind din lagăr, trecind pe lângă Francois, făcu un gest grăitor: două degete tăind părul. Chipul îi era răvăşit.

Totuşi, la epoca aceea, păduchii încetaseră să-i mai necăjească. Lindinii erau cea mai rea amintire a lui Francois, mai rea decât foamea. Era cealaltă faţă a războiului, contrariul eroismului, partea de umbră.

— I-î-îţi amin-aminteşti de primele luni, spuse Toto. Ah, b-b-bestiile de păduchi!

Francois îl revedea pe Toto, pe jumătate gol, examininduşi cusăturile cămăşii, la lumina cenuşie a becului electric, cu o faţă severă, cu ochii ficşi. Se ghicea, după contracţia trăsăturilor, că în minte nu vedea decât larve, lindini, ouă. Era atât de specific sentimentul acesta al temei de păduche, încât puteai şti cu siguranţă că un prizonier se caută de păduchi, văzându-i doar obrazul: avea într-adevăr atunci expresia păduchiosului. Crezuseră la început, şi unii şi alţii, în inocenţa lor de oameni civilizaţi, că acele

mâncărimi uşoare, apoi petele roşii de pe piele, erau doar o iritaţie, o consecinţă a bucătăriei execrabile. Şi apoi au prins prima insectă. Iar cei mai mulţi n-au întrebat ce este! L-au recunoscut atavic, fără să-l fi văzut vreodată. Păduchele! I-a cuprins oroare firească pentru un om civilizat. Atunci, la muşcăturile spurcatei gângănii s-a adăugat o obsesie. Erau posedaţi de prezenţe cenuşii şi minuscule. Prima deparazitare au acceptat-o cu entuziasm. Fireşte, operaţia nu i-a scăpat decât provizoriu de pacoste. Păduchii au revenit.

În camere s-au găsit ţapi ispăşitori, purtători de păduchi, cei care nu se spălau, cei care fugeau de duş. Ura faţă de aceşti ciumaţi crescuse într-atât, încât deveniră ostentativ de curaţi. Alţii o întoarseră în alt sens. Unul dintre aceşti jegoşi se prefăcu nebun. A lăsat, fără să se sinchisească de reacţiile celor din *Stube,* să i se îngroaşe jegul, scontând anume pe scandal. Într-o zi, în plină iarnă a anului 1940—1941, flăcăul s-a prezentat la apel golpuşcă. În zăpadă se mai prefăcea că-şi caută păduchii! A fost dus la infirmerie. Tot lagărul a urmărit cu pasiuni lupta simulantului. A fost cotat drept un anumit soi de geniu, când medicii germani l-au pus pe lista de repatriere a celor grav bolnavi. Plecă în primăvara lui 1941. Slăbise, avea ochi febrili, însă, înainte de plecare, un gest de neuitat, ordinar şi voios, i-a convins pe cei mai sceptici.

Când, şase luni după aceea, se află că „evadatul11 se afla într-un ospiciu din zona de sud, supravegheat de alienişti francezi, o undă de groază trecu peste lagăr. Nu era un simulant, ci un bolnav adevărat care se prefăcea că simulează.

Păduchii umblau şi în cap. Păduchii aduceau tifosul. Pretutindeni se înstăpânise groaza de păduche, o adevărată psihoză colectivă care, fireşte, îi cuprindea şi pe gardieni.

Ceremonia despăducherii era la înălţimea acestui rău respingător. Ofiţerii, încărcaţi cu saltelele golite, cu pături, cu mantale, îmbrăcaţi în uniforme disparate, intrau pe serii în clădirile *Entlausung-u|ui.*

Clădirea aceasta din scânduri, murdară şi neagră în decorul solemn al unei cazărmi datând de pe vremea lui Frederic al II-lea, oferea un spectacol demn de penelul lui Goya. În faţă se înălţa o maşină stranie, compusă dintr-o locomobilă negricioasă, prevăzută deasupra cu un burlan înalt şi tubuluri ciudate care şerpuiau în toate direcţiile.

La mine, spuse Vanhoenacker, există astfel de alambicuri ambulante.

— Năzdrăvan cazan de rachiu de ienupăr, spuse un hâtru.

Pacienţii erau strânşi într-o anticameră întunecoasă, în care santinelele le dădeau ordine, urlând, să se dezbrace. Grupa lui Francois rămăsese compactă. Tânărul ofiţer bombăni:

— Ar fi făcut mai bine să ne fi despăduchiat când aveam păduchi!

Sif

— Se pare că erau la or-or-ordonanţe, spuse Toto. Domnea un miros tare, de etuvă. Servanţii, soldaţi francezi, băgau hainele ofiţerilor într-un soi de găleată. Deparazitaţii erau goi în acest acvarium supraîncălzit. Camilie nu se putu abţine să nu persifleze:

— La Hollywood nu se tratează aşa un star ţ Intre timp, Francois, îngrijorat, încercase să vadă dacă se continua tunsul în camera alăturată, unde prima serie trecuse deja. Prin aburul din încăpere desluşi o siluetă care putea foarte bine să fie a unui ’frizer în acţiune, dar asta a fost tot. Mergând unul în spatele celuilalt, goi cu toţii, trecură la duşul fierbinte. Un soldat le turna în podul palmei câteva picături dintr-un fel de petrol cenuşiu şi acid cu care trebuiau să se ungă. Francois se ştergea cum putea, când tocmai se deschise o uşă.

Intră un ofiţer german, Îl recunoscu pe von Chamisso. Sonderfiihrer-ul se făcu că nu vede această cireada împuţinată din punct de vedere moral, tuşi cu distincţie şi dispăru în încăperea alăturată. Francois respiră. Din moment ce Sonderfiihrer-ul era acolo, exista o şansă.

Unul câte unul, oamenii efectuau gesturile rituale. Trebui să-şi moaie pantofii într-un hârdău care mirosea groaznic a fenol, şi, cum umbla molatec, un Gefreiter îi vârî mâna o dată cu pantofii. Şi continuau să înainteze în această succesiune halucinantă de camere de lemn cu uşile prost îmbucate, prin care răzbea un curent viclean, într-un miros searbăd de trupuri, de farmacie, de găzărie şi de aburi. Era maşina de păduchi, maşina care scăpa trupurile de păduchi, care scăpa creierul de mitul acesta al păduchelui.

— E la fel de scârbos ca şi e-c-carul lui Neptun! Această expresie înfloratã desemna pompa care funcţiona zilnic într-un colţ sau altul al lagărului şi golea cu greu *Abort*-urile, angajând între capacitatea sa proprie şi cea a latrinelor o cursă de fond ce dura de la începutul captivităţii, echipaj nu mai puţin fantastic cu mârţoagele lui roaibe, minate veşnic de un ţărănoi porneranian îmbrăcat civil, cu o figură de „prostul satului”, purtând întotdeauna o şapcă cu clape negre care sta la’ originea vorbei: „Nu urechile trebuia să ţi le astupi, bă, strâmbule!”

Aceste maşinării rudimentare vieţuiau în lagăr, al cărui intestin colectiv îl şi constituiau de altfel. În părţile obscure ale imaginaţiei, sughiţul perpetuu al pompei, pasul mârţoagelor, goana şobolanilor speriaţi se adăugau la tristeţea larvară a *Entlausung*ului.; lagărul se oblojea într-ascuns el însuşi, ca acele mari insecte nedesăvârşite care-şi târăsc organele în afara corpului, în praf.

În acest timp frizerul se mulţumea să le stropească părul. Soubeyrae îl întrebă şi flăcăul răspunse cu un pronunţat accent meridional:

— Bine că nu m-am grăbit! N-am operat decât vreo zece!

Chamisso salvase nu numai fuga actorilor, dar şi a celorlalţi. Întorcându-se, Soubeyrae se întrebă dacă Sonderfiâhrer-ul nu acţionase astfel, deoarece el, Francois, refuzase să facă excepţie de la soarta comună. Nu era imposibil eu un om de clasa lui Chamisso. Atunci, în acest caz, ce rămânea din obiecţia majoră a lui Eberling; dacă Sonderfiihrer-ul nu-şi făcea bine treaba, de aproape doi ani,

de ce nu era pe frontul de răsărit?

Coloana cobora din nou spre oraşul de lemn, cei tunşi tunând şi fulgerând, ceilalţi voioşi. Eberling radia. Nu mai fulguia. Vanhoenacker ridică deodată degetul şi arătă spre Cer. Pe cenuşiul pal al norilor, trecea în zbor, foarte* sus, un cârd triunghiular de cocori. Timp de câteva secunde întreaga coloană, cu „Mohorâtul" în frunte, încadrată de gardieni, cu nasul în vânt, inclusiv Quasimodo care* avea în aceasta un mare merit, mărşălui astfel, privind primăvara ce urca spre nord.

VJJ

În încăperea vecină cu 17-4, echipele se succedau discret. Bancul de gnais o dată perforat, doi oameni lucrau cu schimbul, noapte şi zi, fără încetare, unul săpând, celălalt umplând sacii cu pământ, în pâlpâitul slab al unui opaiţ, cu *o* ventilaţie insuficientă. Au trebuit luate măsuri

k reanimare a unui tânăr sublocotenent, leşinat din cauza subalimentării şi a lipseide aer. Se simţea cum săpătura înainta surd în masa celulară a lagărului şi asta nu ronstituia doar o speranţă, ci şi o primejdie. Tunelul avea să fie în mod obligatoriu descoperit şi le-ar trebui atunci celor de la teatru o îndrăzneală nemaipomenită ca să afirme că n-au fost întru nimic complici! În atelier totul era aranjat în vederea unei percheziţii; la asta veghea Van'. Echipa mai avea însă şi alte griji. Se apropia data primei reprezentaţii, 15 mai. Adică peste opt zile.

Şi apoi, evenimentele. Germania, zâmbitoare şi generoasă, aşa cum cel puţin voise ea să se manifeste la începutul captivităţii, devenise acum un popor încordat, iritabil, întărâtat de jocul de făgăduieli, fără efect sau cu efecte întârziate, pe care i-l. Juca Franţa, şi-i răspundea în acelaşi fel. În timp ce se uza de manevre subtile, vechile resentimente răbufneau. În special de când Pierre Laval revenise! a putere „pe baze noi", care nu plăceau deloc prizonierilor, inclusiv mareşal işti! or.

Evenimentele războiului însuşi, prin imprudenţa prizonierilor francezi care nu asimilaseră cuvintele lui

SaintExupery: „să taci ca un grăunte”, şi care-şi arătau la tot pasul bucuria când nemţii primeu lovituri sau bateau pasul pe loc, nu mai lăsau niciun dubiu în ce priveşte sentimentele captivilor.

În sfârşit, mai era maiorul. E drept că începuse să iasă din prostraţie, dar tot atât de evident era că nici „Capimul” nu greşise alarmându-se. Watrin petrecea ceasuri gpale, nu mai’ citea, îşi fuma doar pipa. Ofiţerii bravului batalion organizaseră în jurul lui un soi de gardă. De-o săptămână se succedau, cu schimbul, ca să-l conducă în plimbările din jurul lagărului. Cum aerul era tare, datorită prezenţei apropiate a pădurii şi a mării, maiorul îşi recăpăta forţele. Acum, raţia lui de plimbări în jurul lagărului se ridicase la cinci, le făcea seara şi parcurgea mai mult de şase kilometri.

Francois se duse să-l ia pe Watrin de la baraca lui de la „Opera Bătrânilor Căpitani”. Începură să se plimbe pe invariabilul drum: blocul Îl, poteca prin nisip, pădurea, eoborârea spre blocul I. După două fraze despre teatru, în care maiorul îl întrebă pe Francois dacă spectacolul va fi gata la timp, pe tonul, regăsit pentru o clipă, al comandantului de batalion care a hotarât o trecere în revistă a armatei, ceea ce era în semn bun, mergeau tăcând. Ajunseră la barăcile de sub brazi ale blocului I, le depăşiră şi se aflară la marginea pădurii, chiar în locul unde, în cursul unei plimbări precedente, Fberling abandonase, părăsindu-i brutal pe Soubeyrae, după ce-l tratase drept *adaptat.*

Acolo se petrecea întotdeauna *asta,* încă din primele săptămâni ale campaniei din Husia.

În principiu, ofiţerii prizonieri n-aveau dreptul să se oprească. Cu toate acestea, erau întotdeauna grupaţi câte patru sau cinci, uneori chiar o duzină. Când grupurile deveneau prea numeroase, de cealaltă, parte a sârmei ghimpate răcneu santinelele. Ofiţerii francezi’ păreau să se trezească şi plecau. Unii stăteau până la saturaţie, până ameţeau sau până la ordinul imperativ al neamţului. Alţii

defilau fără să vadă, fără să accepte să vadă. Francois cunoştea spectacolul şi prefera să-l evite, însă maiorul ţinea să nu piardă nimic.

Maiorul se postă în faţa câmpiei, cu picioarele depărtate, cu braţele încrucişate. La cinci sute de metri se întindea lagărul prizonierilor ruşi, ieşit din nisip de la invadarea Uniunii Sovietice, un lagăr asemănător cu al lor, cu perspectivele şi mişunările lui, dar şi cu deosebirile lui, cu urlete mult mai frecvente, cu lătraturile clinilor poliţişti, iar noaptea cu detunăturile de armă izolate sau cu rafalele automatelor. Aproape numaidecât o văzu.

Căruţa ieşea prin postul de poliţie al lagărului ruşilor şi se îndrepta spre lagărul francez. Se înfunda într-un drum de nisip, hurducându-se. Era o căruţă mare, pomeranianã, de transportat fin, trasă nu de cai, ci de un grup de vreo douăzeci de ruşi. Gardienii se agitau în jur, greoaie muşte cenuşii.

— E tot plină! spuse un ofiţer de vânători.

Încărcătura se revărsa. Puritatea văzduhului din ziua aceea făcea să se audă până şi scârţâitul ei caracteristic.

O clipă dispărea după o cotitură. I se mai auzea însă scârţâitul. Apoi se vedea bine. Transporta oameni goi. Căruţa se oprea la trei sute de metri de lagărul francez, sub pini. Acolo ruşii săpau o groapă lungă de vreo douăzeci de metri şi lată de zece. Lângă ei se afla o grămadă mare şi albă, piramidală.

— Încep o a treia, mai spuse vânătorul.

Maiorul privea în continuare în direcţia aceea, nemişcat; doar mărul lui Adam îi tremura uşor. Spectacolul era următorul: o câmpie imensă la marginea pădurii, cu cerul de o vastitate prodigioasă, două lagăre, unul verde ca otrava, celălalt alb ca omida, şi între de distincte, minuscule, personaje de miniaturi înspăimântătoare dintrun ceaslov, prizonierii ruşi înfăşuraţi în şube trăgând o căruţă plină cu morţi goi, sub lătrăturile gardienilor înarmaţi cu automate.

Căruţa fu răsturnată cu fundul în sus şi încărcătura

alunecă pe nisip moale ca varecul. Se distingeau capetele râse, membrele învălmăşite ale cadavrelor şi coşurile piepturilor.

— Foamea, spuse cineva.

Un altul număra, număra întruna. O expresie nesănătoasă îi altera obrazul. Nu reuşea să dea de capăt calculului. O luă de la capăt. O, ar fi fost mai bine să numere în timp ce prizonierii ruşi îşi luau camarazii de picioare, îi legănau şi-i aruncau în groapă: unu, doi, trei, patru, cinci, şase. Nu se auzea cum cad trupurile, dar fiecare îşi închipuia zgomotul.

— Domnule maior, spuse Francois, ce-ar fi să ne continuăm plimbarea?

— Poftim? zise Watrin. A, da, Soubeyrae. Locotenentul Francois Soubeyrae.

Aerul rătăcit pe care-l avusese o clipă dispăru. *Bătrânul* întoarse spatele dintr-o mişcare. Începură să coboare spre baraca teatrului, *Lag'erfiihrung,* blocul III.

— Soubeyrae, zise maiorul, aş vrea să-ţi pun o întrebare.

Era ceva cu totul nou! Hotărât, de câteva zile ceva se schimbase în Watrin.

Ajunseră în dreptul barăcii 17. Doi flăcăi ieşeau cu faimoasa gamelă. Se duceau să-i răspândească conţinutul, pumn cu pumn, în cursul plimbării. Nu prea arătau a conspiratori. Ar fi fost mai bine ca gamela să rămână nevăzută. Dar nu era. „10 adevărat că cu sunt la curent-.I, gândi Francois. Maiorul se uitase la cei doi ofiţeri. Trecând, zâmbiseră. Lui Francois oii maiorului? Era maiorul la curent pe altă cale decât cuvintele anterioare ale lui Francois? Totuşi, în acest timp Watrin îşi rumega întrebarea:

Soubeyrae, dacă-mi aduc bine aminte, în timpul campaniei n-aveai revolver?

— Nu, domnule maior.

— Până la! iunie.

— Exact, domnule maior.

— Şi atunci ai luat un revolver. Apoi, o carabină şi n-ai mai renunţat la carabină decât la ordinul meu. Aşa a fost?

— Întocmai, domnule maior.

— Ştii de ce? De câtăva vreme nu ştiu ce am, îmi pun întrebări şi mie. Foarte simple. Cu privire la unii, la alţii.

Se opri să-şi aprindă pipa. Era vânt. Francois îşi desfăcu mantaua şi *bătrviul* îşi aprinse pipa în dreptul inimii lui Soubeyrae. Ridică capul, pufăi şi pe dată se răspândi un miros puternic de tutun belgian. Ochii lui albaştri deveniseră apoşi, iar privirea lor te descumpănea.

Da, întrebări. Prosteşti, fără îndoială. Fiindcă sunt lucruri pe care le înţeleg şi altele pe care nu le înţeleg. Şi începe să fie timpul să înţeleg. Viteazul căpitan Bertuold, ştii, ar spune: „Dacă e vorba să mor, vreau să mor cu mintea limpede”.

Niciodată nu-l auzise Francois pe Watrin vorbind atât demult. Trebuia să fie reacţia durerii.

Urcară dâmbul de nisip al blocului III. Respectuos, Francois asculta.

— Aşadar, pun întrebări. Ofiţerilor mei. Preotului, de exemplu. Dumitale. Tinerilor, cum s-ar spune. Când eram eu tânăr nu existau tineri. Ei bine, povestea cu revolverul mă sâcâie.

Francois făcu un efort.

— E complicat, domnule maior, pentru că nu înţeleg bine nici eu. Iată: urăsc războiul.

Watrin scoase un mormăit de neînţeles.

Urăsc războiul. Voiam să fiu ucis dar nu voiam să ucid. Detest până şi vânătoarea. N-aveam revolver pentru că nu voiam să ucid.

— Cu toate acestea, erai un bun ofiţer, comandai bine. Găseai deci normal să omori prin alţii?

.. Ba dracu, gândi Francois. Are dreptate”. Era idioată poziţia pe care o avusese atât de multă vreme. Era fanfaronadă sau un alibi. Dar niciodată contradicţia nu i se păruse atât de ireductibilă. „Da, era un alibi, pentru a nu-l dezminţi pe pacifistul ee fuseserăm. [12]Încercă să explice:

---

12 ***al trupelor franceze din Maroc.***

Ştiu, domnule maior. Era o tâmpenie. Dar există! **o** mulţime de oameni care mănâncă pui şi care n-ar, omorî un pui. Când eram mai tânăr mă duceam la vinătoare. Adoram vânătoarea. Ca hăitaş. N-am vrut niciodată
i să trag. Şi o potârniche pe varză e ceva excelent.

— Asta aşa-i, spuse maiorul.

— Domnule maior, ştiu cât e de ridicol ceea ce vă spun azi. Dar atunci nu mi se părea ridicol.

— – Era atât de puţin ridicol, Soubeyrae, încât m-am întrebat un moment dacă nu era un truc foarte tare de luptător, regăsit spontan de un tânăr ofiţer. O, există trucuri, ştii, trucuri militare…

Apoi coborând glasul:

— … De la mantaua roşie al lui Bournazel ’. Fiindcă o mare parte din prestigiul dumitale în faţa soldaţilor de acolo venea. Nu, nu era ridicol. Era chiar să fac remarca asta. De mai multe ori. La avamposturi. În ziua incidentului de la şură, în Lorena. N-am făcut-o. Voiam să aştept. Să fiu sigur. Aveam dreptate. Am spus prestigiu, exact ca Bertuold, vezi, care se plimba sub bombardamente cu ţigaretul în vânt şi care. Se adresa soldaţilor cu imperfectul subjonctivului.

Intrau în domeniul acelor de pin ale blocului I. O rază de soare redeştepta impresia de vacanţă.

— Domnule maior, când am plecat la mobilizare, credeam într-un… război civil european, în ceva la fel de stupid ca războiul de secesiune, lntr o sinucidere a Europei. Se şi vorbea despre asta…

Cu vocea mai surdă, cu obidă, Krancois continuă. Apăsând pe fiecare silabă:

— … Dar nu ca acum. Europa lui Morand şi a lui Giraudoux. Europa Weimarului şi a teatrului expresionist. În sfârşit ’ Apoi, de atunci am reflectat mult asupra noţiunii de duşman. Duşmanul ereditar. Von Chamisso nu este duşmanul meu ereditar. Duşmanul…

Erau din nou în faţa ruşilor. Căruţa goală îşi înălţa spre cer labele de călugăriţă Frizonic t îi ruşi vii aruncau var cu grămada peste prizonierii ruşi morţi.

Şaptesprezece, spuse ofiţerul de vânători care nu se clintise.

Iată duşmanul, tună Watrin sălbatic. *Boşul.* Asasinul metodic şi ticălos. Omoară treizeci pe zi.

— Pentru mine, zise Francois, duşmanul este tot ce înjoseşte omul.

— Acel care azvârle oameni chiar goi ca nişte câini, în nisip şi var nestins, nu înjoseşte omul?

— Ba da, domnule' maior, ba da.

Maiorul scoase un oftat. De data asta el fu acela care porni întâiul.

— Dar, spuse Francois, poate că e provizoriu? Mâ'ine, va fi poate un altul duşmanul? Duşmanul nu poate fi ereditar, sau dacă e aşa, purtăm fiecare o parte din vină

Maiorul primi lovitura fără să răspundă. Francois abia dacă se gândise la el când vorbise. Îi fu teamă că l-a jignit. Nu, maiorul nu se supărase.

— Revin la revolver, reluă Watrin, încăpăţânat. Înainte fuseseră grenadele de la punctul dumitale de sprijin. Ai lansat grenade chiar dumneata.

— Eram atacat.

— Admiţi legitima apărare?

— Desigur, domnule maior.

— Şi pentru o ţară?

— Da, domnule maior.

— Insectă carnivoră (Mantis eligiosa).

— Atunci de ce nu purtai revolver, din moment ce erai în legitimă apărare?

— V-am spus, domnule maior. Eram plin de contradicţii. Ceea ce încep să înţeleg este că omul e întotdeauna pâin de contradicţii. Întotdeauna, întotdeauna. E semnul lui de autenticitate.

— E important ceea ce spui.

Am alte contradicţii azi, domnule maior. Evident, pentru dumneavoastră, ca soldat, viaţa a fost întotdeauna simplă…

— Nu, zise Watrin. Am şi eu contradicţiile mele.

Asta îţi lua respiraţia!

Plimbarea continua. Era la *Lagerfiihrung.* Von Chamisso ieşea din biroul lui. Soubeyrae se salută eu el. Watrin se făcu că nu vede nimic. Francois reluă foarte repede:

— Să fie Von Chamisso duşman? E primul neamţ pe care-l cunosc în viaţa mea, eu care port război împotriva lor, şi ar putea să-mi fie mai curând prieten. Mult mai mult decât tăbăcarul de acasă de la mine, eare-şi exploatează odios muncitorii. Am fost făcut prizonier tot aşa cum am fost decorat, fără să fi văzut neamţul. La punctul de sprijin când cu grenadele n-am văzut decât umbre.

— Trebuie să-ţi deschid ochii. N-ai fost decorat, dragul meu, fiindcă ai respins inamicul cu grenada. Ai fost decorat prima oară, fiindcă ţi-ai instalat postul de comandă în groapa unde tocmai fuseseră omorâţi trei soldaţi în timpid unui bombardament.

— Ştiaţi asta, domnule maior?

— Am aşteptat apoi primul pretext.

Se tot învârteau. La 17-4, Van’ le făcu semn. Francois strigă:

— Mai fac un tur. E zor?

— Nu. Strigă Van’.

— E ciudat, spuse maiorul, dumneata..şti unul dintre cei mai buni comandanţi tineri pe care i-am întâlnit în cariera mea Ai stofă, fireşte. Şi n-o ştii.

17 – Maiorul Watrin

\

— La ce bun!

— *Boşii* vor pierde războiul. Şi războiul va trebui dus până la capăt. Eşti un civil... un institutor... un ateu...

— Nu sunt ateu, domnule maior.

— Da, veneai la slujbă la batalion. Ca să-mi faci plăcere. Fiindcă spuneam că slujba religioasă face parte din serviciul militar. Totuşi dovada: nu te-ai împărtăşit niciodată.

— Poţi să nu fi catolic şi să nu fi ateu.

— A, da, spuse maiorul, da. Majoritatea celor pe care i-am cunoscut şi spuneau asta se minţeau pe ei înşişi. Erau

sau catolici sau atei, fără s-o ştie. Să revenim la revolver. De ce l-ai luat, ?

— Fiindcă eram atacaţi direct, spuse Soubeyrae.

— Şi carabina?

— Âm schimbat revolverul pe o carabină când am înţeles că nu mai putea fi vorba de comandă, că nu mai rămânea decât să faci treaba singur, purtând arma şi muniţiile. Atunci am preferat carabina.

— De ce?

— Fiindcă e mai eficace, domnule maior.

— Nu în lupta de surprindere. Uite, la Verdun, în ’917… Nu.

Superiorul respira greu urcând panta de nisip de la blocul Îl. Francois reflecta:

— A fost poate un pic de poză. De demagogie. Poate fiindcă e arma bărbaţilor, domnule maior. Da, despre asta era vorba…

— Dacă toţi antimilitarişti ar fi ca dumneata, spuse Watrin, aş fi…

Se întrerupse iar. Tuşi. Francois era sigur că tuşea era prefăcută. Merseră îndelung în tăcere. Şi se aflară pentru a treia oară în faţa ruşilor. Se zărea, în partea de sus a gropii, stratul lăptos de var. Mai era încă loc în groapa Îl, iar groapa III avansa. Câţiva prizonieri ruş\ se apropiaseră de lagărul francez. Îşi frecau burţile. Santinela, în spate, nu părea să observe. Francois luă pachetul de ţigări de trupă, îl îngreună cu o piatră şi-l aruncă. Alţi francezi aruncau bucăţi de pâine spre *Ruski.* Cu o viteză de necrezut, ruşii înşfăcară tot ce le fusese expediat. Afară de pachetul de ţigări. Prea îngreunată, învelitoarea s-a spart şi a căzut între sârmele ghimpate.

Înnebunit, *Popov*-ul aflat cel mai în apropiere se trânti la pământ, încercând să adune ţigările, dar braţul era prea scurt. Inima-i bătea lui Francois să plesnească. Zbierând năprasnic, gardienii se năpustiră asupra ruşilor, care se strecurară spre căruţa goală; ultimul, cel al lui Francois, izbuti cu o lovitură de cizmă, se săltă într-o săritură

absurdă. Neamţul vocifera. Ameninţa cu puşca pe ruşi şi pe francezi, tuna şi fulgera, caraghios până şi în grozăvia acestei scene atroce. Rusul se îndepărtă, îndreptându-se către camarazii lui, nu fără a fi aruncat spre Francofs o privire lungă, disperată.

Francois se simţi deodată descurajat. Mila şi pomana erau inutile. Nu-şi mai aveau locul în lumea asta. Gardianul furios făcu semn francezilor să circule.

— Eu am un duşman, spuse maiorul. *Boşul.* Gardianul Hans. Fiul tatălui său, Hans. Tatăl fiului său, Hans. Îl urăsc. Regiunile din nord au fost ocupate în timpul războiului din Paisprezece. De ei. Au acţionat întotdeauna ca gardianul ăsta. M-ai enervat mult la popotă, la început. Spuneai întotdeauna: „germanii”. Eu nu puteam obiecta pentru că aşa era regulamentar. Dar eu spun *boşii.* Tatăl meu spunea „Alboşii1-. Santinela aceea e un *boş,* von Chamisso e un *boş.*

— Îi urâţi.

— Da.

— Dumneavoastră, creştinul. Iar eu, eu nu pot să urăsc. Domnule maior, ştiţi, înainte de război eram socialist.

— Notările dumitale confidenţiale de ofiţer indicau acest lucru.

Niciodată n-avea să regăsească admirabila sinceritate din ziua aceea. De zece ori a avut Francois dorinţa să-l întrebe pe maior de ce a ţinut batalionul grupat până la sfârşit şi simţea că Watrin i-ar fi răspuns poate. Dar nu îndrăzni. De fapt maiorul oprise lupta cu mult înainte de a da peste artileriştii germani şi mitralierele care îi protejau. De capul lui, din *voinţa* lui. Aşa că tăcerea maiorului în timpul agoniei viteazului batalion, pe când ofiţerii se ţineau scai de el să-i lase să-şi încerce norocul cu mici grupuri de soldaţi, nu fusese o dovadă de incertitudine, de scădere a capacităţii lui, de şovăială privind datoria sau tactica, aşa cum crezuseră cu toţii, ci consecinţa unei hotărâri irevocabile, ale cărei cauze apăreau încă obscure şi incompatibile cu caracterul şi cariera ofiţerului superior.

Ajunseră în faţa barăcii maiorului.

— Mulţumesc că l-ai plimbat pe *bătrân,* zise Watrin.

Francois tresări.

— Bineînţeles, ştiu că-mi ziceţi *bătrânul.* Sunt bunic, ştiţi. Fiica mea are un băiat. Un băiat.

Visă o clipă:

— Un băiat.

— Domnule maior…

Maiorul se trase de mustăţi cu o expresie maliţioasă, îşi bătea joc de el însuşi, mimând nepricopsita de meserie pe care şi-o asumase atâţia ani.

— Patru încoace, patru încolo. Motivul: numeşte pe şeful de batalion *bătrânul!* Ce păcat că nu mai există arest, Soubeyrae.

Apoi, în mod inexplicabil:

— Pentru mine, Soubeyrae, cel de al doilea război, cel adevărat, a început nu la avamposturi, nu o dată cu primii noştri morţi, nici cu primul mort inamic. Am să-ţi spun ceva care are să te mire. A început la 27 mai, la Volmerange, când l-am executat pe omul din…

Şovăi, ca în faţa unei grosolănii:

— Omul din Billancourt. Acolo a început. Eu n-am să-l termin. Sunt prea bătrân. Prea mult am făcut război, îl vor termina alţii. Dumneata Soubeyrae, antimilitaristul cu carabină. Bună seara.

Francois se întoarse la baracă gânditor. Îi stăruiau în minte chipul lui Popov şi disperarea lui. Se simţea rău. Van' îl aştepta: Eberling voia să discute cu el despre costume.

Francois acceptase să se croiască costumele pentru cinci evadaţi în acelaşi timp cu costumele civile destinate piesei. Dar cele ale evadaţilor erau din lână introdusă clandestin în lagăr, pe când cele ale actorilor erau din pânza de saltea vopsită. O grijă în plus şi, în caz de percheziţie, o dovadă palpabilă a complicităţii lui. Francois nu era mulţumit, însă amintirea rusului se impuse. Apoi, cea a omului (lin Billancourt, foarte ştearsă. Omul nu mai avea trăsături. Francois nu-şi mai amintea numele lui. Nu-l mai vedea,

chiar voind, chiar cu un efort foarte mare. Un chip şters. Un oval palid.

— Ei, spuse Van', şi maiorul?

— Demult n-a mai fost maiorul Watrin într-o asemenea formă, zise Francois.

VIII

Căpitanul Pierret de Haroyer, un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu profil cabalin, blondiu, solid, avocat în viaţa civilă, onora dejunul improvizat de Toto pentru el în duminica aceea. Pierret, vărul lui Vanhoenacker, fusese tocmai transferat în lagăr, împreună cu câteva sute de nouveniţi, după o evadare nereuşită. Ieşise din închisoare cu câteva zile mai înainte, iar călătoria de la Berlin, de unde venea, îl hămesise. De aceea mestecase mai întâi, pe tăcute, cartofii lui Cavatini prăjiţi în grăsime şi împănaţi cu bucăţele de slănină. În jurul mesei erau Francois, Camilie care, în sfârşit, se purta cum trebuie, Van', fireşte, alături de vărul lui, şi Paradoux, celălalt lungan.

Pierret de Haroyer povesti cum a fost prins, pe podul de la Kehl, în trenul care-l ducea la Paris. În lagărul din suburbia berlineză îşi ticluise singur un *Ausweis*,[13] pe hârtie sustrasă de la *Lagerfiihrung.* Se îmbrăcase civil şi trecuse cu tupeu prin faţa santinelei, cu un *„Heil Hitieru* strigat. Mersese cu trenul, nestingherit până la Berlin. Acolo regăsise într-un imobil *modemstyle* de pe Friedrichstrasse, nu departe de Tiergarten[14], nişte muncitori francezi, voluntari la lucru în Germania. Câţiva dintre ei, metalurgişti, bine puşi la adăpost în spatele unei reputaţii de colaboraţionişti şi a căror prezenţă făcea o dovadă suficientă în ochii germanilor, organizaseră un sistem de evadare ale cărui posturi de legătură erau la Mulhouse şi chiar la Paris, la un brav tinichigiu din Faubourg Saint-Martin. Muncitorii îi indicaseră primele popasuri şi-i furnizaseră acte mai serioase. Pierret de Haroyer a luat deci

13 ***Permis (germ).***

14 ***Grădina zoologică (germ.)***

din nou trenul, tot în civil. Şi-a fost arestat la podul din Kehl, la prima verificare a identităţii! „Hârtiile sunt adevărate, a spus poliţistul îmbrăcat civil, cu un zâmbet subţire, omul e fals”.

— M-am lăsat prins ca un ageamiu. Foaia mea de permisie indica profesia de ajustor, dar eu aveam tot mâini de avocat. Fără asta, aş fi trecut. Au încercat să mă facă să vorbesc. M-au bătut măr, dar au încetat când le-am spus că sunt ofiţer.

Mâncau conştiincios, încet, savurând bucătăria consistentă a lui Toto, stropită în mod excepţional cu două sticle de vin alb de Mosella, venite prin Comisie. Căpitanul Pierret de Haroyer aducea în grupul lor de sedentari un aer de aventură.

— M-au lăsat un timp să fierb în zeama mea la închisoarea din Kehl. Voiau să verifice dacă, pentru a evada, nu furaserăm, nu jefuiserăm sau nu omorâserăm. Acolo am întâlnit cel mai formidabil tip pe care l-am văzut vreodată. Un evadat francez. Venea de la un *Kommando* din Karisruhe. Un ţăran de patruzeci de ani, foarte puternic, cu fruntea joasă şi umerii căzuţi. O brută. Omul plecase de la Koraraemdo-ul lui, împingând o roabă de bălegar cu o furcă înfiptă în el. A făcut două sute de kilometri pe drumuri de ţară, ziua împingând roaba în văzul tuturor şi noaptea şterpelind. Un tip de o placiditate stranie, cu un maxilar de măgar. Din Perigord. L-au prins în Alsacia. Când şi-a abandonat roaba. Ar fi trebuit să continue aşa, până acasă la el. Am în schimb doi camarazi care au evadat printr-o poartă lăsată deschisă, fără pregătire, fără calcul, care au găsit haine, au luat trenul la Berlin şi au ajuns până la Paris, fără să întâlnească un controlor.

— Ar trebui să-l punem pe c-c-căpitan în contact cu evadatul model, zise Toto.

Căpitanul zâmbi.

— Vreţi să spuneţi fără îndoială cu locotenentul Eberling. S-a făcut deja!

Râseră cu poftă.

— Presupun că l-aţi recunoscut după figură, spuse Van’.

Nu conteneau să-l facă pe căpitan să vorbească. Această Germanie care-i înconjura le era cu totul străină. Căpitanul cel puţin o străbătuse. Uzinele? Muncitorii francezi? Zvonurile de schimbare? Moralul german? Bombardamentele anglo-americane? Rezistenţii comunişti?

— Credeţi-mă, spuse călătorul, ei nu sunt la capătul puterilor, nici pe departe. Nu vă aşteptaţi la o răscoală. Totuşi… da. Trebuie să vă povestesc ceva. Eram în trenul de la Berlin spre Paris. *Nach Paris.* Nişte permisionari nemţi au venit în compartimentul meu. Printre ei se afla un soldat tânăr, cu o figură deschisă. Intră în conversaţie cu mine, de la început în franţuzeşte, ceea ce mă jigni. Se întorcea din Rusia. Era medic* Ştiţi, la ei doctorii nu sunt neapărat ofiţeri. După o scurtă convorbire, tânărul doctor începu să vorbească de frontul de Răsărit. O, nu mulţumesc locotenente, cartofii dumitale sunt grozavi, însă stomacul meu s-a făcut mai mic. Trebuie să-şi re vie. Şi, după cum spuneam… zise Camilie.

— Doctorul neamţ…

— Ei bine, doctorul neamţ cum spuneţi, începu să descrie situaţia, picioarele degerate, morţii în număr mare, epidemiile, rezistenţa rusească, vitejia inamicului, pesimismul ofiţerilor, atrocităţile represaliilor împotriva partizanilor şi cele ale partizanilor. Omul acesta dădea dovadă de o îndrăzneală care mă uimea. Arătam spre tovarăşii lui de drum. „Niciunul nu ştie franţuzeşte’1, spuse el. Începu să facă elogiul comunismului. Temându-mă de provocare – ar fi fost prea tâmpit, nu-i aşa – m-am prefăcut că sunt extrem de obosit şi am adormit. Când m-am trezit, soldaţii plecaseră şi compartimentul era gol. Căutam ceva de fumat şi am găsit în buzunar un pachet de tutun olandez. Pe hârtie era o adresă, la Paris, şi următoarea însemnare: „Din partea lui Hans. Noroc1’. Mă întreb ce a devenit Hans!

— Hans… murmură Francois, gândindu-se la cuvintele recente ale lui Watrin.

— Cred că nu sunt aşa de mulţi, nu? răspunse Van'.

— Nu, Nu sunt mulţi, dacă comparaţi, de exemplu, cu numărul comuniştilor din armata franceză în Patruzeci. Dar comuniştii noştri nu erau virulenţi. Se mulţumeau să cânte *Internaţionala* când erau trişti – uneori mergeau până la a cânta *Tânăra Gardă* – şi să răspândească zvonul înspăimântător că Daladier bea prea mult *Pernod!* Comuniştii nemţi sunt mai puţin numeroşi de o mie, de zece mii de ori poate, dar în altfel hotărâţi!

Soubeyrae se gândea la acele rezistenţe surde care începeau să se manifeste, mai întâi în Franţa, şi despre care ziarele pariziene vorbeau deschis pentru a le demasca, a le înfiera, a le insulta, fără însă să le mai nege, şi chiar în Germania.

— Mă iertaţi, zise Francois, păreţi la curent cu problema comunismului în unităţile de linie în 1939—1940. Eu n-am luat niciodată asta în serios.

O, nici eu, spuse Haroyer, cu toate că am fost un cititor asiduu al revistei *Je Suiş Partout.* Ceea ce nu mai sunt. Dar statele majore acordau acestui lucru o importanţă excesivă. Am văzut atunci multe lucruri urâte. De exemplu, oameni cumsecade închişi luni de zile pentru că într-o zi de plictiseală prost înecată în rachiu au zbierat *Tânăra Gardă,* sau pentru că au spus că nemţii au camioane! O mulţime de socialişti erau înscrişi pe carnetele B, ca revoluţionari. Cu cerneală roşie, cum se spune. Era o nerozie, deoarece niciun conducător socialist, nicio directivă socialistă n-au condamnat acest război.

„Dumnezeule mare, gândi Soubeyrae, asta voia să spună maiorul deunăzi. Eram înscris în carnetul roşu şi el ştia".

Asociaţiile de idei se înnodau mereu în acelaşi sens. Comunism, defetism, încarcerare, carnet B, omul de la Volmerange. Francois se învârtea în jurul acestei drame întunecate, îndepărtată deja, ca o capră în jurul ţăruşului.

— Puţini ofiţeri sunt la curent cu aceste lucruri, spuse el musafirului. De unde le ştiţi, domnule căpitan?

Van' i-o reteză:

— Adevărat, am uitat să-ţi spun, vărul meu era raportor la Consiliul de Război al unei divizii.

Beau liniştiţi o cafea naţională cu gust de orz, iar băieţii de la teatru îl onoraseră pe căpitan cu fotoliul cel frumos din carton.

— Cum se desfăşoară, domnule căpitan, zise Francois, o şedinţă la Consiliul de Război?

Pierret de Haroyer răspunse, subit profesional, foarte diferit, ca ton şi ţinută, de evadatul de adineauri:

— Ca un proces civil. O sală la întâmplare. Cel mai adesea, o şcoală. E extraordinar cât pot să fie de folositoare şcolile în afara orelor.

— Sunt institutor, zise Francois.

— Da? Ei bine, atunci închipuie-ţi catedra dumitale, cu un colonel, de exemplu, în locul dumitale, ca preşedinte. Câte o masă de ambele părţi, şi la fiecare dintre de judecători, de grade diferite. Printre ei un subofiţer.

— Aţi avut Consilii de Război în divizia dumneavoastră?

— O, multe. Fără întrerupere.

— Cu pedeapsă cu moartea?

— Da. Dar nu în războiul acesta. În celălalt. Pe atunci nu eram raportor, ci avocat.

Francois se uită la Toto şi la Van’. Ceilalţi doi urmăreau conversaţia cu aceeaşi pasiune.

— Iertaţi-mă că întunec sfârşitul acestui prânz, reluă, Soubeyrae, dar noi trebuie să cunoaştem toate amănuntele. Am să vă explic după aceea de ce.

— Ei bine, se începe cu interogatoriul de identitate. Se stabileşte materialitatea faptelor prin interogatoriu, mărturii şi confruntare, dacă e posibil. Apoi comisarul guvernului îşi face rechizitoriul şi apărătorul pledează.

— A, există totuşi un apărător, spuse Toto agresiv.

jg – Maiorul Watrin

— Bineînţeles. Adesea Consiliul de Război este prezentat ca o parodie de justiţie. În cazurile extreme, s-ar putea să fie. Cel mai adesea nu e decât o justiţie mai severă, asta-i tot, cu alte… alte tabu-uri. Evident, nu comportă garanţia

unui juriu adevărat. Dar veţi recunoaşte că un juriu adevărat este destul de puţin compatibil cu spiritul militar!

— Fireşte, ironiză Camilie, asui ar pricinui dezordine.

— Dar e la fel în toate armatele din lume. La noi, inculpatul e păzit de doisprezece soldaţi înarmaţi, de la jandarmeria cartierului general al diviziei.

— E adevărat, zise Francois cu scârbă, o divizie de războinici nu se poate lipsi de jandarmerie!

Era plăcut în această încăpere izolată printre decorurile aproape terminate, printre acei palmieri şi aloe decupate pentru piesa *Histoire de Rire.*

Francois întrebă în sfârşit:

— I se comunică inculpatului verdictul?

Căpitanul se ridică şi mimă:

— În numele poporului francez... Prezentaţi armele! Toc, toc, toc! Azi, Consiliul de Război deliberând în şedinţă închisă, preşedintele a pus următoarea întrebare: „Caporalul X... l-a ameninţat pe locotenentul Y... făcându-l porc de câine şi cap pătrat?” S-a votat cu vot secret. Preşedintele a deschis urna în condiţiile cerute de lege. La întrebarea: „X... este vinovat de rebeliune? ’, juriul a răspuns în unanimitate: da.

Pe căpitan îl cuprinsese un soi de febră, la fel cu cea pe care o avusese când povestea aventurile lui de evadat fără noroc, dar de astă dată era parcă atinsă de un anume pesimism.

— Atunci, fireşte, spuse el aşezându-se mai adânc în fotoliu, în şcoala dumneavoastră, de exemplu, domnule Soubeyrae, se continuă: „Există circumstanţe atenuante?” Aici depinde de indivizii care judecă, nu? de părerea colonelului care prezidează Consiliul de Război: nu pot să spun c-o impune, nu, dar, în sfârşit, nu se jenează s-o facă cunoscută... şi apoi, depinde de comunicat. Sectorul e calm, ştirile sunt bune, se apropie Crăciunul? Sunt îngăduitori. Tipul era beat! E un idiot congenital! Are patru copii. Atunci, da, cu majoritate. Scapă cu şase luni de pârnaie! Dar dacă e pericol, nemţii au spart frontul, e

agitaţie în spatele frontului? Nu. În unanimitate.

— Şi atunci?

— Atunci tribunalul se retrage pentru a delibera asupra aplicării pedepsei. Preşedintele adună voturile, începind cu gradul inferior. Da, e prevăzut tot. În consecinţă, dat fiind că e neîndoios că sergentul Vacher a dezertat în faţa inamicului, tribunalul îl condamnă la pedeapsa cu moartea, cu degradare militară, îl condamnă şi la daune către Stat...

— N-n-nu? zise Toto.

— Ba da! Ordon să se dea citire sentinţei în faţa gărzii adunată sub arme.

Francois Soubeyrae asista mintal cu o întârziere stranie la procesul omului de la Volmerange. Tot ceea ce-şi închipuise ca parodie de justiţie rămânea mai prejos de relatarea documentată a căpitanului Pierret de Haroyer. Asta se petrecea în clasa lui. Preşedintele moţăia. Elegantul colonel de regiment, Rozet, colonelul pudrat, arăta omul cu degetul şi buza inferioară îi tremura de indignare. Subofiţerul regulamentar îşi curăţa unghiile, foarte plictisit. Iar omul de la Volmerange era în faţa catedrei lui. Îşi ridică faţa.

Francois se dezmetici. Voia să meargă până la capăt.

— Se face întotdeauna citirea?

— Eu am văzut că se făcea întotdeauna.

— Şi apoi?

— Urmează recursul de graţiere.

— Aşa este în războiul acesta?

— Desigur. Ştiţi, nimic nu se schimbă mai puţin ca formele justiţiei, în afară de cele ale religiei. Ce predaţi capiilor la istorie?

Răspunsul veni ca o lovitură:

— Afacerea Dreyfus, domnule căpitan.

Căpitanul Pierret de Haroyer ridică din umeri. La urma urmei, era bine. Ca fost cititor conştiincios al lui *Je Suiş Partout,* n-a putut să se abţină să nu-l zgândăre pe institutor.

— Ştiţi, se întâmplă ca, uneori, Curţile Marţiale să

simplifice procedura Consiliului de Război. Presupun că dacă au fost asemenea cazuri în mai şi iunie, s-a scurtat ceremonialul. Războiul e război.

— Da, zise Francois Soubeyrae. E una dintre primele mele imagini din captivitate. Eram într-o pajişte lângă

Vouziers. L-am văzut trecând pe *Hauptmann-ul1* neamţ cu soldaţii lui. Era călare. S-a uitat la noi. Şi, cu morgă, ne-a spus: „Das ist Krieg". 2

— Asta spun şi Popov-ii, probabil, făcu căpitanul. Doar nu ne jucăm aici.

Conversaţia a durat până la sfârşitul după-amiezii. Se auzi obişnuita lovitură de pumn a lui Watrin în uşă. *Bătrânul* venea să-l ia pe Soubeyrae la plimbare. Nu vru să între.

— Vă mulţumesc pentru masa aceasta bună, spuse căpitanul Pierret ridicându-se. Contăm mult pe *Histoire de Rire,* domnule Soubeyrae. Nu prea avem prilej să ridem!

— Domnule căpitan, vă rog să mă iertaţi că v-am pus atâtea întrebări. Şi totuşi…

Căpitanul îşi îmbrăcă mantaua.

— Şi totuşi mai am una. De ce aţi vorbit adineaori de sergentul Vacher?

— Sergentul Vacher? spuse musafirul, înclinând uşor capul, sergentul Vacher?

— Da. Aţi spus: „Sergentul Vacher a dezertat în faţa inamicului.

— Stai puţin. A, da, am spus „sergentul Vaeher". Ciudat. Sergentul Vacher, dragul meu, e un tânăr care a fost condamnat la moarte la Verdun, în 1917. La Verdun, înainte de venirea lui Petain. Asta-i formidabil: E pentru prima oară că-mi aduc aminte de sergentul Vacher, după douăzeci şi cinci de ani…

— Succes la bridge, domnule căpitan.

Din nou umblau în jurul lagărului, urmindu-şi rondul, mergând fără răgaz pe drumul de lemn şi prin nisip, mergând pe urmele din ajun. În ciuda calendarului, ploaia ameninţa, iar cerul, în această după-amiază de duminică, tira burdufuri mari palide, stomacuri de iumegătoare,

elefanţi diformi peste oraşul de lemn şi turnurile lui ponosite.

— Căpitan (germ.)

2Asta-i războiul (germ.)

Erau patru: Soubeyrae, Van', Watrin şi Sylvain, un căpitan de artilerie, călugăr dominican în viaţa civilă, profesor de teologie la universitatea din Tempelhof, căci se preda acolo şi teologia; Van' îi dădu lui Franţois veşti despre tunel. Lucrarea avansa mereu, scurmau pământul mai repede de când Paradoux şi Van' puseseră la punct conductele de aspirare şi respingere a aerului, nişte cutii de conserve de un kilogram cărora li se scosese fundul şi care fuseseră îmbucate unele în altele prin batere pe mandrină.

Francois zâmbi. Fusese pus în funcţiune un întreg sistem de semnalizare, greu de reperat pentru un neiniţiat. Cel mai adesea, era o minimă modificare în ţinuta unui ofiţer de strajă care dădea semnalul în caz de primejdie: o capelă pusă strâmb, o ţigară ţinută într-un anumit fel.

— Şi ventilatorul? întrebă el.

— Va fi gata peste trei zile.

Umblau maşinal, iar lui Francois i se părea că acest marş neîntrerupt, în loc să-l ducă undeva, îl afunda mai rău, în tinde concentrice, în nenorocirea condiţiei lui. El nu credea în tunel. Acest mijloc subteran îi displăcea fiziceşte. Şi cu toate acestea, aşa era şi cu viaţa lui. Începuse cu libertatea luptei în avamposturi, cercul se redusese la sfârşitul lunii mai în jurul omului de la Volmerange, se redusese şi mai mult cu prilejul salturilor bruşte ale viteazului batalion în pădurile Rethelului şi cercul se strângea în acest lagăr de nisip. Mâine, poate, cercul va deveni celular. Din ce în ce mai des era cuprins de spaimă. Ea se centra limpede în jurul omului de la Volmerange şi al maiorului Watrin, ca şi când din limpezirea dramelor lor contrare trebuia să se nască, în sfârşit, un adevăr simplu şi indiscutabil.

În unele momente Francois se întreba dacă această nelinişte nu provenea pur şi simplu dintr-o nevroză de captiv şi dacă nu-şi pierdea puţin câte puţin controlul

asupra lui însuşi.

— Domnule maior, spuse el, sunt frământat de ceea ce s-a petrecut la Volmerange. Sunt stăpânit de luni de zile de o tulburare care creşte, care devine obsedantă. Dacă Consiliul de Război s-a ţinut cu forme în regulă, aşa cum le cunosc acum, revoltatul, atunci când l-am văzut, se ştia condamnat la moarte. I st' citise verdictul.

Se opri pentru a explica dominicanului, oare se arăta foarte interesat, asamblul situaţiei.

Trecând pe la blocul I, nu văzură nimic în partea ruşilor. Francois reluă:

— Aţi văzut, domnule maior, că prizonierul din Volmerange avea posibilitatea să evadeze. Mi s-a părut un om hotărât şi curajos. Şi n-a evadat!

— Atenţie, atenţie, spuse Watrin. Nu putea să evadeze decât înaintea vizitei dumitale la băcănie. Sau în timpul ei. După aceea, eram şi eu acolo.

Câtva timp se auzi scârţâitul paşilor lor pe nisip, apoi:

— Soubeyrae, l-am păzit pe omul acela până în zori.

Francois îşi înghiţi saliva.

— Domnule maior, a avut totuşi cel puţin o oră sau două în faţa lui. Şi n-a făcut-o. Mai avea deci o speranţă? Dacă mai spera încă, înseamnă că nu i s-a citit sentinţa. Domnule maior, e îngrozitor, dar sunt sigur, fără să pot dovedi, că în febra înfrângerii care se apropia, sunt sigur că Curtea Marţială a fost înşelată. Şi asta e o crimă.

— O crimă? repetă maiorul.

— Într-adevăr, în acest caz, spuse dominicanul, ar fi un fel de crimă.

— Dar de ce? spuse Watrin. Explică-te mai bine, dragul meu.

— Îl cunoaşteţi pe colonelul Rozet, spuse Francois. Un fanatic al armatei ca profesie, îi dispreţuia pe rezervişti, prea greoi după părerea lui. Autoritatea lui era prea apăsătoare pentru el. Avea ceva de femeie. Trebuia să fie un excelent colonel de asalt. Numai nervi, şi foarte iute. De frică, sub presiunea evenimentului, a frontului care pârâic,

de teamă să nu-şi piardă prestigiul, pentru a relua o trupă în mână, o trupă care, după părerea lui, nu s-a supus niciodată cum ar fi dorit, fiindcă şi el e hipnotizat de pei-icolul comunist, fiindcă crede în el, fiindcă cei recrutaţi din Nord sunt muncitori şi ţărani care-l sperie, fiindcă nu ştie nimic despre comunism, fiindcă poartă pică acestor oameni pentru o indisciplină latentă care durează din septembrie 1939 şi care e mai curând o proastă dispoziţie, un soi de caracter regional, căci se bat bine, dar fiindcă acest lucru nu corespunde imaginii pe. Care colonelul şi-o face despre regimentul model – înţelegeţi, eu nu afirm, ci încerc să înţeleg – da, fiindcă nu i-a iubit niciodată pe aceşti oameni, prea aspri, fiindcă se prezintă ocazia să dea exemplul pe care-l socoteşte necesar de multă vreme, cu un străin de regiment, într-un cuvânt, dintr-un sentiment complex de apărare de ofiţer activ împotriva unui război care îmbracă prea multe forme civile, Rozet se agaţă de un incident real pe care alţi şefi l-ar fi minimalizat. El „face o dramă”, se înfurie, se orbeşte, numeşte „ameninţare cu moartea” un gest de mânie instinctivă, răstoarnă hotărârea Curţii Marţiale, pentru a nu se dezavua şi obţine moartea ţapului ispăşitor.

Van’ îi părăsise din discreţie sau poate pentru că dezaproba insistenţa prietenului său Soubeyrae. Cei doi mai în vârstă îl încadrau pe Francois. Mergeau. Mantalele fâlfâiau. Din când în când picături fine de ploaie le umezeau obrajii.

— Ce rechizitoriu! spuse Sylvain, dominicanul.

Watrin, cu capul lăsat, conducea grupul. În spatele lui dominicanul şi Francois schimbară o privire. În sfârşit, Sylvain zise cu o voce voit atonă:

— Înţeleg frământările ofiţerului dumneavoastră, domnule maior. Vă asigur că sunt legitime.

Watrin se întoarse. Francois îi desluşi din nou pe chip expresia de mistreţ gonit din bârlog pe care începea s-o cunoască.

— Nu mi-a plăcut niciodată colonelul, spuse Watrin cu

brutalitate. Dar colonelul Rozet a fost ucis pe Sena cu resturile regimentului, iar eu, pe moment, l-am calomniat, acuzându-l că a şters-o fără să ne prevină. Cu toată sinceritatea, Soubeyrae, nu cred să fie adevărat. Nu. Mai întâi, nu colonelul Rozet conducea Curtea Marţială, ci generalul care comanda infanteria diviziei…

Ia te uită, maiorul Watrin s-a interesat şi el între timp îndeaproape de chestiune:

— Da. Deci, reluă Soubeyrae, colonelul' este aprobat tacit de un preşedinte al Consiliului de Război, furios de proasta calitate a întăririlor ce i se dau, a afectaţilor speciali trimişi din uzine, nu-i aşa domnule maior?

— Asta-i adevărat.

— … Şi, convins de necesitatea exemplului: Exemplul! Generalul despre care e vorba sacrificase cu trei luni în urmă, odihna soldaţilor lui pentru a dobândi o stea în plus. Era din acelaşi aluat cu colonelul! Asta nu face decât să lărgească problema!

— Atenţie, spuse dominicanul, n-o lărgiţi prea tare, căci altfel o extindeţi asupra întregii armate.

— Şi dacă era fondul problemei? spuse Watrin cu violenţă. Da, a circulat zvonul că generalul ţinea să rămână pe poziţie. Dar cred că nici asta nu-i adevărat. Cred să s-a scos maximum din biata noastră divizie, fiindcă, fără să fie strălucită şi cu toate că era indisciplinată, era una din puţinele în stare să ţină o poziţie. Şi-apoi ipoteza dumitale, Soubeyrae, nu ţine seama de ceilalţi judecători.

— Atunci dacă procedura a fost reglementară, adică dacă i s-a citit condamnatului verdictul, dacă i s-a spus că va fi executat, cum puteţi să explicaţi că n-a căutat să fugă?

— Există recursul de graţiere, spuse maiorul.

Asta era posibil. Omul nu evadase fiindcă aştepta rezultatul recursului. Francois *n|)* crezu. Tonul maiorului era puţin afirmativ.

— În sfârşit, e acolo, în băcănie, reluă Francois obsedat, ştie sau nu ştie! Dacă nu ştie, e vorba de un asasinat. Dacă ştie nu înţeleg! Căci e viteaz! A murit curajos. A refuzat să i

se lege ochii.

— Poate, zise Sylvain, se simţea copleşit de propria-i fatalitate?

— Mie, în locul lui, mi-ar fi fost frică, spuse Soubeyrac. Şi fiindcă mi-ar fi fost frică,aş fi găsit curajul să evadez. Întotdeauna mi-a venit curajul aşa. Din teamă!

— Just, zise Watrin. Într-adevăr ăsta-i curajul: să te porţi ca şi cum nu ţi-ar fi frică.

— Uneori îmi trece prin minte lucrul cel mai oribil, spuse Soubeyrae. Omul ştia. Dar nu credea. Nu credea, pentru că avea conştiinţa curată. Nu credea că se va face aşa ceva unui nevinovat. Eram la băcănie în noaptea aceea. L-am văzut...

— Chiar voiam să-ţi pun, la rândul meu, o întrebare pe care ar fi trebuit să ţi-o pun atunci, zise Watrin. Ce căutai la băcănie, Soubeyrae?

— Nu... nu ştiu. Eram deja pătruns de ideea că omul era asasinat. Veniserăm să-l văd. Simplu. Să-mi fac o ideic. Şi apoi...

Încetini pasul şi spuse cu înflăcărare:

— Cred că cineva trebuia să-i spuie acestui om că era condamnat la moarte... ca să-i lase o şansă, ultima lui şansă.

— E mult dramatism în dumneata, Soubeyrae, zise Sylvain.

— Asta gândeam şi eu, zise Watrin. Te-am băgat la arest în noaptea aceea, ca să te pun la adăpost de dumneata însuţi. Ascultă, dragul meu, ascultă-mă bine. M-am gândit la fiul meu atunci. Fiul meu ar fi avut aceeaşi reacţie ca şi dumneata...

Deodată explodă:

— Creezi că în ’917 inima mea era alături de ucigaşii răzvrătiţilor?

Mânia i se potoli numaidecât, şi Francois l-ar fi sărutat pe *bătrân* pentru strigătul acesta extraordinar...

— Domnule maior, îmi... îmi îngăduiţi o întrebare personală?

— Dă-i drumul. Suntem jumătate civili, jumătate lefegii…

— Dar dumneavoastră, domnule maior? Dumneavoastră?

— Eu?

— Dumneavoastră! La băcănie, atunci când eraţi la fel de plictisit ca şi noi?

— Simţeam prostia plutind în aer. Mă gândeam că dumneata vei fi cel care o va face, fiindcă dumneata erai singurul din batalion înscris în carnetul B, împreună cu doctorul, şi apoi pentru că erai exaltat. Şi la urma urmei, la dracu cu omul de la Volmerange şi cu noaptea aceea'. Azi n-a apărut căruţa cu morţi, totuşi vreo treizeci tot se duc pe zi! Şi câţi în Rusia, în Africa de Nord, pretutindeni! Era război, ce conta un om!

— O credeţi cu adevărat, domnule maior Watrin? spuse dominicanul.

Watrin se împotrivi:

— Nu, părinte, nu, n-o cred cu adevărat. Şi apoi… ba da, o cred cu adevărat… Nu mai ştiu. O parte din mine crede că asta e fără importanţă. O altă parte din mine crede că e foarte grav.

Mergeau.

— Înainte nu gândeam deloc, era mai bine.

— Domnule maior, să punem altfel problema, spuse dominicanul. De pildă: nu putea fi evitată moartea acestui om? Era ea oare indispensabilă?

Maiorul răspunse pe dată, sincer:

— Nu cred că moartea lui a fost indispensabilă. După câte ştiu, ca judecător la tribunalul militar, l-aş fi condamnat la şase luni închisoare.

— Atunci, a fost o crimă, sări Soubeyrae!

— Era război, zise Sylvain.

— *Das ist Krieg,* ironiză Soubeyrae.

Dar ironia nu mai avea priză la aceşti trei hârşiţi. Umblau. Ploua şi ei nu simţeau.

— A fost o crimă, spuse, în sfârşit, Watrin, tare, şi eu sunt vinovatul. Eu am împiedicat omul să fugă, rămânând cu el până în zori. Fiindcă-ţi spun, Soubeyrae, flăcăul a înţeles

până la urmă. Cred că a înţeles cu adevărat când ai intrat dumneata. Cred că înainte nu ştia nimic. Cred că nu i s-a citit verdictul. Şi eu sunt cel care l-a omorât.

În vocea bătrânului se strecură un suspin. Paşii i se poticniră înti--o gaură din scândurile roase de nisip, de ploi şi îngheţ, şi-şi recapătă cu greu echilibrul, cu mâinile înainte. Îşi luă seama:

— Crimă e războiul, zise el. Am făcut război toată viaţa. Împotriva *boşilor,* dar asta nu-i acelaşi lucru. Cu toate astea sunt un...

Se opri, îşi privi mâinile, ridică obrazu-i ursuz spre cer şi vinele gâtului i se umflară. Era tulburător. Un obraz uriaş, de copil bătrân, împopoţonat cu mustăţi albe, se îndrepta spre cerul pomeranian, ca o mască încărcată cu toată durerea omenească. Inima *bătrânului* stătea să pleznească. Icnea. Îl împinseră, porni din nou ca o maşinărie veche.

Ploua pe nisip.

Ceilalţi doi tăceau, copleşiţi.

— Înţelegi, aşadar, dragul meu, reluă Watrin, că... lasă-mă să vorbesc... că atunci, după Volmerange, când te-am văzut continuând războiul fără revolver, am simţit ceva anume. Când am văzut pe unul dintre bunii mei şefi de secţie făcând războiul fără revolver...

— Pentru a lua apoi o carabină, fiindcă cu ea se omoară mai bine, zise Soubeyrae.

Mergeau. Ploua.

— Maiorul spuse:

— Cum e la Billancourt?

A trebuit să treacă timp până ce Franşois să poată răspunde.

— Billancourt, spuse el, este sudura cu nisip. Oamenii au căşti. Plămânii li se ard. Primesc doi litri de lapte pe zi ca antidot. Nu se gândesc decât cum să scape din acest iad. În general nu locuiesc la Billancourt. Vin de departe, din suburbii. Se scoală înainte de revărsatul zorilor, fac două ore cu trenul şi cu metroul, ca să bea lapte. Ca să bea doi litri de lapte. Sunt în iad şi nu sunt vinovaţi. Billancourt este

infernul. Erau, firește, comuniști, unul din trei, unul din patru, nu știu. Și nu credeau în acest război. Au crezut anul trecut. Aceasta e cauza defetismului muncitoresc. Interzic oricui pe lume să vorbească despre asta, dacă nu s-a spetit la Billancourt. Nu credeau în război. Credeau într-o lume eliberată. Și credeau că militarii fac război în sensul de *a-l face,* nu a-l suferi; de a-l crea. Omul din Billancourt ne ura, fiindcă noi îl împiedicam să iasă din infern.

— Creezi, zise Watrin, că sunt la fel de sincer comuniștii, pe cât sunt de sinceri mulți dintre catolicii noștri din Nord? Cu aceeași credință?

— Da, zise Soubeyrae. Așa cred.

— Sunteți comunist, domnule? întrebă dominicanul.

— Nu, zise Franțois. Nu știu ce sunt. Dar încep să știu ee vreau. Nu vreau exploatarea omului de către om. Vreau libertate pentru om și un minimum de bani fără de care libertatea nu este nimic.

— Ascultă-mă, spuse maiorul, omul din Billancourt era comunist. Scria pe carnetul lui, pe care l-am avut în mână, bineînțeles, deoarece mi l-a dat colonelul Rozet. Fusese mobilizat în 1939, mobilizat special, apoi trimis pe front din cauza activității lui antinaționale. Și apoi, ceea ce e mai sigur decât genul ăsta de informații, este că... am discutat amândoi când a văzut că n-am să plec. Mi-a spus că era comunist. Am să-i văd întotdeauna privirea. Nu mai cerceta, dragul meu. Nu-ți mai fă inimă rea degeaba. Am avut informații despre această istorie, între execuție și Rethel. Prin maiorul Le Dantec care făcea parte din Curtea Marțială. Soldatul sosise chiar în ziua aceea, cu un detașament de o sută cincizeci de oameni. Era într-adevăr un mobilizat special trimis disciplinar pe front. După Le Dantec, detașamentul era mai curând o turmă decât o trupă. La postul de comandă al regimentului, colonelul s-a apropiat de ei. Purta mănuși albe, iar întăririle nu mâncaseră de la plecare, de treizeci și șase de ore. Colonelul Rozet a vrut să facă o expunere a situației. Omul a ieșit, din rânduri, punând mâna pe baionetă. Gestul cu

care l-a ameninţat pe colonel e real. Era un gest de furie. Colonelul l-a interpretat drept o tentativă de asasinat, şi avea dreptul. Dar, Soubeyrae, nu colonelul a hotărât convocarea Curţii Marţiale, ci generalul. Dezbaterile au avut loc imediat. La căderea nopţii. Cu o oră şi jumătate înainte să mă fi înştiinţat. Iată adevărul. Nu mai căuta, nu mai căuta, te distrugi *

Mergeau. Burniţa. „Am să evadez, ca să mă duc să pun trandafiri roşii pe mormântul omului de la Volmerange11, îşi spuse nebuneşte Francois şi zâmbi chinuit. Dominicanul avea dreptate. Mereu, mereu romantismul... Ce-i păsa de trandafirii roşii omului de la Billancourt şi de la Volmerange, acestui om care n-avusese poate niciodată o viaţă atât de plină, atât de densă, atât de eficientă ca din clipa în care murise!

Mergeau.

— Ascultă, părinte, zise Watrin după un răstimp, fiindcă tot suntem la cazuri de conştiinţă, vreau să-ţi spun un altul. Iau de pildă un om care bagă de seamă că viaţa i s-a prăpădit, că nu mai are motive să existe pe pământ. E creştin. N-are dreptul să se sinucidă. Atunci, se lasă omorit într-o acţiune disperată.

— Ce înţelegi prin asta?

— Încercând să fugă în timpul unei corvezi, de exemplu.

— Sunteţi pe cale să-l luaţi pe Dumnezeu drept un idiot, domnule maior, spuse cu multă drăgălăşenie călugărul în unifoi’mă.

Mergeau. Francois era mult mai zdruncinat de revelaţiile maiorului decât de ultimele cuvinte pe care le auzise. Încăpăţânat, Watrin reluă:

— Dacă proiectul e valabil? Dacă pi’oiectul stă în picioare?

Reflectă şi preciză:

— Din punct de vedere militar.

— Puneţi deci pi-oblema actului voluntar. Numai Domnul ştie dacă se sinucide sau acţionează.

Mai merseră o bucată de vreme prin ploaie. În pâclă, în

lagărul rusesc, căruţa morţilor se punea din nou în mişcare.

La blocul III, Toto venea spre ei alergând. Bâlbâitul îşi pierduse răsuflarea, ceea ce nu contribuia deloc la claritatea explicaţiilor sale.

— E-e-e-e o-o-o-o percheziţie, spuse el în sfârşit.

Baraca 17—4 era înconjurată de gardieni înarmaţi.

Francois ajunse acolo cu sufletul la gură. Cele cinci costume civile adevărate erau agăţate în atelier. Intră. „Mohorâtul11 conducea operaţia, ajutat de vreo zece nemţi. Dacă era la un metru de costume! Franţois se prezentă. Din costume picura vopseaua.

— Atenţie, domnilor, spuse el cu nepăsare. Acesta nu e uscat. O să vă pătaţi uniformele.

Translatorul traduse. „Mohoritul" salută şi se îndepărtă de hainele ude, zicând:

— *Ach so!*

Percheziţionară totul, de la un cap la altul, meticulos, toate pâinile fură străpunse, toate cutiile de conserve – ascunse la cenzurarea pachetelor – deschise, toate pachetele de ţigări, sondate. Căutau cu precizie. Mirosea a catastrofă. Iar Francois tremura uitându-se la costumele ude care săreau în ochi. Nemţii întrebară de unde veneau saltelele din care erau croite costumele civile, celelalte, cele ale teatrului. Asta li se părea grav, deturnarea de pânze militare.

Însuşi „Mohorâtul41 scotocea. Puse să fio sondată podeaua. Se îndepărtă în sfârşit. Echipa trecu apoi în baraca de repetiţii, unde Frederic se opri din cântatul la pian, ca aiurit de această vizită. Cu bocancii lui uriaşi, cu piciorul stâng întins la un metru de pian, Botgrosul Tragic acoperea o porţiune de nisip într-adevăr considerabilă. Parcă era clovnul Groucho Marx. Nemţii petrecură o oră şi jumătate în barăcile alăturate, ale ordonanţelor.

În sfârşit plecară, plouaţi.

Francois năvăli la Eberling. Evadatul model râdea nervos.

— Dar nu înţelegi, ţipă Francois, că a fost un denunţ? Că sunt foarte aproape de a afla adevărul?

— Ascultă, spuse Eberling, îţi mulţumesc. Mai ales pentru costume. Ai fost tare. Dar ocupă-te tu, dragul meu, de circul tău, că mă ocup eu de al meu.

IX

Premiera piesei *Histoire de Rire* avea să aibă loc la Tempelhof într-o enervare colectivă intensă, în acea sâmbătă a ultimelor zile de mai .1942, când primăvara se declanşase brusc. Era şase şi treizeci. Sala mare de festivităţi de la Blocul Îl era plină. Cum ofiţerii erau atât de numeroşi încât nu puteau să asiste toţi deodată la spectacol, s-au organizat patru serii, una de fiecare bloc. Încă un sfert de oră şi cortina avea să se ridice.

În culise domnea febra premierelor. Actorii erau pe sfârşite cu îmbrăcatul. Camilie protesta, fiindcă Van' şi Paradoux se căzneau să-i strângă lenjeria şi-i tăia respiraţia!

— Păcătosule, ai labele reci, îi spuse el lui Van'.

Francois ceru un retuş uşor la decorul Coastei de Azur. Electricianul îşi orienta proiectoarele. Decorul hambarului se afla la locul lui, un decor mic, montat oblic în partea din faţă a scenei, decor care avea să descopere după aceea apartamentul de pe malul mării din actul doi. Maşiniştii – toţi ofiţeri – verificară mecanismul decorului pentru actul întâi. Tânărul ofiţer care-l juca pe Coco din Antibes era gata de douăzeci de minute. Îi era o frică nebună. Cu obrazul dat cu fard Leichner, cu talia-i subţirică strânsă în rochie, de la zece paşi l-ai fi luat drept o cocotă. Ce efecte putea să dea acest *ersatz* de fleoarţă sub focurile rampei!

— Ai să-l înnebuneşti pe colonel, zise Camilie, amabil, rivalei sale.

— Îmi vine amar în gură, declară Coco din Antibes. Parc-aş avea capul gol. Şi ce gol! Şi am înfulecat nuci. Mătuşa mea îmi trimite mereu nuci. Creezi că se întâmplă realmente ceva dacă mănânci nuci?

— Eu nu sunt superstiţios, spuse Camilie, privindu-se în oglinda din cabină şi îndreptând cu un deget cuta fustei.

— La dracu! spuse Coco din Antibes. Nu-i vorba de

superstiţie. Se pare că nucile fac să ţi se împleticească limba!

— Atenţiune, «atenţiune, atenţiune! urlară din ce în ce mai tare Van' şi Paradoux.

Pe platou se iscase un tărăboi nemaipomenit. Cele două pliante se deplasau periculos, cu o deschizătură lungă de cinci metri, desenată pe carton, reprezentând marea albastră. Totul arăta ca un şantier înaintea inaugurării oficiale şi ca un furnicar răscolit.

— Merge, merge? întrebă căpitanul Chapon.

Chapon era administratorul care se ocupa cu vânzarea locurilor, cu încasările, cu contabilitatea.

— Aşa se pare, spuse Francois. Pentru moment. Ne vom da seama mai bine peste două ore.

— Cum a mers repetiţia generală?

— Foarte bine.

— Camilie?

— Cred că va face senzaţie.

— Bine, vă las, sosesc nemţii.

— O! Eu vreau să-i văd pe amicii mei inamicii, spuse Camilie cu o voce ascuţită.

Coco din Antibes, conştiincios, relua neobosit prima frază:

— „Deci, aseară, v-aţi întors pe jos acasă de la hotelul meu, aşa cum proiectaserăţi. Deci, aseară, v-aţi întors pe jos…" Ah, n-am să ştiu niciodată, e prea greu… Soube…

— Idiotule. Tu intri! Te aplaudă pentru că eşti o damă frumoasă.

— Vax, zise Coco din Antibes. De obicei, pe femeile frumoase le bag undeva…

— Da, dar asta îţi dă curaj. Îţi revii. Respiri. Nu uita, te duci spre fotoliul unde sunt Gerard şi Helene şi spui, liniştit: „Deci, aseară v-aţi întors…"

Celălalt repetă, mediocru, simţinau-şi neputinţa.

— Dacă mi-aş lua o voce de cap?

— A, nu! Tu ai o voce clară, fermă, nu prea gravă. Se potriveşte cu machiajul tău de brună…

— Bine, bine, nu te supăra! „Deci, aseară v-aţi întors pe jos acasă… de la hotelul meu, aşa cum proiectaserăţi”.

Îşi puncta penibil textul. Gerard, partenerul lui, oftă, se apropie netezindu-şi părul. Era cu totul insolit, în acest costum civil, băiatul dintre cele două războaie, care vorbea despre plaje şi tenis. Dădu replica:

— Da, am mers încet…

— Merge bine, zise Francois. Acum duceţi-vă şi repetaţi mai încolo! N-o să începem cu actul doi, nu!

Nervos, iritabil, se uită la ceas. Era tot ceasul reglementar al viteazului batalion. Scăpase la percheziţie. Nădăjduia să-l păstreze de-aci înainte toată viaţa. Se duse spre cortină şi se uită în sală prin gaura tradiţională. Chapon avea dreptate, sala mişuna de o mulţime kaki care se mişca, cu mantale pe braţ şi, în faţă, în tot rândul întâi, cuminţi, atât de cuminţi, în vizită, nemţii, Friţii, Fasolele Verzi, ofiţeri şi cenzori, strânşi în jurul amiralului Von Mardriick, îmbrăcat în alb şi aur.

— Băieţi, zise Franşois întorcându-se, amiralul ăsta parc-ar fi un crin pe spanac!

Ceilalţi pufniră în râs, înveseliţi. Francois zări, la dreapta, obrazul fin al lui von Chamisso. Omul care-şi pierduse timbra spunea ceva la urechea unui *Hauptmann* care râdea în hohote.

— La locuri pentru actul întâi, porunci Frangois. Actorii se strecurară ca nişte umbre multiplicate de lumini. Ade-Camille verifică dacă trapa prin care ea-el trebuia să între funcţionează bine şi spuse:

— Se lipeşte ca o văduvă!

— Vulgar mai eşti! spuse Paradoux.

— Sper că n-ai lăsat cuie peste tot! N-am chef să-mi rup câte o pereche de ciorapi la fiecare reprezentaţie ’

— Totul e dat la rindea, frumoaso, zise Vanhoenacker. Ah, erau departe lumânărarii, epitropii şi paracliserii din Nord.

— Gata, spuse Camilie.

— Bateţi gongul, ordonă Francois.

Van’ se execută.

— Să nu spargi baraca! zise Camilie.

Deşi n-avea să între în scenă decât peste o oră, Coco din Antibes repeta întruna în învălmăşeala aceea. Răsună un râs nebun, nervos, inexplicabil. O voce groasă îl întrerupse brusc. Atunci, în spatele cortinei, se auzi izbucnind orchestra. Dirija Frederic. Botgrosul Tragic compusese o uvertură pentru *Histoire de Rire,* în care maliţiozitatea dialoga cu o înţelepciune amară. Franşois privea prin gaura cortinei. Sala se liniştea. Parcă era o tigaie cu cartofi prăjiţi în care grăsimea se răceşte. Scoase din buzunar hârtiile pe care scrisese prezentarea piesei şi verifică foile cu înfrigurare.

Cineva îl trase pe regizor de mânecă.

— Te cheamă, zise un maşinist.

— Cine?

— Un maior, la intrare.

Francois calculă. Cinci minute de muzică înainte de ridicarea cortinei! Coborî din patru în patru trepte seara de lemn care ducea la intrarea în culise. Afară începea să se înnopteze. Căută cu privirea, îl văzu pe Watrin.

— Domnule maior, dumneavoastră… doriţi un loc? Eu…

— Nu, nu mă duc la teatru, Soubeyrae. Vreau să te rog să-mi faci un serviciu.

— Acum, domnule maior?

— Da. Ascultă-mă bine. Dacă nu mă întorc în Franţa… Nu, nu mă întrerupe. Îmi pun treburile în ordine. Mi-a venit o idee, aşa. Îmi fac bagajele. Aş vrea să te duci la soţia mea.

Franşois se uită fix la maior. Ce-l apucase? O criză de neurastenie? Sau mai rău? Nu, *bătrânul* părea grozav de stăpân pe el. Cu toate acestea, ochii îi străluceau prea tare. Maiorul îşi recăpătase înfăţişarea din primele zile de luptă, în Lorena, era mai cărunt, atâta tot. Dar în spate, Soubeyrae simţea cum îl aştepta teatrul. Nu trebuia să rateze intrarea.

— Te vei duce aşadar la Denain, pe strada Landit

numărul 14. Vei spune soţiei mele... îi vei spune tot ce vei voi despre mine. Să-i răspunzi la toate întrebările. Dar mai ales să-i spui că... că atunci când batalionul meu a fost luat prizonier... mi-am făcut datoria până la capăt. Stai, stai, să-i spui că... că ne-am bătut până la ultima limită rezonabilă, dar că am evitat orice pierdere inutilă. N-am vărsat sânge fără rost. Nu mai am pe conştiinţă niciun alt mort de la...

Avu o mişcare curioasă a buzelor care înfoie o clipă mustaţa albă. Francois auzea, în spate, muzica lui Frederic, ireală. Dominau viorile...

— ... de la Volmerange încoace, încheie Watrin. Dar despre asta e inutil să mai vorbim.

— De ce tocmai astă-seară, domnule maior?

— Fiindcă e momentul. Aud uneori pe cercetaşii taberei cântând: „E lungă calea, umblă fără să te opreşti vreodată". Calea va mai fi încă lungă pentru voi. Serviciul acesta ai să mi-l faci poate peste un an, doi ani, trei ani. Soţia mea locuieşte la Denain, la mama ei, într-un cătun de mineri. *Niciun mort fără rost.* Repetă.

O clipă, reînviase vechiul adjutant. Francois repetă... „niciun mort fără rost".

— Iar celălalt, cel de la Volmerange, nu... nu ştiu dacă a fost fără rost. Sunt nopţi în care mă întreb dacă n-a murit *totuşi* pentru Franţa...

— Domnule maior... încercă-Franşois să răspundă.

— Dragul meu, de când ne cunoaştem, am parcurs un drum aspru! Şi cred chiar că acum fiecare din noi se află la jumătatea acestui drum!

Viorile se opriseră. Cu toate acestea, Francois nu se mai gmdea la teatrul pentru cate făcuse atâtea sacrificii. Îl gâtuia emoţia în faţa acestui om a cărui raţiune se clătina poate, dar cu asemenea străfulgerări, încât totul, raţiunea sau nebunia, îşi depăşiseră limitele.

— Au nevoie de dumneata, locotenent Soubeyrae. Dă-mi mâna, dragul meu.

Vocea îi era gravă.

Mâinile lor se strânseră. Erau lucruri foarte gingaşe pe

care asprul Watrin nu voia să le spună şi pe care mâna lui le transmitea. Inima lui Frangois bătea prea tare. Omul acesta, pe care-l detestase, devenise prietenul său şi toată forţa de care dispusese maiorul Watrin în viaţa sa de războinic i-o transmisese lui.

Brusc, Watrin se aplecă spre tânărul ofiţer, obrajii li se atinseră, mustaţa stufoasă a maiorului înţepă obrazul lui Frangois şi bătrânul îl strânse la piept cu putere. Se dădu înapoi, smulgându-se.

— Adio, mai spuse el.

Şi plecă cu pasul său de om al armelor, fără să se uite în urmă.

Frangois rămase câteva clipe nemişcat, răscolit. Un va de aplauze zgudui cantina şi-l readuse la realitate. Ar fi vrut să alerge după Watrin, dar trebuia să prezinte spectacolul.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Van'

— Lucruri grave, însă nu prea limpezi, zise Francois. Cum stăm?

— Au bisat uvertura lui Botgros. E rândul tău.

Frangois se simţea ca pierdut, plin de presimţiri, inutil. „Dacă Watrin ar fi în locul meu, se gândi el, ce-ar face?" Franşois se redresă. Watrin s-ar duce la cortină. Watrin ar privi o ultimă oară sala. Şi Watrin ar intra în scenă.

Francois se duse la cortină, verifică dacă Ade* *f* Camilie era la locul lui. Ade-Camille scoase limba la el.

Francois se strecură printre cutele grele ale cortinei şi primi în faţă duşul violent al luminilor rampei.

Din culise tânărul ofiţer urmărea desfăşurarea jocului, dăruit cu totul muncii, cum ar fi vrut *bătrânul.* Minunea se produsese. Actori şi spectatori se dăruiau unii altora. După zece minute de şovăială între încordare şi entuziasm, datorate caracteristicilor înseşi ale jocului lui Camilie, inteligenţei, vioiciunii lui, datorate faptului că vorbea cu vocea lui naturală, destul de joasă, sala înclinase dintr-odată spre entuziasm. Pentru câteva ore intrase în lagăr o adevărată femeie: Ade, Ade nebuna, besmetica, iresponsabila, frivola, nestatornica, cu sincerităţi succesive,

Ade-Eva, Ade înşelătoarea, Ade care conducea jocul, mai femeie decât o femeie adevărată, purtând piesa în vârtejul ei de ironie şi amărăciune. Frangois urmărea mental textul, însă în acelaşi timp, simţea înstăpânindu-i-se în piept neliniştea. Căzuse din nou în inerţie. Ce însemna vizita aceea grăbită? îi veni în minte fraza despre Dumnezeu şi. Sinucidere din cursul ultimei lor plimbări. Îl fulgeră un gând şi Francois îi explică lui Van' ce se petrecuse. Van' fu de părere că *bătrânul* nu trebuie lăsat singur. Dar nici Van' nu putea pleca, din pricina schimbărilor de decor. Fu trimis Toto. Se întoarse peste douăzeci de minute. Actul întâi tot nu se terminase. Sala respira, hohotea de râs, tuşea, aplauda. Pentru echipa tehnică şi pentru Camilie, partida era câştigată magistral. Cu toate acestea piesa rămânea echivocă pentru un asemenea public. Amărăciunea lui Salaerou va uşura, va elibera amărăciunea latentă a prizonierilor sau, dimpotrivă, o va bloca? Nu se putea şti încă.

Franşois se întoarse. Toto nu-l găsi pe maior nicăieri. Watrin îşi petrecuse după-amiaza punându-şi lucrurile în ordine. Toto avu impresia că cei trei colegi de baracă ai comandantului de batalion primiseră un consemn de tăcere şi că-l respectau.

Şi spectacolul continua, într-un timp dilatat, de neînţeles. Avură loc vizitele de rigoare ale ofiţerilor superiori în culise, în timpul antractului; în sală, felicitările amiralului şi cuvintele amabile ale lui von Chamisso.

La actul al doilea, Coco din Antibes ratã intrarea; se pierdu, gata să plângă, orbit de rampă, dar atât de drăguţ în asamblul lui înflorat, atât de emoţionat, atât de muieruşcă ingenuă, încât publicul, aplaudând întruna, actorul îşi recăpăta sângele rece.

În actul trei se desprinse un decor; Vanhoenacker v şi Paradoux îl reparară în timpul jocului, fără ca cineva să observe. Dar toate acestea Franşois le vedea ca printr-un geam. Acest teatru, pentru care lucrase atâta, era golit de realitate. Neliniştea nu-l părăsea. Se apropia sfârşitul.

Jean-Louis, foarte stăpân pe el, lansă replica ştiută de Francois pe dinafară, deoarece îi plăcea înălţimea, pesimismul şi amărăciunea cuprinsă în ea:

— „Fericirea noastră îţi face rău, a ta îmi face milă! Bărbaţii vremurilor noastre au femeile pe care le-au vrut şi pe care le merită. Foarte bine pentru de! Foarte bine pentru noi! Dar, îţi spun, asta nu poate să dureze. Aşa că mă duc într-un pustiu, dragul meu, ca să aştept noua generaţie. Adio! V

Aplauze sincere salutară ieşirea lui Jean-Louis. Publicul acceptase. Era un triumf. Nu mai rămâneau decât einci-şasereplici, când, deodată, uşile teatrului se deschiseră. Sala aplauda încă din plin, când trei nemţi, precedaţi de „Mohorâtul”, se îndreptară grăbit spre amiral.

Aceasta se ridică şi se întoarse spre subordonaţii lui, care săriră în picioare ca nişte marionete. Sala urla de plăcere. Von Chamisso îşi puse chipiul şi plecă grăbit. Doi nemţi încercară să strige, însă glasurile li se pierdură într-un delir care nu mai era natural, într-o larmă care se înteţea cu fiecare clipă. Von Mardruk îşi spărgea plămânii. În sfârşit răsună un şuier de ţignal. Totul înlemni astfel, întreaga asistenţă, în picioare, privind rândul nemţilor verzi-cenuşii, actorii rămaşi, pe loc, cortina ridicată, capetele maşiniştilor, al suflerului, al lui Soubeyrae apărând în decor. O tăcere fierbinte, aţâţată se lăsă din tavan peste această mulţime.

Amiralul, după ce dădu câteva ordine scurte, vorbi aspru.

Interpretul francez traduse:

— Şeful german al lagărului face cunoscut că producându-se evenimente de cea mai mare gravitate, ofiţerii sunt rugaţi să între imediat în barăcile lor.

Stupoare generală, întrebări inutile, o îngrijorare uriaşă, o excitaţie puternică. Se lansau tot felul de gogoşi. Ruşii... Paraşutişti aliaţi! Se îndreptară în masă spre uşi, însă se dădură înapoi cu un „ah” de spaimă. Cu puşca-mitralieră în mână, nemţii păzeau ieşirile.

Curtoazia teatrului trecuse. În grupuri de câte douăzeci, ofiţerii începură să se îndrepte spre barăci. Dar adevărul

ieşea la lumină. Tunel. Tunel. Mulţi ştiau de existenţa tunelului. Nemţii repetau cuvântul. Prietenii celor ce trebuiau să evadeze nu mai ascundeau că operaţia trebuia să aibă loc tocmai în timpul reprezentaţiei. Atunci, cei şase sute de spectatori rămaşi în sală se îngreuiară şi mai mult, deveniră o pastă groasă, o turmă de nestăpânit, în urletele gardienilor furibunzi. Lovituri cu patul puştii stârniră dezlănţuiri de indignare. Era jocul cel mare. Ştiind destule, lagărul reacţiona prin dezordine, ca să câştige timp. Apoi circulă un alt zvon. Era într-adevăr tunelul. Murise un om.

— Vezi, pezevenghiul ăla de Eberling, spuse Van' lui Francois, s-a ferit să te înştiinţeze că vor profita de spectacol ca s-o şteargă!

— Ne-au băgat până-n gât „zise Camilie.

Camilie era îmbrăcat în femeie, iar această fată' nu era lucrul cel mai puţin extraordinar în mulţimea aspră de uniforme uzate.

Francois revăzu figura tristă şi păguboasă a lui Eberling, ofiţerul activ care evada pentru a evada. Poate că el era mortul.

— A avut dreptate să nu ne înştiinţeze, i-o tăie Franţois. Făcea parte din jocul lui.

Abia ajungând în dreptul barăcii 17, după un sfert de oră, putură în sfârşit să aprecieze dezastrul. Baraca ordonanţelor teatrului şi cea a muzicii erau încercuite în întregime de grăniceri care scormoneau în noapte cu felinare şi lanterne. Percheziţionau amănunţit cele patru barăci. Puteau fi văzuţi prin ferestre. Locuitorii barăcii teatrului ca şi ordonanţele nu puteau, fireşte, să tragă. Formau, natural, un grup insolit în jurul lui Camilie care tremura în rochia lui din Faubourg Saintîlonore, sub peruca blondă, înfăşurat în manta, dar care mai glumea:

— N-am baftă. Vezi, scumpul meu regizor, s-a dus pe copcă cariera mea.

De cealaltă parte a sârmelor ghimpate, sub proiectoarele orientabile ale observatorilor, se văzu apărând o ambulanţă şi se desluşi un corp dus pe o targă. Ceilalţi ofiţeri intraseră

în barăcile lor, având ordin să nu iasă de acolo, sub amenințarea de a fi împuşcaţi. Doar ordonanţele şi cei şase ofiţeri de la teatru băteau din

licioare şi zăpada cădea, zăpada aceea nebună de mai. N sfârşit, după o oră, percheziţia era terminată şi li se permise să între.

Spre marea mâhnire a lui Van' şi a lui Paradoux nemţii luaseră toate sculele mai înainte tolerate şi costumele civile din pânză de saltea. Baraca de alături, cea pentru repetiţii, cu parchetul spart, lăsa căscată gura tunelului sub lumina fugitivă a unei lanterne. Soubeyrac aruncă o privire, dar fu respins cu brutalitate de un gardian. Intră cel dintâi în baracă. Totul era devastat. Pereţii care despărţeau atelierul de cameră, permiţându-le să se încălzească mai bine, fuseseră făcuţi ţăndări.

Von Chamisso îl aştepta, cu doi soldaţi.

Franţois intră, se uită în ochii neamţului şi nu salută.

— Îmi cer scuze pentru acest prăpăd, spuse von Chamisso, nevrând să observe insolenţa ofiţerului francez. S-a comis pe când eu nu veniserăm încă. Subofiţerii au scotocit toată baraca. Domnule Soubeyrae, nu pot să-i acuz.

— Cine-i mortul? întrebă Franşois.

— Un maior, spuse von Chamisso. Nu-i cunoaştem încă identitatea.

— Un maior bătrân, cu mustăţi albe, spuse Francois, cu voce stinsă.

— Da, zise von Chamisso. Îl cunoaşteţi?

— Da, zise Franţois. Era comandantul meu de batalion.

Şi adăugă:

— Se poate şti, domnule, cum a murit maiorul Watrin?

— Comandantul dumitale a ieşit primul din tunel, explică von Chamisso palid, cu obrazul înăsprit. Un Feldwebel montase o ambuscadă. A somat. A tras. Maiorul a fost omorât dintr-un singur glonte.

— Frumoasă treabă, spuse Frangois. Încep să înţeleg, Herr von Chamisso, de ce nu sunteţi pe frontul rusesc.

Sonderfiihrer-ul primi lovitura drept în faţă. Se îngălbeni şi mai tare, se uită fix la Francois, care-i înfruntă privirea şi care, brusc, îi întoarse spatele. Gardienii făcură o mişcare spre ofiţerul francez, dar. Von Chamisso îi reţinu cu un gest.

Salută. Nimeni nu răspunse.

Sonderfiihrer-ul von Chamisso ieşi din baracă şi plecă prin zăpada topită, precedat de umbra lui.

Pentru prima oară după aproape doi ani de internare, ofiţerii prizonieri se prezentară a doua zi la apel într-o ţinută impecabilă. Ah, apelul acesta! Se făcea în curtea centrală, în fiecare dimineaţă, baracă cu baracă. Ofiţerii aşteptau în rând să fie număraţi, dar cu cea mai făţişă rea-voinţă. Întotdeauna era câte un întârziat pe care îi căutau în zadar, la spălătoare sau în sala de repetiţii. Frederic jucase de mai multe ori rolul acesta al zăpăcitului. Asta dura uneori o oră. În dimineaţa aceea, nici vorbă de zăbavnici, nici de conversaţie, nici de ţinută neglijentă. Făcuseră cu toţii efortul de a se îmbrăca regulamentar şi stăteau nemişcaţi, într-o poziţie de drepţi impasibilă, în vântul rece care venea dinspre nord cu miros de mare.

Ofiţerii nemţi simţiră această luare de poziţie, acest bloc de ură reconstituit. Apelul nu dură nici zece minute în ziua aceea.

Amiralul von Mardriick vorbi, din mijlocul statului său major. Deplângea evenimentele care tocmai avuseseră loc. Dar nu-şi făcuse decât datoria. Enumeră pedepsele colective pe care trebuia să le aplice şi sfârşi prin a aprecia că mareşalul Petain nu va fi probabil mulţumit de atitudinea ofiţerilor lui. Nicio reacţie când interpretul traduse dojana aceasta deplasată.

Vorbi la rândul său colonelul francez Marchandier. Spuse că mareşalul Petain n-avea niciun amestec, că raporturile dintre germani şi francezi erau atât de alterate, încât nu puteau să subziste de aici înainte decât pe planul strict al Convenţiei de la Geneva. Făcu elogiul maiorului Watrian. Apoi ordonă un moment de reculegere. Tăcerea căzu greu, se auziră zgomotele satului şi un gâgâit îndepărtat de

gâşte. Dezorientaţi, nemţii plecau. Apelul era întotdeauna o ceremonie de dezordine, de gălăgie, de mistificare mai mul't sau mai puţin mocnită. Această tăcere era cumplită. În locul turmei se alcătuise o armată mută.

Era în ultimele zile ale lunii mai 1942, sfârşitul Unei epoci.

În ziua care urmă, se aflară unele amănunte. Foarte recent, maiorul Watrin îşi manifestase dorinţa de a face parte din expediţie. Ţinuse să ocupe primul loc, cel mai primejdios, ca ofiţerul cel mai mare în grad, ca cel mai vechi. Nu participase la săparea lentă a tunelului, era firesc să plătească într-alt fel. Eberling difuzase aceste precizări printr-un comunicat care fu citit la jurnalul vorbit clandestin, camuflat sub forma unui curs de drept civil.

Totul era foarte simplu. La început, Eberling crezuse că a fost o trădare sau o imprudenţă, o indiscreţie. Nu era asta. Puţin câte puţin, adevărul ieşi la suprafaţă, în parte din cauza furiei ofiţerilor nemţi înşişi care socoteau, pe bună dreptate,. Că această moarte era inutilă şi că ar fi fost mai înţelept să prindă toată banda decât să-l omoare pe primul! Căci toţi ceilalţi candidaţi la evadare, fără excepţie, grupaţi în baraca muzicii, avuseseră timp s-o şteargă şi să între în barăcile lor. Tunelul era gata din ajun. LTn prim grup de ofiţeri trebuia să-l utilizeze. Calculele nu erau tocmai exacte. Prizonierii credeau că mai au un metru şi jumătate de s'cos. În realitate nu mai rămăsese decât o crustă subţire. Observaseră şi înlocuiseră pământul cu scânduri, pentru a astupa partea de deasupra a puţului de ieşire, îl acoperiseră eu brazde potrivite de iarbă pieptănată. În cursul unei runde, înainte de ora fixată pentru pornire, un Feldwebel pomeranian, tare viclean, observase că zăpada nu prindea pe o anumită suprafaţă şi descoperise camuflajul. În loc să raporteze imediat, Feldwebel-ul păstrase secretul pentru el. Cum era şef de post toată noaptea, a organizat o ambuscadă cu oamenii de gardă. El a fost acela care a tras. Douăzeci şi nouă de ofiţeri erau gata de plecare, trei angajaţi în tunel şi douăzeci şi şase

care cântau în baraca de repetiţii coruri gregoriene. Ofiţerii nemţi erau furioşi, însă Feldwebel-ul avea să fie avansat. Calculase bine, avea să fie făcut ofiţer. Era o fatalitate a războiului.

— Îţi aminteşti, îi spuse Francois lui Toto, la Kirschweiler, de primul dintre nemţi omorât de regiment?

— O, da, zise Toto.

Neamţul la care făcea aluzie Franţois fusese omorât în cursul unei patrulări a companiei de franctirori. Fusese surprins într-o pivniţă. Strigase că se predă, dar un prostănac din secţia lui Toto, pe care-l porecliseră „Razmot”, îi descărcase în corp încărcătorul automatului Prostul fusese decorat. Francois îşi mai amintea cum îi spusese El Medico: „Idiotule, cum vrei tu să stea în picioare o armată, dacă nu e decorat primul individ care ucide un inamic. Chiar dacă o face de frică”. Atunci a lansat El Medico faimoasa lui lozincă: „Pacea nu atârnă decât de un fir de păr”.

Maiorul a fost înmormmtat în micul cimitir de exil, în afara lagărului. Singurii căibra li s-a îngăduit să asiste la ceremonie au fost ofiţerii din batalionul lui. În minusculul cimitir, pe jumătate polonez, pe jumătate francez, cinci francezi dormeau deja, vinul lângă altul. Erau puţin cunoscuţi în lagăr morţii din nisip, puţin de tot: acela care era deja acolo când au venit ei, deoarece fusese făcut prizonier în Alsacia încă în 1939, un căpitan a cărui moarte fusese anunţată în iulie 1940, decedat în urma unei boli despre care nemţii spuneau că era tifos, provocând confuzii cumplite în mintea prizonierilor, cuvântul neavând acelaşi sens medical în germană şi în franceză, o ordonanţă strivită de un camion, un polonez şi un aspirant despre care nu ştiau nimic, fiindcă venea din alt lagăr, din Prusia Orientală.

Dormeau acum şase în câmpie, înfăşuraţi în mantaua lor militară, ca nişte larve de insecte în crisalidă, sub tristeţea frunzelor de mesteacăn tremurând pe pământ străin.

Francois îşi mai simţea obrazul înţepat de mustaţa albă a maiorului şi pieptul strivit de torsul *bătrânului.*

Dar spusese ceva despre „jumătatea drumului-l maiorul Watrin, şi totul era în sfârşit limpede pentru Soubeyrac.

„Domnule maior, eraţi un om de război. Nu vă puneaţi nicio dată întrebări. Nu v-aţi pus decât în 1917 şi aţi răspuns întotdeauna prin supunere. Încet-încet va pătruns în suflet oroarea faţă de război. Aţi înţeles că era crima cea mare. Domnule maior, oroarea faţă de război nu era totuşi atât de puternică încât să vă împingă la nesupunere. V-aţi asumat astfel răspunderea materială a morţii omului de la Volmerange, dar o porniseţi pe drumul acesta. Din pricina urii dumneavoastră faţă de acest al doilea război dinainte pierdut, aţi acţionat cu prilejul agoniei viteazului batalion, fără ca cineva să priceapă că în tăcerea dumneavoastră vă asumaţi cele mai mari îndatoriri militare – rezistenţa până la capătul *posibilului,* şi cele mai mari îndatoriri civile – evitarea oricărei morţi inutile. V-aţi făcut însă după aceea scrupule. Vă întrebaţi în fiecare zi dacă aţi procedat bine întrerupând lupta la momentul pe care l-aţi ales. Şi vă întrebaţi dacă nu cumva eraţi vinovat de asasinatul de la Volmerange. Probabil că aţi observat atunci că se produsese o evoluţie lentă, în mod iremediabil, şi că *bătrânul* nu mai avea nimic comun cu sprintenul curăţitor de tranşee care fusesc-ţi! Viaţa dumneavoastră va apărut, în perspectivă, sângeroasă şi inutilă. Aţi crezut, domnule maior, că moartea fiului dumneavoastră era o pedeapsă. V-aţi gândit la sinucidere. Un om ca dumneavoastră nu se sinucide. Atunci aţi ales evadarea şf riscurile ei. Aţi chemat moartea şi ea a venit. Domnule maior, e adevărat, eu am făcut cealaltă bucată de drum. Râdeam de dumneavoastră, de asprimea, de ticurile, de tunicile dumneavoastră vechi, pi’ost croite. Dar dumneavoastră aţi fost acela care m-aţi înţeles, iar eu, intelectualul, psihologul, cel care nu vă înţelegea. Am pornit de la refuzarea oricărui război, de la pacifismul integral, şi pe când dumneavoastră simţeaţi cum creşte în dumneavoastră omul care urăşte sângele, eu simţeam crescând în mine războinicul involuntar care trebuie să-şi apere ţara atacată. Încet, încet s-a făcut

lumină în noi. Când mi-aţi dat mâna pentru ultima oară, am ştiut că se predă ştafeta, domnule maior. Războiul acesta nu mai era al dumneavoastră, era al meu”.

Ceremonia terminată, Soubeyrae făcu un duş, se bărbieri, se îmbrăcă şi se duse la baraca lui Eberling.

.

— Eşti gata să reîncepi? întrebă el.

” «** Bineînţeles, zise artileristul.

— Tot prin Suedia?

— Da.

Francois se gândi la satul de pescari şi la von Chamisso. Avea o remuşcare crudă în ce-l priveşte pe Chamisso. Sonderfiihrer-ul nu suportase eşecul a doi ani de muncă de apropiere franco-germană, care apărea acum, în cazul lui, pe cât de sinceră pe atât de zadarnică, şi plecase la O.K. W., la Berlin. Se află curând că ceruse o altă muncă. Francois nu avu veşti despţe el decât prin cenzor, Dihonii, care, pe o scrisoare de la Annie, însemnase cu sârg: „Domnul Sonderfiihrer von Chamisso vă aduce la cunoştinţă că a plecat să-şi caute umbra în Rusia şi că ar dori să vă rămână-n amintire”.

Soubeyrae mai auzea încă discul lui Django Rheinbardt cântând „Swing Trubadur”, care devenise un dans macabru.

— Bun, zise el, revenindu-şi. Aşadar, evadarea prin tunel şi în turmă e o prostie. Eberling, evenimentul a dovedit-o încă o dată. Evadarea nu-i un act colectiv. Tu ar trebui s-o ştii mai bine ca oricine! E un act individual.

— Recunosc, zise Eberling.

— Dar doi oameni care se stimează pot evada împreună. Totul este să se stimeze.

— Multă vreme te-am socotit un ticălos, zise Eberling. Apoi un molâu. Acum ştiu. Te iubea mult Watrin. A vorbit de tine înainte să între în tunel.

Francois îşi muşcă buzele şi rămase mult timp în pragul lacrimilor. Tunelul. Watrin cu părul alb, îmbrăcat cu un costum ca vai de lume, demilitarizat, de nerecunoscut, cu

uriaşele-i mustăţi în furculiţă sacrificate, **t** iopârţite, mutilate, vârându-se. **În** galeria îngustă, prost căptuşită, apreciind-o ca vechi mâner, înaintând pe genunchi în pământ, ca o cârtiţă, pe măsură ce aerul se rarefia, apoi săpând tot ca vechi mâner, un copil săpând, săpând, găurind, ieşind la suprafaţă, respirând o gură de aer, neauzind somările care n-au fost făcute poate niciodată şi prăbuşindu-se, cu pieptul găurit de gloanţe,. Eliberat.

Ochii i se tulburară.

Respiră foarte adâne.

— Iată ce trebuie făcut, reluă el cu o voce metalică. Dispărem pe loc. Dispărem printre fermele teatrului. Cunosc locurile, e uşor. Este acolo un acoperiş fals. Se ajunge la el printre culise. Dispărem cu provizii. Băieţii ne semnalează imediat. Suntem daţi evadaţi. Se caută mai îritâi în lagăr. Dacă suntem găsiţi, nu e grav. Aşteptăm zece zile. După zece zile, toate cercetările în exterior sunt abandonate. Au alte treburi! Atunci ieşim cu o corvoadă, ca Tatu şi băieţii lui. Mergem în sat. Acolo, îţi predau conducerea operaţiei…

— E formidabil, zise Eberling, năucit. Nu m-aş fi aşteptat la asta! Ideea falsei evadări e senzaţională! Cu atât mai mult că putem face şi mai bine decât Tatu. Am trei *Ausiveis*-uri autentice. Nu lipsesc decât fotografiile. Vom trece prin post, Soube. Şi or să ne salute curcanii! La Lauenmunde am eu legătura mea. Va fi o barcă cu motor pregătită. Cu benzină. Franklin şi cu mine ştim să navigam. În trei e mai bine. Evident, nici el, nici eu nu cunoaştem Baltica, dar el are o hartă marină.

Francois reflectă. Da, aşa se putea.

— Şi pe urmă, spuse Eberling, tu?

— Mă duc în Franţa, în zona liberă.

— Să-ţi cauţi femeia?

— Da. Să-mi caut prietena. Poate. În orice. Caz, ca să continui războiul. Un război care să aducă libertatea. Şi tu… tot la Londra?

— Tot.

— Aşadar, zise Eberling, nu mai eşti acelaşi om ca atunci când ţi-am vorbit de tunelul pe care trebuia să-l pornim din baraca teatrului. Te-ai schimbat.

— Nu m-am schimbat, zise Francois. Cel puţin, nu cred. Am făcut o mişcare de rotaţie asupra mea însumi Călătorii spun că în anumite împrejurări cviriioarc, brusc, aisbergurile se clatină. Aspectul lor nu mai de loc acelaşi. Şi totuşi e acelaşi aisberg. Atâta doar că dragostea mea de libertate e mai grea acum decât ura i'mpolriva războiului. Şi apoi, l-am înţeles pe Watrin…

— A fost un erou, maiorul tău, spuse Eberling.

— Eu, spuse Francois, cred mai curând că a fost un sfânt.

Cinci săptămini mai târziu, o barcă mare pomeraniană apăru în văzul Ystadului pe pe coasta de sud a Suediei, pe o mare vijelioasă. Ambarcaţiunea uşoară suferise mult, iar cei trei pasageri erau epuizaţi de lipsuri. Motorul îi lăsase în pană cu trei zile în urmă şi crăpau de foame, valurile mării le prăpădiseră proviziile încă din a doua zi a călătoriei care durase şase zile.

Grănicerii suedezi, care le veniră în ajutor, fură nevoiţi să-i poarte aproape pe braţe, până la casele cele mai apropiate. Totuşi unul dintre pasageri făcu semn că vrea, un moment să-şi tragă răsuflarea. Grănicerii se opriră. Soubeyrae se sprijinea pe ei cu amândouă braţele. Francezul nu faţa năpădită de barbă privea în direcţia sudului, cu ochii dilataţi, marea cenuşie. Era târziu şi soarele asfinţea către vest în pânze de sânge. Cerul era de o minunată puritate nordică. O clipă, se ivi o împestriţare de aur verde pe cerul baltic. Francezul surâse trist. Îşi părăsi dublul sprijin, îngenunche, culese o piatră de granit, a cărei mică strălucea în nisip, şi o băgă în buzunar.

Noaptea cădea peste întreaga Europă.

Westfalenhof, iulie 1940 – mai 1842. Chelies, vara anului 1956.

I ***Terminaţii ale unor nume de localităţi germane.***

2 ***Mâncare ţpaniolă, un fel de pilaf de orez cu carne, peşte, crustacee şi legume felurite.***